

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**ABD ENERJİ STRATEJİLERİ KAPSAMINDA SUUDİ ARABİSTAN VE
VENEZUELA ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

NUR ASLAN

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**ABD ENERJİ STRATEJİLERİ KAPSAMINDA SUUDİ ARABİSTAN VE
VENEZUELA ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

NUR ASLAN

Danışman: Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyadı	: Nur ASLAN
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Programı	: Uluslararası Politik Ekonomi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora - 2020
Anahtar Kelimeler	: ABD, Suudi Arabistan, Venezuela, Rantiyer Devlet, Petrol

ÖZET

19. Yüzyılın sonlarından itibaren enerji kaynaklarına ulaşım özellikle sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkelerinin temel devlet politikalarından biri haline gelmiştir. Ülkeler iç ve dış politikalarını bu doğrultuda şekillendirmiş ve şekillendirmeye devam etmektedir. Suudi Arabistan ve Venezuela da sahip oldukları petrol kaynakları sayesinde uluslararası politikada önemli bir hale gelmişlerdir.

Uluslararası ilişkilerin birçok alanında gittikçe önem kazanan enerji politikaları incelemeleri ışığında kaynak zengini ülkelerin devletsel yapılanmalarının nasıl olduğu ve sahip oldukları kaynak zenginliğine bağlı bir lanete maruz kalıp kalmadıkları tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışma, petrolün keşfi sonrası Suudi Arabistan ve Venezeula'ya siyasal, ekonomik ve dış politika boyutlarından bakarak bunların her birinde petrolün etkisini anlamaya çalışmaktadır. Çalışmanın teorik çerçevesi kaynak zengini ülkeler hakkında ortaya koyduğu araştırmalar ile Rantiyer Devlet Teorisi kullanılarak kurgulanmıştır. Söz konusu iki ülkenin iç dinamiklerde benzer özellikler taşımalarına rağmen yaşadıkları farklı tecrübeleri göz önünde bulundurularak Rantiyer Devlet Teorisinin bu ülkelerin analizlerinde belirli noktalarda yetersiz kaldığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın sağlam bir zemine oturtulması adına uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı göz önünde bulundurularak ülkeler üzerindeki araştırmaların özellikle 20.

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ABD'yi dahil ederek yapılmasının gerekliliği bu çalışmada göz önüne serilmektedir. Bunun yanı sıra iki ülkenin ABD ile olan aktif ilişkileri yine ABD'yi bu incelemede kayıt dışı bırakmanın eksik bir analize neden olacağını ortaya çıkarmaktadır. Özetle, bu çalışmada ABD enerji stratejileri kapsamında Suudi Arabistan ve Venezuela'nın ekonomik ve politik analizi yapılacak ve rantiyer devlet olarak iki ülkenin yaşadıkları tecrübeler mercek altına alınacaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Nur ASLAN
Field : International Relations
Programme : International Political Economy
Supervisor : Professor Doctor Alaeddin YALÇINKAYA
Degree Awarded and Date : Doctorate - 2020
Keywords : USA, Saudi Arabia, Venezuela, Rentier State, Oil

ABSTRACT

From the late 19th century, access to energy resources has become one of the main state policies of all countries, especially for industrialized countries. Countries have shaped their domestic and foreign policies accordingly. Saudi Arabia and Venezuela have become important in the international relations literature thanks to their oil resources.

In the light of the increasingly important energy policy examinations in the wide scope of international relations, the state structures of resource rich countries were examined. Moreover, they have become one of the most important discussion topics whether they are exposed to a curse related to the resource wealth. This study tries to understand the effect of oil in each of these dimensions by looking at Saudi Arabia and Venezuela from the political, economic and foreign policy dimensions after the oil discovery. The theoretical framework of the study was designed by using rentier state theory. Despite the fact that these two countries have similar features in their internal dynamics, it was proposed that the Rentier State Theory was insufficient at certain points in the analysis of these countries by considering their different experiences. In order to put the study on a solid ground, countries should examine taking into account the dynamic nature of international relations. Especially since the second half of the 20th century, the necessity of including the USA, which plays an important role in shaping the world economic system and especially in oil policies in line with energy strategies, is revealed. Besides, the active relations of the two countries with the USA reveal that leaving the

USA unregistered in this review will lead to an incomplete analysis. In summary, in this study, economic and political analysis of Saudi Arabia and Venezuela will be made within the scope of US energy strategies and experiences of the two countries as a rentier state will be examined.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya danışmanlığında yapılmıştır. Değerli bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren sayın hocam Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya'ya,

Doktora eğitimime başladığım ilk andan son güne kadar destek ve motivasyonu her zaman yanımda olan sayın hocam ve manevi ablam Doç. Dr. Arzu Al'a,

İzleme jürimde yer aldığı süre boyunca yaptığı yönlendirmeler ve desteklerle tezime önemli katkıları olan sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakan Arıdemir'e teşekkürü bir borç bilirim.

En zorlu dönemlerde birbirimize verdiğimiz destekle motivasyonumuzu yükselttiğimiz, arkadaş olabilmeyi başardığımız sevgili “UPE Mezunlar Derneği” ekibiyle beraber doktora eğitimimi geçirmekten dolayı mutluluk duyduğumu ayrıca belirtmek isterim.

En derin teşekkürlerim aileme gidecek. Sevgili babam Süleyman Aslan, annem İkbâl Aslan ve ağabeyim Ömer Alp Aslan'a hayatımın her anında yanımda oldukları, en zor dönemlerde elimden tutup beni ayağa kaldırdıkları, arkamda olduklarını her anımda hissettirerek hep güçlü kalmamı sağladıkları için minnettarım. Onların sevgisi ve desteği olmadan bu noktaya ulaşamazdım. Sizin gibi bir aileye sahip olmaktan her zaman onur ve gurur duyuyorum.

Doktora eğitimimin son anında sürpriz bir şekilde hayatıma girerek, en sancılı dönemlerde yanımda olup sonsuz anlayışıyla bana kendimi hep iyi hissettiren sevgili nişanım Barış Kılavuz'a sonsuz teşekkür ederim.

Nur ASLAN

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	9
1.1. ENERJİ VE PETROL	9
1.1.1. Enerji.....	9
1.1.2. Temel Enerji Kaynaklarının Dünyadaki Rezervleri ve Alternatif Enerji Kaynakları.....	14
1.1.3. Petrol.....	20
1.1.4. Enerji Güvenliği	25
1.1.5. Uluslararası Petrol Sistemi.....	29
1.1.6. Petrol Arzı ve Petrol Talebinin Önemi	32
1.1.7. Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü	35
1.2. JEOPOLİTİK TEORİLER	39
1.2.1. Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi	40
1.2.2. Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi.....	42
1.2.3. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi	44
1.2.4. Huntington'ın Medeniyetler Çatışması Tezi.....	46
1.2.5. Hava Hakimiyeti Teorisi.....	48
1.2.6. Enerji Jeopolitiği	50
1.3. RANTİYER DEVLET TEORİSİ VE KAYNAK LANETİ TEORİSİ	53
İKİNCİ BÖLÜM: ABD ENERJİ STRATEJİLERİ.....	63
2.1. TARİHSEL ARKA PLAN.....	63
2.2. ABD ENERJİ STRATEJİLERİ.....	66
2.3. BUSH-CHENEY ENERJİ STRATEJİSİ.....	73
2.3.1. Basra Körfezi.....	75
2.3.2. Latin Amerika	76
2.3.3. Hazar Denizi.....	77

2.3.4. Gine Körfezi.....	79
2.4. SON DÖNEM ABD ENERJİ STRATEJİLERİ	80
2.5. ABD ENERJİ HAKİMİYETİ VE PETRODOLAR	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: RANTİYER DEVLET OLARAK SUUDİ ARABİSTAN VE VENEZUELA.....	87
3.1. SUUDİ ARABİSTAN.....	87
3.1.1. Tarihi Geçmiş.....	87
3.1.2. Politik ve Kurumsal Yapı.....	90
3.1.3. Rantiyer Devlet Olarak Suudi Arabistan	94
3.2. VENEZUELA.....	112
3.2.1. Tarihsel Geçmiş.....	112
3.2.2. Hugo Chavez Dönemi.....	115
3.2.3. Nicolas Madura Dönemi	119
3.2.4. Rantiyer Devlet Olarak Venezuela	121
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KARŞILIKLI ÇIKARLAR ÇERÇEVESİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER.....	142
4.1. SUUDİ ARABİSTAN- ABD İLİŞKİSİ.....	142
4.2. VENEZUELA-ABD İLİŞKİSİ.....	148
4.3. ABD ENERJİ STRATEJİLERİ KAPSAMINDA ÜLKE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ.....	157
SONUÇ	163
KAYNAKÇA	172

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Ülkelere Göre 2010 Nüfus Dağılımları ve 2050 Nüfus Projeksiyonları	10
Tablo 2: Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Milton TEP).....	12
Tablo 3: Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri	21
Tablo 4: Bazı Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol Rezervleri	22
Tablo 5: Ham Petrol İthalat ve İhracatı, 2013 (Milyon Ton)	23
Tablo 6: Petrol Ürünleri Tüketimi.....	38
Tablo 7: Petrol Talebi ve İthal Bağımlılık Oranları.....	69
Tablo 8: Temel OPEC Üreticilerinin Üretim ve Rezerv Kapasiteleri (Milyon Varil)	95
Tablo 9: Suudi Arabistan Ham Petrol Fiyatları, Üretim ve İhracat, 1962-1970 (milyon Varil).....	97
Tablo 10: Devlet Harcamaları, 1961/2-1970/1 (Milyon Suudi Riyadı).....	97
Tablo 11: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri 1969, 85 (Milyon Suudi Riyadı)	99
Tablo 12: 1985-2000 yılları arasında Suudi Arabistan devlet gelir ve harcamaları dengesi- Bütçe Açığı Analizi	101
Tablo 13: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri, 1985-2000 (Milyon Suudi Riyadı)	102
Tablo 14: GSYİH İçinde Özel Sektörün Payı, 1985-1999 (Milyon Suudi Riyadı)	103
Tablo 15: 1920-1935 Yıllar Arasında Hükümet Gelirleri ve Petrol İhracatının Değeri (Milyon Bolivar)	123
Tablo 16: 1920-1945 Yılları Arasında Nüfus Dağılımı	123
Tablo 17: 1950-1960 Yılları Arasında Ekonomik Bağımlılık Göstergeleri	126
Tablo 18: 1960-1978 Yılları Arasında OPEC ülkeleri günlük ham petrol üretimi (milyon varil)	127
Tablo 19: 1973-1978 Yıllarında Birinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı (Milyar Bolivar)	128
Tablo 20: 1979-1992 Döneminde Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu (Milyon Bolivar).....	130
Tablo 21: 1979-1982 Yılları Arasında İkinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı ve Kullanım Alanları (Milyon Bolivar)	131
Tablo 22: Venezuela Dış Ticareti (2006-2012)	134
Tablo 23: Venezuela'nın Dış Ticaret Partnerleri	139

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kişi başına düşen milli gelir.....	13
Şekil 2: Nüfus, GSYİH Büyüme Oranı ve Birincil Enerji Talebi Projeksiyonları	13
Şekil 3: ABD'nin alternatif ve nükleer enerji kullanımları	14
Şekil 4: Türlerine Göre Fosil Yakıt Rezervlerinin Kalan Ömürleri.....	16
Şekil 5: 2016-2040 Yılları Arasında Yeni Politikalar Senaryosu Dikkate Alındığında Kaynaklara Göre Enerji Arzı Altyapısı için Yatırımlar	17
Şekil 6: Dünya Birincil Enerji Tüketimi	30
Şekil 7: Yakıtların Enerji İçeriklerinin Karşılaştırılması (Ağırlık Olarak).....	30
Şekil 8: Keşif Kuyularının Maliyetleri.....	31
Şekil 9: Yıllık büyüme Oranı ile Enerji Tüketimi arasındaki ilişki	36
Şekil 10: Dünya Birincil Enerji Talebi ve Geleceği.....	37
Şekil 11: Dünya'da Sanayi Sektörü Enerji Tüketimi Açısından Petrolün Payı.....	38
Şekil 12: Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanma 1982-2012	56
Şekil 13: Yolsuzluk İndeksi Haritası (2018).....	59
Şekil 14: Basra Körfezi Haritası	75
Şekil 15: Latin Amerika Haritası	76
Şekil 16: Hazar Bölgesi Haritası	78
Şekil 17: Gine Körfezi Haritası.....	79
Şekil 18: ABD'nin Aylık Ham Petrol Üretim Miktarı (2016-2017) (Milyon Varil)	82
Şekil 19: ABD'nin Günlük Doğal Gaz Üretimi (2016-2017) (Milyar Metreküp).....	82
Şekil 20: ABD'nin Çeyrek Dönemlik Kömür Üretimi (2016-2017) (Milyon Ton)	82
Şekil 21: Suudi Arabistan Gayri Safi Milli Hasıla ve petrol fiyatları arasındaki İlişki- 2000-2015	104
Şekil 22: Suudi Arabistan Yolsuzluk İndeksi	106
Şekil 23: Suudi Arabistan'daki Toplumsal Hiyerarşi ve Yapılanma	108
Şekil 24: Suudi Arabistan Petrol Üretimi (Bin Varil/Günlük)	110
Şekil 25: 1920-1940 Yılları arasında Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerin Büyüme Performansı.....	124
Şekil 26: 1950-1965 Yılları Arasında Kamu, İmalat ve Petrol Sektörlerinde İstihdamın Dağılımı	126
Şekil 27: 1968-2008 Yılları Arasında Petrol Üretim ve Fiyat Grafiği	128
Şekil 28: PDVSA'nın Merkez Bankasına Aktarılan Petrol Gelirleri, 2009-2015	133
Şekil 29: 2010 Fiyatlar ile 1997-2015 Yılları GSYİH Reel Büyüme Oranları	135
Şekil 30: 1997-2014 Dönemi İşsizlik Oranları	136
Şekil 31: Venezuela Enflasyon Seviyesi	138
Şekil 32: Venezuela'nın Petrol Üretimi (Günlük Milyon Varil)	138
Şekil 33: 1997-2015 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi (GSYİH %)	140
Şekil 34: 1999-2015 Yılları Arası Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH %)	140

GİRİŞ

Uluslararası sistemin rasyonel aktörleri olarak devletlerin davranışları uzun süredir uluslararası ilişkiler çalışmalarının ana konusu olma özelliği taşımaktadır. Devleti insandan, uluslararası sistemi de devletlerden bağımsız düşünmek imkânsız olacağından, insanın yapısının, dönüşen ve değişen ihtiyaç ve güdülerinin devletleri, devletlerdeki değişimlerinde uluslararası dengeleri değiştirmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlayan sanayi devrimiyle uluslararası sistemin rasyonel aktörleri olan devletlerin iç ve dış politikaları köklü değişimler yaşamaya maruz kalmıştır.

Sanayi devriminden bu yana üretim şekillerinde bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu da üretim ve tüketim sürecinde daha aktif yer alan insanın enerji kaynaklarına olan ihtiyacını doğru orantılı olarak arttırmıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki devletlerin ortaya çıkışı ve devletlerin politikalarının insan ihtiyaçlarından daha baskın hale gelmesiyle beraber enerji ihtiyacı sadece insana bağlı bir durum olmaktan çıkmıştır. Enerjiye sahip olmak devlet politikaları ile beraber bir güç mücadelesi halini almıştır. Bu nedenle enerji konusunu incelerken sadece insani ihtiyaç doğrultusunda bir analiz yapmak eksik olacaktır. Her ne kadar ilk çıkış itibarıyla insani ihtiyaç olsa da enerji günümüz koşullarında devletler, şirketler ve uluslararası sistem açısından analiz edilmesi gereken önemli bir konu halini almıştır.

İngiltere’den başlayarak daha sonra Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika’ya yayılan ve aşamalı olarak tüm dünyayı etkisi altına alan sanayi devrimini sadece üretim şekillerinin değişime başlaması olarak nitelendirmek de uluslararası ilişkiler açısından eksik olacaktır. Sanayi devriminin ilk dönemlerinde buhar gücüyle işleyen makine ve araçların ortaya çıkması ülkelerin askeri güçlerini de doğrudan etkilemiş aynı zamanda artan üretim hızı yeni kaynaklara erişme mücadelesini de ortaya çıkarmıştır. Büyüyen ve gelişen ekonomiler ülke sınırları içerisinde kalmamış, sahip oldukları gücü artırma güdüsüyle yayılmaya başlamış, bu durum da sömürgecilik faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sömürgeciliğin yaygınlaşması ve sanayileşen ülkeler arasında sömürgecilik rekabetinin ortaya çıkması da tarihin önemli dönüm noktalarından bir diğeri

olan ve günümüz tarihinin de şekillenmesinde önemli mihenk taşlarından olan Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkma nedenlerinden biridir. Bu noktada “sömürölmek istenen neydi?” sorusu akıllara gelmektedir. Yalın bir şekilde ne toprak kaygısı ne de iş gücü sömürgeciliğin altındaki nedenlerden değildir. Enerjinin ve enerji kaynaklarının öneminin göz önüne serilmesiyle bu zenginliğe sahip noktalarda ve geçiş noktalarındaki hakimiyeti kazanmak Birinci Dünya Savaşı başta olmak üzere İkinci Dünya Savaşı'nın da arkasında yatan temel güdülerdendir. Zamanın büyüyen ve gelişen ekonomileri enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma mücadelesindeydiler. Bu hakimiyet kendilerine daha hızlı ve aktif bir sanayileşme sağlayacak, daha hızlı donanmalar ile beraber askeri güçlerini arttıracaklardı. Bu sayede sahip oldukları görelî üstünlük ile diğer devletlerden daha güçlü hale gelebileceklerdi.

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak adlandırılan İngiltere uluslararası hegemonik güç olarak varlığını sürdürmekteydi. Altın ile indekslenen sterlin sayesinde ekonomik olarak üstünlüğünü sağlarken, henüz 19. yüzyılın sonlarından itibaren de petrolün önemini kavramış ve bu doğrultuda keşfedilen petrol yatakları üzerinde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Birinci Dünya savaşının hemen öncesinde dönemin İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarihi bir karar vererek İngiliz donanmasında enerji kaynağı olarak kömürden petrole dönüleceğini açıklamıştır. Bu kararın altında yatan en önemli neden İngiliz donanmasının Almanya'nın donanmasından daha hızlı olması hedefidir. 1850'li yıllardan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde Almanya'da sanayi ve teknolojik alanda yapılan yatırımlar petrolün öneminin farkında olduğunu göz önüne sermiştir. Bu aşamada petrolün kömüre nazaran daha fazla enerji açığa çıkaran bir kaynak olduğu fikrinin daha o yıllarda ülke politikalarını şekillendirdiği açıkça anlaşılmaktadır. Fakat İngiltere adına verilmiş bu karar İngiltere için diğer bir handikapı da beraberinde getirmiştir. Söz sahibi oldukları Galler bölgesinden kolaylıkla temin edilen kömür yerine petrole dönölmesi İngiltere için, çalışmanın ileriki bölümlerinde vurgulanacak enerji güvenliği meselesini de ortaya çıkarmıştır. O tarihten bu yana enerjinin sağlıklı, güvenli ve sürekli temininin her koşulda sağlanması meselesi ülke güvenlik meselelerinin başlıca konularından biri halini almıştır. Petrolde güvenlik

ve risksizlik olarak tanımlanan bu süreç dünya enerji kaynakları ve enerji piyasası tarihinde de önemli bir dönüm noktasına işaret etmiştir.¹

Bu dönemde ülkeler arasındaki mücadele sadece İngiltere ve Almanya arasındaki petrol sahalarına erişim mücadelesi ile sınırlı değildi. Aynı zamanda hala önemini koruyan kömür rezervleri üzerinde de hakimiyet fikri Almanya ve Fransa başta olmak üzere dönemin büyük güçlerini cezbetmekteydi. Enerji hakimiyeti kurma mücadelesinin önemli etkisi ile patlak veren Birinci Dünya Savaşı İngiltere'nin petrol rezervleri üzerinde hakimiyeti sağlaması sonucu Almanya'nın mağlubiyeti ile son bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı da yine benzer nedenlerle başlamış ve yine İngiltere ve ABD'nin galibiyeti ile son bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla beraber uluslararası sistemdeki üstünlük de İngiltere'den ABD'ye doğru yön değiştirmiştir. ABD'nin kuzey denizinde kendi petrol kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'na sonradan dahil olup İngiltere kadar darbe almadan savaştan galibiyete ortak olarak çıkmasının bugün hala süregelen uluslararası ABD hegemonyasının temelini oluşturduğu söylenebilir. İngiltere her ne kadar savaştan galip olarak çıksa da aslında uluslararası sistemdeki hâkim gücünü Amerika'ya kaptırarak savaşın galip kaybedenlerinden (!) biri haline gelmiştir. Bir başka deyişle büyük güçler yaralanmış ve tarih sahnesi ABD'ye kalmıştır. ABD'nin kendine bırakılan sahnede başrol olma dönemi tam bu tarihten itibaren başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi anlamda güç kaybetmiş ülkelerin mevcut ekonomik durumlarını kendisine avantaja çevirmek isteyen ABD Bretton Woods sistemini kurmuştur. Bu sayede ülkelere yapılacak ekonomik yardımlarla ekonomik hegemonyanın da kurulmasını amaçlamıştır. Bu tezde bahsedileceği üzere ABD hegemonyasını sürdürmek için ekonomik üstünlüğe ihtiyaç duymaktadır. Suudi Arabistan- ABD yakınlaşmasındaki petrol- dolar ilişkisi de işte bu nedenle çalışmanın ana konularından olacaktır.

Sadece dünya savaşları sırasında değil, tarihsel süreç incelendiğinde enerjiye sahip olma ve enerji piyasasında üstünlük sağlama mücadelesi devletlerin politikalarında ve uluslararası sistemin şekillenmesinde kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı etkisini her zaman sürdürmüştür. Bu noktada enerjinin neden bu kadar önemli hale

¹ Daniel Yergin. "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, 85,2, 1996. s:69-70.

geldiğine bir kez daha vurgu yapmak gerekirse, kapitalist dünyada üretim şekillerinin değişmesi ve kitlesel üretimin hız kazanması ile enerjiye sahip olmak daha fazla üretim yapmaya imkân tanımaktadır. Daha fazla üretim yapmak hem sınırlar içerisindeki ihtiyaç konusunda dışarıya bağımlı olmamak hem de ihtiyaç fazlasının ihracı ile para kazanmak anlamı taşımaktadır. Bunun yanı sıra enerjiye sahip olmak ezici bir üstünlük sağlayarak direkt olarak enerji satışı ile yine ülkelere para arzı sağlamaktadır. Paranın güç anlamına geldiği günümüz dünyasında tüm bu etmenler ülkelerin politikalarında enerjiye başat rol atfetmeleri altındaki tetikleyici güçtür. Buna karşın, tüm bu gerçekliklerin yanında uluslararası güç dengeleri göz önüne alındığında enerji kaynaklarına sahip olmanın her zaman ülkeye para arzı sayesinde refah içinde yaşamayı sağlayamadığı da aşîkardır. Bu durumun altındaki nedenleri incelerken de doğru ve kapsamlı bir analiz için hem ülke içi dinamiklere hem de uluslararası sisteme odaklanmak gerekmektedir. Aksi halde bütün resmi anlayabilmek mümkün olmayacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü kavramsal ve teorik çerçeve olarak kurgulanmıştır. İlk olarak enerji üzerine yoğunlaşılacak enerjinin neden bu kadar önemli hale geldiği mikroekonomik ve makroekonomik verilerle ve akademik araştırmalarla desteklenecektir. Daha sonra temel enerji kaynaklarının neler olduğu üzerinde durulacak ve dünyadaki temel enerji kaynaklarının rezervlerinin miktarı, bölgelere ve ülkelere göre dağılımı incelenecektir. Enerji hakkında verilen bilgilerin ardından, çalışmanın kavramsal çerçevesi özelinde Venezuela ve Suudi Arabistan'ın uluslararası sistemde sahip oldukları enerji kaynağı olan petrol üzerine yoğunlaşılacaktır. Diğer enerji kaynaklarının önemi ve varlığı yok sayılmamakla beraber, enerji kaynakları arasında ezici üstünlüğe sahip olan petrol, enerji çalışmalarında başat rolünü yüzyılı aşkın bir süredir korumaktadır. Venezuela ve Suudi Arabistan'ın sosyal ve politik yapısının da sahip oldukları zengin petrol gelirleri doğrultusunda şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın daha sağlam bir zemine oturtulması adına bu bölümde petrol özelinde daha detaylı bir analize yer verilecektir. Petrolün nasıl ve ne şekilde bu kadar önemli hale geldiğinin ve dünyadaki petrol rezervlerinin dağılımının verilerle analizinin ardından uluslararası petrol sisteminin başlıca etmenleri yine istatistiki verilerle makroekonomik düzeye vurgu yapılarak incelenecektir. Bu aşamada petrol arzı ve

talebinin önemi ile petrolün ekonomik kalkınma sürecindeki önemli rolü göz önüne serilmeye çalışılacaktır.

Enerji deyince çok kapsamlı kaynaklar akla gelmektedir. Bu çalışmada genel anlamda enerji özel anlamda da petrol vurgusu yapılacaktır. Bu nedenle çalışmanın genelinde enerji ve petrol kavramlarının birbirleriyle geçişli kullanıldığı düşünülse de asıl olay petrol politikalarının büyük çerçeveyi oluşturan enerji politikalarındaki ezici üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Çalışmada analiz konusu olacak iki ülke olan Suudi Arabistan ve Venezuela'nın sahip oldukları zengin petrol rezervleri nedeni ile de çalışmada petrol kavramı en az enerji kadar yer edinmiştir. Uluslararası ilişkiler literatüründe konu hakkındaki çalışmalara bakıldığında, enerji ve petrol kavramlarının, seçilen ülkeler petrol zengini ise veya özelde konu petrol politikalarıyla ilgili ise, kimi zaman birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülebilir. Bu noktada petrolün enerji piyasasındaki başat rolünün nedeni akıllara gelmektedir. Mevcut kaynakların tükenme riski ile karşı karşıya kalması sonucunda da farklı teknolojik yatırımlar yapılmış ve yeni enerji kaynaklarına da yönelinmeye çalışılmıştır. Buna karşın hala fosil yakıtlar enerji piyasasındaki ezici üstünlüklerini sürdürmektedir. Bu nedenle var olan enerji kapasitesi nedeniyle de fosil yakıtların içinde uluslararası sistemde ezici üstünlüğe sahip olan ve ülke politikalarıyla kalmayıp aynı zamanda uluslararası sistemdeki güvenlik algısını da değiştiren petrol bu tezde ele alınacak başlıca enerji kaynağı olacaktır. Yaklaşık 150 yılı aşkın bir süredir petrol uygarlığımızın hem en iyi hem de en kötü yanlarından sorumludur. Bazen bir nimet bazen de çekilmez bir yük halini almıştır. Tüm enerji kaynakları içinde de tarihten bu yana en büyük yankıyı uyandırmış, en çok probleme neden olmuş kaynak petroldür. Bu durum, petrolün merkezi rol içermesinden, stratejik karakterinden, coğrafi dağılımdan ve sürekli olarak krizlerle karşılaşmasından ve en önemlisi insanın petrolün sunduğu ödülleri kapma güdüsünden ileri gelmektedir. Petrolün tarihinde hem zaferler panoraması hem de trajik ve bedeli pahalıya mal olabilen hatalar yatmaktadır. “Petrol her zaman için soylu insan karakterinin temelinde bir tiyatro olmuştur. Bu tiyatroda

yaratıcılık, adama duygusu, işletmecilik, beceri ve teknik yeniliklerin rolü kadar, tamahkarlığın, çözülmenin, kör politik hırsın ve acımasız gücün de rolü vardır.”²

Birinci bölümde son olarak örnek ülke olarak seçilen Venezuela ve Suudi Arabistan’ın içinde bulundukları durumları ve ekonomik yapılarını analiz etmek adına Rantiyer Devlet Teorisi ve Kaynak Laneti üzerinde durulacaktır. Kaynak bağımlılığının ülke politik ve ekonomik yapılanmasındaki ve dış ilişkilerdeki önemine atıfta bulunarak rantiyer devletleri analiz etmeye çalışan Rantiyer Devlet Teorisi bu çalışmada teorik çerçeve oluşturmak adına stratejik öneme sahiptir. Rantiyer Devlet Teorisini baz alarak ortaya atılan bir diğer alt teori olan Kaynak Laneti Teorisi, rantiyer devletlerin kaynak bağımlılığı neticesinde ne gibi sonuçlar yaşadığını ve sahip oldukları zenginliğin nimet mi lanet mi olduğunu analiz açısından yine bu teze katkı sağlayacaktır.

ABD’nin enerji piyasasındaki göreceli üstünlüğünü anlamak ve ABD enerji stratejilerini analiz edebilmek adına alt yapı oluşturabilmek için ise ikinci bölümde jeopolitik kavramı ve petropolitiğin jeopolitik teorilere yansımaları üzerine yoğunlaşılacaktır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren jeopolitik kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Ülkelerin çeşitli konularda stratejileri incelenirken ve belirlenirken jeopolitik teoriler üzerinde sıkça durulmuştur. ABD’nin de tarihi incelendiğinde öncelikli olarak deniz hakimiyeti, kara hakimiyeti, hava hakimiyeti, medeniyetler çatışması tezi gibi çeşitli jeopolitik teorilerin, dış politika stratejilerinin açıklanmasında teorik altyapı sağladığı gözlemlenmektedir. Bu jeopolitik teoriler incelenirken bahsedilen hakimiyet alanlarının aslında petrol rezervleri veya petrol nakil yollarına odaklı belirlendiği ve ortaya atıldıkları süreç itibarıyla hangi bölge kaynakları revaçtaysa o bölgeye yoğunlaştıkları farkedildiği için bu jeopolitik teorilerin incelenmesinin ardından petropolitiğin etkileri hakkında da analizlerde bulunulacaktır. 21. yüzyılın başlarından itibaren de yeni bir kavram olarak ortaya çıkan aslında geçmiş jeopolitik teoriler tarafından alt yapısı halihazırda oluşturulmuş olan enerji jeopolitiği ve temel etmenleri üzerinde durulacaktır.

² Daniel Yergin, **Petrol**, Kamuran Tuncay (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 1991, s.736.

Teknik ve teorik altyapı hazırlandıktan sonra, ABD hegemonyasının nasıl şekillendiği ve ABD enerji stratejisinin hangi temel noktalar üzerinde yoğunlaştığı mercek altına alınacaktır. Bu amaçla ilk olarak tarihsel arka plan anlatılıp, ABD'nin hegemonik yapısının altında ne gibi tarihsel süreçlerin yaşandığı kısaca ele alınacaktır. Bu aşamada ABD'nin ekonomik olarak içinden geçtiği süreçlerle petrol piyasasındaki hakimiyetinin temel etkeni olan petro-dolar sisteminden de bahsedilmesi büyük önem taşımaktadır. ABD dış politika stratejisinde enerji hakimiyetine verdiği öneme ithafen enerji stratejisi incelenecek, bu yapılırken en önemli ve kapsamlı enerji deklerasyonu olan Bush-Cheney doktrini ayrıca ele alınacaktır. Daha güncel bir analiz sağlayabilmek adına 8 Kasım 2016'da gerçekleşen seçim sonucunda 45. Amerika Birleşik Devletler Başkanı olan Donald Trump döneminin enerji stratejilerine de bu çalışmada kısaca yer verilecektir.

Çalışmanın ana konusu ABD enerji stratejileri kapsamında Suudi Arabistan ve Venezuela analizi olduğundan, önceki bölümlerde yapılan çalışmaların ardından üçüncü bölümde birinci bölümde verilen teorik ve kavramsal altyapı neticesinde, sırasıyla rantiyer devlet olan Suudi Arabistan ve Venezuela'nın kısa bir tarihsel geçmişinden bahsedilecektir. Ülkelerin tarihsel geçmişlerinin ardından iki ülke iç ve dış dinamiklerle makro ve mikro düzeyde analiz edilecektir. İki ülkenin de rantiyer devlet özellikleri taşımalarına rağmen uluslararası sistemde var oldukları yer ve ekonomik güçleri bakımından ne gibi benzerliklere ve farklılıklara sahip olduklarından bahsedilecek, bu kapsamda iki ülkenin sahip oldukları kaynak bakımından bir lanete maruz kalıp kalmadıkları analiz edilmeye çalışılacaktır. Aynı ayrı incelenmelerinin ardından bir sonraki bölümde yine iki ülkenin ABD ile olan ilişkilerine odaklanılacaktır. Suudi Arabistan'ın ABD'nin kadim dostu olarak görece bir ekonomik ve politik istikrar içinde olduğu görülmektedir. Öte yandan Venezuela, Hugo Chavez döneminden bu yana ABD karşıtı tavırları ile ön planda olmuştur. Özellikle Chavez'in ölümünün ardından ülkede hiperenflasyon yaşanmaktadır ve iç karışıklıkların da ülke dengesini bozduğu görülmektedir. ABD ve Suudi Arabistan'ın durumlarının analiz edilmesi adına iki ülkenin iç dinamiklerinden bahsedilmesinin ardından ABD ile olan ilişkilerinin de içinde bulundukları durumların üzerindeki etkisi mercek altına alınacaktır.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki uluslararası sistem ve enerji politikalarının dinamik yapısı nedeniyle çalışmanın geçerliliğini kaybetmemesi adına ülkeler açısından analize 2018 yılı sonu itibariyle son verilmesine rağmen ortaya çıkışıyla enerji piyasalarına damga vuran ve 90'lı yıllardan beri petrol varil fiyatının en düşük seviyeye düşmesine neden olan koronavirüs salgınına da kısaca değinilmesi bu tez için bir gereklilik olarak atfedilmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında çalışma analiz bölümünün ardından sonuç bölümüyle nihayete erdirilecektir. Bu çalışma belirli bir zaman diliminde belirli bir konuya yoğunlaşsa da enerji konusu uzun bir süre daha uluslararası ilişkiler gündeminde kalmaya devam edecektir. Yakın gelecekte fosil kaynakların üstünlüğünün devam edeceği söylene de insan olduğu sürece üretim, üretim olduğu sürece de enerjiye duyulan ihtiyaç neticesinde ülkeler alternatif kaynaklara daha fazla eğilme ihtiyacı duyacaktır. Sonuç olarak, her ne kadar enerji kaynakları farklı şekillere evrilse de dünya gündemini meşgul etmeye hatta çoğu zaman şekillendirmeye devam edecektir. Bu çalışmada da kapsamlı ve önemli konunun bir bölümüne ışık tutularak literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. ENERJİ VE PETROL

1.1.1. Enerji

En genel tanımı ile enerji hareket ettirici güç anlamı taşımaktadır. Bunu fiziksel anlamda iş yapabilme kapasitesi olarak adlandırmak da mümkündür. Dolayısıyla her üretim faaliyeti, beşerî veya değil, belli bir enerji harcamasını gerektirir. Çalışmanın ana konusu uluslararası ilişkiler ve enerji kaynakları üzerinde kurgulandığından enerjinin vücuda hareket etme kabiliyeti veren kısmına odaklanılmayıp, daha çok ekonomik amaçlarla enerji elde edilebilen kaynaklar üzerinde yoğunlaşılacaktır. Enerji çok çeşitli formlarda karşımıza çıkabileceği için enerji sınıflamaları da bazı belirlenmiş kriterlere göre yapılmaktadır. En genel sınıflama ise yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak kaynağın tükenme hızı ve durumuna göre yapılmış olan sınıflandırmadır. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyokütle enerjisi gibi enerji kaynakları yenilenebilir sınıfa dahil edilirken, fosil konvansiyonel ve geleneksel enerji kaynaklarından olan kömür, petrol, doğal gaz gibi kaynaklar ise yenilenemeyen enerji kaynakları olarak sınıflandırılmaktadır.³

Tarihten bu yana insan hayatını idame ettirmek için bazı gereksinimler içinde olmuş ve bu gereksinimler zamanla dönüşüme uğramıştır. Modern kapitalist dünyada ülkelerin toplumsal gelişimlerinin temel unsurların başında enerji kullanımı gelmektedir. Enerji kaynakları günlük yaşamın, enerji ve sanayi ürünleri ise üretim aşamasının en önemli yaşamsal girdisini oluşturur. Bu nedenle de ülke yöneticileri toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, zamanında, temiz ve ucuz yollardan temin etmeye çalışmaktadır. Enerjinin uygun fiyatlar ile temininin yanı sıra kaynak çeşitliliği de önem taşımaktadır. Klasik enerji kaynaklarının sınırlı ömür süresi ve çevreye verdikleri zararlar göz önünde bulundurarak özellikle son yıllarda alternatif sürdürülebilir enerji kaynaklarına da bir yönelim gözlenmiştir.

³ Elif Küçükkaya. “Enerji Nedir? Enerji Kaynakları Nelerdir?”. 2018, <https://www.enerjiportali.com/enerji-nedir-enerji-kaynaklari-nelerdir/> (5 Mayıs 2019).

Enerji ihtiyacı zaman geçtikçe dramatik bir şekilde artış gösterirken önümüzdeki yıllarda da daha üst seviyelere yükseleceği öngörülmektedir. Bu bağlamda enerji kaynaklarının öneminin artacağına en net göstergelerinden birinin hızlı nüfus artışı olduğu söylenebilir. Dünyadaki nüfus artışı, kentsel gelişim ve sanayileşme ile paralel olarak enerji tüketimi de giderek artmaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte tıp teknolojisindeki gelişmeler ve tarımsal üretimdeki artış, daha fazla sayıda insanın daha ucuz ve bol gıdaya erişimini sağlamış, beslenme kalitesi artarken aynı zamanda ortalama yaşam süresi de yükselmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda ölüm oranlarındaki azalış ve beraberindeki doğum oranlarındaki artış dünya nüfusunun da önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. 1994 yılında Kahire’de toplanan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda dünya nüfusunun 5,7 milyar olduğu belirtilmişti. Bu tarihten sonra geçen 20 yıllık süreden sonra 2014 yılında dünya nüfusunun 7,2 milyara ulaşması demografik yapıdaki hızlı gelişmeleri açıkça ortaya koymaktadır. Genel istatistikler incelendiğinde nüfusunun 1 milyar iken 2 milyara çıkmasının 123 yıl sürdüğü bilinmektedir. 5 milyardan 7 yıla çıkması ise 11 yılda tamamlanmıştır. Dolayısıyla yıllar geçtikçe nüfus artış hızının ne kadar dramatik şekilde değiştiği görülebilir.⁴ Bu hızlı nüfus artışının da bazı değişimlere gebe olduğu da açıkça göz önüne çıkmaktadır.

Tablo 1: Ülkelere Göre 2010 Nüfus Dağılımları ve 2050 Nüfus Projeksiyonları

Ülke	Nüfus (2010)	Nüfus(2050)
Çin	1 milyar 354 milyon	1 milyar 417 milyon
Hindistan	1 milyar 215 milyon	1 milyar 613 milyon
ABD	318 milyon	404 milyon
Endonezya	233 milyon	288 milyon
Brezilya	195 milyon	218 milyon
Pakistan	184 milyon	335 milyon
Bangladeş	164 milyon	222 milyon
Rusya	140 milyon	116 milyon
Nijerya	158 milyon	289 milyon
Japonya	127 milyon	102 milyon
Meksika	111 milyon	129 milyon
Filipinler	94 milyon	146 milyon
Vietnam	89 milyon	112 milyon
Almanya	86 milyon	72 milyon
Etiyopya	85 milyon	174 milyon
Mısır	85 milyon	130 milyon

Kaynak: Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015. s. 41.

⁴ Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015. s. 41.

Tablo 1 incelendiğinde özellikle dünyanın başta gelen enerji ithalatçılarının nüfuslarının önümüzdeki 30 yılda hızla artacağı göz önüne alındığında, bu ülkelerin enerji ihtiyacının da kademeli olarak artış göstereceği göz önüne serilmektedir.

Birleşmiş Milletler bünyesi altında yapılan çalışmaların 2030 yılında dünya nüfusunun 8,2 milyara yükseleceğini göstermesi⁵, enerji tüketiminin bugünkü seviyelerinin de üstüne çıkacağını ve enerji kaynakları üzerindeki baskının da daha fazla artacağını açıkça ortaya koymaktadır. Nüfus sayısındaki bu artışın gerçekleşmesi fazladan 1 milyar insanın daha enerji ihtiyacının karşılanması gerekliliğini de oraya çıkaracaktır. Diğer yandan, nüfus artışıyla beraber kentleşme ve beraberindeki sanayi üretiminin yükselmesi, kaynaklar açısından insanlığı olumsuz bir gelecekle karşı karşıya bırakma riskini de taşımaktadır.⁶ Son dönemde ulusal veya uluslararası kamuoyunda yenilenebilir enerji gibi konulara ilginin gittikçe yükselmesi de bu olası riskten kaynaklanmaktadır.

Bu noktada hızlı nüfus artışının enerji kullanımı açısından neden önemli olduğu sorusunu daha detaylı bir şekilde ele almak gerekirse nüfus artışının iktisadi olarak önemli bir sonucunun insan ihtiyaçlarının ve talebinin, dolayısıyla da mevcut kaynaklar üzerindeki baskının artması olduğu bilinmektedir. Bu kaynaklardan birisi olan enerji kaynakları da dünya nüfustaki artışa paralel olarak önemli gelişmeler ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla hızlı nüfus artışı ile beraber enerji üretimi ve tüketimi de dramatik bir şekilde artmıştır. Diğer yandan nüfus artışına ek olarak kişi başına düşen milli gelirin de artması enerji tüketiminin artmasına neden olmuştur.

Nüfus ve enerji tüketimi korrelasyonu ile ilgili çalışmalarda, gelişmekte ve sanayileşmekte olan dünyada yıllık enerji tüketiminin hızlıca arttığı vurgulanmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte ve sanayileşme sürecinde halen ilerleyen ülkelere nazaran 3 ila 4 kat daha fazla enerji tükettikleri vurgulanmaktadır. Fosil yakıtlara odaklanıldığında ise genel hatlarıyla gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen tüketimi yıllık olarak 6 milyon varil petrole tekabül ederken, bu oranın gelişmiş ülkelerde 40

⁵ United Nations, “World Urbanization Prospects: The 2005 Revision (2006)”, New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2011.

⁶ Naci Bayraç. “Enerji Kullanımının Küresel Isınmaya Etkisi ve Önleyici Politikalar”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, Sayı: 2.2010. s. 235.

milyon varile kadar yükseldiği öne sürülmektedir. Bu noktadan hareketle sonraki bölümlerde vurgulanacağı üzere ülke zenginleştikçe enerji tüketiminin de aynı oranda artacağı öngörüsünde bulunmak yanlış değildir. Bu bağlamda Çin, ABD ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerde enerjiye olan ihtiyacının diğer ülkelere nazaran daha fazla olduğu gerçeği de açıkça göz önüne çıkmaktadır.⁷

Tablo 2: Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Milton TEP)

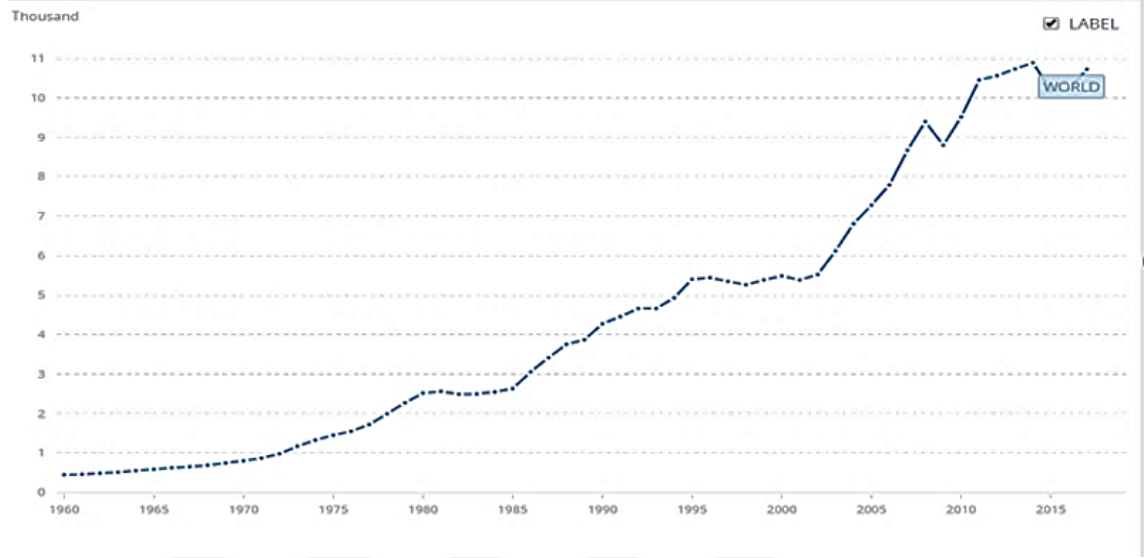
ÜLKE	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı (%)	Sıra
Çin	2.903,9	2.970,3	3.014,0	22,9%	1
ABD	2.271,7	2.300,5	2.280,6	17,3%	2
Hindistan	626,0	666,2	700,5	5,3%	3
Rusya	688,0	689,8	666,8	5,1%	4
Japonya	465,8	453,9	448,5	3,4%	5
Kanada	335,0	335,5	329,9	2,5%	6
Almanya	325,8	311,9	320,6	2,4%	7
Brezilya	290,0	297,6	292,8	2,2%	8
Güney Kore	270,9	273,1	276,9	2,1%	9
İran	247,6	260,8	267,2	2,0%	10
Suudi Arabistan	237,4	252,4	264,0	2,0%	11
Fransa	247,4	237,5	239,0	1,8%	12
Endonezya	175,0	188,3	195,6	1,5%	13
Birleşik Krallık	201,4	188,9	191,2	1,5%	14
Meksika	188,9	190,0	185,0	1,4%	15
İtalya	155,7	146,8	151,7	1,2%	16
İspanya	134,2	132,1	134,4	1,0%	17
Avustralya	130,7	129,9	131,4	1,0%	18
Türkiye	120,3	123,9	126,9	1,0%	19
Tayland	120,3	123,4	124,9	0,9%	20
Güney Afrika	124,6	128,0	124,2	0,9%	21
Tayvan	109,9	111,4	110,7	0,8%	22
BAE	97,2	99,0	103,9	0,8%	23
Polonya	96,0	92,4	95,0	0,7%	24
Ukrayna	114,7	101,0	85,1	0,6%	25
TOPLAM	12.873,1	13.020,6	13.147,3	100,0%	

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”, Ankara, 2017.

Aşağıda yer alan grafiklerde ise kişi başına düşen milli gelirin artması ile beraber enerjiye olan talebin de artış gösterdiği açıkça görülmektedir. Grafik 2 Dünya Bankası verilerinden elde edildiğinden açıklamak adına dikey ekseninde bin dolar cinsinden kişi başına düşen milli gelir yatay ekseninde ise yıllar belirtilmiştir. Yıllar bazında bakıldığında kişi başına düşen milli gelirde genel olarak bir artış trendi olduğu görülmektedir. Grafik

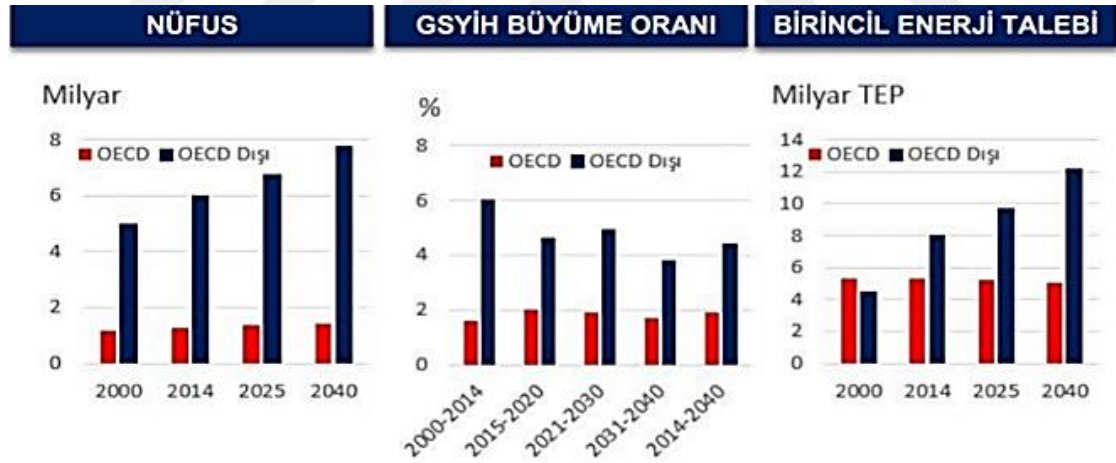
⁷ Jeffrey Chow, Raymond Kopp ve Paul R. Portney. "Energy Resources and Global Development" , **American Association for the Advancement of Science**, Vol.:302 No:5650. 2003. s. 1528-1531.

3 ise nüfus artışı ile doğru orantılı olarak birincil enerji tüketiminin artış gösterdiğini ülkeleri OECD ve dışı olarak sınıflandırarak göstermektedir.

Şekil 1: Kişi başına düşen milli gelir

Kaynak: World Bank National Accounts Data, 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

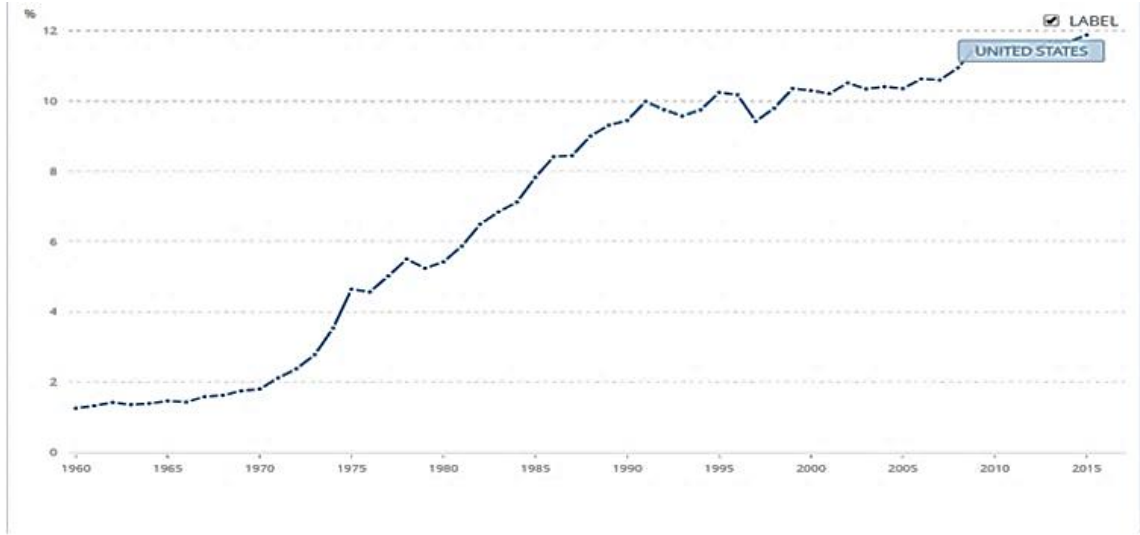

Şekil 2: Nüfus, GSYİH Büyüme Oranı ve Birincil Enerji Talebi Projeksiyonları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017.

Enerji tüketiminde yıllardır baskın rolünü koruyan fosil yakıtların tükenme riski ile karşı karşıya kalmalarından ve çevreye verdikleri zararların gündeme sürekli olarak getirilmesinden dolayı ülkeler alternatif enerji kaynaklarına da yönelmeye başlamışlardır. Alternatif enerji kaynaklarına en fazla yönelen ülkelerden biri dünya enerji piyasasındaki

hegemonyasının yanı sıra dünya petrol ithalatında en başta gelen ülkelerden biri olan ABD'dir. Alternatif enerji kaynaklarına yönelme ile enerji talebi neticesinde dışarıya olan bağımlılığın azaltılması amaçlanmasına rağmen, ülkeler tarafından alternatif enerjiye yönelmenin artış trendinde olamamasının başlıca nedeni yapılacak yatırımların fazlaca maliyetli olmasından kaynaklıdır. Yatırım sonucu elde edilecek enerji de şu anda halihazırda var olan enerji kaynaklarından daha fazla olmayacağından, yenilenebilir enerji ülkeler nezdinde çok popüler bir konuma erişememiştir. Grafik 4'de ABD'nin alternatif enerji kaynaklarına ve nükleer enerji kullanımına yönelmesi 1960-2015 yılları aralığında gösterilmiştir.

Şekil 3: ABD'nin alternatif ve nükleer enerji kullanımları

Kaynak: IEA Statistic, 2019. iea.org/stats/index.asp

1.1.2. Temel Enerji Kaynaklarının Dünyadaki Rezervleri ve Alternatif Enerji Kaynakları

Dünyadaki toplam kömür, doğal gaz ve petrol rezervlerinin ne kadar olduğu ve ne kadar ömürlerinin kaldığı dünya enerji literatüründeki tartışmalı konulardan biridir. Özellikle petrolün dünya enerji piyasasındaki başat rolü nedeniyle petrol rezervlerini kalan ömrü konusunda çok önemli tartışmalar gündeme gelmiştir. Ülkeler de enerji politikalarını belirlerken gündemde olan bu tartışmaları göz önünde bulundurmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimin zor ve maliyetli oluşu da ülkeler için var olan fosil kaynaklar üzerinde denetim sahibi olmanın ve kısa zamanda en fazla pay sahibi olarak kendilerini enerji konusunda güvence altına almanın önemini arttırmıştır. Ülkeler de bu kapsamda petrol politikalarını şekillendirme yoluna gitmiştir.

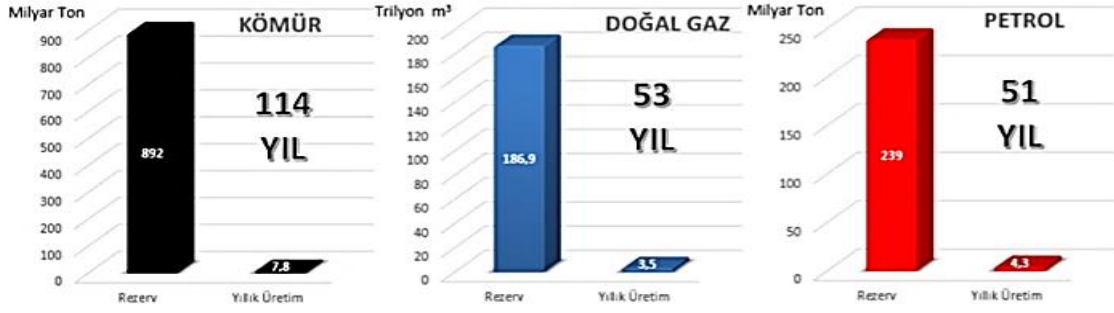
Birçok alternatif enerji kaynaklarının bulunmasına, bunların yaygın bir şekilde kullanılabilmesi yönünde teknolojik gelişme ve seri üretimlere rağmen, petrolün yeni yüzyılda da önemini koruyacağı görülmektedir. 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın başında, Azerbaycan'ın Hazar kıyısında ve Orta Doğu ülkelerinde bulunan ve işletilmeye başlanan petrol, başta 1. ve 2. Dünya Savaşları olmak üzere, geçen süre zarfında birçok çatışma ve uluslararası politik gelişmelerin temel nedenini oluşturmuştur.⁸

Petrolün kalan ömür tartışmalarının temeli aslında ilk olarak 1956 yılında Marion King Hubbert tarafından ortaya atılan “peak oil” teorisidir. Genel olarak bu teori ham petrol üretimine odaklanmıştır. Bir noktada üretimin tepe noktasına ulaşacağı daha sonra azalarak sifıra ulaşılacağı üzerine veriler ortaya koyar. Bu tepe noktası da toplam rezervin yarısının çıkarılması noktasıdır. Var olan petrol rezerv çıkarımı yarısına ulaştığında artık bu rezerv düşüşe geçer ve sıfır noktasına doğru yaklaşır. Azalan kaynak da üretim maliyetini arttıracaktır.⁹ Bu noktada bölgelere göre petrol rezervlerinin tepe noktalarına ulaşma yıllarının farklı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla var olan kaynakların kalan ömürlerinin rezerv miktarı ve keşfedilme zamanına da bağlı olarak da tükenme riski ile karşı karşıya kalacağı yılların farklı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Kanıtlanmış petrol rezervlerinin Hubbert eğirisine göre %90'ından büyük bölümüne ulaşıldığı söylenmektedir.¹⁰ Ancak öngörülere göre kaynaklarda tükenme riski olmasına rağmen yakın gelecekte fosil yakıtların dünya enerji sektöründe hâkim rol oynamaya devam edecekleri söylenebilir.

⁸ Alaeddin Yalçınkaya, **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1998. s. 11.

⁹ Ugo Bardi, “Peak Oil: The Four Stage of a New Idea”, **Energy**, 2009. s.323.

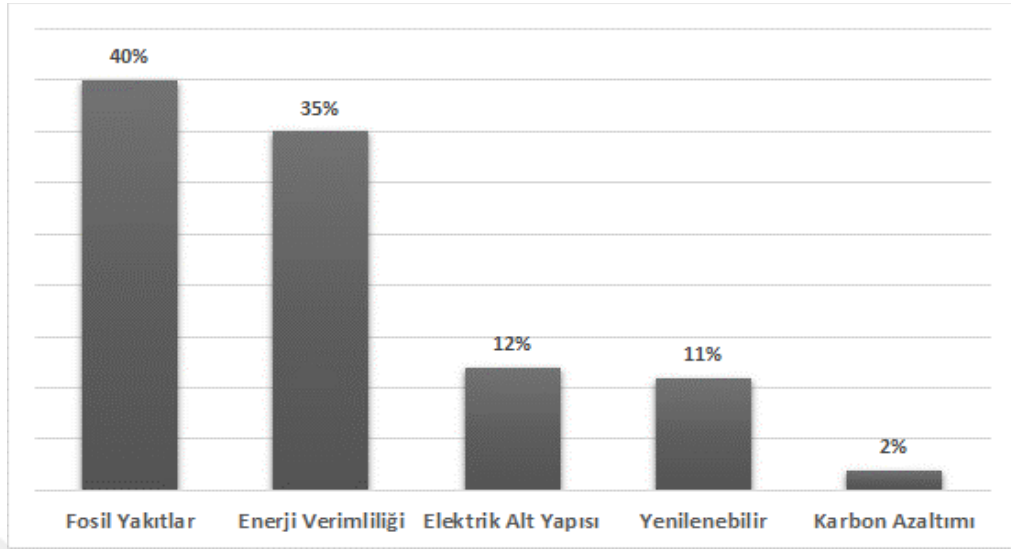
¹⁰ Cenk Sevim, “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin Ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 6(11), 2010. s.53.

Şekil 4: Türlerine Göre Fosil Yakıt Rezervlerinin Kalan Ömürleri

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, Ankara, 2017.

Özellikle dünyanın enerji ihtiyacını karşılamak adına baskın olarak kullanılan fosil yakıtların tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması ve tahmini rezervlerinin neredeyse büyük oranda keşfedilmiş olması nedeniyle, ülkeler enerji talebini karşılamak için enerji sektörüne ciddi yatırımlar yapmaktadır. Bu noktada sadece alternatif enerji kaynakları için yapılan yatırımlar düşünülmemelidir. Örneğin petrol, yapısı ve rezervin yer aldığı coğrafi özellikleri nedeniyle çıkarılma maliyeti değişkenlik gösteren bir fosil yakıttır. Bugün Kuzey Denizinden petrol çıkarma maliyeti, Orta Doğu ve Körfez ülkelerindeki petrol çıkarma maliyetinin neredeyse 5 katı seviyelerindedir. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre enerji sektörüne 2016 ile 2040 yılları arasında küresel ölçekte toplam 66,5 trilyon dolar yatırım yapılacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 5: 2016-2040 Yılları Arasında Yeni Politikalar Senaryosu Dikkate Alındığında Kaynaklara Göre Enerji Arzı Altyapısı için Yatırımlar

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, 2016.

Yukarıdaki şekilde Uluslararası Enerji Ajansı verilerinde 2016-2040 yılları arasında enerji sektöründe yapılacak yatırımların yine en büyük oranda fosil yakıtlar için gerçekleşeceği görülebilmektedir.

Enerji konusunun çok fazla incelenmesi gereken noktaya sahip olduğu bir gerçektir. Gerek teknik boyutundan ele alınması gerekse uluslararası sistemde mikro ve makro düzeyde oynadığı rol başlı başına araştırma noktası olabilecek büyüklükte ve önemde konulardır. Enerji üretiminde endüstriyel devrimden bu yana her dönem belli bir enerji ham maddesi önem kazanmış ve toplumsal sürece damgasını vurmuştur. Tüm konulara ayrıntılı bir şekilde değinmenin çok mümkün olmamasından kaynaklı, eksik bir nokta kalmaması adına kısaca da olsa özelliklerde son yıllarda gündemde olan alternatif enerji kaynaklarından da bahsetmek çalışmada ortaya koyulan argümanlar için yardımcı olacaktır. Daha sonrasında başat rolü ile petrol üzerine yoğunlaşılacaktır.

İlk başlarda kömür rakipsiz bir enerji kaynağı konumundayken, daha sonra yerini petrolün egemen olduğu dönem almıştır. Nükleer enerji ise 1973-1974 petrol krizlerinin hemen sonrasındaki dönemde önem kazanmıştır. Fakat tespit edilen kimi sakıncaları nedeniyle birçok ülkede sınırlandırılmıştır. Özellikle son yıllarda gelişen çevre bilincine paralel olarak doğal gaz da giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında

devreye girmeye başlamıştır. Her ne kadar potansiyeli ve geleceği üzerine çeşitli spekülasyonlar olsa da temiz ve alternatif enerji kaynaklarının da nispeten önemli ölçüde devreye gireceği beklenmektedir. Bugün için fosil kaynaklar diye adlandırılan kömür, petrol ve doğal gaz dünyada birincil enerji tüketimi içindeki toplam %85’lik payları ile ezici bir üstünlük taşımaktadır.¹¹ Bir başka deyişle, her ne kadar fosil kaynaklar enerjiye dönüşüm sürecinde yaydıkları karbon (emisyonları), çevre kirliliği açısından değişen oranlarda zararlı ise de gerek enerji üretiminin yanı sıra sanayi hammadresi olarak da yaşamsal önem arz etmesi, gerek alternatif kaynakların bu kaynakları ikame etme olanaklarının çok kısa sürede mümkün görünmemesi gibi nedenlerle önümüzde yıllarda dünya enerji tüketiminde baskın olmaya devam edecektir.*

Fosil yakıtlar haricinde alternatif enerji kaynaklarından kısaca bahsetmenin ardından konuyu biraz daha detaylandırmak adına dünya birincil enerji tüketimini dataları incelendiğinde 2004 yılı verilerine göre nükleer kaynaklar toplam içinde %6,1’lik paya sahiptir. 2004 yılında dünya genelinde 624 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji tüketilmiştir. Nükleer enerji tüketen ülkelerin sıralamasına bakıldığında ise %30’unu ABD’nin, %16’sını Fransa’nın, %10,4’ünü Japonya’nın ve %5,2’sini Rusya Federasyonu’nun tükettiği görülmektedir.¹² Özellikle atık sorununun çözülmemesi, ayırım ve atık yönetimine yönelik çok yüksek maliyetler ve insan sağlığına yönelik kaygılar, mevcut nükleer teknolojileri ile kurulan santrallere talebi azaltmıştır. Birçok ülke mevcut teknolojilerle santral inşa etmemekte, yeni teknoloji ve toryuma dayalı santral tipleri üzerinde yoğun çalışmak halen sürdürülmektedir. Ancak bu çalışmaların kısa sürede sonuç vermesi beklenmemektedir.

Diğer yandan hidrojen teknolojisi ve yakıt hücreleri, bir diğer alternatif enerji kaynağıdır. Sadece kaynak çeşitliliği açısından değil, aynı zamanda fosil yakıtların yarattığı sera gazı emisyonlarına bakıldığında daha avantajlı olan bu kaynağın teknik ve özellikle ekonomik anlamda alternatif oluşturabilmesi için çok ciddi oranda bir AR-GE

¹¹ Necdet Pamir. “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, ASAM, 2005. & Abdurrahman Satman. Dünya Enerji Kaynakları, I. Ulusal Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu, TASAM, 26, 2006, s.21-23.

* Bu noktada alternatif enerji kaynaklarının öneminin ve geleceğinin yadsınmadığı; sadece fosil yakıtlarının önümüzdeki yıllarda ezici üstünlüklerini sürdüreceği yönündeki araştırma ve senaryolarından bahsedildiği vurgulanmalıdır. Aynı zamanda dünyadaki enerji yatırımlarının yönü ve ülkelerin aktif enerji politikaları da göz önünde bulundurulmuştur.

¹² “Türkiye’de ve Dünyada Nükleer Enerji”, **İstanbul Nükleer Karşı Platform**, Türkiye Elektrik Mühendisleri Odası. 2018.

yatırımı gerekmektedir. Bu sürecinde uzun yıllar alacak bir süreç olduğu öngörülmektedir.

Hidroelektrik, güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal benzeri yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil yakıtlara oranlar daha maliyetli olduğu bilinmektedir. Özellikle hidroelektrik olarak nitelendirilen su enerjisi yenilenebilir enerji kaynakları arasında en yaygın olanıdır. Ortaya çıkardıkları enerji oranı bakımından fosil yakıtlara nazaran daha zayıf olarak görülmektedir. Buna karşın, Avrupa Birliği üyesi ülkeler başta olmak üzere, bu kaynakların kullanımına yönelik yatırımların sürekli hükümet politikaları ile teşvik edilmeleri halinde, birincil enerji üretimindeki paylarını önemli oranda arttırmaları olasıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşabilmesi üç temel etkene bağlı görünmektedir. Bunlar; kaynağın varlığı ve yoğunluğu, her bir kaynak için geliştirilecek teknolojinin olgunluğu ve sonucunda hükümetlerin bu kaynakların kullanımı için uygulayacakları piyasa kurallarıdır.¹³

Diğer önemli bir alternatif kayna ise biyoyakıttır. Motorlarda kullanılan yakıtlar içinde değerlendirilen biyoyakıtların Kuzey Amerika ve ABD’deki payının henüz %2’yi geçmediği bilinmektedir. Diğer yandan bu kaynakların geliştirilmesi için yapılacak olan yatırımların, kaynaklardan elde edecek yararlar hesaba katıldığında karşılanabilir olup olmadığı konusunda bir fikir birliğine varılmamıştır.¹⁴ Bu kaynakların yakıt olarak kullanılmasının artması, gübre ve gıda sanayileri açısından da olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirilerek, biyo- yakıtların geleceği konusunda henüz dünya çapında verilmiş net bir karar mevcut değildir.

Her ne kadar fosil yakıtlar kategorisinde doğal gaz başlığında değerlendirilebilecek olsa da alternatif enerji kaynaklarından olan kaya gazından bahsetmemek doğru olmayacaktır. Diğer fosil yakıtların aksine konvansiyonel olmayan enerji kaynağı olarak anılan kaya gazı alternatif enerji kaynakları çalışmalarında özellikle 2000’li yıllardan itibaren en üst sıralarda yerini almıştır. Tezin ana konusu olarak petrole yoğunlaşılacak olsa da dünyanın en büyük enerji ithalatçılarından biri olan ABD’nin özellikle son yıllarda kaya gazı sayesinde enerji ithalatı oranını düşürdüğü bilinmektedir.

¹³ Pamir, s.58-59.

¹⁴ International Energy Agency. “Biofuels for Transport- An International Perspective”, Paris, 2004.

Hatta kaya gazı ihracatı konusunda da dünya sıralamasında çok önemli yer kazandığı bilinmektedir. Konuyu daha teknik anlamda ele almak gerekirse kaya gazının adını içinde bulunduğu kaya türünden aldığı bilinir. “Kaya gazı, şeyl adı verilen, kil ile kuvars ve kalsit minerallerinden oluşan tortul kayacın küçük gözeneklerinde bulunan gazdır.”¹⁵ Kaya gazı rezervlerinin çıkarılmasında hidrolik çatlatma ve yatay sondaj methodları kullanılmaktadır. Hidrolik çatlatma yöntemi sayesinde kayalar parçalanmakta ve kayaların arasında sıkışmış olan gaz açığa çıkarılmaktadır. Açığa çıkarılan bu gaz sondaj yöntemi ile havuzlarda toplanmakta ve stoklanmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren kaya gazının enerji piyasasında rolünün yükselmesine bağlı olarak daha önce ortalama 60-80 yıl olarak görülen doğal gaz rezervlerinin ömrünün 160-200 yıla kadar çıktığı öngörülmektedir.¹⁶ Kaya gazı üretimin enerji piyasalarında ne denli önemli etkiler yaratabileceği konusunda farklı görüşler olmasına rağmen, mevcutta özellikle ABD enerji piyasalarında önemli değişimlere neden olduğu bilinmektedir.

1.1.3. Petrol

Fosil yakıtlar içinde de en çok probleme neden olan ve uluslararası sistemde de en çok yankı uyandıran petrol olmuştur. Latince petro (taş) ve oleum (yağ) kelimelerinin birleşmesinden oluşan petrol, hidrojen ve karbondan oluşan, içerisinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunan bir birleşimdir. Açığa çıkardığı enerji miktarının çok yoğun olduğu ve enerjiye dönüş aşamasının kolay olduğunun keşfedilmesi ile beraber enerji kaynaklarının içinde önemini arttırmıştır.¹⁷

Bahsedildiği üzere hem yapıcı hem yıkıcı etkiler yaratarak günümüz enerji politikalarında başat rolü taşıyan petrol için önümüzdeki yıllarda da yine sağladığı zenginlik ve güç için büyük mücadelelerin yaşanacağı öngörülmektedir. Daniel Yergin’in Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü kitabında belirttiği gibi yaşadığımız yüzyıl tam bir petrol çağıdır.¹⁸ Bu nedenle önümüzdeki yıllarda fosil yakıtların mutlak değerlerini arttırarak toplam enerji tüketimindeki payını koruması beklenmektedir. Ham petrol 2004 yılı verilerine göre fosil kaynaklar içinde dünya birincil enerji kullanımında

¹⁵ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s. 208.

¹⁶ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s. 142.

¹⁷ Küçükaya, 2018.

¹⁸ Yergin, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.18.

yüzde 37 ile en yüksek paya sahip olan kaynaktır.¹⁹ Dünya birincil enerji kullanımında kömürün payı yüzde 27, doğal gazın payı ise yüzde 24'tür. Önümüzdeki on yılda dünya petrol ticaretinde bölgeler arasında taşınacak olan miktarın hem mutlak değer olarak artacak olması hem de bugün yüzde 46 olan seviyesinin yüzde 63'e çıkacak olması, büyük güçler arasındaki, taşıma yollarının ve enerjiye sahip olma mücadelesinin ne denli çetrefilli geçeceğinin göstergesidir.

Otomobilden savaş endüstrisine kadar birçok alanda hayatın vazgeçilmez gereksinimleri arasına giren hammaddelerin başında bulunan petrolün coğrafi dağılımı petrol politikaları incelemelerinde ve enerji güvenliği konusunda önem taşımaktadır. Tarihi süreç incelendiğinde en fazla petrole sahip olan Orta Doğu bölgesinde petrol zengini ülkeler ekonomik yönden gelişmelerini petrol ihracatı sayesinde deneyimlerken yine bu bölge petrol nedeniyle doğrudan ve dolaylı olarak birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Dünya'daki petrol rezervlerinin coğrafi dağılımına odaklanıldığında ise petrol rezervlerinin yaklaşık olarak yarısının Orta Doğu bölgesinde, %19'unun Güney ve Orta Amerika bölgesinde yer aldığı bilinmektedir.

Tablo 3: Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri

Bölge	2013 Miktar (Milyar Varil)	2015 Miktar (Milyar Varil)	2019 Miktar (Milyar Varil)
Orta Doğu	797,3	792,5	822,7
Güney ve Orta Amerika	298,3	300,9	303,2
Kuzey Amerika	218,5	232,2	238,6
Diğer	163,9	163,9	146,8
Asya	123	132,4	137,2
Afrika	85,6	85,5	85,4
Toplam	1.686,6	1.707,4	1.733,9

Kaynak: "Dünya'da Petrol Üretimi", PETFORM, 2019. <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/> (10.11.2020)

¹⁹ BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2005.

Tablo 4: Bazı Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol Rezervleri

Ülke	2013 Miktar (Milyar Varil)	2015 Miktar (Milyar Varil)	2019 Miktar (Milyar Varil)
Venezuela	298,3	300,9	303,2
S.Arabistan	265,9	266,6	297,6
Kanada	174,3	177,2	169,7
İran	157	157,8	155,6
Irak	150	143,1	145
Kuveyt	101,5	101,5	101,5
BAE	97,8	97,8	97,8
Rusya	93	102,4	107,2
Libya	48,5	48,4	48,4
Nijerya	37,1	37,1	37
ABD	44,2	55	68,9
Kazakistan	30	30	30
Katar	25,1	25,7	25,2
Diğer	163,9	163,9	146,8
Toplam	1.687,9	1.697,6	1.733,9

Kaynak: “Dünya’da Petrol Üretimi”, PETFORM, 2019. <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/> (10.11.2020)

Tablo 4’de görüleceği üzere ülkeler bazında incelendiğinde Venezuela’nın ve Suudi Arabistan’ın en fazla petrol rezervine sahip olan ülkeler olduğu görülmektedir. En fazla petrol rezervine sahip olmalarının yanında temel değişkenler ışığında benzer ekonomik ve politik yapılanma içinde olan bu iki ülkeden Suudi Arabistan uzun yıllar boyunca Orta Doğu coğrafyasındaki dengeli ülke olarak adlandırılmıştır. Venezuela ise zengin petrol rezervlerine rağmen tarih boyunca dengeli bir duruş sergileyememiş ve son yıllarda hiperenflasyon ile karşı karşıya kalmıştır. İki ülkenin de baş enerji ithalatçısının ABD olmasına rağmen ülkelerin ABD ile ilişkilerinde farklı duruş sergilemeleri bu tezde mercek altına alınacak konulardan biridir.

Petrol ithalatı açısından konu değerlendirildiğinde ise 2013 verilerine göre dünya genelindeki en büyük payın ABD’de olduğu görülmektedir. Avrupa’nın da ithalat payı yüksek olmasına rağmen bünyesinde birçok ülke barındırması açısından enerji ithalatı piyasasında ABD başat rolünü sürdürmeye devam etmektedir. Diğer yandan sanayileşme konusunda özellikle son yıllarda ABD’nin rakibi halini alan Çin’in de her geçen yıl petrol talebinin arttığı görülmekte, petrol talebi yönünde artışın yaşanacağı da açıkça göz önüne serilmektedir.

Tablo 5: Ham Petrol İthalat ve İhracatı, 2013 (Milyon Ton)

Ülke	Ham Petrol İthalatı	Mamul Petrol İthalatı	Ham Petrol İhracatı	Mamul Petrol İhracatı
ABD	384,4	99,2	5,6	151,1
Kanada	27,6	10,8	132,2	29,7
Meksika		28,9	60,3	5,9
Kuzey ve Orta Amerika	25,1	78	151,3	32
Avrupa	463,8	159	18,9	96,6
Eski SSCB	0,2	6,1	300,1	124,6
Orta Doğu	10,8	41,1	855,3	108,2
Kuzey Afrika	2,7	19,1	85,2	23,7
Batı Afrika		13,2	214,9	6,6
Doğu ve Güney Afrika	13,4	20	6,8	0,7
Avustralya	28,4	22,2	11,5	3
Çin	282,6	59,1	0,9	29,3
Hindistan	190,5	12,9		59,1
Japonya	178,2	45,5	0,6	14,8
Singapur	44,4	101,7	0,1	81,1
Diğer Asya Pasifik	226,4	142,1	34,4	92,5
Toplam Dünya	1878,3	858,8	1878,3	858,8

Kaynak: British Petroleum. BP Statistical Review of World Energy. June 2014”, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (06.09.2019).

Sonuç olarak, 20. yüzyıldan bugüne kadar petrol ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir öge olmuştur. Toplamların, ülkelerin, uluslararası sistemin, uluslararası politikaların ve devletlerarası güç mücadelelerinin şekillenmesinde petrolün etkisini görmek mümkündür. Önceleri sadece ateş yakmak ve aydınlanmak için kullanılmakta olan petrol, daha sonra içten yanmalı motorlarda, sanayiden askeriyeye birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Dünya tarihini de değiştiren ve dönüştürücü etkisi vardır. Bu nedenle petrol uluslararası sistemin en önemli konularından biri olarak halen varlığını sürdürmektedir.

Petrol insanoğlu tarihi boyunca ya bir kayadan ya da gaz sızması şeklinde ortaya çıkarak farklı amaçlarla kullanılmıştır. İlk başta basit insanı ihtiyaçlar için kullanılan petrol daha sonra modern dünya ile birlikte geliştirilen tekniklerle aydınlanma ve ısınma için kullanılmaya başlamıştır. Endüstri devrimi ile birlikte de günlük hayatın vazgeçilmez bir maddesi haline almıştır. Öncelikle benzinle çalışan otomobil icat edilmiştir. Sonrasında ise 1905 yılında Alman Diesel firmasının içten yanmalı motoru icadı ile birlikte petrol

vazgeçilmesi zor bir tüketim alanını oluşturmuştur.²⁰ Petrolün önemini öncelikli olarak anlayan ve petrol alanında faaliyete geçen devlet veya kişiler daha sonrasında dünyanın en güçlü kişileri ve devletleri haline gelmiştir. O dönemde kurulan petrol şirketleri hala dünyanın önde gelen petrol şirketleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Çok uluslu bu petrol şirketlerinin temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. İhtiyacı karşılayacak petrol kaynaklarını bulmak ve geliştirmek
2. Piyasayı garanti altına almak ve haddinden fazla fiyat rekabetinin önüne geçmek için var olan arzı kontrol etmek.²¹

Petrol şirketlerinin çıkarlarını garanti altına alabilmek adına ülkeler çeşitli yollara başvurmaktadır. Örneğin Standard Oil'in çıkarları bir ülkede tehlihe altındaysa, ABD'nin o ülkeye nota vermek gibi politik diplomatik tepkiler gösterdiği bilinmektedir.²² Dolayısıyla çok uluslu petrol şirketlerinin yalın bir şekilde ekonomik alanda hareket kabiliyetleri olduğunu düşünmek eksik olacaktır. ABD'nin reaksiyonunda görüldüğü gibi ekonomik amaçlarını garanti altına alabilmek adına politika ve diplomasi de bir araç olarak kullanılabilir. Petrol devletlerin 1960'lı yıllardan itibaren millileştirme politikalarıyla uluslararası ilişkilerde devletlerin jeopolitik duruşlarını ve hareket serbestilerini belirleyen stratejik enstrümanlardan biri haline gelmiştir. Diğer yandan petrol ülkeler arasında siyasi amaçlar için de bir koz olarak kullanılabilir. Farklı siyasi yaptırımları gerçekleştirebilmek adına petrol arzı bir araç olarak ülkelerin önüne sunulmaktadır. Petrolün siyasi bir silah olarak kullanılmaya başlamasıyla beraber, petrol petrole sahip ülkeler için dış müdahalelerin ve güç savaşlarının habercisi haline gelebilmiştir. Petrol kaynağına sahip olmayan ülkeler için ise enerjinin temini, lojistik güvenliği gibi konularda karar alma mekanizmaları için temel planlama ve dış politika üretme alanlarından biri haline gelebilmektedir. Petrol sanayisinin gelişme süreci rekabeti arttırmış aynı zamanda ticari ilişkilerdeki alışlagelmiş dinamikleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Sanayileşme ile beraber toplumun ikamesi olmayan bir etmeni olan petrol, modernleşen ve sanayileşen dünyanın önemli bir çıktısı halini almıştır. Aynı zamanda

²⁰ Nurettin Türsan, "Orta Doğu ve Petrol", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt 10 Sayı 56. 1972.

²¹ Bilgehan Emeklier ve Nihal Ergül. "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", **Bilge Strateji**, 2(3).2010. s. 59-85.

²² Türsan, s.25.

modernlik sürecinde de özellikle uluslararası siyasi, iktisadi ve ticari ögelerin ve aralarındaki ilişkilerin değıştiricisi ve dönüştürücüsü olmuştur.

Bahsedildiğı üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılacak yatırımların maliyetli ve zor olması, ülkenin enerji ihtiyaçlarını karşılamada sahip oldukları enerji potansiyeli bakımından yeterli olamamaları yanı sıra Hubbert eğirisine göre de yenilenemez enerji kaynaklarının kalan ömürlerinin ülkeler açısından risk olarak görülmesi uluslararası gündeme enerji güvenliğı kavramını sokmuş ve ülke politikaları belirlenirken enerji güvenliğı başlıca konulardan biri haline gelmiştir. Ülkeler belirledikleri enerji politikaları ile en genel deyiimiyle kendilerini garanti altına almak istemişlerdir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda artık ülkeler arası mücadelenin askeriden ziyade ekonomik olmasıyla da enerji güvenliğinin alışlagelmiş güvenlik kavramlarının önüne geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Enerji politikaları belirlenirken dikkate alınması gereken öncelikli hususlardan ilki ülkenin enerji kaynakları potansiyelinin, sağlıklı ve bilimsel olarak belirlenmesidir. Ülkeler enerji kaynakları potansiyelinin saptanmasının yanı sıra söz konusu kaynaklarını nasıl geliştirecekleri, yerli ya da yabancı özel sektörün hangi alanlarda katkısına gereksinimleri olduğu ve ithalatın gerekli olup olmadığı konusunda strateji geliştirilebilir. İthalatın kaçınılmaz olduğu durumlarda veya dönemsel olarak kullanılması gereken koşullarda ise kaynak çeşitliliğı, enerji politikasının en önemli gerekliliklerinden biri olarak dikkate alınmalıdır.

1.1.4. Enerji Güvenliğı

Günümüzde gerek uluslararası düzlemde gerekse ulusal düzlemde üzerinde konuşulan konuların başında enerji güvenliğı gelmektedir. “Enerji Güvenliğı” kavramı enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılarından, yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, kasırgaların doğuracağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır.”²³

Enerji güvenliğı kavramı hakkında genel olarak biri enerjiye vurgu yapan diğeri ise güvenliğe vurgu yapan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Enerji kaynaklarının

²³ Gökhan Kartal. **Orta Doğu Ülkelerinde Politik İstikrarsızlık, Enerji Güvenliğı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Hiperlink Egit.İlet.Yay. San. Tic. Ve Ltd. Şti, 2020.

bulunabilirliği ve kaynaklara erişim mücadelesi enerji güvenliğinin enerji ağırlıklı tanımı içine dahil edilmektedir. Her türlü fiziki tehlikeye karşı enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşamalarındaki tesislerin korunması ise enerji güvenliğinin güvenlik ağırlıklı tanımı olarak kabul edilmektedir.²⁴

Avrupa Komisyonu tarafından, enerji güvenliği kavramı “Stratejik stokların korunması veya ekonomik şartlar için yeterli olmayan ulusal kaynakların yetersizliği yüzünden gelecekte önemli oranda sorun teşkil edecek enerji ihtiyacına karşı, ulaşılabilir ve istikrarlı dış kaynakları sağlama becerisi” olarak ifade edilmektedir.²⁵ Enerji arzı güvenliğinin sağlamanın en iyi yolu arz çeşitliliğini sağlamaktan geçmektedir. Enerji arzının çeşitliliğinin sağlanması enerji stratejilerinin merkezini oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olan devletler ekonomik kalkınmalarını sağlamak için alıcı çeşitliliği aramaktadır. Bu durum talep güvenliği olarak adlandırılır. Genel anlamda enerji güvenliği kavramı söz konusu olduğunda çoğunlukla arz güvenliğine vurgu yapılmakta, talep güvenliği kavramına gerektiği kadar yer verilmemektedir. İhtiyaçlarından fazla olan enerjiyi ihraç eden ülkeler enerji güvenliği kavramını kesintisiz ve yüksek fiyatlarla alıcı bulmak üzerine kurgulamıştır. Enerji ithalatçısı devletler ise kaynak çeşitliliğinin peşine düşerek arz güvenliklerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sayede devletler enerji güvenliklerini sağlayabilmektedir.²⁶ Bir diğer yandan, olası fiyat şoklarından daha az etkilenmek adına kaynak sağlanan bölgeler arasındaki çeşitliliği arttırmak büyük önem taşımaktadır.

Tarihi geçmişine baktığımızda enerji güvenliği kavramının yeni bir konu olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde İngiliz donanmasında enerji kaynağı olarak kömürden petrole döneceğinin açıklanması ile enerji güvenliği ve petrolün enerji güvenliği konusundaki başat rolü ilk kez devletsel boyutta gündeme gelmiştir. Bu karar aynı zamanda Hazar Bölgesi ve Ortadoğu’yu potansiyel kaynak sağlayıcı bölgeler olarak enerji güvenliği literatüründe baş köşeye oturtmuştur. Verilen karar dönemin hegemon güçleri olan İngiltere, Fransa, Almanya

²⁴ Volkan Ş. Ediger. “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, **Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu**, Ankara, 2007. Aktaran: Fahri Akbaş ve Emre Ürün. “Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi Türkiye”, 2016.

²⁵ Sevim, *Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği*, s.4386.

²⁶ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s.160-161.

başta olmak üzere tüm ülkeler açısından yeni bir güvenlik algısını ve stratejik planlamayı gündeme getirmiş ve başta petrol olmak üzere tüm hidrokarbon kaynaklarını ulusal strateji, çıkar ve güvenliğin ana unsurları haline getirmiştir.²⁷ Petrolde güvenlik ve risksizlik olarak tanımlanan bu yeni süreç, dünya enerji kaynakları ve enerji piyasası tarihinde de bir dönüm noktasına işaret etmekteydi. Bugün de enerji güvenliği ulusal ve uluslararası arenada en önemli meselelerden birisi olmaya devam etmektedir. Tarihini akışına ve aradan geçen yüzyıla karşın önemini yitirmekten ziyade, yeni gelişmeler ve dünya sahnesine çıkan yeni aktör ve faktörlerle birlikte daha da önem kazanacak şekilde dönüşmüştür.²⁸

Günümüz dünyasının enerji güvenliği algısını şekillendiren başlıca olay ise 1973 Petrol Krizidir. Petrol çıkarma faaliyetlerinin hız kazandığı zaman olan 1960'lardan 1970'lere kadar olan dönemde dünya ekonomisi hızla büyümüş, uluslararası ticaret ve buna bağlı olarak enerjiye/ petrole olan ihtiyaç da hızla artış göstermiştir. Aynı zamanda 1950'lere kadar uluslararası şirketlerin elinde tutulan petrol piyasasının artık millileştirme politikaları ile devletlerin eline geçmesi de petrol piyasasındaki ticari ilişkilerin değişmesine neden olmuştur. OPEC'in kurulmasından önce 1950'li yıllarda Sovyetler petrol üreticisi olarak ham petrol fiyatlarını indirmişti. Bu sayede Ortadoğu ülkelerine rakip olarak Avrupa ülkelerine ham petrol satmak amaçlanmaktaydı. Uygulanan bu fiyat indirimlerindeki asıl neden ise petrol satışından ekonomik kazanç elde edebilmek değildi. Sovyetler bu fiyat indirimleriyle Batı Avrupa'yı Sovyet petrolüne bağımlı hale getirmeyi ve bu sayede de NATO birliğini bozmayı amaçlamaktaydı. Soğuk Savaş'ın süregeldiği bu dönemde NATO birliğini dağıtabilmenin Sovyetlerin elini güçlendireceği aşıkardı. Sovyetlerin bu fiyat indirimlerinin akabinde ABD petrol şirketleri de rakabet güçlerini arttırmak amacıyla fiyat indirimlerine gitmişlerdi. Sovyetlerin ve ABD'nin birbirlerine karşı güç mücadeleleri nedeni ile petrol fiyatlarında indirimlere gitmeleri ekonomileri petrol ihracat gelirlerine bağlı olan Arap ülkelerinde ve Venezuela'da büyük sıkıntılar yaratmıştır. Bu duruma tepki olarak da bahsedildiği gibi 1960 yılında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) kurulmuştur.²⁹ Özellikle 1960'da Petrol İhraç Eden Ülkeler

²⁷ Mitat Çelikpala. "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40, 2014. s.79.

²⁸ Yergin, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.69.

²⁹ Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, s. 128.

Teşkilatı'nın (Organization of Petroleum Exporting Countries- OPEC) kurulmasıyla hem piyasada denge sağlanması amaçlanmış hem de petrolde arz ve talep güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Petrolün kontrolünün şirketlerin elinden çıkıp millileşmesi ve aynı zamanda petrol sahibi ülkeler tarafından OPEC'in kurulması ile birlikte de artık siyasi meselelerin çözümlenmesinde petrol ülkeler tarafından silah olarak kullanılmaya başlamıştır.

Arap Dünyası, Arap-İsrail savaşı sırasında ve sonrasında petrol geçiş noktalarını kapayıp, petrol arzını düşürüp fiyatını yükselterek, petrolü siyasi bir silah olarak batı dünyasına karşı kullanmıştır. Kısacası 1970'li yıllarda petrolün millileştirilmesiyle beraber siyasi bir silah olarak kullanılmasıyla enerji güvenliği algısı yeni bir boyut kazanmış ve günümüzde hala etkisini net bir şekilde görebildiğimiz halini almıştır. Bu noktada başta ABD olmak üzere büyük enerji ithalatçısı olan devletler ekonomik darboğaza girmişler ve Arap dünyasının özellikle dünyanın en fazla rezervine sahip olan Orta Doğu'da bu denli hareket edebilmesinin kendileri için ne denli büyük bir tehdit olacağı gerçeği ile yüzyüze kalmışlardır. Bu nedenle ilk yönelinen politika petrol ihracat noktalarının çeşitlendirmesi olmuştur. Daha sonrasında ise 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme dalgası ile beraber yeni pazarların ortaya çıkması ile de enerjiye olan talep hızla artmaya devam etmiş dolayısıyla da enerji güvenliğinin uluslararası politikadaki rolü artarak devam etmiştir. Diğer yandan yine 1990'lı yıllarda İran- Irak Savaşı, Kuveyt Krizi ve Körfez Savaşı ile beraber enerji yine gündeme gelmiş, dönemin büyük güçlerinin sürece birebir müdahil olmaları ile de enerji arzının sadece sahip ülkeler tarafından değil, başlıca sanayi merkezleri tarafından da ne denli hassas bir konu olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Kısacası enerji güvenliğinin sadece petrole ulaşmak olmaktan çıkıp başka boyutlara da taşındığı görülmektedir. “Bu bakış açısıyla,enerji güvenliğinin ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunması da dahil olmak üzere çok çeşitli öncelikleri dikkate alan, enerjinin üretilmesi ve taşınmasını sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.”³⁰ Günümüzde de hızlı sanayileşme nedeniyle ABD, Çin ve Hindistan başta olmak üzere

³⁰ Çelikpala, s.82.

sanayileşen devletlerin ihtiyaçları, enerji bölgelerindeki savaşlar ve terör faaliyetleri, enerji fiyatlarındaki hızlı iniş ve çıkışlar, büyüyen ekonomiler için gerekli enerji kaynaklarının güvenlik altına alınması, artan kentleşme ile birlikte enerji ihtiyacının bireylerinin hayatında da merkezi bir öneme sahip hale gelmesi gibi konular birlikte düşünüldüğünde uluslararası kamuoyunun gündeminde enerji güvenliğinin neden bu kadar ön plana çıktığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle yaşadığı derinleşme ve geçirdiği evrimle birlikte bugün enerji güvenliği, ekonomik büyüme, politik güç ve enerji ile bağlantılı birçok unsuru kapsayan şemsiye bir olgu haline gelmiştir. Kesintisiz ve ucuz enerji talep eden bireyler, enerji yoğun üretim yapan sektörler, ulusal ve uluslararası petrol ve gaz şirketleri, enerji ihraç ve ithal eden ülkeler, gücünü devam ettirmek isteyen gelişmiş ülkeler ile güçlenmek isteyen gelişmekte olan ülkeler, politika yapıcılar ve daha birçok kesim enerji güvenliğinin oluşturduğu değer zinciri ile yakından ilişkilidirler. Dolayısıyla enerji güvenliği sadece petrolün ülke içine ithal edilmesi veya petrol üreten bölgelerde güvenliğin sağlanmasından çok daha ötesini ifade eden bir durumdur.³¹

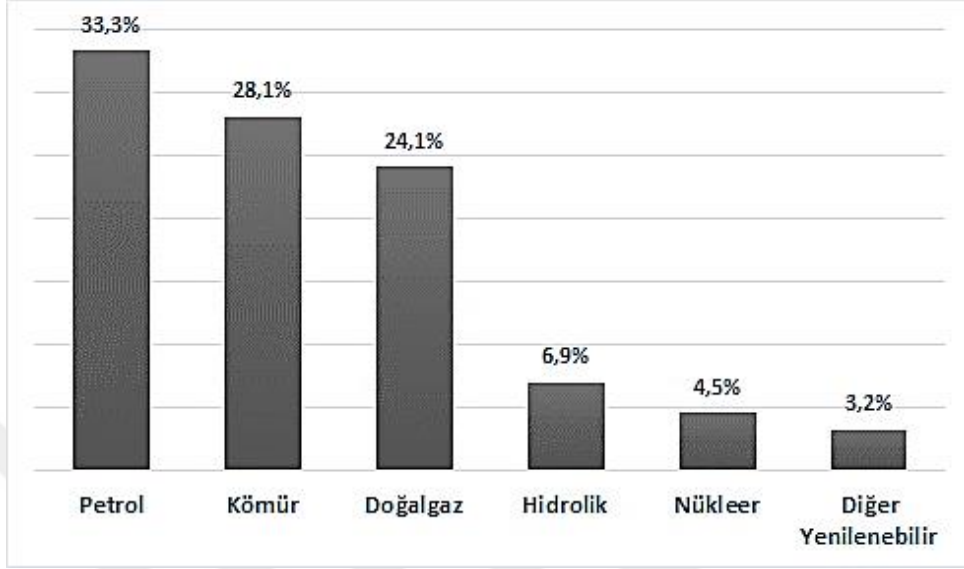
1.1.5. Uluslararası Petrol Sistemi

Petrol bir ülkenin ödemeler dengesi, işsizlik ve borçlanma gibi mali konuların hesaplanmasında çok önemli bir yer ihtiva etmektedir. Önde gelen tüketici ülkeler hükümlerinin devamı için güvenli bir petrol arzına ihtiyaç duymaktayken, önde gelen petrol üreticileri de hükümlerinin devamı için güvenli ve sürekli bir petrol talebine ihtiyaç duymaktadırlar.

Uluslararası petrol sisteminin nev-i şahsına münhasır bir yapısı bulunmaktadır. Bahsedildiği üzere petrolün enerji kaynakları arasındaki başat rolü her zaman onu uluslararası ajendada ve ülke politikalarında baş köşeye yerleştirmiştir. Petrolün neden diğer fosil kaynaklara nazaran daha fazla tercih edilir olduğu sorusu akıllara gelir. İngiliz donanmasında kömür yerine petrolün kullanılma kararını İngiliz donanmasının özellikle dönemin hâkim güçlerinden olan Alman donanmasından hızlı olması amacıyla vermiştir.

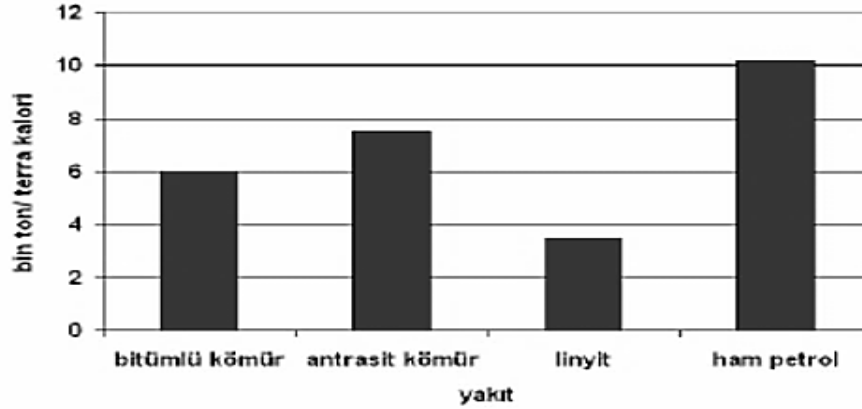
³¹ World Economic Forum. “The New Energy Security Paradigm”, Geneva, WEF Publication, 2006. s. 9.

Petrolün sahip olduğu enerji içeriği, yaygın ve baskın olarak kullanılmasının en temel nedenlerinden biridir.

Şekil 6: Dünya Birincil Enerji Tüketimi

Kaynak: Ali Koç, Hüseyin Yağlı, Yıldız Koç, İrem Uğurlu. “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Görünümünün Genel Değerlendirilmesi”, *Mühendis ve Makine*, 59.662, 2018. s.89.

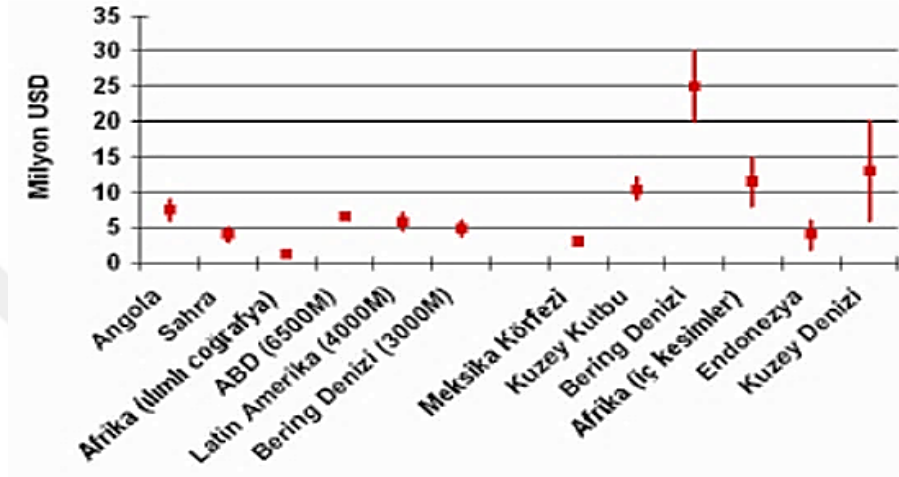

Şekil 7: Yakıtların Enerji İçeriklerinin Karşılaştırılması (Ağırlık Olarak)

Kaynak: Paul Stevens. “Oil Markets”, *Oxford Review of Economis Policy*, 21(1). 2005. s.24.

Petrolün keşif maliyeti ise çıkarıldığı bölgeye göre farklılık göstermektedir. Petrolün denizden mi karadan mı çıkarılacağını yanı sıra petrolün ne kadar derinlikte yer aldığı bilgisi de petrolün keşif maliyetlerinin belirlenmesinde en önemli noktaları

oluşturmaktadır. Son yıllarda keşif kuyularının maliyeti ile ilgili yapılan detaylı bir çalışma bulunmaması nedeni ile 1990 yılında yapılmış çalışma grafik 11’de yerini bulmuştur. Çıkarıldığı bölge ve derinliğin çok değişiklik göstermeyeceği bilindiğinden grafik 11’de yer verilen verilerin hala geçerliliğini sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil 8: Keşif Kuyularının Maliyetleri

Kaynak: Paul Stevens, “Oil Markets”, *Oxford Review of Economic Policy*, 21(1). 2005. s.25

Petrol rezervlerinin ve üretiminin küresel dağılımının heterojen bir özellik göstermesi gibi petrol ve ürünlerinin tüketimi de benzer bir dağılım göstermektedir. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir kısmını elinde bulunduran Orta Doğu bölgesinin küresel tüketiminin yalnızca ufak bir parçasını oluşturduğu bilinmektedir.

Uluslararası petrol sistemi petrol denilen olgunun kendisine özgü yapısını ve bu yapıyı oluşturan karmaşık ilişkiler ağını ortaya koymaya çalışmıştır. Bir bütün olarak uluslararası petrol sistemi birçok farklı unsuru etkilediği gibi pek çok farklı değişkenden de zaman dilimi içerisinde etkilenmektedir. Dünyadaki siyasal ve ekonomik güç petrol hammaddesi etrafında ve temelde önceleri İngiltere ve daha sonra ABD’nin oluşturduğu politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Uluslararası petrol sistemi bünyesinde de uluslararası ilişkiler disiplinin temel taşlarını oluşturan varsayımlardan birisi olan “sürekli ilkeler yoktur, sürekli çıkarlar vardır” prensibi hakimdir. Bu nedenle de petrol ve işleyiş sistemi ile ilgili sorulara her zaman için aynı kesinlikte verecek bir cevap, ilgili konuları

her zaman dilimi içerisinde aynı doğrulukta ve kesinlikte açıklayacak bir kuram veya kural bulunmamaktadır.

Uluslararası petrol sistemi labirenti içerisinde kaybolunmaması için sadece birkaç parametre yüzeysel olarak ele alınmamalı, bu parametreler ve hareketlerinin yol açabileceği türevlerinin tümü diğer unsurlar ile olan etkileşimleri de göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir. Uluslararası petrol sisteminin küresel ekonomiyi ve siyaseti de yönlendiren bu belirgin ve buyurgan yapısı ancak böylelikle doğru bir şekilde anlaşılabilir.

1.1.6. Petrol Arzı ve Petrol Talebinin Önemi

Petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir artıştan petrol ihracatçısı olan İran 1 Milyar dolar, Rusya 2 milyar dolar, Suudi Arabistan 3 milyar dolar kazanırken, dünyanın en büyük petrol ithalatçısı konumunda olan ABD 4 milyar dolar gelir kaybına uğramaktadır.³² Bu örnekten anlaşılabilceği üzere petrol fiyatlarındaki küçük bir dalgalanmanın ülke ekonomilerinde ne derece büyük bir etki yaratabileceği göz önüne serilmektedir. Özellikle 1960'ların sonlarından itibaren başlayan petrolün millileşme sürecine rağmen, halen dünya piyasasının yarısını ellerinde bulunduran Amerikan Petrol şirketleri artan petrol fiyatları sonucunda elde ettikleri geliri ABD'ye transfer etmektedirler. Yanı sıra petrolün ihracatının dolar ile yapılması ABD'ye altın karşılığı olmasına gerek duymadan para basabilme lüksü vermekte, aynı zamanda şirketlerin ABD'ye ödediği gelir vergisi dışında petrol geliri elde eden Arap ülkeleri de petrol dolarları Amerikan para ve sermaye piyasasına aktarmaktadırlar. Dünya petrol piyasası göz önünde bulundurulduğundan ABD petrol ihraç eden ülkeleri, petrol kaynaklarını bir şekilde denetim altında tutarak, hem enerji güvenliğini sağlamaya çalışmakta, uluslararası arenadaki ekonomik hegemonyasını kaybetmemek için de doların rezerv para olmasını garanti altına almaya çalışmaktadır.

OPEC'in kurulması öncesi uluslararası petrol politikasındaki önemli dönüm noktası 1938 yılında Meksika toprakları üzerindeki tüm yabancı petrol şirketlerini

³² Ahmet Naci Arıkan. "Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler: Nedenleri ve Sonuçları", Maliye Bakanlığı Strateji Bakanlığı Geliştirme Başkanlığı. 2008.s.70. Aktaran: Hüseyin Naci Bayraç. "Küresel Petrol Piyasasında Fiyat Oluşumu ve Ekonomik Etkileri", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 9.19. 2019. s.54.

millileştirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin ardından ABD petrol alımı için Venezuela'ya yönelmiş ve Venezuela ile petrol sahası hakları için yarı yarıya olarak anılmakta olan bir anlaşma yapmıştır. ABD ile Venezuela arasındaki bu yeni imtiyaz antlaşması Ortadoğu'daki devletler ile yabancı petrol şirketleri arasındaki imtiyaz antlaşmalarında da değişime neden olmuştur.³³ Akabinde petrol şirketleri ile Orta Doğu'da bulunan petrol ihracatçı ülkeler arasında imtiyaz konusunda anlaşılabilmesi, şirketlerin petrol sektörü üzerinde hâkim konumlarının devletler tarafından sorgulanmasına ve millileştirme adımlarının ilk kıvılcımının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Genel hatlarıyla özetlemek gerekirse, petrol fiyatları üzerinde 1960'lara kadar petrol şirketleri en büyük söz sahibiyken, OPEC'in kurulmasıyla beraber petrol sahibi devletler petrol fiyatları üzerinde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Devletlerin petrol fiyatları üzerinde söz sahibi olmalarıyla beraber de petrolün siyasi bir silah olarak kullanılmasının yolu açılmıştır. Örneğin, OPEC üye ülkeleri beraber verdikleri karar ile petrol arzını istedikleri ölçüde düşürerek petrol fiyatlarını arttırabilmektedir. Petrol fiyatlarındaki artış da ABD başta olmak üzere enerji ithalatçısı ülkelerin ekonomilerinin cari açık vermelerine neden olmaktadır.

Petrol piyasasındaki ilk şok 1973 yılında yaşanmıştır. Mısır-İsrail Savaşı sırasında ABD'nin İsrail'e destek vermesine tepki olarak OPEC üyesi ülkeler petrol arzını düşürerek petrol fiyatlarının yükselmesini sağlamışlardır. Petrol ithal eden ülkelerin ekonomileri ise ciddi şekilde etkilenmiştir.³⁴ Petrol piyasasındaki ikinci büyük şok ise 1979 İran Devrimi ile yaşanmıştır. Yine uluslararası petrol piyasasında Suudi Arabistan'dan sonra en büyük petrol üreticisi İran'da bir devrim hareketinin ortaya çıkması İran'ın petrol üretimini düşürmüş ve petrol fiyatları hızla yükselişe geçmiştir. Petrol fiyatlarının daha fazla artacağı endişesi ile petrol ithalatçısı ülkeler büyük panik yaşamış ve gereğinden fazla petrol alımı yaparak petrolü stoklamışlardır. Bu durum stok maliyetlerini normalin çok üzerinde arttırarak yine bir reaksiyon ortaya çıkarmış petrol fiyatları da hızla yükselmeye devam etmiştir. Bu noktada petrol stoğu yapan şirketler

³³ Sevim, Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, s.81.

³⁴ Sefer Yılmaz ve Duhan Kalkan. "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 1.3.2017. s.172.

petrol fiyatlarının daha da yükselmesini fırsat olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak küresel bir petrol krizi ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte ortaya çıkan enerji güvenliği sorunları ile petrol ithal eden ülkeler kaynak çeşitlendirme yoluna gitmiştir. 1980’den sonra ise petrol fiyatları piyasadaki arz ve talep dengesine göre belirlenmeye başlamıştır. 1980’den sonra da petrol üreticisi ülkeler bu tarihten sonra arzı belirleyerek etkili olmaya çalışmış fakat ülkeler arasındaki görüş farklılıkları neticesinde toplu hareket edemeyip başarısız olmuşlardır. Özellikle OPEC’in en büyük petrol ihracatçısı konumunda olan Suudi Arabistan’ın OPEC üye ülkeleri ile aynı zeminde hareket etmemesi, ABD yanlısı politikalar izleyerek petrolü dolar ile satmaya başlaması, ABD’nin petrol piyasası konusunda elini güçlendirmiş ve 1990’ların başından itibaren ise petrol fiyatları dolaylı olarak Suudi Arabistan ile iş birliği neticesinde ABD tarafından belirlenmeye başlamıştır.³⁵

Petrol piyasasından bahsederken farklı bölgelerde çıkan petrollerdeki kalite farklılığı kaynaklı fiyatların çeşitlilik göstermesinden bahsetmek de gereklidir. Tüm dünyada uğruna yıllardır savaşılan petrol aslında taşıyıcı anlamı taşımaktadır. Daha açık ifadelerle yerküresi içerisinde binlerce yıldır bitki ve hayvan artıklarının çürümesi, zamanla deformasyona uğraması, sıcaklık ve basıncın etkisi ile kimyasal bozunmaya maruz kalmasıyla hidrojen ve karbondan oluşan organik kökenli bir sıvı halini almıştır. Bu bilgi ışığında da petrolün oluşumun farklı jeolojik oluşumlardan direkt veya dolaylı olarak etkilenebileceği sonucu çıkar. Zengin petrol yataklarına komşu olmak benzer coğrafyalarda yine aynı şekilde petrolün var olduğu algısını oluştursada aslında farklı topraklardaki farklı jeolojik oluşumlar bu yargının gerçekliğini sorgulatmaktadır. Bir bölgede petrolün bulunması o bölgenin rezerv olarak nitelendirilmesi için yeterli kabul edilmektedir. Fakat rezervde var olan petrolün işlenmesi ve satılması o rezervde yer alan petrolün kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Bir başka deyişle bir ülkenin petrol zengini olarak nitelendirilebilmesi için o bölgede çıkan petrolün kalitesinin ve işlenmesinin dolayısıyla petrole olan talebin fazla olması ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bahsedildiği gibi kaliteli petrolün ne demek olduğunu anlamak, içinde bulunduğumuz yüzyılda ülke petrollerine olan talebi anlamak adına önem teşkil etmektedir. Petrolün

³⁵ Tayyar Arı. **Irak, İran, ABD ve Petrol**, 2. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları,2000.

kalitesi ölçülürken en önemli nokta o petrolün gravitesi, vizkozitesi* ve içerdiği kükürt miktarıdır. Ama bunların içinde de en önemlisi petrolün akıcılığının ölçülmesindeki temel faktör olan petrolün gravitesidir.** Gravitesine göre petrol ağır-orta-hafif olarak üç şekilde sınıflandırılır. Gravitesi fazlaysa petrol hafif, gravitesi düşük ise petrol ağır petroldür. Diğer bir deyişle hafif petrolün gravitesi ve akıcılığı yüksektir. Bu noktada da petrolün gravitesinin düşük olması o petrolün akıcılığını azaltacağından çıkarılmasını, taşınmasını ve işlenmesini zorlaştıracak ve petrolün işlenme maliyetini yükseltecektir.

³⁶ Dünya'nın en önemli ağır petrol rezervleri Brezilya, Kanada, Amerika, Rusya ve Venezuela'da elde edilirken, hafif olarak nitelendirilen akıcılığı yüksek ve maliyeti düşük petrol ise en çok İran ve Orta Doğu ülkelerinden çıkarılmaktadır. Bu nedenle de petrol fiyatları incelenirken petrolün birbirinden farklı kalitelerde ve türlerde olduğu unutulmamalıdır.

1.1.7. Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü

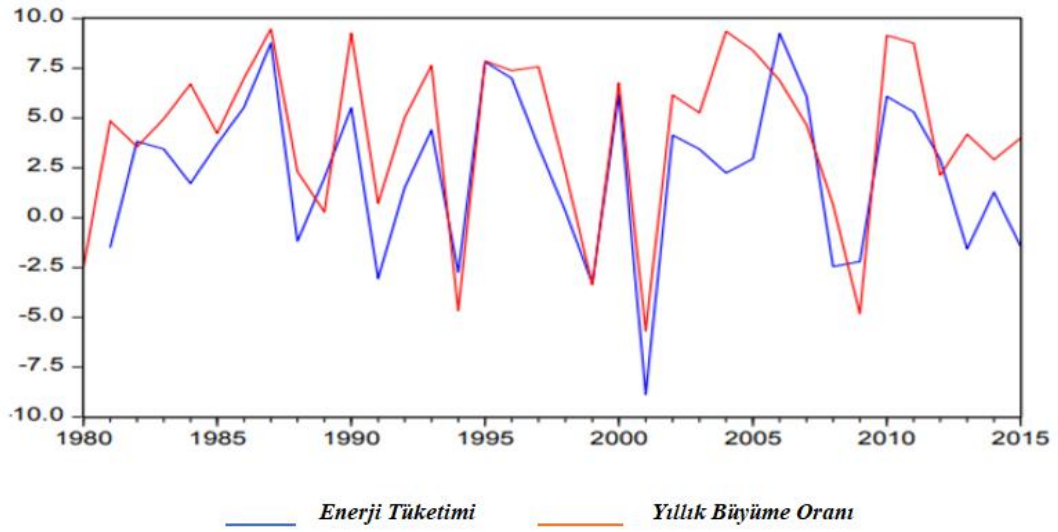
Petrolün tüketim ağının çok yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Günümüzde elektrik üretiminden taşımacılığa kadar büyük bir yelpazede petrol kullanılmaktadır. İnsan hayatının vazgeçilmez bir unsuru olan petrol, ekonomik kalkınmanın da vazgeçilmez bir unsurudur. İkinci dünya savaşından sonraki 30 yıllık süreçte bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin o ülkedeki kişi başına tüketilen enerji miktarı ve ortalama olarak tüketilen enerji miktarı ile ölçülmesi de enerji ile kalkınma arasında kurulan bağın önemli bir göstergesidir.³⁷

³⁶ Firdevs İlçi. "Petrol Kalitesinin Petrol Piyasasındaki Önemi", 2018. <https://www.tespa.org/petrol-kalitesinin-petrol-piyasasindaki-onemi/>. (15.06.2019)

*Viskozite bir sıvı veya gazın akmaya karşı direncini ifade etmektedir.

**Gravite yoğunluk anlamı taşımaktadır. Petrolün kalite ölçümünde kullanılmaktadır.

³⁷ Ahmet Demir. "Enerji ve Çevre İlişkileri", **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1.1993.s.35-46

Şekil 9: Yıllık büyüme Oranı ile Enerji Tüketimi arasındaki ilişki

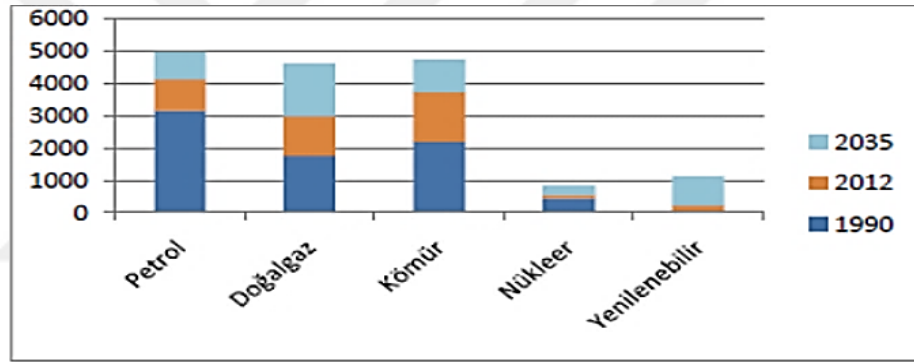
Kaynak: Funda Yurdakul. “Kişi Başına Düşen Enerji Tüketimi ile Büyüme Oranı arasındaki ilişki: Türkiye Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım* , 29(107). 2018. s.58.

Ekonomik kalkınma ile enerji tüketimi arasındaki ilişki incelendiğinde büyümenin düşüşe geçtiği evrelerde enerji tüketiminin de düştüğü gözlemlenmektedir. Ekonomik verilere odaklanıldığında büyüme oranı ile enerji tüketimi arasında çift taraflı bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Büyüme arttıkça enerjiye talep artar; enerjiye talep arttıkça da büyüme hızı aynı şekilde artış gösterecektir. Bu nedenle, konu hakkında çalışan araştırmacılar, ekonomik kalkınma planlarının enerji politikaları ile birlikte yapılması gerekliliğine dikkat çekerek enerji odaklı ekonomik kalkınma kavramına önem vermişlerdir.³⁸ Ekonomik kalkınma; ülkelerin iktisadi anlamda büyümesinin yanında sosyal, kültürel ve politik olarak da gelişmesi anlamına gelmektedir. Genel olarak iktisadi kalkınmanın belirleyicileri sosyo-ekonomik faktörler olarak belirtilmiş olsa da bu faktörleri sosyal faktörler ve ekonomik faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ekonomik faktörlerden en önemlileri kişi başına düşen gelir düzeyi ve büyüme oranıdır. Bu faktörlerle birlikte sosyal faktörler olarak anılan ortalama yaşam süresi, okur yazarlık oranı, okullaşma oranı gibi değişkenler de iktisadi gelişmenin ölçülmesinde kullanılan faktörlerdendir.

³⁸ Sanya Carley, Sara Lawrence, Adrienne Brown, Andrew Nourafshan ve Elinor Benami. “Energy – Based Economic Development”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 15, Issue 1, 2001.s. 290.

İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için gereken sanayileşme, ekonomik büyüme ve kişi başına gelir düzeyinin artırılması gibi ekonomik faktörlerin yerine getirilmesi için petrol günümüzde vazgeçilmez bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Ülkeler üretimde bulunmak ve bu üretim sürecini hızlandırarak devam ettirebilmek için enerji girdisine ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle enerji kaynaklarına bol miktarda sahip olan ülkeler daha avantajlı hale gelerek kalkınmışlık düzeyini artırırlar. Dolayısıyla sürdürülebilir bir kalkınma, enerji arzının sürekli olarak sağlanması ile mümkün olmaktadır.³⁹

Enerjinin günümüzde üretim süreci içerisinde emek ve sermaye gibi önemli bir girdi olduğu birçok çevre tarafından kabul edilmektedir. Petrol de bu önemli girdinin en önemli kaynaklarından birisidir.

Şekil 10: Dünya Birincil Enerji Talebi ve Geleceği

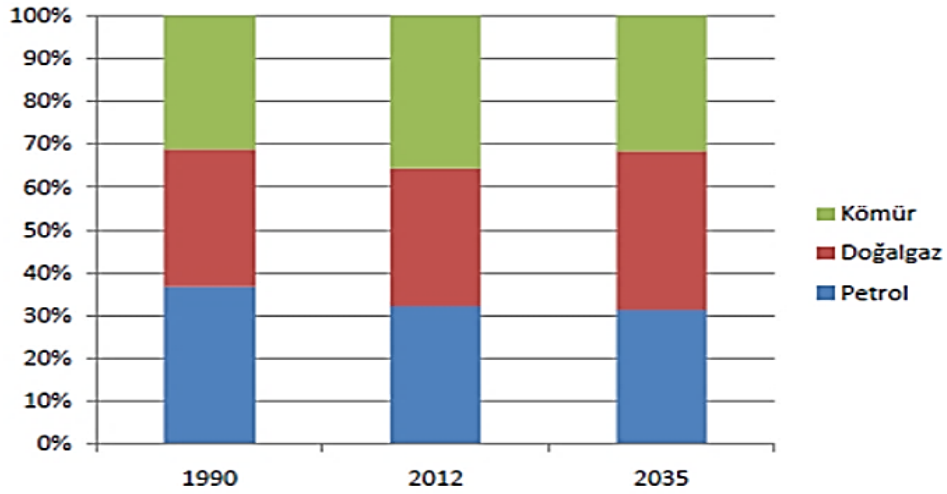
Kaynak: British Petroleum. “Global Energy Statistical Yearbook”, 2013.

³⁹ M. Ali Bilginoğlu. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Sorunu ve Alternatif Enerji Politikaları”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 1991. s. 122-147.

Tablo 6: Petrol Ürünleri Tüketimi

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2011-2012 (%/Yıl)	2000-2012 (%/Yıl)
Dünya	3059	3205	3499	3819	3877	3898	3944	1,2	1,0
OECD	1796	1924	2039	2104	1880	1858	1839	-1,0	-0,9
Avrupa Birliği	593	606	609	619	549	531	511	-3,8	-1,4
Türkiye	22	28	30	28	29	31	30	-3,5	0,1
ABD	732	753	837	887	765	752	739	-1,7	-1,0
Arjantin	19	23	25	25	29	30	32	3,8	2,0
Brezilya	57	70	88	86	103	108	114	5,3	2,2
Asya Ülkeleri	562	743	849	960	1086	1108	1154	4,1	2,6
Çin	104	154	204	295	392	403	427	6,0	6,3
Hindistan	57	77	108	117	151	157	163	3,8	3,5
Japonya	222	239	234	223	188	191	198	3,5	-1,4
Afrika Ülkeleri	82	87	100	123	144	142	147	3,6	3,3
Orta Doğu Ülkeleri	133	165	192	241	272	280	292	4,4	3,5

Kaynak: Energy Data. "Global Energy Statistical Yearbook".2013

Şekil 11: Dünya’da Sanayi Sektörü Enerji Tüketimi Açısından Petrolün Payı

Kaynak: British Petroleum. "Energy Outlook", 2013.

Dünya birincil enerji talebinde geçmişten günümüze petrolün ezici üstünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların ve artışların üretim maliyetlerinde belirsizliğe neden olacağı tahmin edilebilir. Sonuç olarak petrol fiyatlarında yaşanan bir artış üretim maliyetlerini de doğru orantılı olarak arttıracaktır. Bu durum ekonomik büyüme ve kalkınmanın maliyetinin de artmasına neden olacaktır. Bu

nedenle “ekonomik büyüme ve kalkınmayı birinci hedef haline getirmiş olan gelişmekte olan ülkelerin enerji politikalarını iktisadi kalkınma hedeflerine uygun hale getirmeleri oldukça önemlidir.”⁴⁰

1.2. JEOPOLİTİK TEORİLER

Bu tezin sistematik çerçevesi ABD Enerji stratejileri üzerinde kurulmuş olduğundan, ABD Enerji Stratejilerini kavramsal bir düzleme oturtabilmek için tarihten bu yana enerjinin jeopolitik teorilerde ve ülke ajendalarında nasıl ve ne şekilde yer aldığının mercek altına alınması gerekmektedir. ABD’nin dış politika ve güvenlik stratejilerinin temel unsurlarını açıklamada jeopolitik teoriler yardımcı olabilecek niteliktedir. Yirminci yüzyıl sonlarından itibaren ABD’nin dış politika ve milli güvenlik stratejisini enerji havzalarının ve enerji iletim hatlarının kontrolüne dayanan yeni bir hakimiyet teorisi üzerine şekillendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle jeopolitik teorilerden de faydalanarak enerji jeopolitiği kavramının tarihsel süreçte nasıl şekillendiğini analiz etmek, ABD enerji stratejilerinin de analizinde faydalı olabilecektir.

Önceleri askeri konseptler ile şekillendirilen jeopolitik teoriler, günümüzde askeri gücün yerini ekonomik gücün almasıyla beraber farklı şekillerde uluslararası ilişkilerin inceleme konusu haline almış ve son yıllarda enerji jeopolitiği denilen kavram ile beraber jeopolitiğin enerji ile entegre hali göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar ilk aşamalarda askeri güç unsurları ile karşımıza çıksalarda, temel jeopolitik teoriler incelendiğinde, hakimiyet alanı olarak görülen bölgelerin ya enerji açısından zengin rezervlere sahip oldukları ya da enerji geçiş hatlarının kontrolüne odaklandıkları görülür. Bir başka deyişle, petrol nedeni ile açığa çıkan uluslararası güç mücadeleleri jeopolitik teoriler sayesinde bilimsel olarak meşru bir zemine oturtulabilmektedir. Diğer yandan petropolitik içinde epistemolojik olarak bir dayanak noktası olmuştur. Dolayısıyla siyasi ve ekonomik güç kazanmak için önemli bir etmen olan petrole sahip olmak için ülkelerin mücadelelerinin teorik olarak açıklanması için jeopolitik teoriler kullanılabilir. Diğer yandan, jeopolitik teorilerin 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında sistematikleştirildiği

⁴⁰ Cem Gökçe, “Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16(1), 2014, s.143-154.

bilinmektedir. Bu tarih aralığının da uluslararası güç mücadelelerinde petrolün temel unsur olarak yer aldığı dönemdir.

Soğuk Savaş dönemi, sonrasında tek kutuplu dünyaya geçiş ve küreselleşme ile çok kutuplu dünyaya geçiş süreçlerinin incelenmesinde jeopolitik teorilerin analizleri stratejik önem taşımaktadır. Bu tezin ana unsurlarından olan ABD, kuruluş yıllarından bu yana yer aldığı coğrafya ve yapmış olduğu jeopolitik hamlelerle birçok avantaj elde etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gücünü pekiştiren ABD'nin enerji stratejilerini analiz etme aşamasında jeopolitik teorilerden de yararlanılabilir. Bu amaçla tezin bu bölümünde jeopolitik teoriler, bu teorilerin petropolitik ile ilişkilendirilmesi ve bu teorilerin ABD'nin enerji stratejilerinin şekillenmesinde hangi ölçüde açıklayıcı oldukları üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi

Alfred Thayer Mahan (1840-1914) Deniz Harp Okulu'nu bitirdikten sonra katıldığı dünya gezisinde Asya ve Avrupa'nın birçok önemli bölgesini görme fırsatı bulmuştur. Bu gezi sırasında kendisini en çok etkileyen ve daha sonra jeopolitik bir teori olarak kavramsallaştıracığı nokta, İngiltere'nin dünyanın tüm bölgelerindeki etkisi ve sahip olduğu etkin deniz gücüdür.⁴¹ Mahan'a göre tarih boyunca ⁴²denizler üzerinde güç ve kontrol sahibi olmak uluslararası düzlemde çekişmelere ve şiddetli rekabetlere yol açmıştır. Yayılmacı kimliğe sahip olan İngiltere'nin Panama kanalı dışında kalan tüm denizlerde hakimiyet sahibi olması Deniz Hakimiyeti Teorisi'nin kurgulanmasında büyük önem taşımaktadır. Özet olarak belirtmek gerekirse, Mahan, İngiltere hegemonyasından etkilenecek, tezinde denizlere hâkim olanın dünyaya hâkim olacağını belirtmiştir.

Mahan'ın İngiliz devletinin yükselişi döneminde denizcilik tarihini incelemesi O'nu denizlerin, özellikle de stratejik öneme sahip dar su yollarının kontrolünün büyük güç statüsü için hayati olduğu sonucuna varırmıştır. Mahan' a göre;

- Denizler karalara göre çok daha iyi hareket kabiliyeti ve ulaşım sağlamaktadır.

⁴¹ Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar. **Dünden Bugüne Jeopolitik**. İstanbul: Ülke Kitapları.2002.

⁴² Alfred Thayer Mahan. **The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783**, Cosimo New York.2020.

- Denizcilik gücü dünya rezervlerinin daha büyük bir bölümü ile irtibatlıdır.
- Denizcilik gücü, askeri kuvvetler kadar ekonomik ve politik etkinlikleri de daha kolay ve ekonomik bir biçimde, dağıtılabilir, yayılabilir.
- Denizcilik gücü, Süveyş Kanalı, Cebelitarık, Seylan, Singapur, Babülmendep Boğazı, Türk Boğazları, Seylan Kanalı, Tayvan Kanalı, Kore Kanalı, Hürmüz Boğazı, Florida Boğazı ve Yukaton Boğazı gibi kritik noktaları kontrol altında tutarak dünya ticaretine hâkim olabilir.
- Kara sınırları emniyette olmayan hiçbir devlet, nisbeten güçlü bir ada devleti ile deniz üstünlüğü için başarılı bir şekilde mücadele edemez.⁴³

ABD'nin İngiltere ile mücadelesinde ABD'nin eksikliklerini ve gerekliliklerini tahlil edilip uygulamaya konulması açısından Mahan'ın deniz hakimiyet teorisi yol gösterici nitelikte olmuştur. Deniz hakimiyeti teorisine istinaden güçlü bir deniz kuvvetinin kurulmasının ticaretin daha geniş coğrafyalarda yapılabilmesinde faydalı olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, sahip olduğu bu deniz gücü sayesinde ABD, ticari anlamda etkisini daha fazla arttıracak ve bu ticari genişlemesinin bir sonucu olarak da yeni pazarlara ve yeni egemenlik alanlarına sahip olabilmemesinin önü açılacaktır.⁴⁴ Ortaya koyulan teorinin, söz konusu zamanda deniz gücü bakımından İngiltere'nin gerisinde olan ABD'de dönemin devlet adamları için territoryal ve ticari yayılma için teorik altyapı oluşturan etmenlerden olduğu söylenebilir.⁴⁵

Mahan'ın deniz hâkimiyet teorisini incelediğimizde genelde İngiltere-ABD rekabetinin, özelde ise petrol konusundaki mücadelenin yer aldığı görülebilir. Mahan'ın teorisini ortaya attığı zamanda, Rockefeller (Standard Oil) ve Deterding (Royal Dutch) mücadelesinin yaşandığı bilinmektedir. Standard Oil'in Royal Dutch'ın gerisinde kaldığı ve İngiltere deniz güçlerinin ABD'nin "arka bahçesi" Latin Amerika'da petrol arama faaliyetlerine giriştiği dönemdir. Raif Karadağ'ın belirttiği üzere, I. Dünya Savaşı'nın

⁴³ Nejat Tarakçı. "Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri: Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasiye", **TASAM Yayınları**, İstanbul.2012.

⁴⁴ Bilal Karabulut. **Strateji, Jestrateji, Jeopolitik**, Platin Yayınları.2005.

⁴⁵ Tezkan ve Taşar, s.124.

*Yahudi bir ana babadan dünyaya gelen Deterding önceleri girdiği bir bankanın mülakatında başarılı olarak orada çalışmaya başlamıştır. Burada çalıştığı süre içerisinde Royal Dutch şirketinin idare meclis başkanı Kessler'in dikkatini çekmiş ve kendisine Royal Dutch Petrol Şirketi'nin baş müfettişliği verilmiştir. Sonrasında Kessler'in ölümü sonrası Royal Dutch Petrol Şirketi'nin idare meclis başkanlığına getirilmiş ve şirketin Standard Oil sahalarına girip, girdiği darboğazdan kurtulması ve Standard Oil'den daha kuvvetli hale gelmesini sağlamasıyla tarihe izini bırakmıştır.

başlamasından dört beş sene önce Henry Wilhelm Augustus Deterding*, ABD için büyük önem taşıyan Panama Kanalı'na birkaç mil mesafede bulunan Venezüella'nın küçük bir adasında büyük bir petrol arama faaliyetine başlamıştır. Kısa süre sonra Latin Amerika'nın petrol zengini ülkesi Venezuela'nın tüm petroleri üzerinde üstünlük ve hak sahibi durumuna gelmiştir.⁴⁶ Bu durum, aynı zamanda ABD'nin petropolitiğin ötesinde güvenlik algılamaları açısından da önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu duruma karşı Standard Oil'in sahibi Rockefeller, karar alma mekanizmalarında harekete geçilmesine dair girişimlerde bulunmuştur. 1920 yılının ortalarında Kolombiya petrolerindeki imtiyazlarının Royal Dutch Şirketi'ne kaptırılmasının ardından, Standard Oil yetkilileri bu mağlubiyeti deniz hakimiyetindeki zayıflıkları ile ilişkilendirmiştir. Akabinde "Tatbik edilecek olan bahri programla denizlerde üstünlüğü sağladığımız gün Standard Oil dünya petrol hâkimiyetini eline geçirmeyi bilecektir" demişlerdir.⁴⁷ Çünkü, İngiltere ve Hollanda ortaklığında olan Royal Dutch'ın, deniz güçleri sayesinde hakimiyet alanını genişlettiği düşünülmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında deniz hakimiyetinin getirdiği güce odaklanarak ABD öncelikli olarak var olduğu kıtada hakimiyet sağlama girişimlerine başlamış; var olduğu kıtada hakimiyeti sağlamasının akabinde etrafının okyanuslar ile çevirli olmasından da faydalanıp kendini rakip ülkeler tarafından çevrelenemez duruma getirmiştir.

Petrolün lojistiğinin denizler üzerinden yapıldığı göz önünde bulundurulursa da deniz hakimiyeti teorisinin enerji nakli ve enerji güvenliği açısından önemi göz önüne çıkacaktır. Özet olarak Mahan'ın deniz hakimiyeti teorisini salt petropolitiğe indirgemek yanlış olacak olsa da dönemin koşulları, Standard Oil ve Royal Dutch çatışması ve ABD'nin ticari gelişimine yapılan vurgu da göz önünde bulundurulduğunda, petrolün ve petrol için verilen mücadelenin bu teoriyi gündeme taşıyan temel etmenlerden olduğu gerçeği göz önüne çıkmaktadır.

1.2.2. Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi

İngiliz coğrafyacı ve siyaset adamı Sir Halford Mackinder (1861-1947), 1904 yılında yayınlanan *The Geographical Pivot of History* adlı eserinde okyanuslardan

⁴⁶ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**. İstanbul: Emre Yayınları.2003. s.142

⁴⁷ Karadağ, s.142

ayrılmış, ulaşım kapalı ve kara gücünün devamlı bir merkezi olarak adlandırdığı “Kalpgâh”ı (*Heartland*) jeopolitik canlandırma olarak ortaya koymuştur. Mackinder, bu bölgeyi şu şekilde belirtmektedir:

Kalpgâh, stratejik düşüncenin amaçlarından dolayı Baltık Denizini, gidiş geliş elverişli Orta ve Aşağı Tuna'yı, Karadeniz'i, Küçük Asya'yı, Ermenistan'ı, İran'ı, Tibet'i ve Mogolistan'ı kapsar. Bu yüzden Kalpgâhın içinde Rusya'ya ilaveten -Brandenburg-Prusya ve Avusturya-Macaristan da bulunuyordu-tarihte görülen süvari güçlerine sahip olmayan, askeri güce dayanan büyük bir üçlü. Kalpgâh, çağın koşullarında deniz gücüyle ulaşım imkân tanımayan bölgedir.”⁴⁸

Mackinder’in “Kalpgâhı kontrol eden, dünyayı kontrol eder” fikri ile şekillenen jeopolitik teorisinin ortaya atıldığı dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda ABD’nin eksik kaldığı noktayı işaret ettiği görülebilir. Diğer yandan Almanya ve Rusya karşısında İngiltere’nin sahip olduğu büyük deniz gücüne rağmen neden zayıf kaldığı da yine bu fikir çerçevesinde şekillendirilebilir. Nitekim bu teorisinin ortaya atıldığı dönem artık ulaşım demiryolu çağı olarak kabul edilmektedir. Böylelikle, Mackinder’in jeopolitik önceliği olan Avrasya’ya ulaşım kolaylaşmış ve hızlı taşımacılık demiryoluyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Kıtadaki büyük rakibi Almanya için gerek Avrasya’ya gerekse Orta Doğu’ya karadan ulaşım kolaylaşmış ve süresi kısalmıştır.⁴⁹ O dönemde Orta Doğu’da hâkimiyeti elinde bulunduran İngiltere için, bu yeni ulaşım ağı Almanya ve Rusya karşısında, elinde imtiyazını bulundurduğu İran petrolleri açısından risk teşkil etmiştir.

Petrol imtiyazlarına Orta Doğu’da sahip olan ilk ülkenin İngiltere olduğu bilinmektedir. 1908 yılında Anglo- Persian Company’nin kurulmasıyla birlikte bölgede ilk petrol çıkarma faaliyetlerine başlayan ve deniz kuvvetlerinin de desteğiyle bölgeyi askeri ve stratejik olarak baskın olan ilk güç olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası ise ibre yavaş yavaş ABD yönüne dönmeye başlamıştır.⁵⁰ Bu noktada Orta Doğu’nun neden kalpgahın dışında tutulduğu fikri akıllara gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi, İngiltere 1908’de İran’da ilk olarak petrol çıkarmış, aynı zamanda da Bakü petrolleri

⁴⁸ Geoffrey Sloan. “Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı”. Aktaran: Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan, “Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya”, **ASAM Yayınları**. Ankara>Editör Colin S. Gray, Geoffrey Sloan. Ankara: **ASAM Yayınları**. 2003.s.31.

⁴⁹ Emeklier ve Ergül. s.55.

⁵⁰ Peter R. Odell. “The Significance of Oil”, **Journal of Contemporary History**, Vol 3, No 3.1968. s. 93.

üzerinde hakimiyet sağlama mücadelesine girişmişti. Bu sıralarda henüz Orta Doğu’da petrol olduğu tam olarak tespit edilememiş, Almanya başta olmak üzere ülkeler bölge üzerinde petrol araştırmalarına başlamaya çalışmaktaydı. Dolayısıyla Kara Hakimiyeti teorisinin Orta Doğu’yu iç hilal olarak nitelendirip tam olarak yok saymayıp Kalpgah’ın dışarda tutması da yine petropolitiğin bu teori üzerinde de direkt ve dolaylı etkisini göz önüne çıkarmaktadır.

1.2.3. Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi

Amerikan bilim adamı Nicholas J. Spykman (1893-1943) tarafından ortaya konulmuş olan Kenar-Kuşak Teorisi, özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte ABD siyasetinin şekillenmesinde önemli bir etki oluşturmuştur. Bu teori ABD’nin uluslararası çıkarlarının belirlenmesinde, stratejilerinin yapılandırılmasında ve ABD’nin uluslararası arenada öncül olacak nitelikte bir rol oynamasında kılavuz niteliği taşımaktadır. Mackinder’in Kara Hâkimiyet Teorisi’nin önemi üzerinde durmakta, fakat yine bu teorinin Kalpgah denilen bölgeye verdiği merkezi önemi abartı bulmaktadır. Spykman, Mackinder’in kara ulaşımına çok önem vermiştir. Buna karşın MacKinder’in iç ve dış hilallerin gücünü ihmal ettiğini ve Kalpgâh’ın potansiyel gücünü abarttığı düşüncesine ortaya atmıştır. Dünyanın en önemli jeopolitik bölgesini Mackinder’in İç Hilal (Rimland) olarak adlandırdığı bölgenin -Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya- olduğunu iddia etmektedir.⁵¹ Deniz ve kara güçlerinin ortasında kalan bu bölgede yaşanacak herhangi bir boşluk Kalpgah olarak nitelendirilen bölgede hakimiyetin tamamen kaybedilmesine yol açabilir. Spykman, bu durumu “kim kenar kuşağa hükmederse Avrasya’ya hâkim olur; kim Avrasya’ya hâkim olursa dünyanın kaderini kontrol eder” şeklinde özetlemiştir.⁵² Spykman’ın teorisi, savaş sonrasında eski kıtada ortaya çıkan boşluğu ABD’nin doldurabileceğini ve bunun yolunun da özellikle Rusya’ya karşı korunması gereken bölge olan İç Hilal’den geçtiğini işaret etmiştir. Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi’nde önem atfettiği gibi Zbigniew Brzezinski 1997’de kaleme aldığı Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde Amerikan’ın

⁵¹ Karabulut. s.53.

⁵² Tezkan ve Taşar. s.155.

mevcut gücünü Avrasya hakimiyeti ile birebir ilişkilendirerek Kenar Kuşak Teorisi'nin tezini aynı şekilde doğrulamıştır.

Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Haritaya daha yakından bakıldığında, Avrasya üzerindeki denetimin, batı yarıküre'yi ve okyanusya'yı jeopolitik olarak dünyanın merkezi kıtasının çevresi haline getireceğini ve Afrika'nın neredeyse kendiliğinden Amerika'ya tabi olması gerekeceğini gösterir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya Gayri safi milli hasıla'nın %60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir.⁵³

Orta Doğu bölgesindeki petrolün arama ve çıkarma maliyetleri diğer bölgelere göre görece daha düşüktür. Bu nedenle özellikle 2. Dünya Savaşından sonraki süreçte bu bölge petrolü uluslararası ekonomi politikte önemini adım adım arttırmıştır. Daha önce hiçbir hammadde için ülkeler bu denli rekabet içine girmemişlerdir. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Petrol Doğalgaz Mühendisliği Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdurrahman Satman, ham petrolün üretiminde ülkeler arasında büyük maliyet farkları olduğunu belirtmiştir. Ortadoğu'da ham petrol üretim maliyeti 5-10 dolar seviyelerinde iken Kuzey Denizi'nde ise bu rakamın 50-60 dolar seviyelerine çıktığını belirtmiştir. Dolayısıyla üretim maliyeti yüksek olan ülkeler zarar ederken Ortadoğu ülkelerinin ise sadece kardan zarar ettikleri üzerinde durmuştur. Satman, yoğunluğu daha hafif olan petrol türünde ise maliyetin daha da düştüğünü vurgulamış ve Ortadoğu'daki gibi hafif olan petrolün daha rahat üretilebildiğinden bahsetmiştir. ABD'nin bir kısmında çıkarılan ağır olan petrolün ise üretim maliyetinin yüksekliği yine Satman'ın vurguladığı konulardandır. Petrolün yoğunluğunun yanı sıra petrolün çıkarıldığı alanın da maliyeti etkilediği bilinmektedir. Örneğin, karadan çıkarılan petrolün maliyeti düşükken, denizden (off-shore) çıkarılan petrolün maliyetinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni ise denizden çıkarılan petrol için özel sondaj, ekipman ve platformun gerekliliğidir.⁵⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında içine çekildiği kabuktan çıkarak uluslararası sistemin ana aktörlerinden biri haline gelen ABD, buna paralel bir biçimde dünya

⁵³ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap, İstanbul, 2005. s.52.

⁵⁴ “Ülkelerin Petroldeki Karını Maliyetler Belirliyor”. (2017). <https://www.bloomberght.com/enerji/haber/2032023-ulkelerin-petroldeki-karini-maliyetler-belirliyor>. (15.09.2019).

tüketiminin büyük bir kısmını karşılayan Orta Doğu petroleri üzerinde söz sahibi olmaya başlamış ve İngiltere'yi petrol gelir ve imkânlarından feragat etmeye zorlamıştır.⁵⁵ Ancak, İngiltere ABD'nin küçük bir ortağı konumunda görülmesine rağmen sonrasında petrol üretim ve lojistiğinde oynadığı etkin rol ile göz önüne gelmiştir. Dolayısıyla ABD ile İngiltere arasındaki “organik bağ”, kültür ögesi bir yana bırakılırsa petrol çıkar ortaklığı olarak da yorumlanabilir.⁵⁶ Körfez bölgesinde mücadele ilk olarak dönemin süper güçleri diye adlandırılan İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya arasında yaşanmıştır. Sonrasında ise Soğuk Savaş'ın sonlanmasına kadar mücadele ABD ve Rusya arasında cereyan etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise üstünlük körfez ülkelerinin sadece üçünde diplomatik temsilciliği elinde bulunduran Rusya'ya karşı, sekiz ülkenin yedisinde temsilciliği olan ABD'dedir. Körfez'in petrol zenginliği ile görece en etkili üyesi olan Suudi Arabistan'ın ekonomik ve sosyal hayatında ABD'nin oldukça baskın ve etkili olduğu bilinmektedir.⁵⁷

1.2.4. Huntington'ın Medeniyetler Çatışması Tezi

Soğuk Savaş sonrası ortaya atılan ilk tez Fukuyama'nın tarihin sonu tezidir. Bu tezde artık dünyanın sistemsiz olarak mutlu sona ulaştığı ve evrimsel gelişim sürecinin sonuna geldiği fikri ortaya atılmıştır. Bu fikrin aksine Huntington yaşananın bir son olmadığı, sadece sistemin ve çatışmaların boyut değiştirdiği düşüncesi üzerine kurguladığı “Medeniyetler Çatışması” tezini ortaya atmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki siyasi ve iktisadi sistemsiz bölünmelerin yerini kültür ve medeniyetler arasındaki ilişkilere bırakacağı görüşünü savunmuştur. Medeniyetleri ise Batı, Konfüçyan, İslam, Hint, Slav Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleri olarak gruplandırmıştır.⁵⁸

Tezin özellikle üzerinde durduğu nokta, ideolojik temelde uluslararası sistemde ittifak kurabilme şansı gittikçe azalmaktadır. Bu nedenle birleştirici ve bütünleştirici olarak ortak din ve medeniyetler üzerinde durulması gerekmektedir. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte gerek Kafkasya'da gerekse Balkanlarda ortaya çıkan jeopolitik

⁵⁵ Ergün Aybars. “Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye”, **Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**. Genekurmay Basımevi, 1996. s.533-535.

⁵⁶ Muhammed Heykel. **3. Petrol Savaşı: Körfez Savaşı'nın Perde Arkası**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

⁵⁷ John Eric Peterson. “Competing Superpower Interests in the Gulf”, **The Politics of Middle Eastern Oil**, Middle East Institute, Washington, 1983. s.395

⁵⁸ Samuel Huntington. **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, 1997. Derleyen: Murat Yılmaz, Ankara.

boşluğun nasıl doldurulacağı ve dünyanın bu bölgelerinde “bütünleştirici” ve “ayırıştırıcı” unsurların ne olacağı tezin ana konusudur. Bu tez ortaya atıldığı zamandan beri birçok tartışmaya zemin hazırlamıştır. ABD için ise yeni dönemde stratejiler için teorik altyapı oluşturmuştur. Nitekim Huntington’ın sorunlu bölgeler olarak belirlediği coğrafyalar, ağırlıklı olarak Kafkasya, Orta Doğu, Güney Amerika ve Afrika gibi petrole sahip veya petrol potansiyeli olan coğrafi mekânlardır. Aynı zamanda bu bölgeler büyük güçler tarafından sınırları çizilmiş, halkları birbirine karıştırılmış ve siyasi manipülasyonlara sahne olmuş yerlerdir.

Günümüzde Orta Doğu’da yaşanan iç çatışmalar bu formülasyonun pratikteki yansımaları niteliğindedir. Yine bu iç çatışmaların ABD’nin müdahale edebilmesi için bir sebep olduğu görüşü ortaya atılabilir. Avrupa merkezli sistemin etkisini yitirdiği Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Wilson Prensipleri ile ülkelerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gerekliliği savunulmuştur. Bu sayede bölgede etkinliği arttıracak bir zemin hazırlanmıştır. Günümüzde ise ABD’nin bu medeniyetler çatışması tezinin sağladığı teorik altyapı ile kendi jeopolitiğini ve müdahale gerekçelerini meşrulaştıracak zemini kendisine hazırladığı söylenebilir. Dolayısıyla, petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarının birincil önemde olduğu ve ABD’nin petrol üretiminin azaldığı ve giderek petrole bağımlı hale geldiği günümüz dünyasında “enerji”ye sahip ülkelerin yaşadığı karışıklıklar, geçmişten gelen tarihsel tecrübeler eşliğinde hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.⁵⁹ Huntington “Medeniyetler Çatışması” adlı kitabının son bölümünde benzersiz medeniyetler olarak gördüğü batı medeniyetlerinin içinde lider ülke diye adlandırdığı ABD’ye batı medeniyetlerini koruması için şu dış politika tavsiyelerini vermektedir:

- Politik, ekonomik ve askeri bütünleşmenin büyük olması önemlidir. Diğer medeniyetlerin devletlerinin aralarında farklılıkları istismar için kullanamaması için politikaların uyumlu olması önemlidir.
- Merkez Avrupa’nın batılı devletlerini, yani Visegrad ülkelerini, Baltık Cumhuriyetlerini, Slovenya ve Hırvatistan’ı Avrupa Birliği ve NATO’ya dahil etmek batı medeniyetinin gücünü daim kılmak için önemlidir.

⁵⁹ Arı, s.47.

- Latin Amerika'nın batılılaşmasını sağlamak önemlidir. Bu nedenle Latin Amerika ülkeleri mümkün olduğunca batı ile yakın bir noktaya gelmeleri için desteklenmelidir.
- İslam ve Çin devletlerinin konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askeri güç gelişimini kısıtlamak gereklidir.
- Rusya Ortodoksluğun çekirdek devleti ve güney sınırlarının güvenliğinden meşru çıkarı olan büyük bir bölgesel güç olarak kabul edilmelidir.
- Batı'nın medeniyetler üzerindeki teknolojik ve askeri üstünlüğünü korumak yine batı medeniyetinin lider konumunun sürdürülmesi için gereklidir.⁶⁰
- Medeniyetler Çatışması tezine karşı getirilebilecek önemli bir eleştiri mevcuttur.

Her ne kadar medeniyetler kendi içinde farklılık gösterse ve bu farklılık çatışmalara sebep olsa da dünya siyasetinde farklı medeniyetlere ait iki devlet arasında ciddi ölçüde iş birliğinin olabildiğide yadsınamaz bir gerçek olarak göz önüne çıkmaktadır. Şii Müslüman bir devlet olan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politik davranışlarında Şii Müslüman olan Azerbaycan devletine değilde Ortodoks Hristiyan olan Ermenistan devletine yakın durması, dünya siyasetinin Huntington'un varsaydığı gibi medeniyet temelinde değil ulusal çıkarlar temelinde şekillendiğinin en güçlü kanıtlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.5. Hava Hakimiyeti Teorisi

İtalyan General Guilio tarafından hava gücüne yapılan vurgu ile şekillenen çalışma, karşı tarafında şehirlerine yapılacak müdahaleler ile sivil halkın teröre teşvik edilmesi ve milli savunma gücünün bu şekilde kırılmasının önemi üzerinde durmaktadır. Douhet, genel anlamda jeopolitik bir teori ortaya atmamakla beraber, jeopolitik kurgusu şöyledir: “Havaya hâkim olan zaferi elde eder.”⁶¹

Her ne kadar Douhet tarafından hava gücü temelli bir yaklaşım ortaya atılmışsa da hava gücünün önemine dayanan jeopolitik görüşü ilk kez bir stratejist ortaya savunmuştur. Bu 1894 tarihinde Rusya’da doğan 1927 yılında Amerikan vatandaşlığına

⁶⁰ Huntington, s.469.

⁶¹ Tarakçı. s.192-193.

kabul edilen, uçaklarda bombaların hedefe isabeti için kullanılan ilk tam otomatik aracını yapan ve Cumhuriyet Havacılık Şirketi'ni kuran Alexander P. De Seversky'dir. 1942 yılında yayınlanan Victory Through Air Power (Hava Gücü Aracılığıyla Zafer)'dır. Bu kitabında savaş sırasında yeniden gözden geçirdiği deniz gücünün çöküşünü açıklamış, müttefik kuvvetler tarafından hava gücüne yetersiz ölçüde dikkat gösterilmesini üzüntü ile karşılamış ve zafer için hava gücü aracılığıyla tamamen yeni bir strateji ve organizasyon önermiştir. 1950 yılında yayınlanan ikinci kitabı Air Power: Key to Survival (Hayatta Kalmanın Anahtarı: Hava Gücü) adlı kitabında kara ve deniz gücünün hava gücüne bağımlı olduğunu vurgulamıştır. ABD için etkili bir hava üstünlüğünün gelişiminde ısrar etmiştir.⁶²

Hava Hakimiyeti Teorisi'ni Amerikan dış politikası pratiklerinde sıkça görmek mümkündür. Soğuk Savaş Dönemi boyunca Seversky'nin tavsiyelerine uyularak ABD ve onun sadık müttefiki Kanada, SSCB'nin Kuzey Kutbu üzerinden yapabileceği bir saldırıya karşı, en kısa yoldan Kuzey Amerika'yı savunmak için büyük bir masrafla üç radar istasyon ve Alaska ile Kanada arasına hava üsleri kurmuştur. Soğuk Savaş Sonrası süreçte de ABD hava gücüne önem vermiş ve hava gücünü barındıran savunma harcamalarını arttırmıştır.

Dolayısıyla ilk ortaya çıkış itibarıyla hava hakimiyeti teorisinde petropolitiğin izlerini görmek çok mümkün değilse de sonrasında uygulama alanları mercek altına alındığında hava hakimiyeti teorisinin petropolitiği beslediğini söylemek yanlış olmayacaktır. ABD özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda sahip olduğu hava hakimiyeti ile birebir ve anında müdahale şansı bulmuştur. ABD'nin dış politika stratejisinde Orta Doğu ve enerji geçiş hatlarının kontrolünün ekonomik güç ve hegemonya açısından önemi de aşikâr olduğundan hava hakimiyetiyle ve özellikle petrol zengini Orta Doğu üzerinde gücünü dolaylı olarak sabit tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, hava gücünün son pratiklerini 2012 Libya operasyonu* ve 2015 yılında IŞİD terör örgütüne karşı başlatılan hava operasyonlarından görmek mümkündür.⁶³

⁶² Karabulut. s.57.

* Kaddafi ilk zamanlarda muhalif güçlere karşı varlığını sürdürmeye devam ederken; NATO'nun hava müdahalesine karşı koyamamış ve iktidarı ile beraber hayatını kaybetmiştir.

⁶³ Mustafa Kocakınar. **Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler**, TASAM Yayınları, 2018.

1.2.6. Enerji Jeopolitiği

Bir önceki bölümde anlaşılabacağı üzere 1900'lü yılların başından günümüze kadar direkt veya dolaylı şekilde enerji politikaları ile jeopolitik arasındaki ilişki göz önüne serilmiştir. Jeopolitik yaklaşımların enerji politikalarında etkisi enerjinin önem kazanması ve özellikle petrolün dünya enerji piyasasında başrol oyuncusu olarak karşımıza çıkmasından itibaren giderek artmıştır. Bahsedildiği üzere petrolün sanayi çağıının uluslararası arenadaki başat rolüyle doğru orantılı olarak da jeopolitik değişimlerin en fazla yaşandığı alanın tarihten bu yana enerji jeopolitiği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumun başlıca sebebi enerji kaynaklarının rezerv durumuyla ilgili gelişmeler, enerji taleplerindeki meydana gelen değişimler ve yeni enerji teknolojileridir. Nitekim, uluslararası ilişkiler ve devletlerin dış politika stratejileri açısından ana belirleyici unsurlardan biri enerji olmuştur. Ülkelerin politikalarını enerjiye sahip olma, enerji lojistiğinin güvenliğini sağlama ve dünya enerji kaynakları üzerinde denetim kurma güdüsü ile belirledikleri söylenebilir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda da özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerin enerji taleplerindeki değişimler ve petrol rezervlerinin yüksek olduğu Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı gibi yapısal değişimler enerji jeopolitiğinin yeniden tanımlanmasında ve uluslararası ilişkiler literatüründe enerji jeopolitiğinin diğer tüm jeopolitik teorilerden daha popüler hale gelmesinde etkili olmuştur.

Arap Baharı sürecine 2017 şartları ile bakıldığında, Arap Baharı'nın aslında Soğuk Savaş'ın sona ermesi, "Yeni Dünya Düzeni", "Medeniyetler Çatışması"ndan "Dinlerarası Diyalog"a geçiş, 11 Eylül ve sonrasında yaşananlar, nihayet "Büyük Orta Doğu Projesi" süreçlerinin bir parçası olduğu net olarak görülmektedir.⁶⁴

Enerji jeopolitiğinin nasıl şekillendiği ve günümüzde nasıl bir hal aldığından bahsetmeden önce, enerji jeopolitiğinin ana unsurları üzerine yoğunlaşmak olayları ve değişimleri yorumlamak adına büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda kaynak coğrafyasının enerji jeopolitiğindeki ilk basamak olduğu söylenebilir. Kaynaklar farklı bölgelerde yer almaktadır. Her kaynak enerji jeopolitiğinde önem teşkil etmez. Küresel

⁶⁴ Alaeddin Yalçınkaya, "Arap Baharı ve Kültürel Emperyalizm", **II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu**, 2017. s.180.

düzeydeki enerji talebini karşılayabilme kapasitesi olan rezervlere sahip kaynaklara önem verilir. Yeni rezervlerin keşfedilip devreye alındığı bölgelere göre enerji politikası de güncellenmektedir. Bu sebeple enerji jeopolitiği öncelikli olarak rezerv bölgeleri, enerji transferinin sağlanacağı coğrafya ve talep coğrafyasına odaklanmaktadır. Enerji jeopolitiğinde genel olarak kaynak coğrafyasındaki ülkelerin talebi, talep coğrafyasındaki ülkelerin ise kaynağı çeşitlendirmeyi hedefledikleri bilinmektedir.⁶⁵

Ülkelerin uluslararası enerji piyasasına bağlı olarak enerji politikaları genel olarak uzun vadeli şekilde devletler tarafından oluşturulur ve savaş hali gibi acil durumlar dışında strateji terkedilmez. Diğer yandan belirlenen enerji politikalarını sadece ülke özelinde incelemek ve bu şekilde yorumlamak yanlış olacaktır. Çünkü enerji piyasası şirketlerin, uluslararası kuruluşların ve devletlerin de içinde olduğu transnasyonal bir olgudur. Aynı zamanda 21. yüzyılda başta ABD olmak üzere büyük sanayi devlerinin uluslararası enerji politikalarındaki baskın rolü sonucu devletler aksiyonlarını uluslararası dengelere bağlı olarak belirlemek zorunda kalmaktadır. Ülkelerin enerji politikaları belirlenirken en çok başvurulan stratejik method ise senaryo çalışmalarıdır. Senaryo sonucu ortaya varsayımlar çıkmaktadır. Bu varsayımların en önemli avantajı çok yönlü yaklaşımlar ve bakış açıları sağlayabilmesidir. Bu şekilde geçmiş senaryolar incelenir ve gelecekte ortaya çıkabilecek senaryolar ön görülür.

Genel eğilimler gözlemlendiğinde enerji kaynakları içinde petrolün yine en baskın yeri oluşturduğu ve ülkelerin enerji ihtiyacını karşılamalarında baskın olarak petrole yöneldikleri bilinmektedir. Bu nedenle son yıllarda ülkelerin enerji politikalarını oluştururken alternatif enerji kaynaklarına yönelimde artış yaşansada uluslararası sisteme genel olarak bakıldığında petrol kaynakları ve petrol arzının güvenliğinin enerji politikalarında başrolü oynamaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1973 yılında yaşanan büyük petrol krizi sonrasında senaryo çalışmalarının enerji jeopolitiğinde daha aktif olarak kullanılmaya başlandığını söylemek doğru olacaktır. O güne kadar kaynaklara ulaşımın kesintisiz olacağı ve olası krizlerin bile çabuk ve küçük etkilerle atlatılabileceği düşüncesi hakimken, 1973 sonrası olası bir b planının hazır tutulması gerekliliği açıkça göz önüne serildi. Jeopolitik analizler de bu dönemde revaçta olmuştur.

⁶⁵ Sevim, s.23-24.

Petrol için hangi boyutta olayların yaşanabileceği ve hangi sonuçların ortaya çıkabileceği siyasilerin konu hakkında kurdukları cümlelerin analizi sonrasında net bir şekilde ortaya koyulabilmektedir. Örneğin, Winston Churchill'in 1936 yılında "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir" ve "Petrol alanlarına egemenlik bir varlık şartıdır" gibi söylemlerde bulunmuştur. Diğer yandan dönemin emperyalist güçlerinde olan Fransa'nın Başbakanı Clemenceau'nun 1917 yılında Wilson'a mektubunda "Bugünkü savaşlarda petrol, damarlardaki kan kadar zorunlu bir maddedir" demesi yine petrole nasıl bir önem atfedildiğinin örneklerinden bir diğeridir.⁶⁶ Dolayısıyla hem gerek ekonomik hem de siyasi güç açısından son derece önemli bir hammadde olan petrol için ABD'nin kendisine kriz yaratabilecek bölgelerde sert tedbirler almasının ne kadar beklenilebilir olduğu Beyaz Saray Orta Doğu Yardımcı Sekreteri Robert Pelletreau'nun Nisan 1994'te ifade ettiği şu sözlerle ortaya konabilir: "Amerikan Başkanları, petrol kuyularına serbest girişi hayati ulusal çıkar olarak tanımlamaktadır ve bu çıkarı korumak için gerekirse Çöl Fırtınası Operasyonu'nda yaptığımız gibi askeri güç kullanırız."⁶⁷

Günümüz enerji politikalarının gidişatı incelendiğinde, enerji talebinin gelişmekte olan ülkeler tarafından da günden günde hızlı bir şekilde arttığı bilinmektedir. Diğer yandan Çin ve Hindistan gibi hızlıca sanayileşen aynı zamanda nüfus yoğunluğu fazla olan ülkelerin de enerji talebinin artış göstermesi ve yakın gelecekte de artış göstereceğinin öngörülmesi enerji jeopolitiğinin başka bir boyuta evrileceği öngörüsünü taşımaktadır. Artmakta olan küresel enerji talebinin karşılanmasında temel kaynaklar yine fosil yakıtların, fosil yakıtlar içinde de en büyük payı petrolün alması beklenmektedir. Şu anda halihazırda bulunan petrol yataklarının tepe noktalarına ulaşmış olmalarının bilinmesine rağmen petrolün yakın gelecekte başat rolünü enerji piyasasında koruyacağı öngörülmektedir. Ülke ve bölgeler bazında bakıldığında ise yapılan araştırmalara göre, küresel petrol tüketiminin %25'i ABD'de, %17'si AB, %8'i Çin ve %3'ü Hindistan tarafından gerçekleştirilmektedir.⁶⁸ Petrol piyasasındaki baş ithalatçının ABD olması, tek nedeni bu olmamakla beraber ABD'nin dünya enerji jeopolitiğinde halen söz sahibi olmasını sağlamaktadır. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki özellikle Çin'in hızlı sanayileşme sürecinin ABD'nin yakın gelecekte petrol endüstrisindeki başat rolünü

⁶⁶ Nurettin Türsan. "Orta Doğu ve Petrol", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt 10 Sayı 56. 1972.

⁶⁷ Rasul Galiev. **Petrol ve Politika**. Çeviren Fatma Feron, Ar Matbaacılık, İstanbul. 1997. s.106-107.

⁶⁸ Sevim, s.59-65.

tehlikeye düşürebileceğinden iki ülke arasında ticaret savaşının uluslararası arenada enerji jeopolitiğini şekillendireceği öngörülebilir. Petrol tedarik bölgeleri olarak da Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın enerji jeopolitiğindeki stratejik önemlerini arttırarak devam ettirecekleri söylenmektedir. Son olarak da son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların arttığı fakat kısa vadede dünya enerji ihtiyacını karşılamakta yeterli olamayacakları ve bu yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyetlerinin yüksek olmalarından ötürü fosil kaynakların enerji jeopolitiğindeki yerini değiştiremeyeceklerini belirtmek gerekmektedir.

1.3. RANTİYER DEVLET TEORİSİ VE KAYNAK LANETİ TEORİSİ

Rantiyer devlet konsepti geniş bir yelpazeye sahip olan Kaynak Laneti Teorisinin bir alt kategorisi olarak ortaya çıkmıştır. Rantiyer devleti kaynak lanetinin potansiyel tezahürlerinden biri olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Kaynak Laneti Teorisini net olarak analiz edebilmek için rantiyer devletin tanımını açık biçimde yapmak gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde dış rantın kaynak zengini ülkelerin yönetim kalitesi, ekonomik ve sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkileri mercek altına alınacaktır.

Rantiyer devlet en genel anlamıyla Hossein Mahdavy tarafından 1970 yılında tanımlanmıştır. Mahdavy rantiyer devleti düzenli olarak harici kira alan ülkeler olarak tanımlar. Rantiyer devlet konsepti kaynak zengini ülkelere uygulanmasından ötürü söz konusu enerji olduğunda ve Suudi Arabistan ve Venezuela düşünüldüğünde rantiyer devlet kavramından ve rantiyer devletin özelliklerinden bahsetmemek eksik bir analize yol açacaktır. Mahdavy'nin teori tanımlamasında Orta Doğu'nun petrol zengini devletleri baz alınmış ve teori onlar üzerine kurgulanmıştır. Mahdavy'e göre petrol ihraç eden ülkeler tüm ekonomilerini bu gelir çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu nedenle diğer üretim süreçleri ile pek ilgilenmezler. Bu teorisini desteklemek adına Mahdavy İran'da 1948-1958 yılları arasındaki 10 yıllık bir süreci analiz konusu yapar. Bu süreç zarfında, İran'ın petrol gelirleri %36,87 oranında artış göstermiştir. Buna karşın, petrol endüstrisine yapılan yerel harcamalar ise %18,32 oranında azalmıştır. Mahdavy'e göre, bu durum İran'ın rantiyer devlet özellikleri sergilediğinin en net göstergelerinden biridir. Bu durum rant kaynaklı göreceli bir ekonomik basitlik olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle

Üretim maliyeti azdır. Fakat kaynaktan elde edilen gelir ise fazladır. Sonuç olarak da petrolden elde edilen gelir maliyetin az olması kaynaklı fazla olacaktır. Mahdavy bu durumu doğanın armağanı olarak tanımlamaktadır. Doğanın hediyesi minimal bir yatırım gerektirerek var olduğu devlete yüksek gelir kapısı oluşturan niteliktedir. Bu devletlerin hükümetleri ise rantiyer özellikler taşır. Söz konusu devletlerin ekonomik yapıları incelendiğinde petrol gelirlerinin direkt devlet hazinesine gittiği ve diğer ekonomik aktivitelerin devlet ekonomisinde yerinin yok denecek kadar az olduğu kimi zaman da hiç olmadığı yönündedir. şüphesiz ki doğanın kendilerine verdiği kaynaklar üzerine kurgulanmış tek yönlü ekonomik sistem söz konusu ülkeleri petrol gelirlerine bağımlı hale getirmiştir ve bu yüzden alternatif bir üretim kaynakları bulunmadığından da petrol gelirlerinde yaşanacak herhangi bir sorun devlet ekonomilerini direkt olarak etkilemektedir.⁶⁹

Altın ve petrol gibi değerli kaynakların ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler paradoksal bir durum olarak görülmektedir. 2002 yılında Dünya Bankası tarafından yürütülen bir araştırmada 90'lı yıllarda zengin doğal kaynak sektörüne sahip ülkelerin ekonomik performansları incelenmiştir. Doğal kaynak ihracatından olan gelirlerin toplam ihracata oranının %6 ile %15 arasında olduğu ülkeler çalışmada örnek olarak alınmıştır. Yapılan 10 yıllık bir süreç analizinde bu ülkelerde kişi başi GSYİH'da yıllık olarak ortalama %0,7 oranında bir düşüş gözlemlenmiştir. Doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranı %15 ile %50 arasında olduğu ülkelerde yapılan analizlerde ise kişi başi gayri safi yurt içi hasılanın yıllık ortalama %1,1 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranının %50'den yüksek olduğu ülkelerde ise kişi başi GSYİH'nın yıllık ortalama yüzde 2,3 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Dünya Bankası'nın verilerine istinaden Jeffry Sachs ve Andrew Warner tarafından yürütülen 1971-1989 yılları arasında ekonomik büyüme performanslarının değerlendirildiği araştırma sonucunda da doğal kaynak yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında aynı şekilde paradoksal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Doğal kaynak zengini ülkelerin

⁶⁹ Hossein Mahdavy ve M. Cook. "The patterns and problems of economic development in rentier states: The case of Iran", *Life*, 1000(1). 1970.

ekonomi çeşitliliğinin az olmasının yanı sıra düşük veya negatif devlet tasarrufuna da sahip olması Kaynak Laneti Teorisi açısından vurgulanan noktalardan bir diğeridir.⁷⁰

Karl da 2005 yılında yayınladığı ‘Understanding the Resource Curse’ adlı makalesinde Kaynak Laneti Teorisi üzerine çalışmış önemli araştırmacılardandır ve teorinin anlaşılması üzerine genel ve anlaşılır çalışmalar ortaya koymuştur.⁷¹ Kaynak zenginliği kaynağın çeşidine ve dağılışına göre ülkeler üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Özellikle artan enerji ihtiyacı ile doğru orantılı olarak petrolün ve petrol ihracatçısı olan ülkelerin uluslararası arenadaki öneminin ve görünürlüğüünün artmasının yanında kaynağın mahiyeti ve dağılışı da ülkelerin ekonomik performansını etkilemek konusunda büyük etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalara göre ‘nokta kaynağı’ olarak nitelendirilen yani dar coğrafi veya ekonomik temellerden oluşan kaynaklar diğer kaynak zengini ülkelere nazaran daha yavaş bir büyüme sergilerler. Örneğin, 1965-1998 yılları arasında OPEC üyesi ülkeler örnek alınarak yapılan çalışma sonucu ülkelerin gayrisafi milli hasılasının %1,3 oranında düştüğü gözlemlenmiştir. Buna karşın, petrol zenginliğine sahip olmayan ülkeler ise yaklaşık olarak yılda %2,2 oranında büyüme sağlamıştır.⁷² Bu örnekten anlaşılacağı üzere kaynak laneti özelliklerini yaşamaları açısından petrol zengini ülkeler diğer kaynak zengini ülkeler arasında daha fazla tehlike altındadır. Bu konuyu daha detaylandırmak gerekirse, petrol zengini ülkelerin çokluk paradoksu* içinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Sahip olduğu enerji içeriği ve uluslararası arenadaki talep yoğunluğu değerlendirildiğinde, petrolün diğer emtialara nazaran daha fazla gelir getirdiği aşıkardır. Petrolün getirdiği daha fazla gelir, yalnızca tek bir ürüne bağımlı olma eğilimi yaratır. Petrol gelirlerine bağlı tek yapılı bir ekonomik sistem benimsemiş bu ülkeler dünya çapında en fazla ekonomik sıkıntıyı çeken, otoriter ve iç çatışma yaşama olasılıkları en yüksek olan ülkelerdir.⁷³ Başka araştırmalarda da Karl’ın ortaya attığı bu görüş desteklenmektedir. Ekonomisi petrol gelirlerine bağlı ülkeler hakkında yapılan bir analizde, %25 oranından petrol gelirlerine bağlı ülkelerin

⁷⁰ Jeffrey Sachs ve Andrew M. Warner. “The curse of natural resources”. *European Economic Review*, 45(4-6), 2001. s. 827-838.

⁷¹ Terry L. Karl. “Understanding the Resource Curse”, *Covering Oil: A Guide to Energy and Development* 23. 2005.

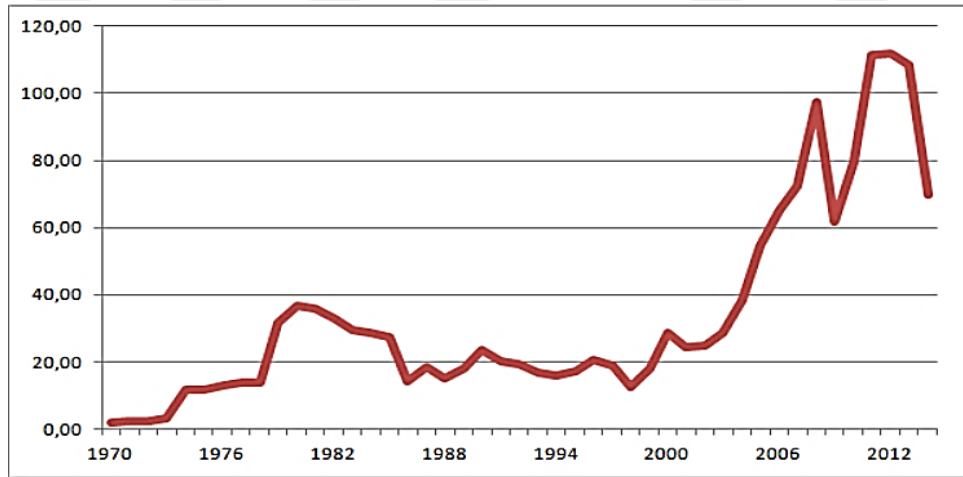
⁷² Richard M. Auty. ‘The political economy of resource-driven growth’. *European Economic Review*, 45(4). 2001. s.842.

* Çokluk paradoksu zengin doğal kaynaklara sahip birçok toplumun doğal kaynaklardan yoksun olanlara göre daha kötü ekonomik sonuçlara sahip olduğu gözlemine dayamaktadır. Tipik olarak bu paradoks ekonomik sonuçları iyileştiren faaliyetleri dışarda bırakan bol kaynaklara atfedilir.

⁷³ Karl. s.23.

diğer ülkelere nazaran iç çatışmaya düşme tehlikesinin dört kat fazla olduğu ortaya koyulmuştur.⁷⁴ Sachs and Warner de (1997) yılında çalışması için 95 ülke seçer ve 1970-1990 yılları arasında kaynak zenginliği ile ekonomik gelişme arasındaki korrelasyonu ortaya çıkartmaya çalışır. Çalışma sonucunda sadece kaynak fakiri olan Malezya ve Mauritius'un her yılda %2 ekonomik gelişme sağladığını gösterir. Buna karşın dünyanın en fazla petrol rezervine sahip olan ülkelerden Körfez Ülkeleri, Meksika ve Venezuela ise herhangi bir ekonomik gelişme sağlayamamıştır.⁷⁵

Bu noktada ekonomik çeşitlilik yoksunluğunun yanında petrole bağımlılığının ekonomik açıdan ne gibi riskler barındırdığının daha detaylı analizini yapmak gerekmektedir. Konuyu verilerle detaylandırmak gerekirse, petrol pazarının kırılgan ve değişken bir yapıya sahip olmasından kaynaklı olarak, petrol gelirlerindeki ani bir düşüş petrol ihracatçısı ülkenin ekonomisini dramatik bir şekilde etkiler. Örneğin, 1981'de dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ülke konumunda olan Suudi Arabistan'da kişi başına düşen milli gelir \$28,600 iken; 2001'de petrol gelirlerinin hızla düşmesiyle beraber bu oran kişi başına \$6,800'e kadar gerilemiştir.⁷⁶

Şekil 12: Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanma 1982-2012

Kaynak: Mahfi Eğilmez. "Petrolün Ekonomisi", Kendime Yazılar, 2014. <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html> (16.09.2019).

⁷⁴ Indra De Soysa. "The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity?", **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars**, London, 2000.

⁷⁵ Sachs ve Warner, s. 851.

⁷⁶ Karl. s.25

Petrol piyasasının değişken ve kırılğan yapısının yanında Hollanda Sendromu olarak adlandırılan diğer etken de petrol ihracatçısı ölkelerin ekonomik yapısını olumsuz etkilemektedir. En genel tanımıyla Hollanda Sendromu şu şekilde açıklanabilir: Öлке içinde doğal kaynaklara olan talep artışıyla beraber öлке parasının reel kuru yükselir; bu durum da tarım, imalat gibi ekonomik çeşitliliği sağlayabilecek diğer sektörleri dış ticarete dezavantajlı duruma getirir. Sonuç olarak hali hazırda petrole bağımlı bir ekonomi benimseyen öлке için çeşitliliği sağlamak adına bir engel meydana gelir ve petrol gelirlerine bağımlılık doğru orantılı olarak artar. Daha önce de bahsedildiği gibi petrol piyasasındaki herhangi bir düşüş de ölkenin ekonomisini çöküş noktasına getirebilir.⁷⁷ Yabancı para girişinin fazla olması sonucunda yerel paranın değerlenmesi durumu Hollanda hastalığının temel başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Döviz girişinin artması ile yerel paranın değeri yükselir. Her ne kadar ilk bakışta yere paranın değerinin yükselmesi öлке ekonomisi açısından olumlu bir görünüm sergilese de kötü sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Doğal kaynak ihracatından yüksek miktarda yabancı paranın öлкеye girmesi öлке parasını değerlendirir. Bunun sonucunda ticaret koşulları zorlaşır.⁷⁸ Öлке parasının aşırı değerlenmesi durumu, ihracatta zorluklara neden olurken, ithalatı kolaylaştırmaktadır. Sonucunda ise pek çok sektörde ithal mallar ikamelerine oranla daha avantajlı hale gelmektedir. Yerli üreticiler ise azalan talep doğrultusunda üretimi durduracaklardır. Diğer yandan üretimi duran sektörlerdeki işçiler işsiz kalacak ve ölkedeki işsizlik oranı artacaktır. Doğal kaynak ihracatına yönelik sektörler de daha cazip olduğundan yapılan yatırımlar da bu yöne kayacaktır. Bu durum da “sanayiden kaçış” olarak adlandırılmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, hızla değerlenen yerel para nedeni ile ithalat kolaylaşacak ve artacak buna karşın ihracat zorlaşacak ve hatta azalacaktır. Bu durum da ölkenin dış ticaret dengesini bozacaktır.

Ekonominin tek yönlü olması ve gelirin direkt devlete akması her ne kadar ilk bakışta olumlu gibi görünsede uzun vadede halkı devlete yabancılaştıracak sorumsuzluğa ve yolsuzluğa da kapı açmıştır. Hali hazırda doğanın kendilerine bir armağanı olan zenginliği kullanan bu ölkeler, bu geliri elde edebilmek için vasıflı elemana ve halka ihtiyaç duymaz. Ekonomik çeşitlilik yoksunluğundan ve halk üretim sürecine dahil

⁷⁷ Karl. s.22

⁷⁸ Mark P. Taylor. “The Economics of Exchange Rates”, **Journal of Economic Literature**, 33.1. 1995. s.13-47.

olmadığından ötürü vergiden de muaf tutulduklarından dolayı da yönetim sürecinde bürokratlar askeriye, yerel elitler gibi birkaç sınıf dışından halk yönetim konusunda söz sahibi değildir.⁷⁹ Bu noktada ekonomi işleyişi bu şekilde ilerler ve gelirler direkt devlet elinden dağıtılırken, rantiyer devletlerdeki hükümetin büyüklüğü ve gücü önemi bir kez daha göz önüne serilmektedir. Hükümet petrol gelirleri üzerindeki tek kontrol sahibi merciidir ve petrol gelirlerinin dağıtılmasında tekel sahibidir. Mili güvenlik, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam ve alt yapı gibi devletin halkına sunduğu mal ve hizmetler petrol gelirleri aracılığıyla sağlanır. Üretim ve yönetim sürecinde dahil olmayan halkın desteği de hükümet tarafından tedarik edilen ücretsiz iskân, elektrik, su ve ekmek sayesinde sağlanmaya çalışılır. Bunun yanı sıra bedava mal ve hizmet dağıtan devlet bunun karşılığında vatandaşından herhangi bir vergi talep etmemekte bu şekilde vatandaş hem yönetim sürecinden muaf tutmakta hem de kendini devlete borçlu ve minnettar hissettirerek hükümete kamu desteği sağlanmaktadır.⁸⁰ Üretim ve yönetim sürecinde top bürokratlardan ve lokal elitlerden oluşan bir tabaka hükümetin yanında yer almaktadır. Bu tabaka hükümet gelirlerinden nemalanmakta bu şekilde söz konusu petrol zengini ülkelerde yolsuzluk hat safhaya ulaşmaktadır.⁸¹ Sonuç olarak devletin aşırı ve baskın rolü ve hükümet ile vatandaş arasındaki hesap verilebilirliğin olmaması devlet kurumlarının kalitesini doğrudan etkilemektedir. Sonucunda da genellikle otoriter rejimli, zayıf ve verimsiz kurumlara sahip devletler ortaya çıkmaktadır. Özetle, doğal kaynaklara bağımlılık arttıkça ülkedeki yolsuzluk oranı da aynı düzeyde artış göstermektedir. Bu sorunsal üç şekilde gerçekleşir.

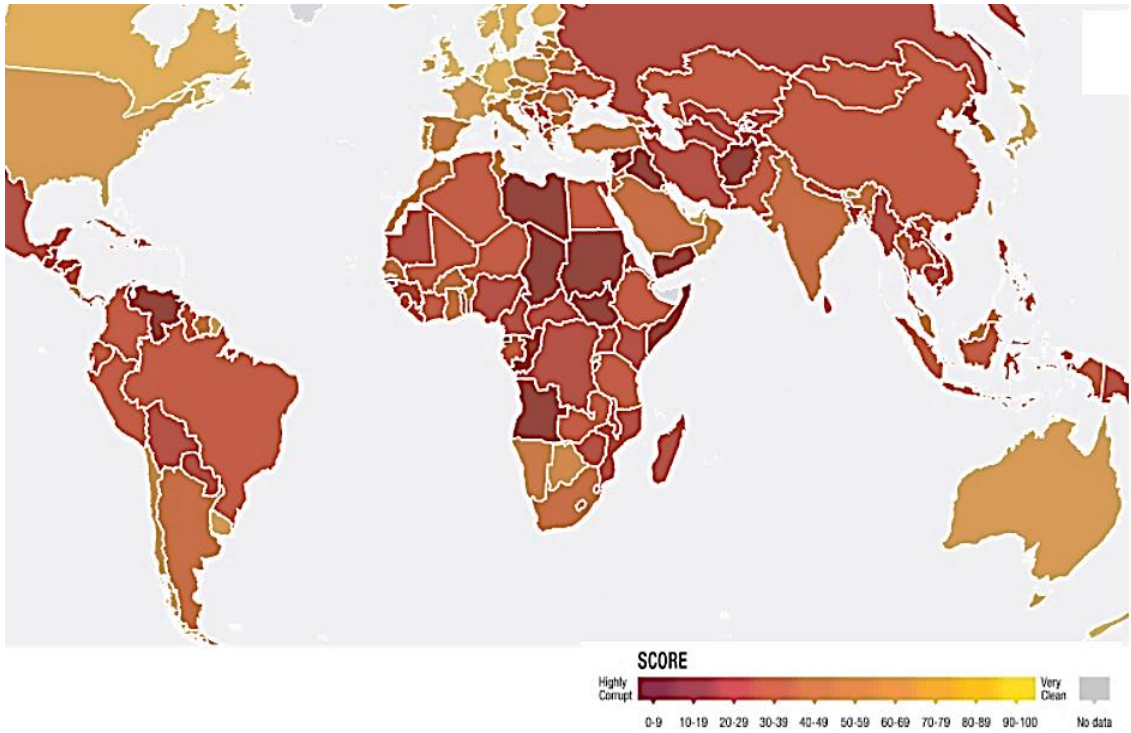
- Hükümetler hızla artan doğal kaynak gelirlerinin ancak belli bir kısmını kayda alabilmektedir. Doğal kaynak zenginliği hükümetlere etkin olarak yönetebileceklerinden çok daha fazla bir gelir sağlamaktadır.
- Doğal kaynak gelirlerindeki dalgalanma ülke ekonomisi için ciddi risk niteliği taşımaktadır. Fiyatlardaki hızlı yükseliş ve düşüşler bütçeleme prosedürlerini olumsuz etkileyerek ülkedeki kurumları zayıflatmaktadır.

⁷⁹ Arzu Al ve Nur Aslan. “Petrol Kısacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği”, *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2(1), 2019. s.37-55.

⁸⁰ Ahmet Kuru. “The rentier state model and Central Asian studies: The Turkmen case”. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1(1), 2002. s.68.

⁸¹ James Robinson, Ragnar Torvik ve Thierry Verdier. ‘Political foundations of the resource curse’, *Journal of Development Economics*, 79 (2),2006. s.451.

- Aynı zamanda zayıflayan kurumsal yapı, vergi yoksunluğundan kaynaklı hesap verilebilirliğin olmaması ve petrol gelirlerinin dağıtımlarında belirli kurum ve kişilerin baskın rol oynamalarından kaynaklı vatandaşlar arasında eşitsilik yaşanmaktadır. Kurumların güçlü ve sağlam yapısı kaynak zengini ülke için kritik öneme sahip olabilir. Üretici ve sanayicilere destek sağlayan kurumlar kaynakların laneti olgusunun olumsuz etkilerinden sakınmak bir yana bu zenginliği avantaja bile dönüştürebilmektedir. Örneğin Norveç sahip olduğu kaynak zenginliğine rağmen kurumların sağlam yapısı nedeniyle kaynak laneti ile karşı karşıya kalmamıştır.⁸²

Şekil 13: Yolsuzluk İndeksi Haritası (2018)

Kaynak: International Transparency Agency, <https://transparency.org/en/cpi/2018/results>. (12.09.2020).

Bahsedilen bilgiler ışığında kaynak zengini ülkeler arasında özellikle petrol zengini olan ülkeler kaynağın konumlanması yüzünden bir lanet yaşamasına rağmen, sahip oldukları zenginlik bağımsız olarak bir lanet olarak düşünülemez. Ekonomi tercihini doğanın kendilerine verdiği zenginlik üzerine odaklamak, ekstra iş gücü ve yatırım

⁸² Michael Ross. “The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor”, **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**. 2003. s.17-42.

kullanma ihtiyacı duymadan tek yönlü ekonomik sisteme odaklanarak, üretim ve tarım gibi diğer sektörlerin gelişmesi için gerekli koşulları sağlamamak kaynak zengini ülkelerin kendi tercihleridir. Bu noktada petrol zengini ülkeler yanlış politika tercihleri yapmaları nedeniyle eleştirilmektedirler. Bu politika hataları da ülke içinde kurumsal düzenin yapısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla zengin doğal kaynaklara sahip olmanın bir lanet olarak nitelendirilemeyeceği, hükümetlerin yaptıkları politika tercihleri neticesinde bu lanete maruz kalıp kalmayacaklarını belirleyebilecekleri fikri ortaya atılmıştır.⁸³ Petrol ve mineral zenginliği demokrasiyi kısıtlar, yönetim kalitesini düşürür, otoriteryanizmi güçlendirir. Yapılan araştırmalarda iç savaş yaşayan ülkelerin daha çok kaynak zengini ülkeler olduğu ortaya çıkmıştır. Çatışmalara yol açan doğal kaynaklar daha çok petro, coltan, elmas ve altın gibi değerli madenlerdir. Kaynak zengini ülkeler iç çatışma riskini azaltmak ve barışı tesis etmek için ya populist politikalar uygularlar ya da içerideki rakiplerini bastırarak iç barışı tesis etmeye çalışırlar. Diğer yandan güçlü enerji ithalatçıları da bu ülkelerdeki politik istikrarı askeri yardımlar veya ülkedeki antidemokratik uygulamaları ve insan hakları ihlallerini görmezden gelerek desteklerler.⁸⁴ GSYİH arttıkça kaynak zengini ülkelerdeki iç savaş yaşama olasılığı artış gösterir. Örneğin doğal kaynak ihracatının GSYİH'ya oranı yüzde 32 olan bir ülkenin iç savaş yaşama olasılığı yüzde 22 iken, kaynak zengini olmayan bir ülkenin ise iç savaş yaşama olasılığı yüzde sıfırlara yakındır. Ülke içi düzeni kaybeden sosyal politikalarda başarısız olan ülkeler iç savaş tehlikesine karşın, barışı satın almaya çalışırlar, bu yüzden de petrol gelirlerinin büyük bir kısmı askeri harcamalara yönlendirilir.⁸⁵ Eğer kaynak zengini ülkeler liberal ekonomiye tamamen entegrasyon sağlamakta direnirlerse (örneklerde otokratik bir düzen ve tek yönlü ekonomik sistem tercih ettikleri görülmüştür) uluslararası ekonomik düzende süper güçler onları bazı yaptırımlara maruz bırakacaklar; bunun yanında da iç mekanizmalarındaki zayıflığı ve kırılganlığı kullanarak ülke içinde kontrol sahibi olmaya çalışacaklardır.⁸⁶

⁸³ Macartan Humphreys. "Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution Uncovering the Mechanisms", **Journal of Conflict Resolution**, 49(4). 2005. s.508-537.

⁸⁴ Philippe Le Billon. "A Land Cursed by its Wealth? Angola's War Economy (1975- 1999)", **UNU/WIDER Series: Work in Progress**, 23. 1999. s.10-11.

⁸⁵ Le Billon. s.13.

⁸⁶ Humphreys. s. 513.

Bu noktada kaynak zengini ülke içerisinde çatışma çıkma olasılığını 6 mekanizma üzerinde değerlendirerek kaynak laneti literatürüne en önemli katkılardan birini sunmuştur. Bu tezin ana unsurlarından olan Venezuela'nın analizini yapmak için özellikle son yıllarda içinde bulunduğu çatışma ortamı düşünülürse ortaya koyulan bu altı mekanizma çalışmanın daha açık hale gelebilmesi açısından baz teşkil edebilecek durumdadır. Bu bağlamda ilk mekanizma 'doyumsuz başkaldırı' olarak adlandırılır. Yerel gruplar kaynaklardan daha fazla pay elde etmek isterler ve bunu devletten bağımsız olarak yapmak isterler. Bunu yapmak için çeşitli suçlara alet olabilirler. Buna ek olarak devlet yönetimini ele geçirerek kaynak zenginliğinden daha fazla pay almak isteyebilirler. Son olarak kaynak doğal kaynaklar özellikle petrol kaynakları genel olarak incelendiğinde belirli noktalarda toplanma özelliği sergilemektedir. Bu durumdan yararlanılarak güçten daha fazla kar elde edebilmek isteyen kişiler kaynağın olduğu noktada devletten bağımsız bir yapılanma içine girebilirler.⁸⁷

İkinci mekanizma ise şikâyet mekanizmasıdır. Doğal kaynağa bağımlılık doyumsuzluğun yanı sıra şikâyet mekanizmasını devreye sokabilir. Daha önce bahsediliği üzere doğal kaynak zenginliği gelişim sürecinde eşitsizliğe yol açabilir. Aynı zamanda doğal kaynak ithalatına bağımlılık ülke ekonomisini ticari şoklar karşısında daha hassas hale getirir; sonuç olarak da kaynak gelirlerinde olacak herhangi bir azalma ülke içinde memnuniyetsizliğe ve şikâyetlere yol açabilir.⁸⁸

Üçüncü mekanizma ise fizibilite mekanizmasıdır. Ülke içinde çatışma kaynak zenginliğinden ve gelirlerinden bağımsız farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkabilir. Bu durumda kaynak gelirleri bu çatışmaları finanse etmek için bazı güçler tarafından kullanılabilir.⁸⁹

Bir diğer mekanizma ise 'zayıf devlet' mekanizmasıdır. Bu durum çalışmanın öncelerinde bahsedilen vergi mekanizmasının olması ve devlet için kurumsal yapıların güçlü olmaması ile birebir ilişkilidir. Ülke ekonomisinin finanse edilmesinde vatandaşın alınan vergiye ihtiyaç duyulmadığından dolayısıyla devlet içi tüm vatandaşları memnun

⁸⁷ Humphreys. s.513.

⁸⁸ Humphreys. s.513.

⁸⁹ Humphreys. s.514.

etme ihtiyacı duyulmaz. Karşılıklı sorumluluk ilişkisi ortadan kalktığından ülke vatandaşı hükümet icraatları hakkında yok denecek kadar az bilgi sahibidir. Sonuç olarak da vatandaş yönetimde memnun olmaz ve var olan yönetime karşı başkaldırı olasılığı bu tip bürokratik yapılanmada her zaman mümkündür.

Beşinci mekanizma ise zayıf ağlar mekanizmasıdır. Doğal kaynakları vatandaşların günlük ekonomik aktivitelerini etkilemektedir. Ülke ekonomisini doğal kaynak gelirleriyle finanse ettiğinden daha önce rantiyer devlet özellikleri sıralanırken bahsedildiğinde de belirtildiği gibi üretim ekonomisini çeşitlendirme gereği duymaz. Üretim sektörüne yatırım yapılmaz. O yüzden de yerel ekonomi güçlenemez. İstihdam sağlanmasında da sıkıntı yaşanır.⁹⁰

Son mekanizma ise bu tezin ana konusu için stratejik öneme sahiptir. Bu mekanizma doyumsuz yabancılar olarak adlandırılır. Bu noktada vatandaş ve devlet dışında üçüncü taraflar üzerinde durulur. Bu üçüncü taraflar diğer devletler veya kurumlar olabilir. Genel olarak kaynak ve kaynak laneti üzerinde yoğunlaşan etmenler genellikle ülke içi olarak nitelendirilirken; Humphrey tarafından ortaya atılan bu mekanizma dış aktörlere yoğunlaşarak kaynak zenginliği ile ülke içi çatışma ortamı üzerindeki olası etkilerine yoğunlaşır. Ülke içinde bulunan doğal kaynaklar üçüncü taraflar nezdine motivasyon nedeni olabilir ve kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak isteyebilirler. Bu nedenle de ülke içi çatışma ortamını direkt veya dolaylı olarak etkileyebilirler. Bunu ülke içi ayaklanmalara bire bir neden olarak veya baika bir nedenle çıkan ayaklanmaları dışardan ekonomik ve sosyal olarak tetikleyerek yapabilirler. Temel amaç kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmak olduğundan ülke içi yaşanan çatışma ortamı sayesinde zayıflayan hükümet ülke içi kontrolü tamamen veya kısmen kaybedeceğinden kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak için üçüncü şahıslara gereken zemin hazırlanmış olur.⁹¹

Sonuç olarak literatür incelendiğinde Rantiyer Devlet ve Kaynak Laneti Teorileri göz önüne alındığında, kaynak zenginliği doğanın bahşettiği bir hediye konumundayken, kaynak laneti ise kader olmaktan çok uzaktır. Bir başka deyişle, kaynak zengini olmak bu kaynak tarafından lanetli olunduğu ve ekonominin ve politik yapının

⁹⁰ Humphreys.s.513-514.

⁹¹ Humphreys. s.515.

uzun vadede çöküşe geçeceği anlamı taşımaz. Yapılan politik ve ekonomik tercihler ve sonucunda bu kapsamda gerçekleştirilen yapılanmalar sayesinde kaynak zengini rantiyer devletler çatışma ve çöküş yaşamaktan kendilerini kurtarabilirler. Yapılan bu politik tercihlerin doğruluğu ve etik değeri bu çalışmada kapsam dışı tutulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: ABD ENERJİ STRATEJİLERİ

2.1. TARİHSEL ARKA PLAN

Tarihsel olarak bakıldığında ABD'nin dış politika ve milli güvenlik stratejisinin genel anlamda jeopolitik temeller üzerine kurduğu söylenebilir. Özellikle 20. yüzyıldan bu yana bölgesel ve küresel hakimiyetini sağlamak için jeopolitik teoriler ile temellendirdiği birçok farklı stratejiden faydalanmıştır. ABD, bağımsızlık sonrası dış dünya ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya başladığı zamanda kara hakimiyet teorisini daha sonraları ise İngiltere'nin sahip olduğu deniz hakimiyetinin onun hegemon güç olmasında nasıl etki sahibi olduğunu anlamasını takiben de deniz hakimiyet teorisini dış politika ve milli güvenlik stratejilerinde bir teorik altyapı olarak kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ise gücün el değiştirmesi, İngiliz hegemonyasının ABD'ye doğru evrilmesiyle beraber, ABD jeopolitik çıkarlarının karşılığını kenar kuşak teorisinin sağladığı teorik altyapı ile bulmuştur. Yine bu evrede ve Soğuk Savaş sürecinde hava hakimiyet teorisi benimsenmiştir. Daha sonrasında ise 20.yüzyılın sonlarından itibaren hızla sanayileşen ve küreselleşen dünya ile birlikte enerjiye olan ihtiyaç gitgide artmıştır. Böylece de küresel hakimiyetin belirleyici unsur artık tam anlamıyla enerji kaynaklarının kontrolünden geçmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu yeni stratejik yaklaşım da enerji jeopolitiği olarak uluslararası politika çalışmalarında yerini bulmuştur. Bahsedildiği üzere enerji jeopolitiğinde de petrolün rolü ön plandadır.

İlk olarak 1882'de donanma gemilerinde kömür yerine petrol kullanılabileceği fikri ortaya atılmıştır. Daha sonra 1905'de İngiliz hükümeti petrolün barındırdığı büyük gücün farkına varmaya başlamış ve Anglo-Pers Petrol Şirketi aracılığıyla aynı yıl Basra

Körfezindeki ilk petrol kaynağını ele geçirmiştir. 1908 yılında İngiltere İran topraklarında petrol üretmeye başlamıştır. 1870'lerde John. D. Rockefeller, ABD'de petrolü lamba yağı ve çeşitli tıbbi uygulamalarda kullanmak üzere Standard Oil şirketini kurmuştur. 1850'den 1913 yılına kadar Almanya'nın sanayi ve teknolojik alanda yaptığı güçlü atılımlar sayesinde petrolün önemi Alman hükümeti tarafından da fark edilmiştir. Bu amaçla Berlin- Bağdat demiryolu yapılmıştır. Demiryolunun sağında ve solunda 20 km çaptaki alanda her türlü maden arama izni Almanya'ya tahsis edilmiştir. Bunun sonucu olarak İngiltere ve Almanya arasında Bağdat petrollerine sahip olma konusunda anlaşmazlık başlamış; akabinde 1. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bir başka deyişle, Birinci Dünya Savaşı enerji kaynaklarına ulaşma amacı taşıyan ilk büyük çatışma olarak nitelendirilebilir.

ABD'den önce 1890'larda dünyanın siyasal, ekonomik ve askeri anlamda lideri İngiltere idi. Bu büyük gücün altında 3 temel dayanak vardı:⁹²

1. Uluslararası finans sektörü üzerindeki hakimiyet
2. Denizler üzerindeki hakimiyet
3. Kömür ve petrol rezervleri üzerindeki hakimiyet

Sanayi devriminden bu yana enerji kaynaklarına ulaşmak için bir yarış süregelmektedir. Dünya liderliği ile enerji kaynaklarına ulaşmak arasında doğrudan ve dolaylı bir ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir. Dünyadaki siyasal ve ekonomik güç petrol hammaddesi etrafında ve temelde önceleri İngiltere daha sonra ise ABD'nin oluşturduğu politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı oluşum dinamikleri arasında sadece petrole değil kömür kaynaklarına erişim de önemli rol oynamaktadır. Fransa ve Almanya arasında kömür kaynaklarına erişim mücadelesi var iken; İngiltere ve Almanya arasında ise Orta Doğu ve Hazar petrollerine erişim mücadelesi vardır. O dönemde sanayileşme için başlıca kaynağın kömür olduğu bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan dinamik enerji kaynakları olmakla beraber savaşı bitiren dinamik de yine enerji kaynakları olmuştur. Savaş sırasında Almanya Bakü'deki enerji kaynaklarına ulaşmaya çalışmış ancak bölge İngiltere tarafından kontrol edildiğinden ulaşamamıştır. Böylece de savaşı kaybetmiştir. Birinci

⁹² Sevim. s.13.

Dünya Savaşı sonunda, Basra Körfezinde bulunan petrol rezervleri üzerinde hâkim güç İngiltere olmuştur. İngiltere 1920 yılında San Remo Anlaşması ile birlikte Musul petrollerinin %25'lik bir bölümünü Fransız devletine tahsis etmiştir. Bu karara ABD tepki göstermiş ve Orta Doğu petrolleri üzerinde pay sahibi olmak istemiştir. 1928 yılında imzalanan Kırmızı Hat Anlaşması ile ABD Orta Doğu petrollerinden ilk payı elde etmiştir.

Petrol kaynaklarına erişim İkinci Dünya Savaşı'nı da tetikleyen faktörlerden biri olmuştur. 1930'larda petrol stratejik önemini giderek arttırmış ve üretimde bu kapsamda ciddi ölçüde artmıştır. İkinci Dünya savaşının bitiminde ise yine enerji kaynaklarının rolü oldukça büyüktür. Almanya Bakü bölgesindeki petrol kaynaklarına ulaşmaya çalışmış ama bu sefer de Rusya tarafından engellenmiş ve akabinde Almanya savaş dışı kalmıştır. Sonuç olarak da 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı ABD ve İngiltere üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Her ne kadar İngiltere ABD ile beraber savaşı üstünlük ile sonuçlandırsada, savaş sürecinde enerji stoğunu bitirmiş ve ekonomik olarak da ciddi kayıplar yaşamıştır. Dolayısıyla savaşa sonradan dahil olan ABD ortaya çıkan bu güç boşluğundan yararlanmış ve uluslararası arenada hakimiyet alanını yavaş yavaş kurmaya başlamıştır. Öte yandan, savaş sırasında kendi petrol rezervlerini kullanan ABD, petrol rezervlerinin tükenme riskiyle yüzyüze kalınca Orta Doğu petrollerine yönelmeye başlamıştır. Bu amaçla ABD Basra Körfezinde gerek ekonomik gerekse askeri anlamda daha etkin rol almaya başlamıştır.

İki dünya savaşı gibi yine Kore Savaşı, Süveyş krizi, Küba Krizi, Arap- İsrail Savaşları gibi diğer krizler de doğrudan veya dolaylı olarak enerji ve petrol hakimiyeti adına çıkan krizlerdendir. En önemlilerinden olan Arap- İsrail Savaşları sonunda 1973 yılında petrol stratejik bir silah olarak kullanılmıştır. 1973'de yaşanan bu savaş dünya petrol fiyatları üzerinde kriz olarak ifade edilebilecek bir etki yaratarak 2,59 \$/varil olan ham petrol fiyatının bir yıl içinde 11,65 \$/varil'e yükselmesine neden olmuştur. 1973 yılındaki enerji krizi yenilenebilir enerji kaynakları ile petrolde yaşanılması olası fiyat artışları karşısında bir B planının hazırda tutulması gerekliliğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. 1993 yılında Huntington tarafından ortaya atılan ve tartışmaları 2001 yılına kadar süren Medeniyetler Çatışması kavramı ve 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen New

York'taki İkiz Kule saldırıları sonucunda, enerji güvenliği kavramı ABD ile birlikte tüm dünya açısından da farklı bir yön kazanarak dünya çağında enerji güvenliği konseptine evrilmiştir. Bu durumda ABD'nin 1998 yılında ithal petrole bağımlılık açısından psikolojik bir sınır oluşturan %50 oranını aşmasının rolü oldukça fazladır.

2.2. ABD ENERJİ STRATEJİLERİ

ABD'nin dünya nüfusundaki payı %4,5 dünya enerji tüketimindeki payı %20'dir. ABD enerji tüketiminde ise petrol %40'lık ve doğal gaz %25'lik paya sahiptir. Ayrıca dünyadaki ham petrol tüketiminin %25'i ABD'de gerçekleşmektedir ve dünyanın en büyük petrol tüketicisi konumundadır. ABD petrol ithalatının %53'ü Kanada, Meksika, Venezuela ve Suudi Arabistan'dan sağlanmaktadır.⁹³ Petrol ithalat politikasındaki tedarikçi portföyünü genişleterek olası bir arz daralması durumunda karşılaşılabilecek riskleri minimize etmeyi planlamakta bu amaçla da petrol tedariğinde farklı bölgelerden farklı ülkeleri kullanmaktadır.

Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması ve bundan dolayı petrol ve doğal gaz fiyatlarında yaşanılacak şoklar ülkelerin ekonomilerini ve ülke güvenlikleri için izledikleri politikaları büyük ölçüde etkilemektedir. Bu çalışmanın ana çalışma konularından olan ABD'de sadece son dönemde değil özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ülke politikalarında petrol kaynaklarına erişimin ön planda olduğu görülebilir.

ABD'nin enerji politikalarını oluştururken öncelikli hedefi kendi enerji ihtiyacını karşılamaktır. ABD her ne kadar kendi petrol rezervleri olsa da belli ölçüde dışarıya bağımlıdır ve zaman geçtikçe bu bağımlılık oranı artış göstermektedir. 2001'de yüzde 52 oranında enerjide dışarıya bağımlıyken, son yıllarda kaya gazı sayesinde enerji üretimini attırmıştır. Bu kapsamda kaya gazının ABD enerji piyasasında önemi aşikardır. Artan enerji üretimi ile doğal gaz alanında dışa bağımlılığını azaltmıştır. Aynı zamanda kaya gazı ihracatı da yaparak özellikle Avrupa piyasalarında Rusya etkisini de azaltmak çabasıdadır. Dolayısıyla ABD için kaya gazı ile ilişkili talep güvenliğinin büyük önem taşıdığı söylenebilir.

⁹³ Sevim, *Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları*, s.59.

Artan enerji üretimine rağmen artan enerji talebi nedeni ile önümüzdeki yıllarda da ABD'nin enerjide dışarıya bağımlılık oranının %50 seviyelerinin altına düşeceği yapılan araştırmalara göre öngörülmemektedir.⁹⁴ Toplam tüketimin artmasına bağlı olarak da ABD'nin 2020'de mevcut durumuna göre toplam enerji ithalatını %60 oranında arttırması gerekecektir. 2025 yılına gelindiğinde ise ABD'nin toplam tükettiği petrolün %71'ini dışardan satın almak durumunda kalacağı öne sürülmektedir.⁹⁵ Bu nedenle yakın gelecekte petrol ihtiyacını karşılamak için enerji nakil hatlarının güvenliği ve dolayısıyla petrol zengini bölgelerdeki istikrar ve bu bölgelerdeki ABD kontrolü ülke için çok önemlidir. Petrol zengini ülkelerin herhangi birinde yaşanacak istikrarsızlık, direkt olarak petrol arzını düşüreceğinden petrol fiyatlarını yükseltecektir. Sonucunda büyük oranda enerjide dışarıya bağımlı olan ABD'nin petrol ithalatı maliyetini arttıracığından ABD ekonomisi olumsuz yönde etkilenecektir.

ABD'nin enerji stratejisini şekillendirirken ilk amacı arzın devamlılığını sağlamak iken, ikinci amacı enerji bölgelerini denetim altında tutmaktır. Enerji bölgelerini denetim altına almak sadece kendi ihtiyacını garanti almasını sağlamakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası arenada rakiplerinin büyük ölçüde enerjiye bağımlı olmasından dolayı onları da bir şekilde kontrol altına almasını sağlayacaktır. ABD'nin dünya üzerindeki küresel hegemonyasının devamlılığının sağlanması için rakiplerinin özellikle enerji kaynaklarının yoğun bulunduğu Avrasya üzerindeki hakimiyetlerini engelleyerek sağlar.⁹⁶ Diğer bir deyişle, enerji kaynakları üzerinde doğrudan ya da dolaylı denetim sağlamak ve bu kaynakların rakip güçlerin eline geçerek kendisine karşı kullanılmasını engellemek bir süper güç için kendi hegemonik üstünlüğünü sürdürebilmesi ve diğer ülkelerin kaderini belirleyebilecek gücü elinde bulundurması açısından son derece önemlidir.

Avrasya, Avrupa ve Uzak Doğu arasındaki bölge.....dünyanın en fazla petrol ve doğal gazına sahiptir.2002 yılında bu bölgenin dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin %68'ini ve dünyanın kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %41'ini içermektedir. Bu kanıtlanmış rezervlerin ışığında bu bölge dünya petrol üretiminin %32'sini ve dünya doğal gaz üretiminin de %15'ini oluşturmaktadır.

⁹⁴ Abdullah Ural. "ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", **Akademik Orta Doğu**, 3(2). 2009. s.138

⁹⁵ Pierre Noel. "ABD Ve Dünya Petrol Güvenliği", **Büyük Orta Doğu Projesi Bazı Veriler, Bazı Bilgiler ve Bazı Görüşler**. Derleyen: Kerem Topuz. IKSİV. 2007. s.10-14.

⁹⁶ Brezezinski, s.10-25.

2020 yılında ise bu bölgede yaklaşık 42 milyon varil petrol üretileceği ön görülmektedir ki bu da küresel üretimin yaklaşık %39'una tekabül eder. Üç anahtar bölge olan Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Uzak Doğunun toplamda küresel üretimin %60'ını tüketmesi beklenmektedir... Dolayısıyla bölgedeki bu petrol varlığı ABD'ye bölgede kontrolün sağlanması dışında başka bir seçim şansı bırakmamaktadır.⁹⁷

ABD'nin enerji hakimiyet teorisinin bir diğer amacı da kurulu ekonomik düzenin devam ettirilmesini sağlamaktır. Dünya çapında tıpkı ABD gibi diğer birçok ülkenin de başlıca enerji kaynağı petrol olduğundan petrol kaynakları üzerindeki denetim, petrol fiyatlarının kontrol altında tutulması ABD için kritik öneme sahiptir. Dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olan bu ülkenin artan petrol fiyatlarından olumsuz şekilde etkileneceği aşîkardır. Daha kapsamlı bir ifade ile petrol fiyatları enerji ithalatçısı veya ihracatçısı olduğuna bakılmaksızın ülkelerin ekonomik performansını direkt olarak etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. Petrol fiyatlarındaki artışın yüksek ve bu yüksekliğin uzun süreli olması özellikle petrol ithalatçısı konumundaki ülkelerde ödemeler dengesini bozmaktadır. Fiyatların yükselmesi ile enflasyon ve girdi maliyetleri artmakta, bu durum da işsizlik ve dolayısıyla ekonomik kriz olarak ülkede kendini göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki herhangi bir artış, gelirin petrol ithal eden ülkelere ihraç edenlere direkt kayması anlamı taşımaktadır. Uzun süreli yüksek petrol fiyatları da talep dengesini bozacak, bir noktada sonra petrol arzı sağlayan ülkeler de ekonomik olarak sıkıntıya düşeceklerdir. Bu nedenle kurulu ekonomik düzenin devam etmesi, petrol fiyatlarında bir istikrar sağlanıp, dolar hakimiyetinin petrol piyasasındaki devamı ABD'nin enerji stratejisindeki temel amaçlarındandır. Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinin petrol zenginliklerinin önde gelen ihracatçısı ABD'dir. Enerji kaynakları üzerinde sağladığı kontrol ile beraber özellikle Avrupa'nın enerji kaynaklarını bağımlılığını kendi lehine çevirerek bir güç dengesi kurmaya çalışan ABD aynı zamanda ekonomik anlamda hegemonyasını sürdürmek amacındadır.

⁹⁷ Zbigniew Brzezinski. "Hegemonie Quicksand", *The National Interest*, (74), 2005. s. 5-6.

Tablo 7: Petrol Talebi ve İthal Bağımlılık Oranları

	2005		2010		2015		2030	
	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)
ABD	20,6	64	21,6	66	23,1	69	25	74
Çin	6,6	46	8,4	55	10	63	15,3	77
Hindistan	2,6	69	3,2	72	3,7	77	5,4	87
OECD	47,7	56	49,8	60	52,4	62	55,1	65
Avrupa	13,5	79	13,9	85	14,3	89	14,1	92
Dünya	83,6	-	91,3	-	99,3	-	116,3	-

Kaynak: International Energy Agency. “World Eenergy Outlook”, 2006.

ABD’nin temel enerji kaynağı olarak petrolü kullandığı bilinmektedir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere ülkenin petrol tüketimi ve petrol ithalatına bağımlılığı da yıllara itibariyle artış göstermektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Uluslararası Enerji Ajansı’nın 2006 verilerinden oluşturulmuş yukarıdaki tablo 7’de, düzenlendiği yıl nedeni ile ABD’nin kaya gazındaki gelişmeleri konu edilmemiş ve projeksiyonda bu kapsamda yapılmıştır. Bahsedileceği üzere ABD petrol ihtiyacının büyük çoğunluğunu Suudi Arabistan üzerinden karşılamaktadır. Dolayısı ile sadece bir bölge ile sınırlandırmakla beraber, baş ihracat bölgesi olarak ve sahip olduğu enerji potansiyeli gereği, içinde bulunduğumuz yüzyılda ABD’nin temel enerji stratejilerinden birinin Arap Yarım adasının ve Arap petrolünün korunması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Arap yarımadasının kontrolü petrol arzı güvenliğini sağlarken, Arap petrolünün korunması da ABD özelinde arzın teminatı anlamı taşımakta, aynı zamanda petrol fiyatlarında dengenin korunması anlamı taşımaktadır. Bu nedenle de tezin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı inceleneceği üzere, ABD bu bölgede etki sahibi olduğu sürece Arap Yarımadası petrolünün başta Suudi Kraliyet ailesinin ve nispeten

ABD'ye bağılı diğery şeyhliklerin kendi kontrolünde bulunmasını bir strateji olarak tercih etmiştir. Bu nedenle de ABD ile Suudi Kraliyet ailesi arasında petrol imtiyazı ve güvenlik konusunda gizli bir anlaşma yapıldığı iddia edilmektedir.

ABD bağımsızlık yıllarından bu yana benimsediğı dış politikaların yanı sıra bazı projeler ve doktrinlerle hegemonyasını ve enerji bölgelerindeki hakimiyetini sağlamak adına nasıl yollar izeleyeceklerinin sinyallerini vermiştir. Özellikle Monroe ve Truman Doktrinleri ABD enerji stratejilerinin anlaşılmasında çok önemli yere sahiptir. Monroe Doktrini 1823 yılında dönemin ABD başkanı olan James Monroe tarafından ilan edilmiş olan ABD dış politika belgesidir. Bu doktrin temelde Avrupa Savaşlarından uzak duran bir soyutlama ifade etmektedir. Bu doktrinin bir başka önemli tarafı, ABD'nin Amerika kıtasının herhangi bir yerinde Avrupa kolonizasyonunu kabul etmemesi, herhangi bir koloni kurma deneyimini veya Amerikan eyaletinin bağımsızlığına karşı bir hareketini kendisine doğrudan düşmanlık olarak görmesidir. Bu noktada Latin Amerika üzerinde de herhangi başka bir gücün hakimiyetinin kabul edilemeyeceğinin sinyallerinin ilk bağımsızlık zamanlarında Monroe Doktrini ile verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Direkt olarak vurgu yapılmasa da içinde bulunduğumuz yüzyıldaki gelişmeler incelendiğinde Monroe Doktrininin petropolitik ile bir noktada ilişkilendiğini görmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman ABD müttefiklerine güçlü bir destek vererek, Almanya'nın savaştan galibiyet ile çıkması konusunda etkili olmuştur. Bu stratejisinin temelinde İngiltere'nin savaş nedeniyle iyice zayıflamasını beklemek ve savaş sonrası uygulayacağı strateji ile süper güç koltuğuna oturmak bulunmaktaydı. İkinci Dünya savaşından bu yana her ABD başkanı Orta Doğu'nun ve Körfezin ABD için hem ekonomik ve siyasal hem de stratejik önemini vurgulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin zayıflaması ile Orta Doğu'da güvenlik sorunu ortaya çıkmış ve bu ortaya çıkan güç boşluğundan ABD yararlanmaya başlayıp bölgede hâkim olma çabalarına başlamıştır. Batı endüstrisi için hayati önem taşıyan Orta Doğu'nun ucuz petrolününün Sovyetlere karşı korunması gerekliliğı ABD'nin hegemon güç koltuğundaki konumu için hayati önem taşımaktadır.

Tıpkı Monroe Doktrini gibi ABD tarihindeki diğer önemli bir doktrin ise dönemin başkanı Harry Truman tarafından ortaya atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı Sonrası 1947 yılında açıklanan bu doktrinde, ABD ideolojisine uygun olarak, özgürlük mücadelelerinde yardım ve destek isteyecek ülkelerin savaşlarına karışacağı ifade edilmiştir.⁹⁸ Truman Doktrini ile özellikle son yıllarda Orta Doğu'ya direkt müdahil olan ABD enerji stratejisi kapsamında yaptığı bu direkt ve dolaylı müdahaleleri meşru hale getirdiğini daha doğrusu Truman doktrinini ABD müdahalelerin birebir meşru deklarasyonu olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada mercek altına alınması gereken nokta ise birçok araştırmacı tarafından vurgulandığı şekilde Orta Doğu çok büyük fakat farklı ülkelere oluşan bir coğrafyadır. Bu coğrafya sahip olduğu enerji kaynakları yüzünden tarihten bu yana karışıklara, siyasal bölünmelere sahne olan kırılgan bir yapıya sahip olmuştur. Bu nedenle Truman Doktrini'nde vurgulanan şekilde Orta Doğu'da hükümet karşıtı ayaklanmaların körüklenmesi, sonrasında ise çıkan iç karışıklıklar ve nihayetinde de bölgeye NATO ve ABD müdahalesinin tekrar farklı bir çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde bölgede yaşanan olayları anlamak ve analiz etmek daha farklı bakış açısıyla yapılabilir.

Soğuk Savaş sonrası petrol üzerindeki denetim ile ABD politikası temel parametrelerini şu şekilde özetlenebilir:

- Rakiplerini zayıflatmak hatta rekabet edemez hale getirmek
- Daha geniş bir coğrafyada kontrolü sağlamak
- Stratejik noktaları elinde bulundurmak
- Uluslararası siyasal karar organlarında rakiplerini inisiyatif kullandırmamak
- BM'yi Amerikan çıkarları dışında karar alamaz hale getirmek
- Amerikan politikaları için tehdit oluşturan İran ve Suriye gibi ülkeleri terörist devletler olarak niteleyip uluslararası toplumun dışına atarak cezalandırmak.
- Tüm bu amaçlar için askeri harcamaları olabildiğinde arttırmak ve bu çerçevede dünyanın en büyük askeri gücünü elinde bulundurmaya devam etmek⁹⁹

⁹⁸ Sevim. s.57.

⁹⁹ Arı. s.53.

Yakın geçmişe odaklanıldığında ise ABD'nin 1997'de hazırlayıp kamuoyuyla paylaştığı “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” ABD enerji stratejisinin diğer bir deklarasyonu olarak nitelendirilebilir. Bu proje daha sonraki ABD başkanı George W. Bush ve ekibi tarafından ABD'nin dünya imparatorluğu amacını gerçekleştirmek amacıyla izlediği ve izleyeceği yolları göz önüne çıkartmasıyla önem teşkil etmektedir. Yeni bir Amerikan yüzyılı yaşatmak nedeniyle özellikle kapitalist küresel dünyada temel hakimiyet alanı ekonomidir. Artık askeri gücün yerini küresel ekonomik hegemonya almıştır ve ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Bunun yanı sıra hızla sanayileşen dünyada enerji kaynakları zaten halihazırda var olan potansiyel etkilerini arttırarak devam ettirmektedir. Dolayısıyla ekonomik anlamda güçlü olmak sanayileşmeyi gerektirecek, artan sanayileşme ile beraber ülke yaşam standardı yükselecek artan yaşam standartları da yine aynı şekilde enerjiye olan ihtiyacı arttıracaktır. Dolayısıyla bu korrelasyon içinde ülkelerin enerji bağımlılığı da göz önünde bulundurularak Yeni Bir Amerikan Yüzyılı yaratmanın en önemli koşulu enerji ve enerji hatlarının üzerindeki kontrolden geçmektedir.

Diğer yandan, ABD Ulusal Enerji Politikaları Geliştirme Grubu tarafından, 17 Mayıs 2001'de yayımlanan Ulusal Enerji Strateji Belgesi de ABD enerji stratejilerini analiz edebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Bu raporda özetle, ABD petrol açığının ekonomiyi, yaşam standardını ve ulusal güvenliği tehdit edeceği yolunda uyarılarda bulunmaktadır.

Bu belgedeki temel uyarılar şöyledir:¹⁰⁰

- Global enerji politikaları global ekonomik büyümenin temeli olarak tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Enerji güvenliği Dış Politika ile Ekonomi ve Ticaret diplomalarının önceliği haline gelmelidir.
- Global enerji kaynakları arzında yer alan bölge ve ülke sayısı arttırılmalı ve çeşitlendirilmeli, orta-uzun vadede daha istikrarlı ve güvenli global enerji piyasası oluşturulmalıdır.

¹⁰⁰ “Report of the White House National Energy Policy Development Group” (2001). <http://www.eia.doe.gov/oiaf/demand.html>. (15.09.2019).

- Enerji ve taşıma yollarının güvenliğinin sağlanması, güvenlik stratejilerinin temeli olmalıdır.
- Enerji kaynaklarında dışa bağımlılık dengesi korunmalı, arz kaynakları çeşitlendirilmelidir.

Yukarıda bahsedilen tüm bilgiler ışığında söylenebilir ki, petrol konusunu “birincil” derecedeki güvenlik algılamaları arasında gören ABD, petrole sahip ülkelere uygulayacağı uluslararası politikalarda ülkelerin durumlarına göre çeşitli stratejiler geliştirmiştir. ABD’ye karşı hareket eden Irak ve İran gibi ülkelere uygulanan ambargolar gibi örnekler ABD’nin sopa politikaları olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan ise ABD çıkarlarına uygun hareket eden Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkeler ise çeşitli iş birlikleri ile ödüllendirilmektedir. Bu aşamada da havuç stratejisinin izlendiği görülebilir.

2.3. BUSH-CHENEY ENERJİ STRATEJİSİ

Dönemin ABD Başkanı George Bush’un (1968-1974) en temel dış politikası, petrolün yurtdışındaki tedarikçilerden ABD pazarlarına akışını attırmak olmuştur. İlk başkan olduğu yıl olan 1968’de Amerikan tarihinde ilk kez petrol ithalatı petrol tüketiminin %20 üstüne çıkmış ve bu durumda ülkede uzun vadeli enerji arzının sağlanabilmesi konusunda büyük endişe uyandırmıştır.

ABD Enerji Sekreteri Spencer Abraham, 19 Mart 2001 tarihinde Ulusal Enerji Zirvesinde Amerikanın yakın gelecekte büyük bir enerji arz krizi ile karşı karşıya kalacağını vurgulamıştır. Abrahamın’ın vurguladığı üzere bu zorluğun ve bu tehlikenin üstesinden gelememek Amerikan ekonomisinin refahını tehdit etmekle kalmayıp, ulusal güvenliği de tehlikeye düşürmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğu vurgulanan bu durum Amerika’yı körfez ülkelerine ve diğer petrol ihracatçılarına daha fazla yaklaştırmaktadır. Bunun yanı sıra içinde bulunan tehlikeyi bertaraf etmenin diğer yolu da alternatif enerji kaynaklarına yatırım yapmaktır. Fakat bu durumun kısa vadeli ABD enerji arzını sağlayamayacağı ve büyük maliyetli yatırımlar gerektirdiğinden kısa vadede Amerikan hükümeti için yeterli olmayacaktır.¹⁰¹

¹⁰¹ Michael Klare. “Bush-Cheney energy strategy: Procuring the rest of the world’s oil”, **Foreign Policy in Focus**, 0113-01. 2004.

2000-2001 yılları döneminde yaşanan enerji kargaşası Başkan Bush'u Ulusal Enerji Zirvesini düzenlemeye zorlamıştır. Zirve sürecinde Ulusal Enerji Geliştirme Grubu oluşturulmuştur. Bu grubun petrol tüketiminde bir azaltma politikası öngörmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aksine, korunan ve rezervlerinin henüz hepsinin keşfedilmemiş alanlarda yeni keşifler yaparak petrol arzının sağlanması ve sonucunda da ABD'nin ithal petrole olan bağımlılığını azaltmayı amaçlar. Bu nedenle Amerika kıtasındaki petrol üretimi önceliklendirilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse Cheney'in ABD enerji stratejisi için önerdiği temel amaç ek petrol kaynakları bulmaktır. ABD ulusal enerji güvenliği ABD'nin küresel ekonomik büyümesini destekleyecek yeterli enerji kaynaklarının bulunmasına bağlıdır. Rapordaki tüm tavsiyeler göz önüne alındığında, verilen tavsiyelerin üçte biri yurtdışındaki petrol kaynaklarına erişim sağlama yollarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Ulusal Enerji Geliştirme Grubu sekreteryasını öncelikli olarak Kazakistan, Azerbeycan ve diğer Hazar Devletleri ile ticari diyaloglarını artırma yolunda yönlendirmiştir. Cheney raporu yakın gelecekte talep edilecek petrol miktarı konusunda daha gizli kalmayı tercih ederken, yine aynı raporda 2002 yılında günlük yerel petrol üretimi 8,5 milyon varilken, 2020 yılında bu miktarın 7 milyon varile düşmesi beklenirken; tüketimin ise bu yıllar arasında 19,5 varilden 25,5 milyon varile çıkacağı yönündedir. Bu verilere bakıldığında Ulusal Enerji Zirvesi ve akabinde oluşturulan Ulusal Enerji Grubu'nun neden elzem bir ihtiyaç olarak oluşturulduğu, ABD'nin neden yeni kaynak bulma yolunda hedef belirlediği ve yakın gelecekte petrol arzı tehlikesinin neden ortaya atıldığı açık bir şekilde anlaşılabilmektedir. ABD benimsenen bu yeni enerji stratejisi için mümkün olduğu kadar askeri güç kullanmamayı tercih ederken, sürekli enerji akışının sağlanabilmesi için petrol sahalarının ve boru hatlarının korunmasının en net ve garanti yolunun askeri güç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰²

Cheney raporu olarak da adlandırılan bu Amerikan Ulusal Enerji Raporunun günümüzdeki ve yakın gelecekteki ABD dış, askeri ve enerji politikası üzerinde derin etkisi olduğu ve olacağı vurgulanmaktadır. ABD denizaşırı arz sağlamak için bazı ülkeler ile üretimi ve ihracatı arttıracak pazarlıklar yapmak durumunda kalacaktır. Yanı sıra savaşların, devrimlerin ve sivil düzensizliğin ABD'ye yapılacak petrol sevkiyatlarını etkilememesi literatürdeki deyiimiyle enerji güvenliğinin sağlanması da öncelikli

¹⁰² Klare, s.5.

hedeflerden olmuştur. Bu bağlamda da raporda da bahsedilen ve ABD enerji arzı için stratejik öneme sahip bazı bölgeler mevcuttur. Bu bölgeler Basra Körfezi, Hazar Denizi havzası, Afrika ve Latin Amerika'dır. Bu nedenle ABD enerji stratejileri bağlamında genel hatlarıyla ileriki bölümlerde değinilecek ABD- Suudi Arabistan ve ABD- Venezuela ilişkisini anlamak ve ABD enerji stratesinin alt yapısını daha iyi analiz edebilmek adına kısaca Basra Körfezi, Latin Amerika, Hazar Denizi ve Gine Körfezi stratejilerine odaklanmak faydalı olacaktır.

2.3.1. Basra Körfezi

Şekil 14: Basra Körfezi Haritası

ABD, ithal ettiği petrolün %18'ini Basra Körfezi bölgesinden karşılamaktadır. Toplam petrol ithalatının küçük bir bölümünü kapsasa da bu bölge enerji stratejileri bağlamında ABD için önem teşkil etmektedir. Çünkü Çin, Japonya ve Avrupa dahil baş müttefiklerin ve rakiplerin ana ithalat bölgelerinden biri Basra Körfezidir. Diğer yandan bu bölgenin yüksek ihracat hacmi dünya petrol fiyatlarını nispeten düşük tutmaya yaradığından ABD ekonomi politikalarında önemlidir. Yerli üretimin azalmasının öngörüldüğü Ulusal Enerji Geliştirme Grubu raporunda, yakın gelecekte Körfez bölgesinin mevcut petrol rezervlerinin ABD için hayati çıkar taşıdığı vurgulanmaktadır.¹⁰³

Diğer yandan Körfez bölgesinin diğer önemli bir petrol tedarikçisi de Suudi Arabistan'dır. ABD- Suudi Arabistan yakın ilişkisi İkinci Dünya Savaşı zamanlarına denk gelmektedir. Savaş sırasında dönemin ABD başkanı Franklin D. Roosevelt, modern Suudi hanedanının kurucusu Abdul Aziz Bin Suud ile kraliyet ailesini Suudi petrolüne

¹⁰³ Klare, s.5.

erişim karşılığında iç ve dış düşmanlara karşı koruma sözü vermiştir. İki ülke arasındaki yapılan anlaşmayı Carter Doctrini de 1980 yılında bir kriz ortaya çıktığında ABD'nin sürekli petrol akışını sağlamak için gerekli herşeyi kullanacağı vurgusu ile de desteklemektedir. Aynı şekilde 2001'deki Cheney raporunda ABD'nin Suudi Arabistan'ın ve bölgedeki diğer dost devletlerin savunmasında askeri güç kullanmaktan başka çaresinin olmadığı belirtilmiştir. Örneğin Irak'ın Kuveyt'i işgal girişiminde Amerika'nın bölgeye direkt müdahalesi görülmüştür. Buradaki temel amaç hem Irak'ın Kuveyt petrol rezervini ele geçirip bölgede güçlenmesini önlemek hem de söz konusu coğrafyanın Suudi Arabistan'a yakınlığı sebebiyle olası bir karışıklık ve güç değişiminin petrol fiyatlarını yükseltip, Suudi Arabistan petrol akışında herhangi bir kesintiye neden olmasını engellemektir. Yine benzer şekilde Kuveyt'te ve Katar'da ABD'ye ait bir askeri üs bulundurulması da yine Körfez bölgesinin enerji güvenliğini sağlama amacı taşımaktadır.

2.3.2. Latin Amerika

Şekil 15: Latin Amerika Haritası

Cheney Planı Latin Amerika'dan yapılan petrol ithalatına büyük önem vermektedir. Bölgede özellikle iki petrol zengini ülke olan Meksika ve Venezuela'nın üzerinde durulmuştur. ABD Latin Amerika'dan ithal edilen petrolden büyük bir pay almaktadır. Arka bahçe olarak görülen Latin Amerika'nın ABD için öneminin sadece enerji bağlamına indirgenmesi yanlış olacaktır. Güvenlik bağlamında da Latin Amerika'daki ABD kontrolü stratejik öneme sahiptir. Bölgede yer alan Venezuela, şu

anda Kanada ve Suudi Arabistan'dan sonra ABD'nin en büyük petrol tedarikçisi konumundadır. Bush dönemi Enerji sekreteri Abraham da Bush yönetiminin yalnızca bölgedeki enerji arzına değil, aynı zamanda yarımkürenin enerji politikasında oynayacağı role de sürekli olarak vurgu yapmaktır. Bu nedenle Ulusal Enerji Geliştirme Grubu nezdinde yapılan enerji planı Meksika ve Venezuela'dan ilave petrol alımını defaatle tekrarlamıştır. Günümüz şartları her ne kadar değişime uğrasa da Meksika %25'in üzerinde kanıtlanmış rezervi ile lider ve güvenilir petrol kaynağı olarak Cheney raporunda vurgulanmıştır.¹⁰⁴

Uzun bir sömürge geçmişine sahip olan iki ülke olan Meksika ve Venezuela, bağımsızlık sonrası enerji rezervlerini devlet kontrolüne alarak yerli petrol üretiminin önüne geçebilecek yabancı katılıma engel olmuşlardır. ABD'nin yüksek miktarda petrol ihracatından faydalanmak isterken, iki ülke de ABD'nin ülkelerine ve petrol endüstrilerine bire bir müdahalesinden rahatsız olup genel hatlarıyla ABD karşıtı bir duruş sergilemişlerdir. Örneğin, Venezuela 1999 yılında kabul edilen yeni anayasası ile beraber petrol sektöründe yabancı yatırımı yasaklamıştır. 2003 yılında ise dönemin Cumhurbaşkanı Hugo Chavez yabancı firmalarla bağlantı kurmayı tercih eden petrol şirketi Petroleos de Venezuela S.S' nin yöneticilerini ülkeden kovarak bu konudaki keskin duruşunu göz önüne sermiştir.

2.3.3. Hazar Denizi

¹⁰⁴ Klare, s.9.

Şekil 16: Hazar Bölgesi Haritası

Her ne kadar ABD Basra Körfezi'ne bir bağımlılık yaşasa da bölgenin tartışmalı statüsü nedeni ile enerji arzının güvenliğini sağlamak adına yetkililer bölgeye olan bağımlılıklarını en aza indirmeye çalışmaktadır. ABD'nin ithal enerji kaynakları bakımından 'çeşitliliğin önemli' görülmesi stratejisi sadece enerji güvenliği için değil aynı zamanda daha geniş kapsamda ulusal güvenlik ile ilişkilendirilmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bush 2001 yılında yaptığı bir konuşmada herhangi bir enerji kaynağına aşırı bağımlılığın fiyat dalgalanmalarına karşı ekonomilerini savunmasız bıraktığını dile getirmiştir. Aynı zamanda enerji sahibi ülkeler tarafından enerji kesintisi ile tehdit edilme olasılığının da ülke güvenliğine bir darbe niteliğini taşıyabileceği dile getirilen diğer bir noktadır.¹⁰⁵

Hazar Bölgesi'nin kaynak potansiyeli araştırılığında Basra Körfezi'nden sonra henüz kullanılmayan en geniş ikinci rezervin bu bölgede olduğu düşünülmektedir. Zengin doğal kaynaklarının yanı sıra bölgenin konumu nedeni ile de Avrasya anakarasında Hazar büyük jeostratejik önem taşımaktadır. Bu özellikleri sayesinde Hazar sadece kıyıdaş ülkelerin değil aynı zamanda bölgedeki doğal zenginlikleri sömürmeye çalışan büyük global güçlerinde dikkatlerini cezbetmektedir. Kısaca Hazar'ın bölüştürülemez sorunun altında yatan temel neden petrol ve doğal gaz yatakları bakımından zengin olan arazilerdir. Her ne kadar enerjide dışa bağımlılık azaltılmaya çalışılsa da önemli global güçlerinden olan ABD yönetiminin de Hazar Denizi enerji kaynaklarını sömürmek amaçlı girişimleri devam etmektedir. Özellikle petrolün sağlıklı ve kesintisiz sevkiyatı için boru hatlarının kurulması bölge ile ilgili ABD'nin öncelikli stratejilerinden biri olarak göz önüne çıkmaktadır. Fakat bu boru hatlarının inşasının maliyetli olması ve daha önce bahsedildiği üzere bölgenin tartışmalı statüsü nedeni ile ABD Hazar bölgesi konusunda temkinli davranmak durumunda kalmaktadır.¹⁰⁶

Son yıllarda yaşanan gelişmeler Hazar'ın yıllar süren tartışmalı durumunun çözümü konusunda bir umut ışığı doğurmuştur. Daha öncesinde taraflar arasında çözüme yönelik atımlar atılmaya çalışılmış fakat nihai bir başarı elde edilememiştir. 2018 yılının

¹⁰⁵ Klare. s.9.

¹⁰⁶ Klare. s.9.

ağustos ayında imzalanan Aktau sözleşmesinde Hazar bölgesinin tartışmalı statüsü hakkında asgari mutabakata varılmıştır.

... Yüzey sularında her devletin 15 mil egemenlik bölgesi, artı 10 mil balıkçılık alanı, toplam 25 milin ötesi ise bütün kıyıdaş devletler için ortak alan kabul edilmiştir. Petrol ve doğalgaz üretimi açısından önemli olan taban sularında ise BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne de uygun olarak orta çizgi metoduna göre deniz tabanı taksim edilmiş, gerektiğinde komşu veya karşı kıyı devletlerinin kendi aralarında anlaşmaları konusunda açık kapı bırakılmıştır.¹⁰⁷

2.3.4. Gine Körfezi

Şekil 17: Gine Körfezi Haritası

Atlas Okyanus'unun güneybatısında kalan girintisi olan ve yaklaşık olarak 600 kilometrekarelik bir alanı kapsayan Gine Körfezi bünyesinde barındırdığı zengin doğal kaynakları açısından ABD dahil birçok büyük gücün hakimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir başka bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge aynı zamanda deniz ticareti açısından stratejik bir öneme sahip olduğundan birçok güvenlik sorunu ile de karşı karşıya kalmaktadır.

Bölge yer altı kaynakları açısından değerlendirildiğinde birçok yer altı zenginliğine sahip olmasının yanı sıra bölgenin dünya petrolünün %10'unu bünyesinde barındırması bölgenin stratejik önemini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle son 20 yılda küresel enerji arzındaki payı giderek artan Gine Körfezi bölgesinin Afrika kıtasındaki

¹⁰⁷ Cavid Süleymanlı ve Alaeddin Yalçinkaya. "Hazar'ın Hukuki Rejimi İle İlgili Tartışmalar ve Uzlaşma", Alaeddin Yalçinkaya ve Derya Tuğlu (Ed). **Avrasya Stratejileri** içinde. Astana Yayınları. 2019. s.365-389.

kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin %86'sını oluşturduğu bilinmektedir. Bölge içinde de en büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olan iki ülke Nijerya ve Angola'dır.¹⁰⁸

Bilindiği gibi ABD son yıllarda artan ve daha da artması öngörülen enerji ihtiyacına rağmen petrolde dışa bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Gine Körfezi'ne olan bağımlılığını da indirgemeyi planlamasına rağmen bölgeden ithal edilen petrol Basra Körfezi'nden yaptığı ithalatın yaklaşık iki katına tekabül etmektedir.¹⁰⁹ Bölgede hali hazırda ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerin yer alması ve petrol ticaretine yoğun ihtiyaç duymaları neticesinde ABD'nin bölgedeki faaliyetlerinin önünün açılması sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede var olan petrolün daha çok off-shore statüsünde olması ve kıyılardan uzak sondaj yapılması da halk başkaldırılarına karşı bölgeyi güvende tutmakta ve enerji arzının da aynı zamanda güvenliği sağlanmaktadır. Bölgenin petrol kalitesi göz önünde bulundurulduğunda ise sülfür oranının az olması ve kolay işlenebilir statüde yer alan petrolün çok derinde yer almaması bölgede petrol çıkarma faaliyetlerinin ve çıkarılan petrolün işleme maliyetini düşürmesinden ötürü ABD tarafından avantajlı görülmektedir.¹¹⁰

Kısaca bahsetmek gerekirse ABD'nin bölgedeki aktivitelerini sadece petrol ile sınırlandırmak çok doğru olmayacaktır. Yoğunluk petrol üzerinde olmasına rağmen bölgedeki bahsedildiği üzere zengin maden ve mineral kaynaklarının varlığı ABD Savunma sanayisi açısından da büyük önem taşımaktadır ve bölge ABD için zengin mineral deposu konumunda bulunmaktadır.

2.4. SON DÖNEM ABD ENERJİ STRATEJİLERİ

Son dönem ABD politikalarında enerji konusunda fazla bir değişiklik olmadığı verilen kararlar ve yeni dönem enerji stratejileri gözlemlendiğinde aşıkardır. 8 Kasım 2016'da ABD'nin 45'inci başkanı seçilen ve 20 Ocak 2017 tarihi itibarıyla resmen göreve başlayan Donald Trump döneminde ABD politikaları belirlenirken gerek direkt olarak

¹⁰⁸ Hakan Arıdemir. "Gine Körfezinde Stratejik Denklem", Afro Avrasya Gazeticiler Derneği. 2019. <https://afroavasya.org/gine-korfezinde-stratejik-denkleml/> (15.06.2020).

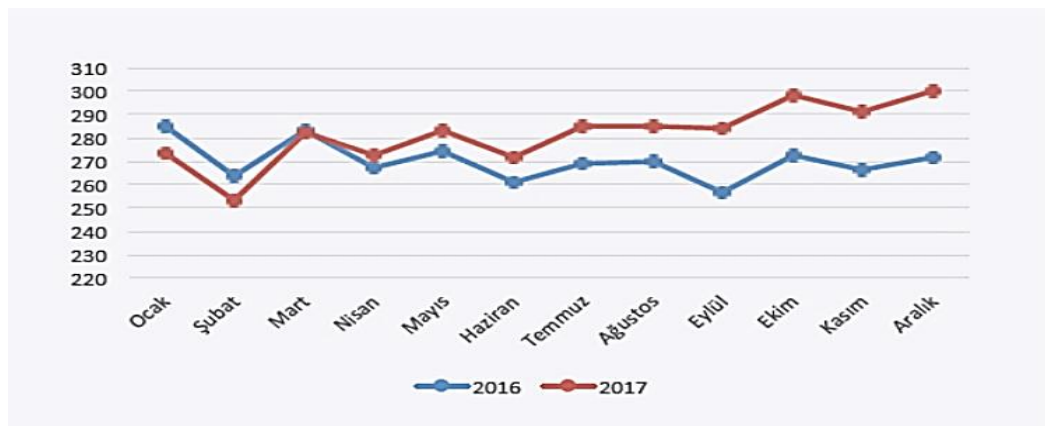
¹⁰⁹ Arıdemir. 2019.

¹¹⁰ "Afrika: Gine Körfezi'nin Jeopolitiği ve ABD'nin Yeri", http://www.cetri.be/IMG/pdf/article_les_ressources_naturelles_dans_le_golfe_de_guine1.pdf (26.06.2020).

gerek dolaylı olarak enerjiye verilen önem göz önüne serilmiştir. Hatta Trump döneminde yönetimin uygulamaya koyduğu birtakım politikalar gerek ABD’de gerekse tüm dünyada yoğun bir şekilde eleştirilirken “Yeni Bir Enerji Devrimi” sloganıyla daha önceki “Yeni Amerikan Yüzyılı” projesine benzer şekilde başlatılan enerji stratejileri de hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Enerji ile ilgili olarak “Önce Amerika Enerji Planı” başlıklı duyuruda İklim Eylem Planı ve ABD’nin suları gibi yasaların zararlı ve gereksiz niteliğine ve ABD ekonomisine büyük maliyet getirdiğine dikkat çekilerek kaldırılması noktasında kararlı olduğu belirtilmiştir. Trump döneminde daha önce Barack Obama yönetimince büyük önem verilen Paris İklim Anlaşmasından ayrılma kararı alınmıştır. Bu kapsamda iklim sorunlarına duyarlı olmaktan ziyade çevreye daha fazla zarar verebilecek fosil enerji kaynaklarının kullanımını arttıracak hamleler yine bu dönemin ortaya çıkan gelişmelerindendir. Dolayısıyla temiz enerji kavramı yerine fosil yakıt kullanımı ile ilgili teşvik mekanizmaları harekete geçirilmiş, petrol, kömür ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının üretimi ve kullanımı arttırılmıştır.¹¹¹

Trump döneminde de enerji konusuna verilen önem değişmemiştir. Enerjiye verilen önem ülkenin üretim ve tüketim alışkanlıklara da yansımaktadır. Bu bağlamda ABD’nin 2017 yılı ham petrol üretim rakamları incelendiğinde bu yılda gerçekleştirilen üretimin tarihin en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir.

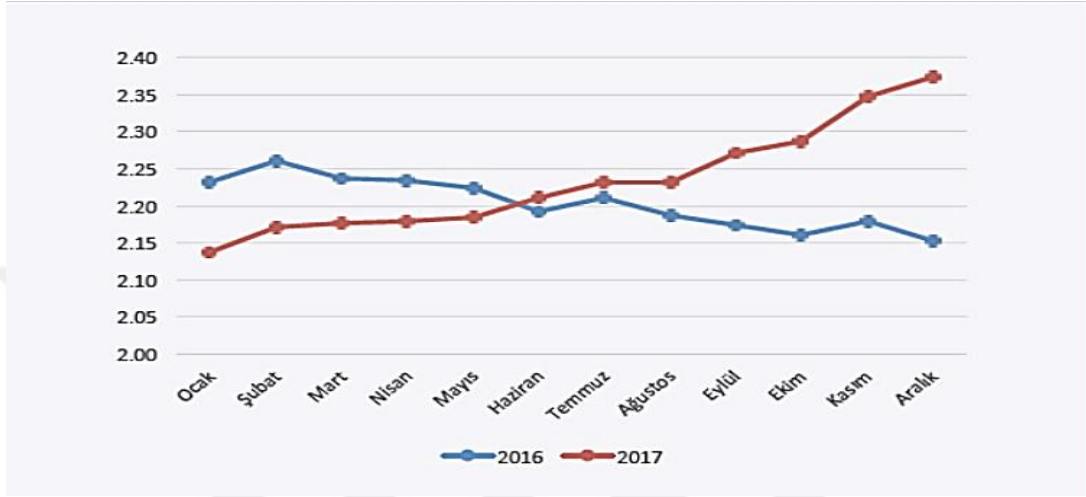

¹¹¹ İsmail Kavaz, “Küresel Piyasalar Kapsamında ABD’nin Son Dönem Enerji Politikaları”, **SETA Perspektif**, Sayı 185. 2018. s.1-8.

Şekil 18: ABD'nin Aylık Ham Petrol Üretim Miktarı (2016-2017) (Milyon Varil)

Kaynak: "Petroleum and Other Data", US Energy Information Administration, 2017.

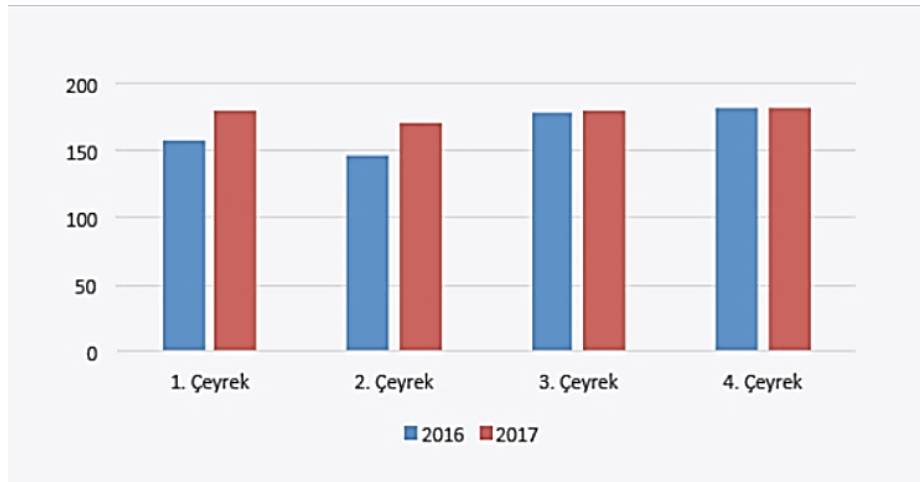
Petrol üretimine paralel olarak günlük doğal gaz üretiminin de 2016 yılına oranla 1,3 artarak yaklaşık 2,2 milyon metreküp seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 19: ABD'nin Günlük Doğal Gaz Üretimi (2016-2017) (Milyar Metreküp)

Kaynak: "Natural Gas", US Energy Information Administration, 2017.

Kömür üretimi ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 6,4 artarak yaklaşık 690 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 20: ABD'nin Çeyrek Dönemlik Kömür Üretimi (2016-2017) (Milyon Ton)

Kaynak: "International Energy Outlook 2017", US Energy Information Administration, 2018.

Diğer yandan yenilenebilir enerji üretimine de ağırlık verilmesine karşın, yenilenebilir enerji kaynakları ile üretim yapılmasının daha maliyetli olduğu daha önceki bölümlerde de vurgulanmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında ABD'nin enerji konusunda maliyete verdiği önem ve hızlı ve ucuz enerjiye ulaşmaya öncelik verdiği açıkça anlaşılmaktadır.

ABD'nin son dönem enerji stratejilerinden bahsederken kaya gazına yer vermemek doğru olmayacaktır. ABD kaya gazından enerji üretimi konusunda özellikle 2013 yılı itibari ile önemli bir konum elde etmiştir.¹¹² İlk kez 2017 yılında ithal ettiğinden daha fazla doğal gaz ihraç ederek dünyanın önemli gaz ihracatçıları arasında ilk sıralarda yer almıştır.¹¹³ Yine 2017 yılında teknik olarak değerlendirilebilir kaya gazı potansiyeli bakımından ülkeler incelendiğinde ilk sırada ABD'nin yer aldığını görmek, ABD'nin kaya gazı açısından potansiyelini açıkça göz önüne sermektedir. 2017 yılı verilerine göre ABD %32,89 trilyon metreküp kaya gazı potansiyeli ile dünya sıralamasında ilk sırayı almıştır.¹¹⁴ Ürettiği gazı kullanmanın yanında ihraç etmenin de ABD enerji stratejileri açısından önem teşkil edeceğini düşünmek olasıdır. Bu aşamada da talep güvenliğinin ABD açısından ne derece önemli olduğu aşikardır.

ABD'nin küresel enerji sisteminin merkezindeki ülkeler arasında yer alması bu alanda izlediği politikaların da yakından izlenmesine yol açmıştır. 2017 yılının sonunda ilan edilen “Ulusal Güvenlik Stratejisi” kapsamında dünyada “enerji egemen” bir konuma gelinmesinin amaçlandığı Trump tarafından kamuoyuna açıkça deklare edilmiştir. Diğer yandan, ABD etkinliğini devam ettirmek ve kendi menfaatlerini arttırmak adına bilhassa Ortadoğu, Arap ve Afrika ülkelerindeki siyasi ve ekonomik çekişmelerde baş aktörlerden biri olma rolünü devam ettirmiştir. 2017 yılının yaz aylarında patlak veren Katar Krizi'nin de arka planında da enerjinin yattığı söylenebilir. Küresel LNG ticaretinde Katar ilk sıralarda yer almaktadır. Diğer taraftan ABD ise söz konusu ticarete düşük bir paya sahiptir. Kaya gazından yüksek miktarda üretim yapan ABD talep güvenliğini sağlamaya

¹¹² Efe Sıvış. “ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Enerji Pazarında Rus Hakimiyetine Karşı LNG Hamlesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, 8 (3). 2019. s.2189.

¹¹³ Mustafa İlbaş. “Türkiye'nin Kaya Gazı Potansiyeli”. 2017. <https://www.tespam.org/turkiyennin-kaya-gazi-potansiyeli/>.

¹¹⁴ Erdal Tanas Karagöl ve İsmail Kavaz. “Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye'deki Geleceği”, **SETA Yayınları**, Sayı: 222. 2017. s.13.

çalışmaktadır. Bu kapsamda mevcut LNG projelerini hayata geçirerek bu alanda üst sıralara çıkmayı ve Katar'ın yerini almayı hedeflemiştir. Ayrıca yine 2017 yılı biterken Kudüs krizini de bir açıdan ABD'nin bir enerji stratejisi olarak görmek mümkündür. Bilindiği üzere ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararı bir anda bütün dikkatleri bu yöne çevirmiştir. Bu kriz üzerinden de ABD'nin bölge ile ilgili enerji planları olduğunu düşünülebilir.¹¹⁵ Diğer yandan, ABD kökenli enerji firmalarının bölgede önemli keşif ve yatırımlar yaptığı bilinmektedir. ABD'nin tek taraflı aldığı bu karar sonucunda Doğu Akdeniz'de keşfedilen yoğun doğal gaz potansiyelinin Filistin'i devre dışı bırakarak İsrail'in ve dolayısıyla kendisinin kontrolüne geçmesini amaçladığı düşünülmektedir.

2.5. ABD ENERJİ HAKİMİYETİ VE PETRODOLAR

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyada iktisadi ve siyasi açıdan ABD'nin egemen olduğu bir dönem olmuştur. Aslında savaş öncesi dönemde de ABD dünyanın en büyük ekonomisi idi. 1929 büyük ekonomik bunalımından önce dünya sanayi üretiminin %44,5'i ABD tarafından gerçekleştirilmekteydi.

Haziran 1944 tarihinde Normandiya çıkarmasının ardından İkinci Dünya savaşının ABD ve müttefiklerinin galibiyeti ile sonuçlanacağı anlaşılmıştır. Savaş sonrası dönemde iktisadi ve diplomatik istikrarın nasıl ve ne şekilde sağlanabileceği önemli tartışma konularından olmuştur. Bu tartışmaların bir getirisi olarak da Bretton Woods Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonucunda altın onsu 35 ABD doları olarak sabitlenmiştir. Bu şekilde ABD dolarının uluslararası sistemde tek rezerv para olduğu yeni bir sistem oluşturulma adımının atıldığını söylemek doğru olacaktır.¹¹⁶ Ayrıca ABD'nin dünyada ekonomik olarak egemen güç olmasını sağlayacak Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar doğmuştur. Bu sistem sayesinde savaş sonrası ekonomisi yıkılan Avrupa ve Asya ülkelerine finansal destek verilmiştir. Bu sayede iki dünya savaşının etkisi ile bozulan finansal sistem istikrara kavuşturulmuştur.¹¹⁷ Bunun yanı sıra Avrupa ve Asya ülkelerine yapılan ekonomik yardımlar neticesinde dünyada üretim ve dış ticaretin artış gösterdiği görülmüştür. Kısacası İkinci Dünya Savaşı sonrası

¹¹⁵ Kavaz, s.3-5.

¹¹⁶ M. Mustafa Akman. "Petro Dolar Sistemi Üzerine Farklı Bir Bakış Açısı", Konya Ticaret Odası. 2017. s.2.

¹¹⁷ Akman, s.3.

kurulan Bretton Woods sistemi 1970'lere kadar finansa istikrar sağlama amacıyla sorunsuz şekilde çalışmıştır. 1970'lerin başına Avrupa ve Asya ekonomilerinin rekabet gücü yükselmeye başlamıştır. Vietnam Savaşı sonrasında ise ABD harcamaları yavaş yavaş artmaya başlamış ve değişen denge neticesinde kurulan iktisadi düzen sarsılmaya başlamıştır. Değişen denge nedeni ile kurulan iktisadi düzenin sarsılması şu şekilde açıklanır. Rekabet güçlerinin artması ile beraber ülkeler yoğun bir şekilde ABD merkez bankasından ellerindeki dolarlar karşılığında altın istenmeye başlamıştır. ABD bankalarından altın çekiminin hızlanması ise halihazırda ekonomik darboğaza giren ABD hükümetinin altın rezervini kritik bir düzeye getirmiştir. Sonucunda ise 37. ABD Başkanı Richard Nixon (1969-1974) tarafından altın dolar eşdeğerliğine son verilmiş ve tüm ulusal paralar dalgalanmaya bırakılmıştır.¹¹⁸ Diğer yandan 1970'li yıllarda ABD doları devalüe edilmiştir. ABD ekonomisinde bu gelişmeler yaşanırken, OPEC ülkelerinin de petrol alışverişi için para sepeti oluşturma amacıyla görüşmeler yapmaya başladığı bilinmektedir. Yapılan bu gelişmelerin de ABD ekonomisi açısından tehlike teşkil edeceğini söylemek yanlış olamayacaktır. Çünkü petrol alışverişinin sadece dolara bağlı kalmaması ABD dolarının değerini daha fazla düşürecek ve ABD ekonomik hegemonyasının sonunu getirecektir. Bu nedenle ABD'nin bu durumu engellemek için Suudi Arabistan ile üst düzey görüşmelere başladı bilinmektedir. Görüşme içeriği gizli tutulsa da Suudi hükümetinin mevcut petrol gelirleri ile 2,5 milyar dolar değerinde ABD hazine bonosu satın aldığı bilinmektedir. Yapılan anlaşma sonrasında ise petro- dolarların yeniden döngüsü başlamış olmuştur. Ayrıca görüşme sonucunda Suudi Arabistan'ın petrol ihracatını sadece dolar ile yapacağını ABD hükümeti tarafından açıklandığı da bilinmektedir.¹¹⁹

1973-1974 yıllarında petrol fiyatlarındaki hızlı artışın ülkelerin üzerinde baskı oluşturmaları sonucunda petrol ihtiyacını karşılamak için dolar bulunması ülkelerin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Öte yandan da OPEC ülkeleri yüksek petrol gelirlerini nasıl kullanacaklarını tartışıyorlardı. Sonuç olarak da petro-dolarların büyük

¹¹⁸ Akman, s.7-10.

¹¹⁹ Hakan Naim Ardor ve Fahriye Öztürk. "Ortadoğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü ve Küresel Rekabet", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 1.2007. s.169-173.

kısmı Londra ve Newyork bankalarına yatırıldı. Sistemin ileyişinin ise şu şekilde işleyeceği bilinmektedir:

- Petrol gelirleri Suudi Arabistan ve diğer OPEC ülkeleri tarafından ABD ve İngiltere bankalarına yatırılacak. Daha sonra bu paralar petrol ithal etmek için dolar sıkıntısı çeken ülkeleri tahvil veya kredi olarak verilecek. Böylece ihracatçı ülkeler daha fazla petrol satacak aynı zamanda para kazanacaklar; paraları ile para kazanacaklar.¹²⁰

Sonucunda senaryo ABD tarafından amacına hizmet etsede petrol satın alabilmek için kredi alan ülkeler için süreç istenildiği gibi işleyememekteydi. Aldıkları kredileri ödeyemeyen ülkeler borç batağına girmiş; kamusal harcamaları kısmak zorunda kalmıştı. Diğer ülkelerin giderek zayıflaması ABD'nin hegemonik gücünü daha da katlamıştır. 1990'ların sonlarına kadar da dolar tek rezerv para birimi olarak kalmıştır ve ABD'nin de petro-dolarlar üzerindeki hakimiyeti hızla devam etmiştir.

Daha sonra 1999 yılında Avro'nun piyasaya sürülmesi ile birlikte ABD dolarının rezerv para olma durumunda büyük bir tehdit ile karşı karşıya geldi. Fakat daha sonra ilerleyen zamanlarda istatistiklere göre Avronun piyasadaki rolü güçlenmesine karşın dolar yine de hâkim gücünü kaybetmedi.¹²¹ Günümüzde de halen ABD doları rezerv para olma niteliğini koruyarak ABD'nin ekonomik gücünün sabit kalmasının en önemli yardımcılarındandır.

¹²⁰ Akman, s.5

¹²¹ Francis, s.1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: RANTİYER DEVLET OLARAK SUUDİ ARABİSTAN VE VENEZUELA

Bu tezin ana analiz konusu olan Suudi Arabistan-ABD ve Venezuela- ABD ilişkisini anlayabilmek ve bu ilişkiyi enerji stratejileri bağlamında analiz edebilmek için Suudi Arabistan ve Venezuela'nın petrol zengini devletler olarak politik ve iktisadi bakımından incelenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda kaynak zengini ülkeler ve ekonomileri bu kaynak gelirleri ile finanse edilen ülkelerin analizi için ortaya atılan iki teoriye çalışmanın birinci bölümünde yer verilmiştir. Bu sayede ülke analizlerinin kavramsal çerçevesinin oluşturulması sağlanmıştır. Oluşturulan kavramsal çerçeve sonucunda bu bölümde mikro ve makroekonomik verilerle desteklenerek iki ülkenin de rantiyer özellikler sergilemesine rağmen kaynak lanetine maruz kalıp kalmadıkları mercek altına alınacaktır. Kaynak Laneti Teorisinde dış aktörler olarak adlandırılan bu çalışmada ise dünyanın hâkim gücü ABD özelinde analiz edilecek bir çalışma ile Rantiyer Devlet Teorisinin mevcut durumu analiz etmek için yeterli olup olmadığı göz önüne serilecektir. Özetle, bütün bu bilgiler ışığında, çalışmanın bu bölümünde öncelikle rantiyer devletler olarak Suudi Arabistan ve Venezuela sırasıyla analiz edilecektir. Sonrasında ise ülkelerin ABD ile karşılıklı ilişkilerine yer verilecektir.

3.1. SUUDİ ARABİSTAN

3.1.1. Tarihi Geçmiş

Suudi Arabistan denildiğinde sadece coğrafi bir bölge akla gelmemelidir. Suudi Arabistan Arap Yarımadasında Suudi ailesinin egemen olduğu bir bölge anlamına gelen siyasi bir terimdir. Resmi adı: el-Memleketü'l Arabiyyetü's-Suudiyye olan devletin kurucusu olan Suudi ailesinin varlığı 15. Yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. 15. Yüzyıldan 17. Yüzyılın ortalarına kadar Orta Arabistan'da bu aile varlığını sürdürmekteydi.¹²² Daha sonrasında tam olarak bilinmemesine rağmen 1744-1745 tarihlerinde bölgede siyasi islam açısından etkin olan Muhammed b. Abdülvehhab ve Suudi ailesinin lideri Muhammed b. Suud arasında yapılan ittifak, yaklaşık iki yüzyıldır bölgede siyasal etkinliği olmadan yaşayan Suudi ailesinin ve genel olarak da bölgenin kaderinin değişmesinde stratejik

¹²² Zekeriya Kurşun. Suudi Arabistan, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2019.

öneme sahiptir.* İttifak tarihinden sonra Suudi ailesi Muhammed b. Abdülvehhab'ın dini görüşlerini çevreye yayma misyonunu üstlendi ve bu sayede de Suudi ailesinin nüfuz alanı hızlı bir biçimde genişlemeye başladı.**

Suudilerin bu misyoner faaliyetleri ile Vehhabilik tam olarak siyasi bir boyut da kazandı ve bu doğrultuda toprak kazanma faaliyetleri en üst noktasına kadar ulaştı. Bu aşamada, Suudiler o esnada Osmanlı Devleti'nin Irak ve Suriye vilayetlerine kadar uzanan sınırlarını 19. Yüzyılın başında Hicaz'a kadar genişletme imkânı buldular. Bu durum üzerine İstanbul hükümeti Bağdat, Şam ve Mısır valilikleri aracılığıyla Suudilerin bu genişlemesine engellemeye çalıştı. Bu engelleme çabası doğrultusunda Cebelîşemmer bölgesinde Osmanlı tarafından Reşidiler desteklendi ve bu şekilde Suudi ilerlemesine karşı bir kalkan oluşturulmaya çalışıldı. Sonuç olarak da Suudiler 1824 yılından beri merkez olarak belirledikleri Riyad bölgesinden çıkarak 1891 yılında Kuveyt'e yerleşmek durumunda kaldılar.¹²³

Abdülaziz b. Suud ve babası Suud b. Faysal Kuveyt'e yerleşmek zorunda kalmalarının ardından yurtları olarak gördükleri Riyad bölgesine geri dönme arzularını hiçbir zaman yitirmediler. Kuveyt'de kaldıkları süre içerisinde kendilerini himaye eden Kuveyt Şeyhi Mübarek es Sabah ile iyi ilişkiler kurdular ve bu süre zarfından siyaseti öğrendiler. Diğer yandan Suudilere karşı Osmanlı tarafından desteklenen Reşidiler de gittikçe güçlenmişti ve Kuveyt'i işgal etme niyetindeydiler. Bu esnada İngilizler'de Kuveyt Şeyhi Emir Mübarek ile yaptıkları gizli himaye anlaşması gereği Kuveyt Limanı'na savaş gemilerini ve siyasi memurlarını gönderdiler. İngilizler ile temas kuran Abdülaziz b. Suud da Reşidiler ile Mübarek arasında olan rekabet ortamından istifade ederek ana yurdu olarak benimsediği Riyad'a dönme yollarını araştırmaya başladı. Akabinde de Mübarek'ten ve Suudi ailesinden güçlü bir silahlı kuvvet oluşturdu ve 15 Ocak 1902 tarihinde Reşidileri'in kontrolündeki Riyad'ı ele geçirdi. Resmi kuruluş tarihi 1932 olarak belirtildi Riyad'ın ele geçirildiği 1902 tarihi Suudi Arabistan'ın resmi

* Günümüzde halen varlığını sürdüren Suudi ailesinin Vehhabilik görüşünü dünyaya yayma düşüncesinin temelini o yıllara dayandığı söylenebilir.

** Vehhabilik: 18. Yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkmış dinsel siyasal bir akımdır. Kurucusunun Muhammed bin Abdülvehap olduğu bilinmektedir. Hambeli mezhebinin görüşlerini temel alır; fakat dinsel boyutta olayları aşırı tutucu bir şekilde yorumlayıp, kurallara zorla uyulmasını savunur. Başka mezheplere tavrının da çok sert olduğu bilinmekle beraber, daha önce sınırları içerisinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'nde de sık sık ayaklanmalar çıkarmışlardır.

¹²³ Zekeriya Kurşun. "Suudi Arabistan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2019.

olmayan kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir¹²⁴. Riyad'da Suudi varlığından rahatsız olan Osmanlılar da yine Reşidilere destek vererek Suudilerle silahlı mücadele içine girdiler. Fakat dönemin Osmanlı padişahı Abdülhamit tarafından gönderilen Osmanlı askerleri Reşidilerin cepheden bir anda çekilmesiyle Suudilerle karşı karşıya kaldılar ve hava koşullarından olumsuz etkilenen askerler Suudiler karşısında başarıya ulaşamadılar. Abdülaziz'de Reşidilerin başı İbnü'r Reşid'i öldürüp, Suudilerin daha fazla güç kazanmasını sağladı. Abdülaziz b. Suud bölgede göçebe olarak yaşayan bedevileri yerleşik hayata geçirerek yaşam alanları kurdu ve Vehhabi öğretisini onlara da aşıladı. İhvan adı verilen bu yerleşimciler Abdülaziz'in askeri gücünü oluşturdular. Daha da güçlenme arzusu taşıyan Abdülaziz aynı zamanda Osmanlı ile de arasını bozmak istemiyordu. Çünkü henüz güçlenme aşamasında Osmanlı ile bir mücadele içine girmek ona güç kaybettirecekti. Bu nedenle İngilizler ile direkt bir ittifak kurulamasa da İngilizler tarafından el altından Abdülaziz'in Osmanlı'ya karşı cesaretlendirildiği bilinmektedir. Osmanlı dönem şartlarını dikkate alarak Abdülaziz'e bir askeri müdahaleyi tercih etmedi. Aksine bir anlaşma sağlanarak Abdülaziz'e Necid valisi ve kumandanı ünvanı verildi. Böylece Osmanlı Abdülaziz'in İngiliz himayesine girmesini engellemeye çalışmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngilizler ile karşı karşıya gelmek istemeyen Abdülaziz Osmanlı'nın cihat fetvasına uymadı ve savaşa katılmadı. Sonucunda da bu yapılan siyaset olumlu sonuçlarını verdi ve İngilizler ile gizli bir anlaşma yapılarak onların desteği alındı. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı ordularının bölgeden çekilmesi ile birlikte Suudiler genişlemeye başladı ve 1922'de İngilizler'in gözetiminde yaptıkları anlaşmalar ile Irak, Ürdün ve Kuveyt' i sınırlarına kattı. Aynı yıl kurulan Türkiye Cumhuriyeti kendisini tanıdı ve böylece Suudiler Osmanlı tehlikesinden kurtulmuş oldu. Abdülaziz topraklarını genişletmesine rağmen, ihvan adı verilen kendisi tarafından oluşturulan birliklerin muhalefeti ile karşılaştı ve yine bu grupları İngilizlerin desteği ile yakalatıp cezalandırdı.¹²⁵ 1932 yılından itibaren de maliye, hariciye işlerini de sürdürecektir kurumların da hayata geçirilmesi ile beraber Suudi Arabistan siyasi kimliğini de tam olarak kurmuş oldu.

¹²⁴ Kurşun, 2019.

¹²⁵ Kurşun, 2019.

3.1.2. Politik ve Kurumsal Yapı

Suudi Arabistan yaklaşık olarak iki milyon kilometrekare bir yüzölçümüne sahiptir. Devasa coğrafi alana rağmen Suudi Arabistan'ın nüfusu oldukça azdır. Fakat bu nüfus Orta Doğu'daki diğer devletlerin aksine homojen bir yapıya sahiptir. Tüm nüfus Arap ve Müslümandır. Suudi Arabistan'da bireylerin kimliğini ulusal özellikler değil, aşiret ilişkisi ve kan bağları belirlemektedir. Dolayısıyla bireyler öncelikli olarak devlete değil kendi aşiretlerine bağlılık taşımaktadır. Bu nedenle Suudi yöneticiler için siyasi sınırlar geleneksel olarak belirleyici unsur değildir. Sonuçta, geniş aile Suudi Arabistan'da en önemli sosyal kurumdur. Suudi Arabistan yönetiminin genel yapısına bakıldığında, karar mekanizmasında tamamen Suudi ailesinin bulunduğu görülmektedir. Suudi ailesinin baskın yapısıyla da ülkede aile ve aşiretlerin en önemli kurum olduğunun bir tezahürünü görmek mümkün olmaktadır. Diğer yandan, küçük nüfusuna ve zengin petrol yataklarına rağmen, Suudi Krallık, günümüze kadar sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.¹²⁶

Suudi Arabistan Ortadoğu'daki önemli bölgesel güçlerden biridir ve kendini İslam dünyasının lideri olarak görür. Diğer Orta Doğu ülkelerinden farklı bir kimlik bilinci içerisindedir. Ortadoğu'daki Arap halklarının çoğunluğu kendilerini Arap Birliği fikri ile özdeşleştirirken, Suudiler ise laik Arap Milliyetçiliğini reddederler. Onlara göre kimliği belirleyici temel unsur kan bağına dayalı kimliktir. Bir petrol üreticisi olmasına rağmen diğer petrol zengini devletlerinden farklı olarak askerî açıdan zayıftır. Sahip olduğu petrol gelirleri nedeniyle de Suudi Arabistan bölgenin en büyük ekonomisine sahiptir. Aynı zamanda Mekke ve Medine'nin de Suudi Arabistan sınırları içerisinde olması Suudi Arabistan'ı kendini Müslüman dünyasının lideri olarak görmesini sağlamıştır. Ülkenin siyasal ideolojisini Vahhabilik oluşturmaktadır. Bu nedenle Suudi yönetimi Vahhabilik anlayışını İslam alemine yayma gayretindedir. Bu hedefi açısından Suudi rejim, batılılaşma girişimlerini ve şiiliği kendi İslami anlayışları açısından tehdit olarak algılamaktadır.¹²⁷

¹²⁶ Joseph Nevo. "Religion and National Identity in Saudi Arabia". *Middle Eastern Studies*, c. 34, n. 3, 1998. s.37.

¹²⁷ Ertan Efegil. "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler". *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 2013. s.109.

Suudi Arabistan Suudi ailesi tarafından yönetilen İslami bir monarşi rejimidir. Devletin ve hükümetin başı Kral'dır. Fakat kral tek başına karar verme yetkisine sahip değildir. Kararlarını alırken ailenin diğer üyeleriyle uzlaşmak zorundadır. Hükümet üyeleri de Suudi ailesinin mensuplarıdır. Bu nedenle hükümet üyeleri arasındaki ilişkiler ileri derecede kişiselleşmiştir. Bu noktada kurumsal yapının çok güçlü olmadığı vurgusu yapılabilir. Ülkede parlamento bulunmamaktadır. Parlamenteonun yerine istişari bir kurul olarak Şura bulunmaktadır. Bu kurulda iş adamları, teknokratlar, gazeteciler, İslam alimleri ve profesyonel askerler yer almaktadır.¹²⁸

Ülke dış politika künyesine göre, Suudi Arabistan'ın dış politikasının temel iki amacı bulunmaktadır. Birinci olarak ülkeyi yabancı hakimiyetinden veya işgal tehlikesinden korumaktır. Suudi ailesinin ülke sınırları içerisindeki istikrarının devamlılığını sağlamak ise dış politikadaki temel ikinci amaçtır. Dış politika Suudi ailesi için kendi iktidarlarının devamlılığını sağlamak ve devletin güvenliğini sağlamak için kullanılan bir enstrüman niteliğindedir. Farklı dış politika stratejileri benimsense de Suudi Arabistan için en temel dış politika ilkesi rejimin güvenliğidir.¹²⁹ Ülkenin dış politikasında hem Arapçılık (Arap Birliği) hem de İslamcılık düşünceleri aynı anda yer almaktadır. Suudi Arabistan bir yandan gerçek İslami görüşün temsilcisi olarak kendini görürken diğer yandan Arap Birliği fikrinden oldukça rahatsız olmaktadır. Çünkü bu tür akımlar bölgesel ve ülke içi istikrara olumsuz etkide bulunabilirler. Bu nedenle bölge içinde gelişebilecek bu tür ayaklanmalara kendi siyasi meşruiyetini korumak için karşı çıkarlar.

Suudi Arabistan dış politikasında farklı ilkeler ve anlayışlar benimsemektedir. Uluslararası düzlemde Suudi Arabistan, ABD'nin bölgedeki en önemli stratejik müttefiki konumundadır. Dünya enerji sektöründe ise en önemli petrol üreticilerinden biri konumundadır. ABD ile stratejik müttefikliğinin Suudi rejimine büyük askeri ve ekonomik menfaatler sağladığı bilinmektedir. ABD ise enerji güvenliği kapsamında Suudi Arabistan'ın siyasi istikrarına ve Suudi rejiminin güvenliğine hayati önem

¹²⁸ Efgil, s.107-109.

¹²⁹ Efgil, s.105.

vermektedir.¹³⁰ Suudi Arabistan- ABD müttefikliğinin hem ülke içinde hem de Arap milletleri arasında tepki ile karşılandığı bilinmektedir. Özellikle bölgesel yayılmacı ve devrimci rejimler tarafından tehdit edildiğini hissettiği zaman Suudi Arabistan iç ve bölgesel tepkilere rağmen kendi güvenliğini muhafaza etmek için Amerikan yönetimini ve askeri birliklerini yardıma çağırabilmektedir. Örneğin, 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında, Irak tehdidi karşısında topraklarına Amerikan askerlerinin konuşlandırılmasına izin vermiştir.¹³¹

Bölgesel politika açısından ise Suudi Arabistan'ın Ortadoğu jeopolitiğinde statükocu devlet olarak mevcut düzeni korumaya yönelik dengeleyici rol oynadığı ve dış politika stratejilerini de bu amaç doğrultusunda belirlediği bilinmektedir. Örneğin, Mısır, İran ve Irak gibi bölgesel güçler bölgede bulunmuş güç dengesini bozacak hamlelerde bulunurlarda bölgesel dengeyi muhafaza etmek için gerekli adımları atmaktan çekinmez.¹³² Arap Baharı sırasında da İran'ın Şii Hilali kurma ihtimali üzerine, Suudi Arabistan Kralı Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretiyle Sünni Cephesini güçlendirmeye çalışmıştır. Suudi Arabistan aynı zamanda askerî açıdan çok güçlü olmamasından kaynaklı bağımsızlığını ve özerkliğini bölgesel hegemon güçlerden korumaya çaba göstermektedir. Bu nedenle her zaman bölgesel çatışmalardan uzak durmuş ve güvenliğine gelecek tehditlerden kendini korumak için ittifaklar yapmaktan çekinmemiştir. Bu yaklaşımını da dış politikasının temel ilkesi olarak kabul etmiştir. Örneğin Suudi Arabistan, Haşimilerin*, Arap Birliği kurma arayışlarına iki sebepten ötürü karşı çıkmıştır. Birincisi Haşimilerin dengeleme çabasıdır. İkinci ise Haşimilerin Suudi rejiminin güvenliğini tehdit etmesidir.¹³³

Arap yarımadasında ise Suudi Arabistan, Yemen ve Körfez ülkeleri gibi zayıf komşu monarşi rejimleri üzerinde hegemon rol oynamaktadır. Bu coğrafi alanda, kendi

¹³⁰ Naveed S. Sheikh. The New Politics of Islam: Pan-Islamic Foreign Policy in a World of States. Routledge.2003. s.44.

¹³¹ Efeğil.s.107-109.

¹³² Efeğil. s.107-109.

* Haşimiler Kureyş Kabilesinin bir koludur. Şerif Hüseyin başkanlığında kurulmuşlardır. Haşimiler Memlûk ve Osmanlılar zamanında Hicaz'ın yönetimi bu aileye verilmiştir.1932 yılında ise Kral Abdul Aziz Hicaz'ı haşimilerin elinden alıp Suudi Arabistan'ı kurmuştur. O tarihten bu yana Haşimiler ülke yönetimi ile hak iddia etmekte ve şu anda Suudi ailesi ile de ters düşmektedir.

¹³³ Zekeriya Kurşun. "Tarihten Günümüze Suudi Arabistan", 1998. <http://www.ordaf.org.tr/tarihten-gunumuze-suudi-arabistan.aspx>.

hakimiyetini kıracak her türlü girişime şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Arap yarımadasını kendi etki alanı olarak görür. Suudi Arabistan, Körfez bölgesinde hâkim konumunu pekiştirebilmek adına Körfez İş birliği Konseyi'nin kurulmasına öncü olmuştur. İran'ın bölgeye yönelik tehdidinden ötürü Körfez ülkeleri de Suudi Arabistan ile müttefiklik ilişkileri içerisinde bulunmayı tercih etmektedir. Suudi rejimi Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği ve komünizme karşı bir duruş sergilemiştir. Suudiler için Ateist komünist rejim Müslümanlık için bir tehdit niteliğindedir. Bu durum da Suudi Arabistan'ın kuruluşundan bu yana süregelen ABD-Suudi yakınlığının başka bir tezahürü olarak da adlandırılabilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Suudiler, kendi rejimlerinin güvenliği açısından öncelikli tehdit olarak bölgesel çatışmaları görmektedir. Örneğin 1990 yılındaki Irak'ın Kuveyt'i işgali, El Kaide'nin terör eylemleri Filistin sorunu gibi bölgesel sorunları öncelikli tehdit unsurları olarak görmektedirler. Bu nedenle Suudi rejimi bölgesel çatışmalara müdahil olmaktadır.

Petrol Suudi Arabistan ekonomisinin şekilledirici baş etmindir. Petrol gelirleri ülkenin tüm gelirlerinin %75'ine takabül etmektedir. Diğer yandan toplam ihracat gelirlerinin de %90'ını yine petrol gelirleri oluşturmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 25'i Suudi Arabistan topraklarındadır. Petrol gelirleri sayesinde Suudi Arabistan dünya ekonomik ve stratejik sektörlerine entegre olmuştur. Sahip olunan petrol rezervlerinin, Suudi Arabistan ile ABD arasındaki stratejik müttefikliği oluşturduğu bililmektedir. Petrol ihracatının sürekliliğini sağlama karşılığında, Amerikan yönetimleri 1940'lardan bugüne kadar, Suudi Arabistan'ın siyasi istikrarını ve askeri güvenliğini güvence altına almaktadır. Bu nedenle Suudi Arabistan dış politika ve ekonomi alanlarında çok az özerkliğe sahiptir. Çünkü Suudi Arabistan'ın ekonomik ve siyasi istikrarı, Amerikan yönetimlerinin desteğine ve iyi niyetine bağlıdır. Bu nedenle Suudi rejim, ABD'nin önderliğini talep etmek zorunda kalmaktadır.¹³⁴ Aynı zamanda GSYİH'sının %50'den fazlasını petrol ihraç gelirlerinden elde eden Suudi Arabistan da rantıye devlet olarak adlandırılır. Suudi Arabistan'ın rantıyer devlet boyutu ülkenin politik, iktisadi ve sosyal gelişim süreci ve yörüngesi üzerinde geniş kapsamlı etkiler meydana getirmiştir. Ekonomik zeminde rantıyer devlet olgusu Suudi Arabistan'da mali

¹³⁴ Kadir Türk. "Mısır ve Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapıları ile Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.s.30-45.

disiplinin gerçekleşmesine engel olurken etkin iktisadi politikaların da icraasını engellemiştir. Politik açıdan ise petrol gelirleri üzerinde politik otoritenin tam hakimiyet sahibi olması hem ülkede demokrasiyi frenlemiş hem de kraliyet ailesinin siyasi alandaki nüfuzunu daha da arttırmıştır. Genel olarak petrol gelirleri sayesinde ekonomik olarak büyük bir güç elde etmesine karşın, bu ülkenin rantiyer devlet özellikleri büyük ölçüde etkin ve sürdürülebilir bir ekonomik, sosyal ve politik gelişim sürecinin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Diğer taraftan petrol gelirlerinin büyüklüğü ve petrol üretim hacmi ve petrol üretim seviyelerini değiştirebilme kabiliyeti, Suudi Arabistan'ı dünya ekonomisinde etkili oyuncu haline getirmektedir. Bu durumu Suudi Arabistan uluslararası politikada kendi lehine kullanmaktadır. Suudi Arabistan'ın 1960 yılında OPEC'in kurulmasında ve 1973-1974 yıllarında petrol ambargosunda belirleyici rol oynaması sahip olduğu zenginliği nasıl kullanabileceği konusunda örneklerden kabul edilebilir.

3.1.3. Rantiyer Devlet Olarak Suudi Arabistan

1932'de Suudi Arabistan resmi olarak kurulduğunda Suudi halkı yaşamını tarım ve ticaret ile karşılıyordu. Ticareti de develer sayesinde yapıyorlardı. Geleneksel ekonomi daha çok ülke içinde sınırlıydı. Kabilelerin ve şehirlerin arasında hayvanlar ile taşıma sağlanıyordu. Genel hatlarıyla, ülke ekonomik ve sosyal olarak dünyanın geri kalan kısmından izole haldeydi. Buna karşın var olan ekonomik aktivite ülke harcamaları için yeterli geliyordu. Hicaz bölgesi bu zamanlarda en önemli ticari bölgeydi. Özellikle Osmanlı Padişahı 2. Abdülhamid tarafından 1900-1908 yılları arasında Şam ile Medine arasında inşaa edilen demiryolu 1322 kilometrelik uzunluğu ile Hicaz bölgesine ulaşımı kolaylaştırmıştır. Demiryolunun inşasının altında ekonomik, politik ve dini sebeplerin olduğu bilinmektedir. Bölge Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında iken inşaa edilen bu demiryolunun herhangi bir tehlike durumunda bölgeye asker sevkiyatını hızlandıracağından güvenliğe katkı sağlaması amaçlanmaktaydı. Aynı zamanda ulaşımı kolaylaştırması ile beraber de ticareti arttıracak, hac turizmini de kolaylaştıracaktı.¹³⁵ Bölgenin Suudi hakimiyetine girmesi ile beraber de Hicaz demiryolundan özellikle hac

¹³⁵ Mücahit Türetken. "Sultan 2. Abdülhamid'in Büyük Projesi: Hicaz Demir yolu". <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sultan-2-abdulhamidin-buyuk-projesi-hicaz-demir-yolu/1570152>. (01.09.2019).

turizmi için faydalanılmıştır. Hicaz'ın en önemli ekonomik geliri de hac trafiğinden gelmekteydi. Hac zamanında satılan hediyelik eşyalar, yemekler ve kıyafetler sayesinde ülke ekonomisi canlanıyordu.¹³⁶

Suudi ekonomisinin dönüm noktasının 1948 yılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Petrolün ülkede 1938 yılında keşfedilmesine rağmen, çıkarılma süreci ikinci dünya savaşının sonunu buldu. 1948'de petrol üretiminin başlamasıyla beraber ülke gelirlerinin hızla artması ile Suudi Devleti rantiyer devlet özellikleri sergilemeye hızla başladı. Suudi Arabistan'a petrol ihracat gelirlerinin akışı, bu devletin siyasi sistemi üzerinde geniş tabanlı etkiler doğurmuştur. Bu nedenle, Suudi Arabistan'ın petrol ihraç etmeye başladığı yıl olan 1948, bu devletin tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu tarihten itibaren de Suudi Devleti siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecine girmiştir. 1946-1948 yılları arasında yıllık ortalama geliri 14-16 milyon dolar seviyelerindeyken, 1948'de bu gelir 53 milyon dolara çıkmıştır. 1950'ye gelindiğinde ise 100 milyon doları geçmiştir.¹³⁷

Genel olarak petrol sahibi ülkelerin dünya sıralamasındaki yerlerine baktığımızda Suudi Arabistan'ın petrol üretimi ve rezerv kapasitesi bakımından ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 8: Temel OPEC Üreticilerinin Üretim ve Rezerv Kapasiteleri (Milyon Varil)

Ülke	2001-Mayıs		2006-Mayıs		2011-Mayıs	
	Üretim	Rezerv Kapasite	Üretim	Rezerv Kapasite	Üretim	Rezerv Kapasite
Cezayir	0,81	0,13 (%16)	1,36	0,01 (%1)	1,28	0,06 (%5)
İran	3,71	0,35 (%9)	3,84	0,16 (%4)	3,60	0,11 (%3)
Irak	2,78	0,02 (%1)	1,91	0,6 (%31)	2,74	0,06 (%2)
Kuveyt	2,00	0,56 (%28)	2,51	0,09 (%4)	2,44	0,10 (%4)
Libya	1,36	0,15 (%11)	1,70	0,00 (%0)	0,10	0,00 (%0)
Nijerya	2,00	0,21 (%11)	2,27	0,34 (%15)	2,32	0,21 (%9)
Katar	0,67	0,12 (%18)	0,83	0,01 (%1)	0,81	0,21 (%26)
Suudi Arabistan	7,90	2,64 (%33)	9,35	1,45 (%16)	9,00	3,04 (%34)
Birleşik Arap Emirlikleri	2,26	0,39 (%17)	2,56	0,15 (%6)	2,42	0,27 (%11)
Venezuela	2,83	0,26 (%9)	2,60	0,15 (%6)	2,46	0,18 (%7)

Kaynak: International Energy Agency. "Oil Market Report. 2012.

¹³⁶ James Wynbrandt. *A brief history of Saudi Arabia*. Infobase Publishing. 2004. s.36.

¹³⁷ Tim Niblock. *Suudi Arabia: Power, Legitimacy ve Survival*. Routledge: New York, 2006. s.38.

İlk kuruluş yıllarında istatistiki olarak veriler tam olarak elde edilmese de Suudi Arabistan ekonomisinde petrol gelirlerinin hızla arttığı ve devlet gelirinin %85'inin petrol gelirlerinden oluştuğu bilinmektedir. Her ne kadar petrol gelirleri Suudi Arabistan'da temel rol oynasa da toplumun sadece belli bir kesimi bu zenginlikten faydalanabilmekteydi. Büyük şehirlerin dışında yaşam kötü şartlarda ilerliyordu. Yeni ulaşım imkanlarının sağlanması ve yiyecek ve tüketim mallarına talebin hızlı bir şekilde artması sonucu develerle, atlarla olan tarımsal üretimi bitirme aşamasına getirdi. Sonucunda da halk arasında eşitsizliğin had safhaya ulaşması ve bazı kesimlerde fakirliğin iyiden iyiye artması sonucu toplum içinde tansiyonu yükseltmeye başladı ve krala karşı küçük tepkiler hızla yükselmeye başladı.

Petrolün keşfinin ilk yıllarında petrol gelirlerinin düzgün bir şekilde yönetilememesi sonucu 1960'lardan itibaren Suudi Arabistan petrol gelirlerini ekonomik kalkınma yönünde harcama için adımlar atmaya başladı. İlk yıllarda petrol ihracatı ve dolayısıyla geliri artarken hükümetin aldığı pay değişmemiştir. Akabinde toplum içinde artan eşitsizlik ve sonucunda oluşan hükümet karşıtı hareketlenmeler sonucu Kral Faysal ARAMCO* ile tekrar müzakere masasına oturdu. Petrol şirketi ile hükümet arasında yapılan anlaşma sonucu hükümetin petrol gelirlerinden aldığı pay arttı ve ülke ekonomik kalkınma sürecine adım adım geçmeye başladı. 1960 yılında OPEC'in kurulması ile birlikte devlet petrol gelirleri üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya başladı. Bu tarihten itibaren de petrol gelirleri ve ülke gayri safi milli hasılası içinde petrol gelirlerinin payı da aynı hızla artmaya devam etti.¹³⁸

* Resmi adıyla Suudi Arabistan Petrol Şirketi. Şirket ilk olarak Kral Abdülaziz İbn-i el-Suud ve ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından ortak olarak kuruldu. Halen ülkedeki en güçlü petrol şirketi olarak Suudi Arabistan- ABD ortaklığı ile varlığını sürdürmektedir.

¹³⁸ Tim Niblock ve Monica Malik. **The political economy of Saudi Arabia**. Routledge. 2007. s.40-50.

Tablo 9: Suudi Arabistan Ham Petrol Fiyatları, Üretim ve İhracat, 1962-1970
(milyon Varil)

YIL	Varil Başına Fiyat (\$)	Toplam	Değişim Yüzdesi	Günlük Ortalama	Toplam İhracat
1962	1,80	599,8	10,96	1,64	501,3
1963	1,80	651,7	8,66	1,79	544,83
1964	1,80	694,1	6,51	1,9	587,21
1965	1,80	804,9	15,96	2,21	678,83
1966	1,80	948,6	17,84	2,6	829,31
1967	1,80	1.023,8	7,94	2,81	888,57
1968	1,80	1.113,7	8,78	3,04	968,3
1969	1,80	1.173,9	5,40	3,22	1020,05
1970	1,80	1.386,7	18,13	3,8	1174,17
1971	1,65	1.740,7	25,53	4,77	1528,19
1972	1,90	2.202,0	26,50	6,02	1992,53
1973	2,70	2.772,6	25,92	7,6	2560,34
1974	9,76	3.095,1	11,63	8,48	2891,68
1975	10,72	2.582,5	-16,56	7,08	2409,39
1976	11,51	3.139,3	21,56	8,58	2939,64
1977	12,40	3.358,0	6,97	9,2	3142,05
1978	12,70	3.029,9	-9,77	8,3	2812,7
1979	17,26	3.479,2	14,83	9,53	3218,47
1980	28,67	3.623,8	4,16	9,9	3375,69
1981	34,23	3.579,9	-1,21	9,81	3291,54
1982	31,71	2.366,4	-33,90	6,48	2058,4
1983	28,77	1.656,9	-29,98	4,54	1431,08
1984	28,06	1.492,9	-9,90	4,08	1167,89
1985	27,52	1.158,8	-22,38	3,17	780,72

Kaynak: World Bank. “Prices from World Bank (1970-1985)”, **Commodity Price Trends**, Other Data from Saudi Arabia Monetary Agency, Annual Surveys, Washington. 2013.

Tablo 10: Devlet Harcamaları, 1961/2-1970/1 (Milyon Suudi Riyadı)

	1961/2	1962/3	1963/4	1964/5	1965/6	1966/7	1967/8	1968/9	1969/70	1970/1
Petrol Sektörü Gelirleri	1.648,80	1.917,80	2.267,90	2.571,80	3.144,20	3.944,10	3.515,40	4.198,30	5.197,80	5.440,00
İmtiyazlar	564,30	674,50	721,40	813,40	954,40	1.160,70	1.126,60	1.177,00	1.738,50	1.573,00
Gelir Vergileri	1.084,50	1.243,30	1.528,00	1.756,60	2.186,50	2.783,40	2.388,80	3.018,80	3.459,30	3.863,50
Üst Limit	-	-	18,50	1,80	3,30	-	-	2,50	-	3,50
Vergi Gelirleri	229,60	214,80	219,30	234,70	272,90	308,50	331,20	392,70	441,30	654,00
Direkt vergiler	66,80	65,50	58,00	59,50	62,00	76,70	81,00	88,10	110,40	202,50
Dolaylı Vergiler	153,50	140,20	152,20	163,00	198,50	215,00	233,30	286,00	303,70	421,70
Harçlar	9,30	9,10	9,10	12,20	12,60	16,80	16,90	18,60	27,20	29,80
Vergiye Bağlı Olmayan Gelirler	61,00	77,80	121,50	140,10	176,00	188,30	211,00	299,10	316,20	275,90
Diğer Gelirler	-	-	-	-	4,90	7,40	6,40	8,50	8,00	6,20
Toplam	1.939,40	2.210,40	2.608,70	2.946,60	3.598,00	4.448,30	4.064,00	4.898,60	5.963,30	6.376,10

Kaynak: World Bank. “Prices from World Bank (1970-1985)”, **Commodity Price Trends**, Other Data from Saudi Arabia Monetary Agency, Annual Surveys, Washington. 2013.

1960-1970 yılları arasında petrol gelirleri üzerinde hükümet etkisinin artması ekonomik kalkınma yönünde Kral Faysal'ın icraatlarına yardımcı oldu. Fakat ekonomi ve halk üzerinde devlet kontrolünün elden yitirilmeme çabası demokratikleşme yolunda Suudi Arabistan'ın önünde engel teşkil etmiştir.

1970-1985 dönemi ise Suudi ekonomik politikasının sosyal ve ekonomik kalkınma stratejisi yönünde yeni bir süreç olarak nitelendirilebilir. İlk dönem her ne kadar ekonomik ve sosyal kalkınma çabası içerisinde olsa da idari yapılanma, sosyal altyapı yönünden yetersiz olduğundan Suudi Arabistan bu konuda tam olarak bir başarı elde edememişti. Özellikle 1973 yılında petrol fiyatlarının OPEC tarafından arttırılması ve arzın da düşürülmesi ile Suudi Arabistan petrol gelirlerini yaklaşık olarak %40 oranında arttırmıştır. Fakat daha sonra petrol gelirlerinin 1982 sonrası düşüşe geçmesiyle Suudi Arabistan'ın kalkınma planları bir kez daha sekteye uğradı. Bu noktada daha önce belirtildiği üzere petrol pazarının kırılgan yapısı bir kez daha göz önüne serilmektedir. Aslında bu dönüşümün kırılma noktasının 1973 olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1973 yılında petrol fiyatlarının hızla artış göstermesi enerji ithalatçı ülkelerin enerji güvenliklerini tehlike düşürmüştür. Sonuç olarak da enerji güvenliğinin sağlanması için farklı enerji kaynaklarına ve petrol için farklı bölgelere yönelim başlamıştır. Farklı bölgelere yönelinmesi ve enerji kullanımının azalması sonucu da talebin düşmesi ile beraber petrol fiyatları hızlı bir düşüşe geçmiştir. Sonuç olarak da OPEC'in en büyük tedarikçisi olan Suudi Arabistan düşen petrol fiyatlarına tepki olarak üretimi kısmıştır. Örnek vermek gerekirse 1981 yılında günlük 9,81 milyon varil üretim mevcut iken, 1985 yılında 3,17 milyon varil seviyelerine gerilemiştir.¹³⁹ Aşağıdaki grafikte de 1969-1985 yılları arasında devlet gelirlerinde petrol ve petrol dışı gelirlerinin miktarını görmek mümkündür.

¹³⁹ Niblock ve Malik, s.50-58.

Tablo 11: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri 1969, 85 (Milyon Suudi Riyadı)

Yıl	Petrol Gelirleri	Diğer Gelirler	Toplam
1969	5,119	549	5,668
1970	7,122	818	7,94
1971	9,685	1,435	11,12
1972	13,48	1,888	15,368
1973	39,285	2,42	41,705
1974	94,19	5,913	1,00,103
1975	93,481	9,903	1,03,284
1976	1,21,191	14,766	1,35,957
1977	1,14,042	16,617	1,30,659
1978	1,15,078	16,427	1,31,305
1979	1,89,295	21,901	3,11,196
1980	3,19,305	28,795	3,48,100
1981	3,28,594	39,412	3,68,006
1982	1,86,006	60,176	2,46,182
1983	1,45,123	61,296	2,06,419
1984	1,21,348	50,161	1,71,509
1985	88,425	45,14	1,33,565

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Agency. “Forty- First Annual Report”, Riyadh. SAMA.2005.

Petrolün ilk ticaretinin yapıldığı günden 1980’lerin ortalarına kadar Suudi Arabistan petrol bağımlılığını azaltıp ekonomik çeşitlenme yaratmaya çalışmıştır. Fakat ekonomik kalkınma amacıyla çalışılsa da ülkenin ekonomik verilerine odaklanıldığında başarılı olunamadığı ve devlet gelirlerinin %50’nin üstünde petrol gelirlerine bağlı olarak kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla da petrol gelirlerinde yaşanan düşüşler de devlet gelirlerini otomatik olarak düşürmektedir. Bu noktada bu tarihler arasında Suudi Arabistan hükümetinin sürekli uygulamaya koymaya çalışılan kalkınma planlarını aşağıda yer alan temel başlıklar altında özetlenebilir¹⁴⁰:

- Suudi Toplumu İslam’ın etik ilkelerini ve kültürel değerlerini korumalıdır.
- Krallığın sosyal istikrarı, ülke savunması ve iç güvenlik sağlanmalıdır.
- Krallık petrol gelirlerini kullanatak tüm bölgelerinde dengeli bir ekonomik büyüme sağlanmalıdır.
- Ekonomik taban çeşitlendirilerek birincil gelir kaynağı olarak petrole olan bağımlılık azaltılmalıdır.
- Eğitim, öğretim ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile insani standartlar yükseltilmelidir.

¹⁴⁰ Niblock ve Malik, s.52-65.

- Gerekli altyapılar oluşturularak tüm hedeflere ulaşım sağlanabilir.
- Toplumun menfaatine ilişkin özel girişimler desteklenmelidir.

Ekonomik kalkınma yönündeki dönüşüm hedefleri 1985-2000 yılları arasında da neredeyse tamamen yürürlüğünü yitirdi. Ekonomik hedefleri şekillendiren faktör 1990'ların sonuna kadar da petrol gelirlerinin seviyesi ile doğru orantılıydı. 1985-2000 arası dönem de tam olarak petrol piyasasının kırılgan yapısının bir tezahürü niteliğindeydi. Petrol fiyatlarındaki ani düşüş ve yükselişler Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerine rağmen ekonomik istikrar sağlayabilmesinin önüne geçti. Petrol fiyatlarındaki bu dalgalanmanın önüne geçemeyen Krallık ilk olarak kamu harcamalarını azaltmak istemesine rağmen, vergilendirme politikalarının da olmaması ve petrol gelirleri üzerinde hakimiyet neticesinde halk arasında ayaklanmalara da yol açmamak için bunu yapamadı. Kamu harcamalarının azaltılmaması bütçe açığını arttırmakta ve krallığı ekonomik darboğaz sokmaktaydı.¹⁴¹ Neticesinde, bütçe açığının kapatılması için uluslararası finans piyasasından borçlanma yoluna gidildi. Sonrasında krallığın başvurduğu ikinci yol sıcak para akışı sağlanması için özel sektör yatırımlarına daha fazla yer açılması ve hükümet harcamalarının azaltılması oldu. Aşağıdaki tablodan görülebileceği üzere Suudi Arabistan her ne kadar 1985 sonrası devlet harcamalarını azaltma yolunda ilerlemeye çalışsa da harcamaların kaydedeğer bir ölçüde azaltılamadığı ve ülkenin bütçe açığı yaşamasının önüne geçilemediği görülebilmektedir.

¹⁴¹ Niblock ve Malik, s.55-70.

Tablo 12: 1985-2000 yılları arasında Suudi Arabistan devlet gelir ve harcamaları dengesi- Bütçe Açığı Analizi

	Gelirler		Harcamalar		Fazla /Açık
	Bütçelenen	Reel	Bütçelenen	Reel	Reel
1985	200,000	133,565	200,000	184,004	-50,439
1986	106,926	76,498	159,646	137,422	-60,914
1987	106,926	103,811	159,646	173,526	-69,715
1988	105,300	84,600	141,200	134,850	-50,250
1989	-	114,600	140,060	149,500	-34,900
1990/1	118,000	316,639	359,601	457,477	-140,838
1992	151,000	169,647	181,000	211,340	-41,693
1993	169,150	141,445	196,950	187,890	-46,445
1994	120,000	128,991	160,000	163,776	-34,785
1995	135,000	146,500	150,000	173,943	-27,443
1996	131,500	179,085	150,000	198,117	-19,032
1997	164,000	205,500	181,000	221,272	-15,770
1998	178,000	141,608	196,000	190,060	-47,452
1999	121,000	147,454	165,000	183,841	-36,387
2000	157,000	258,065	185,000	235,322	22,743

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Agency. “Twenty Seventh Annual Report & Saudi Arabian Monetary Agency”, **Forty-First Annual Report**, Riyadh: SAMA. 2005.

Bu iki aşama halinde ekonomik darboğazdan kurtulma yolunda atılan adımlar kısa vadeli çözümler getirip sürdürülebilir bir kalkınma niteliği taşımamaktaydı. Çünkü her ne kadar bir takım iyileştirme çalışmalarına girilmiş gibi görünse de krallık petrol gelirlerinin tekrar yükselişe geçeceğine, bu şekilde borçların rahatlıkla ödeneceği ve tekrar ekonomi üzerindeki hükümet kontrolünün sağlanabileceği inancına sahipti. Diğer yandan kısa vadeli çözüm olarak da yapılırsa hükümet harcamalarının kısılma amacıyla askeri harcamaların da %30 oranında azaltılmasına neden oldu. Sonuç olarak da bu durum Suudi Arabistan güvenliğine ciddi bir tehdit niteliği taşımaktaydı. En net tezahürü Irak’ın Kuveyt’i işgal girişimi sırasında olmuştur. İç güvenliği ve bölgesel güvenliği sağlamak adına Suudi Arabistan ABD ve İngiltere’den destek almıştır. Bir başka deyişle, Körfez Savaşı sırasındaki Suudi Arabistan’ın bölgedeki gücü kendi savunma gücünden değil, partnerleriyle olan ittifakına bağlı olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda Körfez Savaşı sonrası ve sonrasında enerji güvenliğinin tehdit altında olması ve bölgedeki huzur ortamının bozulması Suudi Arabistan’ın petrol gelirlerinin de düşmesine neden oldu. Bu noktada Suudi Arabistan’ın dış politika hedefleri belirlenirken bölgesel huzur ortamının

ve güvenliğinin sağlanmasını neden öncelikli hedeflerinin arasında belirlediği bir kez daha göz önüne çıkmıştır. Aşağıdaki grafikte 1985-2000 yılları arasında Suudi Arabistan'ın devlet gelirlerinde petrol ve petrol dışı sektörlerin aldığı paylar görülebilmektedir.¹⁴²

Tablo 13: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri, 1985-2000 (Milyon Suudi Riyadı)

Yıl	Petrol Gelirleri	Diğer Gelirler	Toplam
1985	88,425	45,140	133,565
1986	42,464	34,034	76,498
1987	67,405	36,406	103,811
1988	48,400	36,200	84,600
1989	75,900	38,700	114,600
1990	118,142	36,579	154,721
1991	123,999	37,880	161,879
1992	127,027	38,373	165,400
1993	106,000	35,500	141,500
1994	95,460	33,540	129,000
1995	105,700	40,800	146,500
1996	136,000	43,100	179,100
1997	160,000	45,500	205,500
1998	80,000	61,600	141,600
1999	98,000	49,000	147,000
2000	214,424	43,641	258,065

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Agency. "Twenty Seventh Annual Report & Saudi Arabian Monetary Agency", **Forty-First Annual Report**, Riyadh: SAMA. 2005.

Tabloda görülebileceği Körfez krizinin ilk başladığı yıllarda petrol gelirlerinde görece bir artış gözlemlenirken daha sonra 1992 itibarıyla düşüş yaşanmıştır. Bu süre zarfında petrol gelirleri tepe seviyesini 2000 yılında görmüştür. Buna karşın, 1985-2000 yılları arasında her ne kadar dalgalanmalar yaşanmış olsa da Suudi Arabistan'ın petrol gelirleri halen Krallık'ın ekonomik gelişme planlarını devam ettirme çabalarına engel olmamıştır. Fakat öncesinin aksine sosyal ve ekonomik dönüşüm planları yerini sadece ekonomik çeşitlendirme çabalarına bırakmıştır. Bu amaç doğrultusunda özellikle devlet kontrolünü egemen tutmak şartı ile özel sektör daha fazla desteklenmeye başlanmıştır.

¹⁴² Niblock ve Malik.s.101.

Tablo 14: GSYİH İçinde Özel Sektörün Payı, 1985-1999 (Milyon Suudi Riyadı)

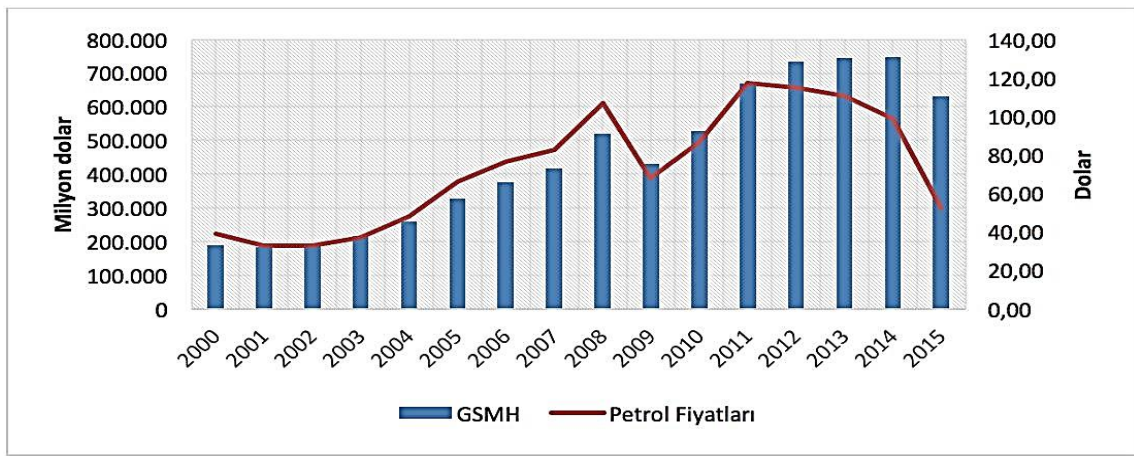
	Özel Sektör	Toplam İçindeki %	Petrol Sektörü	Toplam İçindeki %	Kamu Sektörü	Toplam İçindeki %	GSYİH
1985	208,543	51,5	92,525	22,9	103,617	25,6	404,685
1986	190,879	44,9	131,162	30,8	103,125	24,3	425,166
1987	190,081	46,5	116,103	28,4	102,568	25,1	408,752
1988	193,481	44,3	140,769	32,2	102,942	23,5	437,192
1989	196,827	44,8	136,966	31,2	105,445	24	439,238
1990	197,041	41,4	170,076	35,7	109,108	22,9	476,225
1991	200,866	38,6	207,911	39,9	112,222	21,5	520,999
1992	208,908	38,5	214,109	39,5	119,709	22	542,726
1993	212,868	39,2	207,491	38,2	122,568	22,6	542,927
1994	215,716	39,4	207,889	37,9	124,191	22,7	547,799
1995	217,644	39,6	206,972	37,6	125,346	22,8	549,963
1996	228,397	40,2	211,879	37,3	127,274	22,4	567,55
1997	238,705	41	208,724	35,8	135,008	23,2	582,438
1998	244,891	40,9	215,357	36	137,905	23,1	598,154
1999	255,2	43	198,988	33,5	139,767	23,5	593,955

Kaynak: Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Planning. “Achievements of the Development Plans”, Riyad. 2000.

Sonuç olarak, yukarıda bahsedilen tüm bilgiler ışığında petrol gelirlerinin ve hükümet harcamalarının 1985-2000 yılları arasında Suudi Arabistan ekonomik performansının bel kemiğini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hükümetin ekonomiyi çeşitlendirme çabalarına rağmen ülke rantiyer devlet özelliklerinden kurtulamamıştır. Hükümetin önde gelenleri ve bireysel iş adamları arasındaki politik bağlantılar ve Suudi ailesinin sınırsız gücü Suudi Arabistan ekonomisinin ilerleyişini belirlerken, iktidarın radikal reformlar yapmaya hevesli olmadığı da görülebilmektedir. Çünkü petrol gelirlerinin düştüğü evrede bile ülke ekonomisini idame ettirmeyi rahatlıkla başaramış ve bu durum ülkeye görece bir rahatlık vermiştir. Her ne kadar çeşitli ekonomik planlarda ekonomik çeşitlenme yanında petrol gelirlerinin her bölgeye ve her insana eşit ve dengeli bir şekilde ulaşması hedeflense de gerçekten durum Rantiyer Devlet Teorisinde de ele alınan önemli bir noktayı göz önüne çıkarmıştır. Petrol gelirlerinin dağıtımının devlet elinde olması ve dağıtım aşamasında Suudi ailesi ve aileye yakın bürokratların yer alması petrol gelirlerindeki dağıtımın dengeli olmasına engel olmakla kalmamış, toplum içinde gelir eşitsizliğini ortaya çıkarmıştır. Özel sektörün desteklenmesi de burjuvazi sınıfını ortaya çıkararak ülke içinde yönetime yakın ayrı bir

sınıf oluşmasına da neden olmuştur. Aynı zamanda önceki tablolardan görüldüğü gibi Suudi Arabistan devlet gelirlerinin içinde vergi bulunmamaktadır. Toplumdan vergi alınmaması toplum ve devlet arasındaki uçurumu derinleştirmiş ve yolsuzlukların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

2000 sonrası dönemde de Suudi Arabistan rantiyer özelliklerini sürdürmeye devam etmiştir. Gayri safi yurtiçi hasıla devlet gelirleri ile doğru orantılı olarak artış ve azalış göstermiştir.

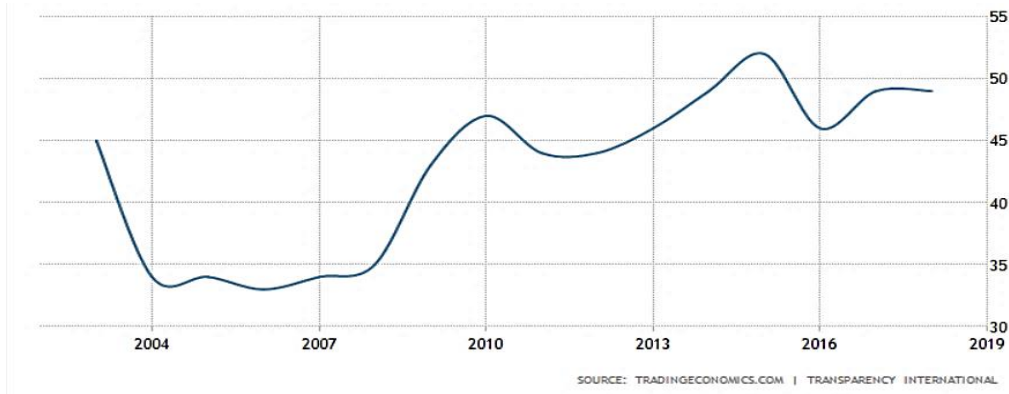
Şekil 21: Suudi Arabistan Gayri Safi Milli Hasıla ve petrol fiyatları arasındaki ilişki-2000-2015

Kaynak: Suudi Arabistan Ekonomisinin Geleceği. ORMER Ortadoğu Enstitüsü. 2016. https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,58,suudi_arabistan_ekonomisinin_gelecegi.html (10.10.2019).

Petrol gelirleri doğrudan devlet eline geçtiği için kurum inşa sürecinin yörüngesi ve petrol rantlarının kime ne şekilde dağıtılacağı hususları kraliyet ailesi tarafından belirlenmektedir. Kral İbni Suud (1953-1964) ve Kral Faysal (1964-1975) dönemlerinde devlet kurumları rejimin gücünü artıracak şekilde güçlendirilmiş ve merkezileştirilmiştir. Yüksek miktarlardaki petrol gelirlerinin mevcudiyeti, Suudi devletini, vatandaşlarını vergilendirme zorunluluğundan kurtarmıştır. Vergilendirme politikalarına gerek duyulmaması sadece devletin denetlenebilirliğini yok etmesi gibi olumsuz siyasi sonuçlar doğurması yanında çok ciddi olumsuz iktisadi sonuçlar da doğurmuştur. Milli gelirin çok büyük bir kısmının petrol gelirlerinden karşılanması Suudi Arabistan'daki rejimi yurtiçi gelir kaynaklarını arttıracak yollar aramaya sevk etmemiştir. Yurtiçi kaynakları arttırmak bir devletin uzun vadeli iktisadi gelişim sağlaması yönünde zaruri bir noktadır. Normal

koşullarda, milli gelir ne kadar yüksek olursa elde edilen vergi gelirleri de o kadar fazla olur. Bir başka deyişle, GSYİH'daki artışa paralel olarak onunla doğru orantılı olarak, vergi gelirleri de artış gösterir. Ancak Suudi Arabistan'da tam tersi bir durum söz konusudur. Hükümetin iktisadi kalkınma doğrultusundaki hamle ve teşebbüsleri, petrolden elde edilen gelire bağlı olduğu için petrol piyasalarındaki istikrarsız seyir nedeniyle istikrarsız bir seyir izler.

Bu noktada belirtmek gerekir ki ekonomik ve mali krizlerle mücadele etmede bir devletin sağlam bir mali tabana sahip olması çok önemlidir. Eğer istikrarlı bir vergilendirme politikası izlenseydi, petrol fiyatlarındaki herhangi bir düşüş karşısında milli ekonomiyi finanse edecek vergilendirme politikaları olsaydı herhangi bir ekonomik kriz karşısında sağlam bir ekonomik altyapısı olmuş olurdu. Örneğin, enflasyonun yüksek olduğu dönemde devletler vergi oranlarını arttırmak suretiyle enflasyonu daha düşük seviyelere çekebilmektedir. Ama aksi durumda enflasyonun yükselişinin önüne geçilmez. Bu devlet merkezileştirilmesi ve genişletilmesi Suudi Devletinin petrol gelirleri üzerindeki hakimiyetini arttırmıştır. Öncelikle, devlet, vatandaşların rejime yönelik sadakatini temin etmek amacıyla, petrol gelirleri marifetiyle kapsamlı refah hizmetleri ihdas etmiş ve sunulan sübvansiyonların miktarını artırmıştır. İkinci olarak; petrol gelirlerinin dağıtımı mezhepsel, ailevi ve bölgesel bağlara göre belirlenmiş ve şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, Suudi Arabistan'daki rejim, petrol gelirlerini, yönetici sınıfa yakın ve destek olan grupları güçlendirecek ve ihya edecek şekilde dağıtmıştır. Buna ilaveten, büyük miktarlardaki petrol rantları, devletin, vergilendirme mekanizmalarını ortadan kaldırmasının önünü açmıştır. Ülkedeki yolsuzluk seviyesi de hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Sayılan bütün bu hususlar demokratikleşme açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ülke içi bu mezhepsel bölünme ve aile bağlarına dayalı ilişki bağı ülke içinde ciddi ayrımlara yol açmıştır.

Şekil 22: Suudi Arabistan Yolsuzluk İndeksi

Kaynak: International Transparency Agency. “Country Data”. <https://www.transparency.org/en/countries/saudi-arabia>. 2019.

Hükümet içinde temsil talebi hâkim olan otoritenin vergi ihdas etmeye yönelik teşebbüsüne karşı bir tepki olarak doğmaktadır. Vergilendirme durumunda vatandaşlar büyük ölçüde vergiler tarafından finanse edilen kamu harcamaları üzerinde denetim kurmayı talep etmektedir. Dolayısıyla bahsedildiği üzere demokratik ülkelerde vergilendirme doğrudan halkın demokratik olarak temsil edilmesi koşuluna bağlanmıştır. Ancak tıpkı diğer rantiyer devletler gibi Suudi Arabistan’da bu durumun tam tersi gözlemlenir. Yüksek miktardaki petrol gelirleri Suud Hükümetini vergilendirme baskısından kurtarmıştır. Vatandaşlar da vergilendirme karşılığında siyasi temsil talebinde bulunmamıştır. Petrol gelirleri öncesinde kralın otoritesini ve gücünü engelleme potansiyeline sahip olan Hicazlı tüccarların da rejimin hareket kabiliyetini sınırlama yetileri büyük ölçüde azalmıştır. Çünkü petrol gelirleri GSYİH’sının %50’den fazlasını oluşturmakta ve bu büyük gelir de zaten hükümetin kontrolü altında bulunmaktadır. Sonuç olarak Suudi Devleti petrol gelirlerini Hicazlı tüccar sınıfının etkinliğini azaltmada ve onlara karşı gücünü arttırmada bir araç olarak kullanmıştır. Politik gücün aşırı derecede merkezileştirilmesi ile beraber kamu ile özel sektör arasında güçlü bağlara dayanan ortaklık mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Hicazlı tüccarların zayıflatılmasıyla, Vehhabi Necd’liler Suudi Arabistan’da baskın hale gelmiştir. Necd’lilerin bürokrasideki egemenliği neticesinde, Necd bölgesine mensup tüccarlar devlet tarafından sunulan karlı ticaret olanaklarından aslan payını almışlardır. Özetle, petrol gelirleri politik otoritenin

ve ülkenin ne yönde gelişeceğine dair gündemi belirleyebilmesi açısından gerekli koşulları hazırlamıştır.¹⁴³

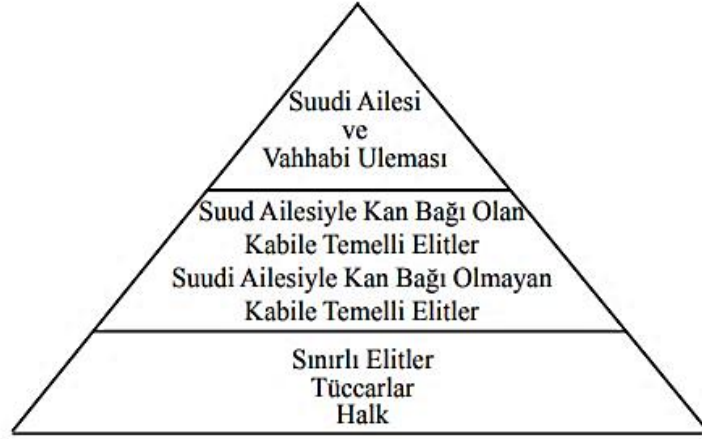
Vergi sistemi ve politikalarının ortadan kaldırılmasına ek olarak Suudi devleti geniş kapsamlı refah programları tesis etmiş ve sübvansiyonları arttırmıştır. Bu kararların arkasındaki temel nedeninin ise halkın rejime yönelik eleştirilerini ve baş kaldırışını engellemek olduğu bilinmektedir. Toplumsal refah programlarının tesis edilmesindeki temel amaç vatandaşların sosyo-ekonomik standartlarını yükseltmenin yanında, nüfusun rejime olan desteğini de artırmaktır. Suudi Hükümeti ayrıca ülkedeki en büyük ve en önemli işveren konumuna gelmiştir. Ülkede yürütülen eğitim projeleri sonuç verdikçe üniversitelerden mezun olan Suudi vatandaşların sayısı artmıştır. Üniversite diploması bulunan Suudilere devlet iş sağlamıştır. İstihdam edilen kişi sayısı 1970’de 112.000 iken bu rakam 1985 yılında 469.000 olmuştur. En önemli ve en büyük işveren Suudi hükümeti olduğundan kamu sektöründe çalışan kişiler işten çıkarılabilecekleri korkusuyla Suudi Arabistan’daki rejimi eleştirmekten kaçınmışlardır. Suudi hükümeti aynı zamanda rejime sadık olan gruplara/kişilere hem hükümet hem de ticari seviyede imtiyazlar tanımıştır. Devlet tamamen kendi çıkarına göre hangi sosyal grupları hangi derecede destekleyeceğini belirlemektedir.¹⁴⁴

Petrol gelirlerinin dağıtımında mezhepsel ailevi ve bölgesel bağlantıların baz alınması, Suudi toplumu arasında eşitsizliklere yol açmıştır. Bağımsız orta ve ticari sınıf ortaya çıkamamıştır. Rejimin savurganlığı ve gelir dağılımındaki adaletsizlik konularında topluma hâkim olan hoşnutsuzluk, petrol fiyatlarındaki düşüş ile beraber daha belirgin bir hale gelmiştir. Petrolden elde edilen rant gelirlerinin dağıtımındaki adaletsizliği ve kaynak israfını sorgulayan vatandaşlar, İslami bölgesel ve özel kimliklerde aidiyet bulmuşlardır. 1979-1980 yıllarında Şii nüfusun çoğunluğu teşkil ettiği Suudi Arabistan’ın doğu vilayetlerinde cereyan eden ayaklanmalar kaynakların yanlış ve adaletsiz dağıtımına yönelik tepkinin tezahürü olmuştur. Zira doğu vilayeti kalkınma sürecinden dışlanmış idi.¹⁴⁵

¹⁴³ Niblock, s.75.

¹⁴⁴ Niblock ve Malik. s.69.

¹⁴⁵ Gwenn Okruhlik, “Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States”, *Comparative Politics*, Cilt 31, No. 3 (Nisan 1999), 1999. s. 245-300.

Şekil 23: Suudi Arabistan'daki Toplumsal Hiyerarşi ve Yapılanma

Kaynak: Emrah Utku Gökçe. "Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2). 2016. s.56.

Sonuç olarak, petrol varlığı kuruluş yıllarından bu yana Suudi Arabistan'ın devletsel ve ekonomik yapılanmasından şekillendirici en temel unsur olmuştur. Farklı zamanlarda değişik kalkınma planları uygulanmaya çalışılsa da yüksek petrol gelirlerinin varlığı ile Suudi Arabistan tam bir rantiyer devlet özellikleri sergilemeye başlamıştır. 1982 yılından sonra petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle Suudi Arabistan mali istikrarsızlıklarla yüzyüze gelmiştir. 1983 senesinde Suudi Arabistan'ın bütçesinde meydana gelen açık GSYİH'nın %4,1 oranında gerçekleşmiştir. 1983 yılından sonra ise Suudi Arabistan çok sık bir şekilde mali açık vermeye devam etmiştir. 2000'li yıllardan itibaren petrol gelirleri artmasına rağmen, ülkede ekonomik çeşitliliğin olmaması, sanayinin gelişmemesi ve petrol gelirlerine bağımlılık nedeniyle ülke bütçe açığı vermeye devam etmiştir. Normal şartlarda yine ekonomik krizlerler karşılanan bir ülkenin ilk yapacağı şey kamu harcamalarını azaltmaktır. Fakat bu dönemde Suudi Arabistan ne vergilendirme politikalarına dönebilmiş ne de kamu harcamalarını kısılabilmiştir. Çünkü zaten yaşanan ekonomik kriz neticesinde subvansiyonlar azaltılsa ve vergilendirme yoluna gidilse devlete karşı toplumda huzusuzlukların ve ayaklanmaların ortaya çıkmasından endişe edilmiştir. Birinci Körfez Savaşı sonrası (1991) durumun aksine muhalefet ile karşılanan Suudi Ailesi rejime yönelik eleştirilerin önünü kesmek için subvansiyonlar için yapılan harcamaları artırma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda demokrasi ve temsil taleplerinin de önüne geçebilmek için vergi tahsis etme yoluna yine

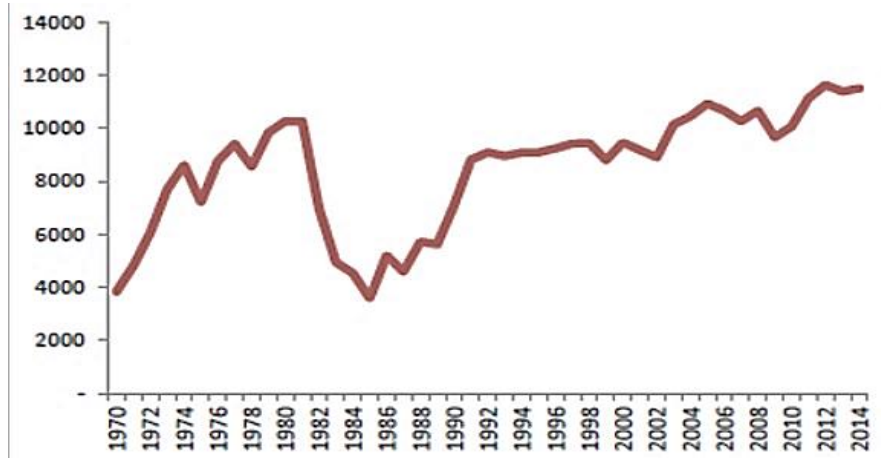
gidilmemiştir. 2000 ve 2004 yıllarında yürürlüğe konan vergi reformlarına rağmen, Suudi Arabistan vatandaşları halen vergi ödememektedirler. Yabancı yatırımcılar ile %20 oranında gelir vergisi ödemek zorundadır ancak ülkenin milli petrol şirketini korumak amacıyla da petrol ve hidrokarbon üretim sektörlerindeki yabancı yatırımcılar %85 civarında gelir vergisi ödemek zorunda kalmaktadır.¹⁴⁶

Suudi Arabistan'da serbest pazar sistemi halen mevcut değildir. Tam rekabet sisteminin engellenilmesi ve tekelleşmenin olması nedeniyle toplum içindeki uçurum adım adım artmaktadır. Suudi Arabistan'daki ticari gruplar rejime olan destekleri ve ailevi, mezhepsel ve bölgesel bağlar temellerinde desteklenmiştir. İhalelerin işleyisi bile rejime yakınlık çerçevesinde değerlendirilmiş, bu şekilde de devlet içerisinde yolsuzluk oranı hızla artış göstermiştir. Petrol gelirlerinin hızla artması yerel yatırımcının da desteklenmemesi tüketici mallarının ithal edilmesinin önünü açmıştır. Bu durum da özel sektörün üretim yerine ticarete odaklanmasına neden olmuştur. Çünkü yerel üreticiler ve zanaatkarlar ithal mallar ile rekabet edememektedirler. Her ne kadar sermaye yoğun endüstriyel kalkınma projeleri başlatıldıysa da tüm bunlar ekonomik olarak petrol gelirleri ile finanse edildiğinden petrol fiyatlarındaki herhangi bir düşüş neticesinde tüm bu projeler askıya alınmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁷

2015 BP Dünya Enerji İstatistiki incelemesine göre, Suudi Arabistan 637 yıldan fazla üretim rezerv oranıyla yaklaşık 267 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervini elinde tutmaktadır.

¹⁴⁶ Niblock ve Malik. s.70-82.

¹⁴⁷ Niblock ve Malik, s.85.

Şekil 24: Suudi Arabistan Petrol Üretimi (Bin Varil/Günlük)

Kaynak: British Petroleum. “Statistical Review”. 2019. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Petrolde yüksek gelir ve yüksek petrol fiyatları temel politika hedefidir. Bu istatistiki verilere rağmen, enerji güvenliği ve iklim değişikliğinin neden olduğu petrol ikame politikaları endişeleri nedeni ile, Suudi Arabistan her ne kadar ekonomisini çeşitlendirme yoluna gitse de petrol gelirlerine bağımlılık uzun vadeli sorun teşkil etmeye devam edecektir. Bir başka deyişle, 2000 sonrasında da Suudi Arabistan’a yüklü miktarlarda petrol gelirlerinin akışı, ülkedeki ekonomi politikalarının ve kalkınma sürecinin izleyeceği yörüngeyi de kayda değer şekilde etkilemiştir. Son birkaç on yıl boyunca Suudi Arabistan’ın petrol tüketimi hızlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında 607 bin varilken, 2014 yılında iç talep 3.185 milyon varile çıkmıştır. Bu durum bir dizi faktörle açıklanabilir: yaşam standartlarındaki iyileştirmeler, enerji yoğun sanayiye geçiş ve atık tüketimini teşvik eden düşük subvansiyonlu yakıt, gaz ve elektrik fiyatlarının varlığı. Enerji yoğun üretimi destekleyerek enerji üretim kapasitesini arttırmak için yerli üretim kapasitesine önem verilmemesi dolayısıyla iç tüketim de arttığında ihracat kapasitesini de düşürecektir. Suudi Arabistan bu duruma çözüm bulabilmek için ihracatını belirli bir seviyenin üstünde tutmaya çalışılırken, iç talepteki hızlı artışın karşılanması için de sondaj faaliyetlerini arttırarak üretimi artırma yoluna gitmiştir.

2014 yılında Suudi Arabistan günlük 9,5 milyon varil petrol üretirken bunun yaklaşık 7 milyon varilini ihraç etmiştir. Krallık aynı zamanda hafif petrolden süper hafif petrole kadar petrol çeşitliliği bakımında farklı kalitede petrol ihraç edebilmektedir. Bu

nedenle çok çeşitli gelen taleplere de arz sağlayabilir. Bu durumda ABD, Avrupa ve Asya pazarında hem üretim potansiyeli ile hem de kalite çeşitliliği ile kilit rol oynamaktadır. Diğer yandan, Suudi Arabistan piyasayı dengelemek için etkin bir şekilde kullanılabilecek yedek bir kapasiteye sahiptir. Suud Arabistan aynı zamanda yedek kapasiteyi korumak için resmi bir politikaya sahip tek ülkedir. Bu nedenle yatırım politikası hem yedek kapasitesinin büyüklüğünün optimize edilmesine hem de hızlı bir şekilde artmakta olan iç talebin karşılanmasına yönelik olmalıdır. Hiçbir şekilde boş bir kapasite kabul edilmemektedir. Yedek kapasitenin düşük olması herhangi bir kritik durumda üretim seviyesini yükseltmeye engel olacağından genel olarak tüm petrol piyasası ve enerji güvenliği için tehlike teşkil edecektir. Özellikle Arap Baharı isyanlarından sonra siyasi açıdan dengesiz bir bölgede yer alan Suudi Arabistan için ülkenin iç istikrarını korumak devlet için en önemli amaçtır. Bu durumda hükümetin harcama kararları, ekonomik reformların gücü ve krallığın bölgesel ve dış politika manevraları kritik önem taşımaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Bassam Fattouh ve Anupama Sen. "Saudi Arabia oil policy: more than meets the eye?", **Oxford University Research Archive**. 2015.s.8-9.

3.2. VENEZUELA

3.2.1. Tarihsel Geçmiş

Çalışmanın bu bölümünde Venezuela'nın tarihsel geçmişinin yanı sıra sırasıyla Hugo Chavez ve Maduro dönemi kısaca özetlenecektir. Sonrasında rantiyer devlet olan Venezuela'nın nasıl bir dönüşüm geçirdiği sosyal ve ekonomik parametreler yardımıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu noktada vurgulanması gereken önemli bir nokta ABD'nin arka bahçesi olarak nitelendirilen bir Latin Amerika ülkesi olan Venezuela hakkında her döneme ait literatüre ciddi katkılar sağlayacak kadar verilerin bulunmaması bu çalışmanın büyük handikaplarından birinin olmasının yanı sıra, Venezuela'nın ülkesel olarak analizinde eksik noktaların kalmasına neden olmuştur. Yine de Hugo Chavez'in 90'lı yılların sonunda başa gelmesiyle beraber Venezuela, özellikle Rusya ve Çin ile çeşitli iş birliklerine girişmesi, Latin Amerika ülkeleri ile entegrasyon çabaları ve ABD hegemonyasına başkaldırısıyla nispeten daha fazla gündeme gelmiş ve Chavez sonrası ülke hakkında veriler nispeten daha fazla elde edilebilir olmuştur.

Önceki bölümde Suudi Arabistan'dan hakkında sosyal sınıflardan ve aşiret yapısından bahsetmişken, Venezuela'nın tarihi incelendiğinde eldeki veriler sömürge geçmişine kadar uzanmaktadır. Sahip olduğu yer altı zenginlikleri nedeniyle tarihten bu yana dönemin büyük güçlerinin odağı halinde olan Venezuela hakkında, yer altı zenginliklerinden tamamen bağımsız bir tarihten bahsetmek çok mümkün değildir. Bu bağlamda Venezuela'nın farklı bir deneyim olduğundan bahsetmek çok yanlış olmayacaktır. Petrol bakımında zengin olan Venezuela yıllar içinde yoksullukla mücadele eden yaklaşık 24 milyonluk nüfusunun yaratabileceği kapasitenin çok ötesinde ekonomik bir güce sahip olmuştur. 16. yüzyılda aktif bir gerilla hareketi çıkmasına rağmen, Hugo Chavez dönemine kadar her zaman devrimin çok muhtemel olmadığı ve ABD'nin Latin Amerika'daki kalesi gibi görülen ülkelerden biri olmuştur. Orta sınıf kimliğini kaybetmiş ve toplam nüfusun üçte ikisini oluşturan alt sınıf ise yoksullukla ezilmeye mahkûm olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak da uluslararası arenada ülke varlığından uzun yıllar boyunca söz ettirememiştir. Bu nedenle de daha önce bahsedildiği üzere Latin Amerika uzmanı akademisyenler uzun yıllar boyunca ülkenin tarihi ve siyasetini

önemsememişlerdir. Ülke hakkında mevcut birkaç ciddi araştırmanın da son yıllarda yayınlandığı bilinmektedir.¹⁴⁹

Venezuela'nın resmi adı Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti olmakla beraber Federal Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Başkenti Karakas olan ülkenin yüzölçümü 912.050 kilometrekaredir. En son 2012 verilerine göre yaklaşık 29 milyon nüfusa sahip olan ülkenin resmi dili İspanyolcadır. Homojen bir nüfusa sahip olmayan Venezuela içinde yerli halkın yanı sıra İspanyol, İtalyan, Arap, Alman, Afrikalı halk da bulunmaktadır. Geçerli anayasası 1999'da halk oylaması ile kabul edilen Bolivarcı Anayasadır. Bu anayasaya göre Venezuela demokratik, federal, adalet ve hukuka dayalı bir sosyal devlet olarak tanımlanmıştır. Güçler ayrılığı ilkesi uygulanan ülkede klasik sistemlerden farklı olarak yasama, yürütme ve yargının yanı sıra vatandaşlık ve seçim olmak üzere toplam beş güç bulunmaktadır.¹⁵⁰

Venezuela'nın tarihi geçmişine bakıldığında, 1522'de İspanya tarafından Güney Amerika'da başlayan sömürgecilik faaliyetlerinin kendisini ilk olarak Venezuela'da gösterdiği görülmektedir. Sömürgecilik faaliyetleri kendisini gösterinceye kadar ülkede balıkçılık, tarım, hayvancılık ve avcılıkla uğraşan 9 farklı bölgede konuçlanan Guajiro, Arawak, Caquetios, Carib, Warao kabileleri mevcuttu. İspanyolların bölgedeki altın madenlerini açmaya başlamasıyla beraber, bu madenlerde oluşan iş gücü talebi artmış ve bahsi geçen kabileler bu tarihten itibaren de savaş ve köleliğe maruz kalmaya başlamışlardır. Daha önce kendi bölgelerinde yaşayan bu kabileler madenlerde ve tarım alanlarında çalıştırılmak için köleleştirilmiştir. Madencilik faaliyetlerinin artması ile beraber iş gücü talebi daha fazla artış göstermiş ve yerli halk artan talebe yetersiz geldiğinden ötürü de Afrika, İspanya ve Portekiz'den getirilen insanlar da köleleştirilmiş ve iş gücü talebi bu şekilde karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁵¹ Bu sürecin günümüzde Venezuela'da homojen olmayan halk kitlesinin tohumlarının ne şekilde atıldığı yönünde bir projeksiyon oluşturduğu söylenebilir. İspanya' nın kendi idari mekanizmalarını uyguladığı bir hal almıştır. 1522'de başlayan İspanya sömürgesinde geçirilen bu süreç

¹⁴⁹ Richard Gott ve Hugo Chavez. "The Bolivarian Revolution in Venezuela", 2005.

¹⁵⁰ DEİK. "Ülke Künyesi", 2012.

¹⁵¹ Hollis Micheal Tarver ve Julia C. Frederick. **The history of Venezuela**, Greenwood Publishing Group, 2005.s.21-25.

1700 'lü yıllarda da devam etmiştir. Daha sonra Venezuela'da Bolivar Devrimi'nin öncüsü sayılan Francisco De Miranda ile yaklaşık 30 yıl süren bağımsızlık mücadelesi başlamış ardından da Simon Bolivar'ın önderliğinde Carabobo Savaşı'nda İspanyollar yenilgiye uğratılmış ve 1821 yılında Venezuela bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁵² Simon Bolivar 'ın bağımsızlık uğruna verdiği bu mücadele Venezuela'nın tarihi boyunca da etkili olan bir sembol halini alması yönünden büyük önem taşımaktadır. Simon Bolivar'ın düşüncesine göre, Latin Amerika'nın Avrupa Devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist girişimlerine karşı koyabilmesinin tek yolu, Latin Amerika'da büyük ve güçlü devletlerin kurulması ve bu kurulan devletlerin hegemon güçlere karşı birlikte hareket etmesidir.¹⁵³ Bir başka deyişle, Latin Amerika'daki yıllar süren sömürgecilik faaliyetlerinin Bolivarcı anti-emperyalist hareketin temellerini hazırladığı söylenebilir. Bağımsızlığını kazanan Venezuela'nın Simon Bolivar'ın ölümünün ardından 1831 yılında ilk başkanı General Jose Antonio Paez olmuştur. Bu tarihten itibaren de 1800'lerin sonuna kadar Venezuela askeri rejimle yönetilen bir Latin Amerika ülkesi olmuştur. Fakat bu süre zarfında askeri rejimler Venezuela'ya huzur ve sükuneti getirmeye yeterli olmamış ve 1958'e kadar geçen sürede ülke sürekli olarak askeri darbelere ve siyasi uyuşmazlıklara sahne olmuştur. 1958 yılında imzalanan Punto Fijo Paktı* ile diğer Latin Amerika ülkelerine istinaden daha istikrarlı bir görünüm sergilenmiştir. Ülkedeki üç büyük siyasal parti olan Accion Democratica (AD), Komite de Organizacion Politica Electoral Independiente (COPEI) ve Union Republicana Democratica (URD) bir araya gelerek ülkeyi yönetmeye başlamışlardır. Belirli dönemlerde yapılan seçimlerin sonuçlarına bakılmaksızın bu iki büyük ve bir küçük partinin de dahil olduğu üçlü koalisyonun ülkeyi yönetmeye devam etmesi görece bir istikrar sağlamış ve Venezuela tarihindeki askeri yönetimlerin aksine bir suni istikrar dönemine girmiştir. Koalisyon olması ve seçim sonuçlarının sonuçlarından bağımsız bu üç büyük partinin yönetimde olması ile birlikte iktidar olamayan partilerin hükümete karşı ayaklanması ve bir dare girişiminde bulunulması önlenmeye çalışılmıştır. Her ne

¹⁵²Mehmet Işık ve Şakir Eşitti. "Venezuela'da Gerçekleşen 2002 Askeri Darbesinin Yazılı Basında Sunumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28). 2013. s146-165.

¹⁵³Aylin Topal. "Ulusal kalkınmacılıktan küresel neoliberalizme anti-emperyalizm: Latin Amerika Deneyimi". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41). 2009. s. 113-138.

* Bu pakt güç paylaşması olarak bilinmektedir. Bir çeşit hükümet oluşturma düzenidir. Pu pakta göre birisi merkez sağ, birisi merkez sol olmak üzere iki büyük partin ve bir de küçük partinin katılımıyla üçlü koalisyon şeklinde düzenlenen bir hükümet çeşididir.

kadar ilk hamlede farklı görüşteki partiler ile bir siyasi koalisyonun her kesimden insanın temsil kabiliyetini arttıracakı yönünde bir fikir oluşsa da Venezuela’da siyasi hakimiyet ve petrol gelirleri ülkedeki elit kesimin elinde olmuş, halkın geri kalanı ise siyasetten uzak yoksulluk içinde yaşamaya mahkûm edilmiştir. Bu nedenle halk askeri diktatörlüğe karşı çıktığı kadar bu üç parti koalisyonuna da karşı çıkmıştır. Fakat hegemon güç ABD tarafından da desteklenen Punto Fijo Paktı ülkede uzun yıllar hüküm sürmüştür.¹⁵⁴

3.2.2. Hugo Chavez Dönemi

1974 yılında Carlos Andres Perez başkan olduğunda petrol gelirleri yoksul halkı da kalkındırmak için kullanılmaya çalışıldı. Bu nedenle tüm petrol varlıkları kamulaştırıldı. Fakat sömürge süreci sonrası askeri rejimler ve sonrasında Punto Fijo Paktı ile halk yönetim yapısından kaynaklı sıkıntılar yaşamaktaydı. Diğer yandan ekonomisini petrol gelirlerine bağımlı hale getiren Venezuela güçlü krizlerle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Ülkenin bu sıkıntıları halk içinde ve ordu içinde ayaklanmalara neden olmuştur. Bu bağlamda 1982 yılında orduda bir subay olan Chavez ve diğer subay arkadaşları Bolivarcı Devrim Hareketi-200 (MRB-200) * adı altında ordu içinde kendi içlerinde örgütlenmeye başlamışlardır.¹⁵⁵ Bu duruma karşın yine hegemon desteği sayesinde var olan hükümet hakimiyetine devam etmiş ve 1988 yılında popülist bir akım ile Perez tekrar başkan seçilmiştir. 1989 yılında tekrar bir krizle karşı karşıya kalan Venezuela, IMF’nin baskısı nedeni ile kemer sıkma politikalarını uygulamak durumunda kalmıştır. O dönemde ekonomik olarak kötü durumunda yaşayan halkın kemer sıkma politikalarının uygulanmaya başlanması fikrine tepkisi ses getirici olmuş ve ülke merkezi olan Karakas’ta büyük bir isyan çıkmıştır. İsyan ülke içinde bir şekilde bastırılmış olsa da özellikle yolsuzluk iddiaları devam etmiş ve elit kesimin petrol gelirlerinden gelen pastadan en büyük dilimi aldığı gerçeğinden kaynaklanan memnuniyetsizlik halk tarafından sürekli dillendirilir hale gelmiştir. Sonuç olarak da hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları nedeni ile 1993 yılında Perez görevden alınmıştır. Perez’in görevden alınmasının ardından ülkede çıkan yönetim boşluğu sonucu iki grup ortaya çıktı. Birinci grup

¹⁵⁴ Işık ve Eşitti. s.150.

* MRB-200 Örgütü fikri: Punto Fijo düzeni ile ülkenin elit kesiminin siyaset üzerindeki baskısı ve IMF’nin neo-liberal politikalarının ülke üzerindeki etkisi ve ülke içindeki yolsuzluklara karşı çıkmak amacı ile oluşmuştur.

¹⁵⁵ Tarık Köküsoy. “Chavez’den Maduro’ya ABD-Venezuela İlişkileri”, Çağ Üniversitesi, South Security School. 2019.

elitlerden oluşan ve sahip oldukları ayrıcalıkları tekrar elde etmek istemekteydi. Özellikle, ülkenin yabancı ortaklığındaki milli petrol şirketi olan PDVSA yöneticilerinin önderliğinde ortaya çıkan bu grup yönetşmi geri getirmeyi ve temelde kapitalist bir vizyon ile kar masimizasyonlarını tekrar elde etmek amacı taşımaktaydılar. Bu noktada vurgulanması gereken bir nokta da şudur ki özellikle son yıllarda Perez önderliğinde petrol gelirleri üzerinde devlet kontrolünün artırılması bu birinci grubun tam olarak istediği şekil değildi. Onlar petrol gelirleri üzerinde daha fazla hakimiyet sağlamak amacı taşımaktaydılar. İkinci grup ise Bolivarcı Devrim Ordusu altında yeni bir yapılanma ile Simon Bolivar'ın ideolojisi önderliğinde yoksul halkı kalkındırma ve var olan hegemon gücün baskısını kırma amacı ile o zamanlar orduda rütbeli bir asker olan Hugo Chavez önderliğinde ortaya çıktı. Hugo Chavez önderliğinde ortaya çıkan bu ikinci grup 1992 yılında yönetimi ele geçirmek için iki darbe girişimi gerçekleştirdi. Bu darbe girişimleri neticesinde Chavez tutuklnarak iki yıl boyunca hapis cezasına mahkûm edildi. Chavez'in hapiste olduğu süre içerisinde hükümetten rahatsız olan halk nezdinde Chavez'in popülerliği artmaya devam etti. İktidara yeni gelen Başkan Rafeal Caldera 1994 yılında Chavez'i affederek serbest bırakılmasına karar vermiştir. Serbest kalmasının ardından 1997 yılında Beşinci Cumhuriyet Hareketi'ni kurmuştur. Chavez'in haptisten çıkması neticesinde artan halk desteği ile 1998 yılında yapılan seçimlere katılmış ve aldığı %56 oyla iktidara gelmiştir. Chavez yaklaşık olarak kırk yıl süren Punto Fijo düzeni dışında başa gelen ilk lider olmuştur. Venezuela tarihi incelendiğinde Chavez'in başkan seçilmesi yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu tarihten itibaren Venezuela her ne kadar bağımsız görünüm sergilese de özellikle ABD hakimiyetindeki yapısından uzaklaşarak, dünya sahnesinde adından söz ettirir bir ülke haline dönüşmüştür.¹⁵⁶ Chavez ölümüne kadar geçen süreçte demokratik yollarla yapılan seçimlerle 15 kez iktidarını sürdüren bir lider olmasına rağmen, batı basınında Chavez her zaman otokrat, diktatör ve despot bir lider olarak nitelendirilmiş ve çoğu zaman da batı basınında yine dünya sahnesindeki en eli kanlı ve diktatör liderler olarak görülen Saddam Hüeyin ve Stalin'e benzetilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Jonh L. Hammond. "The Resource Curse and Oil Revenues in Angola and Venezuela", **Science & Society**, 75(3). 2011. s.348,378.

¹⁵⁷ Levent Baştürk. "Chavez'i Nasıl Okumalı?", **DÜBAM**. 2013. s.9-15.

Chavez Venezuela'nın diğer ülkelerden farklı olduğunu düşünüyordu. Bu düşünceyi tetikleyen etmen ise Simon Bolivar gibi Latin Amerika tarihine yön veren liderlerin kendi ülkelerinden çıkmasıydı. Henüz yönetime gelmediği darbe girişiminde bulunduğu dönemlerde de Simon Bolivar'ın düşünceleri hareketine yön vermiş ve aynı zamanda Hugo Chavez'e liderlik şansı tanıyan en önemli itici güç olmuştur. Hugo Chavez Simon Bolivar'ın Birleşik Latin Amerika fikrinden etkilenmiş ve bu çerçevede de ABD'nin Monroe Doktrini'nden bu yana kıtadaki etkisini kırarak Latin Amerika ülkelerinin kendi liderliğinde toplanması amacıyla yönetimini sürdürmüştür. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Hugo Chavez'in dayandığı en büyük silah ise petrol gelirleri olmuştur. Chavez petrol gelirleri sayesinde sadece Venezuela'nın değil tüm Latin Amerika ülkelerinin hegemon kontrolünden çıkmasının sağlanabileceğini savunmaktadır.¹⁵⁸ Bir başka deyişle, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods kurumları olarak ortaya çıkan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve ABD Bankaları ile oluşturulan hegemonya petrol gelirlerinin Latin Amerika kıtasına getireceği ekonomik güç sayesinde bertaraf edilebilirdi. Chavez hedeflediği ekonomik gücü yakalayabilmek için petrol fiyatlarını yükseltmek amacı güderek uluslararası alanda petrol politikası oluşturmaya çalışmıştır. Kendisinden önce Punto Fijo Paketi ile süregelen yönetimde Venezuela OPEC ülkeleri ile aynı düzlemde hareket etmekten kaçınmasına rağmen, Chavez OPEC ülkeleri ile iş birliği yoluna giderek OPEC kararlarına uyma politikası gütmüştür. Bu politika sayesinde de Venezuela petrol gelirlerini arttırmış ve Venezuela ekonomik olarak en istikrarlı dönemlerini yaşamaya başlamıştır.¹⁵⁹ Diğer yandan Chavez Latin Amerika için Bolivarcı Alternatif (ALBA), Güney Bankası (Banco del Sur), Güney Amerika Ulusları Birliği (UNASUR), Pteordur gibi siyasi ve ekonomik organizasyonların kurulmasına öncülük ederek Latin Amerika birliğini sağlamaya amaçlamıştır. Aynı zamanda kıtadaki ABD hegemonyasını da Bolivarcı ideoloji ile bu şekilde kırmayı ve bahsedildiği gibi bağımsız Latin Amerika hayalini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.

Chavez'in diğer önemli bir adımı ise ABD güdümündeki neo-liberal politikalara karşı olarak pakt sürecindeki özelleştirmeleri kısıtlayarak ülkenin milli petrol şirketi olan

¹⁵⁸ Hammond. s.352.

¹⁵⁹ Emrah Kaya. "Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2014. s.193-208.

PDVSA'yı millileştirme kararıdır. Bu karar doğrultusunda British Petroleum (BP), Exxon Mobil, Chevron, Total ve Statoin ASA gibi uluslararası alanda petrol devi olarak görülen şirketlerinin işlettiği petrol bölgelerini kamulaştırma yoluna gitmiş ve ekonomik olarak devlet kontrollü kapalı bir ekonomik yapıyı benimsediğini de bu şekilde göz önüne sermiştir.

Diğer yandan Chavez dış ticarete petrolü bir koz unsuru olarak görüyordu. Ticari ilişkilerinde aldığı metalar karşısında petrolünü satarak ülke ekonomisinin işleyişini sağlamıştır. Bu dönemde ABD hegemonyasına da karşı çıkıldığı için Çin ve Rusya ile kurulan ittifaklar Venezuela dış politikasında büyük önem teşkil etmiştir. Bu iki ülke ile geliştirilen siyasi ve ekonomik iş birlikleri ile Venezuela siyasi hayatı ve ekonomisini güçlendirmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Çin bu süre zarfından ABD merkezli kurumlardan uzak duran Venezuela'ya petrol karşılığında krediler vererek Venezuela'nın ekonomik darboğazdan kurtulmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan Chavez'in petrol ticaretinin dolarla yapılmaması konusunda İran ile birlikte hareket etmeye çalışması ABD tarafından olumsuz karşılanmış; sonuç olarak da Venezuela bir takım ekonomik ve siyasi yaptırımlara maruz kalmıştır.¹⁶⁰ FEDECAMARAS adı ile anılan ABD tarafından desteklenen iş adamları örgütü PDVSA'nın millileştirilmesine karşı ayaklanmalar başlatmıştır. Sonucunda da 2002 yılında yapılan darbe girişimi ile Chavez iktidardan alınmıştır. Fakat 90'lı yıllardan beri kazandığı halk desteği sayesinde Chavez görevden alınmasından iki gün sonra tekrar iktidara gelmiştir.¹⁶¹

Sonuç olarak başa geldiği yıllardan 2013 yılında ölümüne kadar olan süreçte Chavez ABD karşıtı bir politika benimsemiş ve bağımsız Venezuela ve bağımsız Latin Amerika için eylemlerini hep devam ettirmiştir. Chavez döneminde petrol de ekonominin lokomotif görevini üstlenmiş; yıllar süren hegemonyadan kurtulmak için petrol Venezuela tarafından en büyük araç konumunda kullanılmıştır. Bu noktada Chavez döneminde siyasi ve ekonomik yapı incelendiğinde Venezuela'nın ileriki bölümlerde inceleneceği üzere tam bir rantiyer devlet özellikleri sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bağımsızlığından sonraki Punto Fijo döneminin aksine daha

¹⁶⁰ R. Evan Ellis, "The New Phase of Constitutional Struggle in Venezuela". **Army War College Strategic Studies**, Institute Carlisle United States.2016.

¹⁶¹ Maurice Lemoine, "Venezuela: The Promise of Land for The People", **Le Monde Diplomatique**. 2003. s.107-109.

açık ve Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle iş birliği içindeki politikalar nedeni ile de ABD ve yandaşları tarafından tepkiye maruz kalan Venezuela, bu tepkilerin neticesinde ciddi ekonomik ve siyasi yaptırımlara maruz kalmıştır.

3.2.3. Nicolas Madura Dönemi

Chavez'in henüz başa gelmediği başarısız darbe girişimlerinin gerçekleştiği yıl olan 1992'de Nicolas Maduro, Chavez ve arkadaşlarının mücadelelerine katılmıştır. O süreçte Maduro sıradan bir otobüs şöförü ve aynı zamanda Şoförler Odası Başkanı olarak görev yapmaktadır.¹⁶² Chavez'in ölümü sonrası onun varisi olarak vekaleten başa geçen Maduro bir anda Venezuela'nın lideri konumuna gelmiştir. Başa geçmesinin ardından Maduro hükümeti seçimlerin hemen yapılmasını ve sonucunda nihai görev almayı ümit ederken muhalif kesim ise seçimlerin daha ileri bir tarihte yapılmasını istemiştir. Maduro döneminin muhalifler ile hükümet arasındaki ilk anlaşmazlığının daha bu yıllarda seçim tarihi hakkında yaşandığını söylemek doğru olacaktır. Seçim kampanyalarında Chavez'n mirasçısı olduğunu savunan Maduro, Chavez'in politikaları ile paralel adımlar atacağı yönünde vaatlerde bulunmuş ve kötüye giden ekonomiyi iyiye doğru yöneltmek başlıca seçim vaadi olmuştur. Akabinde yapılan seçimlerde Maduro Capriles karşısında yüzde 50,6 oy olarak küçük bir fark ile seçimden galibiyet ile çıkmıştır. Seçimlerin sonucunun küçük bir fark ile bitmesi Maduro'ya karşı seslerin yükselmesine yol açmış ve tıpkı Chavez döneminde olduğu gibi seçimle başa geçen Maduro'nun da diktatör olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Seçimlerin demokratik yöntemlere uygun yapılmadığı da yine bu dönemde ortaya atılan fikirlerin arasındadır. Özellikle kıtadaki hegemon görünümündeki ABD seçim sonuçlarını tanımayacağını deklare etmiştir. Süreç hakkında yapılan araştırmalar, Chavez'in varisi olarak başa geçen Maduro'nun küçük bir fark ile seçimleri kazanabilmesinin ardında yatan nedenin Chavez'in ölümünden önceki dönemde ülkede baş gösteren ekonomik kriz olduğunu ortaya koymuştur. Chavez'in ölümünden önce verilen devalüasyon kararı sonucu Venezuela'nın para birimi olan Bolivar değer kaybetmiş ve ülkedeki enflasyon oranı bire on yedi oranını yükselmiştir. Tam bir rantiyer devlet özellikleri sergileyen Venezuela, ekonomisini petrol gelirlerine bağımlı hale getirmiş ve neredeyse başka hiçbir alanda üretim yapamaz hale gelmiştir.

¹⁶² Deniz Pelin Dinçer, "Devlet-içi çatışma analizi: Chavez ve Maduro dönemlerinde Venezuela'da politik çatışmalar", **Yüksek Lisans Tezi**, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2017.

Bu nedenle temel ihtiyaçlarında da dışa bağımlı kalmış ve yerli üretici rekabet gücünü kaybetmiştir. Maduro, Chavez'in mirasçısı olarak görölmüş ve halk tarafından pek olumlu karşılanamamıştır. Ekonomideki kötü gidişat, artan işsizlik, enflasyon oranının hızla yükselmesi ve bolivarın değer kaybı neticesinde halkın temel ihtiyaç temini konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. İthalatın çok maliyetli hale gelmesi ve ülke içinde muadil üreticilerin çoktan batmış olması nedeni ile 2014 yılında başkan seçilmesinin hemen ardından ülke içinde Maduro'ya karşı ciddi protestolar başlamıştır. Bu protestolar neticesinden birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Olayların büyümesi sonucunda müzakerelere başlayıp olayları yatıştırmaya alışan UNASUR*'ın da girişimlerinden olumlu sonuç alınmamıştır.

300 milyar varil ile dünyanın en büyük petrol rezervine sahip olmasına rağmen Venezuela büyük bir iflasa sürüklenmiştir. ABD ambargosundan önce günlük petrol üretimi 10 milyon varil iken, ambargo sonrası bu rakam 2 milyon varile kadar gerilemiş ve ekonomisi tamamen petrol gelirlerine bağlı olan Venezuela ekonomisi darboğaza girmiştir. Özellikle Chavez döneminde ülkedeki temel ihtiyaçların karşılanması da petrol gelirleri ile yapılmış ve sonrasında da petrol gelirlerinde yaşanan düşüş nedeni ile bu ihtiyaçların karşılanmasında sıkıntılar yaşanmıştır. Dolayısıyla hükümete karşı halkın memnuniyetsizliği yükselmiştir. Özellikle Chavez'in 2013 yılında ölümünden önce Venezuela ekonomisinin dar boğaza girmesi ve artan yoksulluk oranı yanı sıra yükselen enflasyon ile ülke yönetimini devralan Maduro hükümeti de bu ekonomik darboğazı gidermekte başarılı olamamış; her yandan ABD ambargoları ile yüzyüze kalmak durumunda kalmıştır. Chavez döneminin politikalarını sürdürerek Maduro döneminde de bir çıkış yakalayamayan Venezuela'nın bugün yaşanan ekonomik krizinin arkasında benimsenen sosyalist yönetimlerin olduğu batı basını tarafından da dillendirilmektedir.

¹⁶³ Maduro döneminde petrol fiyatları gerilerken devalüasyon sürecinde hükümetin para basmaya devam etmesi ile bolivar gittikçe değer kaybetmiştir. Aynı zamanda yoksullukla mücadele ve sosyal tabanını koruma kaygısı ile de asgari ücretin sık sık arttırılması

*Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR), 2008 yılında kurulmuştur. Bölgesel bütünlük eşliğinde demokrasi, eğitim, enerji, evre, alt yapı ve güvenlik alanlarında birlikte hareket edip gelişmeyi ve sosyal eşitsizliği ve dışlamayı bitirme amacı ile kurulmuştur. Üye lkeleri: Arjantin, Bolivya, Brezilya, şili, Kolomiya, Ekvator, Gana, Paraguay, Peru, Uruguay, Surinam ve Venezuela'dır. Panama ve Meksika ise gözlemci statüsünde birlikte yer almaktadırlar.

¹⁶³ Ergin Yıldızoğlu. "Venezuela Krizi: lke Nasıl Bu Duruma Geldi", **BBC News**. 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47019657>.

sonucu ülke ekonomisi bu durumla başa çıkamamaya başlamış ve 2019 yılında Venezuela’da enflasyon yüzde bir milyona yükselerek hiper enflasyona dönüşmüştür.

Ülkenin Maduro döneminde Rusya ve Çin gibi ülkeler ile iş birlikleri devam ettirilmeye çalışılsa da ekonomisi petrol ihracatına bağlı olan Venezuela’nın halen en büyük petrol ihracatçısı ABD’dir. ABD’nin de Venezuela’dan beklentisi küresel hegemonik ilişkilere meydan okumayan tıpkı Punto Fijo paktı sürecindeki olduğu gibi uysal bir ülke olmasıdır. Ancak Bolivarcı sosyalist görüşü benimseyen Chavez ve Maduro hükümetleri ABD’nin bu beklentisini gerçekleştirmemiş ve maruz kaldıkları ABD ambargoları ile de günden güne daha sıkıntılı bir durumun içine sürüklenmiştir.

3.2.4. Rantiyer Devlet Olarak Venezuela

Petrol 1920’lerden beri Venezuela ekonomisinin en önemli ögesi olarak kabul edilir. Hükümet gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturan petrol, ihracat gelirlerinin de %95’ini oluşturmaktadır. Bu oran aynı zamanda ülkenin gayri safi milli hasılasının da %25’ine takabül etmektedir. 2007 yılında yapılan istatistiksel değerlere göre dünyanın en büyük dokuzuncu petrol ihracatçısı olan ülke, kanıtlanmış petrol rezervlerine göre dünyada Suudi Arabistan ile birlikte ilk iki sıraya kaplamaktadır.¹⁶⁴

Araştırmalara göre petrolün varlığı 1492 yılında henüz Amerika kıtasının keşfinden önce biliniyordu. O zamanlarda bugünkü Venezuela topraklarında yaşadıkları varsayılan Kızılderililer toprakların yüzeyinde görünen hidrokarbonların varlığından haberdardılar. Fakat çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere dünyanın diğer bölgelerde olduğu gibi farkedilen hidrokarbonların henüz miktarı ve günümüzdeki kullanım yerleri bilinmediğinden, 15.yüzyılda Venezuela topraklarında yaşayan Kızılderililer de keşfettikleri bu hidrokarbonları tıbbi amaçla ya da aydınlatma amaçlı kullanıyorlardı. 1499 yılında İspanyol kaşiflerin Latin Amerika kıtasına gelmesiye beraber Venezuela topraklarındaki petrol yataklarının önemi de adım adım daha fazla farkedilir olmaya başladı. Öncelikli olarak Kızılderililerden öğrenildiği gibi tıbbi amaçlı kullanılan petrol daha sonra gemilerde aydınlanma amacıyla ve silah olarak kullanılmaya başlandı.

¹⁶⁴ Deik, Şubat 2012.

Yıllar süren İspanyol varlığından sonra 1811 yılında Venezuela'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Büyük Kolombiya'nın kurtarıcısı ve başkanı olarak görülen Simon Bolivar topraklarının üzerinde bulunan her türlü mineralin ulusal sahipliğini vurguladığı bir kararnameyi yayınladı. 1830 yılında Simon Bolivar'ın hayatını kaybetmesinin ardından iki yıl sonra Bolivar'ın uygulamaya koyduğu kararname bağımsız Venezuela Kongresi tarafından da onaylandı. Daha sonra 1878 yılında Venezuela'da Antonio Pulio tarafından Compania Nacional Petrolia adı altında ilk petrol şirketi kuruldu. İlk petrol şirketinin kurulmasının ardından 100 haktar parsel arazi petrol araştırmaları için ayrıldı. Öncelikli olarak petrol kovalarla toplanıyordu. Fakat 1880 yılında Penisilvalya'dan ithal edilen bir sondaj kulesi ile kuyular delinmeye başladı ve bu şekilde daha fazla petrol çıkarılmaya başlanmış oldu. Takip eden yıllarda küçük girişimcilere petrol arama izni verilmesine rağmen, Venezuela halen tarımsal üretimi ile bilinen henüz petrol zenginliği ile adından çok söz ettiremeyen bir ülke niteliğindeydi. 20. yüzyılda Venezuela'nın bugünkü ekonomik yapısının şekillenmeye başladığı söylenebilir. 1908 yılında General Juan Vicente Gomez ülkede yabancı petro yatırımcıların kapısını açan lider oldu. İngiliz firmalara verilen izinler ile beraber yaklaşık 27 milyon hektarlık bir alanda petrol arama operasyonları başlatılmış oldu. İngiliz Şirketlerine verilen bu taviz 1911 yılında Gomez'in kendisine yeterli gelir ve telif hakkı verilmediği gerekçesiyle son buldu. Fakat İngiliz şirketlerinden alınan bu imtiyaz Gomez tarafından Karayip Petrol Şirket'ine verildi. Karayıpli bu şirkete verilen bu imtiyaz 1913 yılında İngiliz-Hollandalı bir şirket olan Royal-Dutch Shell Oil Company'e devredildi. İmtiyazın Royal-Dutch Shell Oil Company'e devredilmesi Venezuela'nın ekonomik tarihinin gerçek başlangıcı olarak görülmektedir. Bu noktada Gomez'in de artan petrol gelirleri ile beraber iktidarını pekiştirdiği söylenebilir. Aynı zamanda var olan vergi yapısının da değişmesi ile beraber Venezuela halk desteğine ihtiyaç duymayarak, ekonomisini petrol gelirleri ile idame ettirerek tam bir rantiyer devlet özellikleri sergilemeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Venezuela petrolü büyük güçlerin odağı haline gelmiş ve emperyalist emellere maruz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı ise Venezuela'yı dünya petrol piyasasına sokan en büyük tetikleyici olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında Venezuela petrolüne yatırım ve petrolün ihracatı gözle görünür bir artış göstermiştir. Akabinde de 1922 yılında Maracaibo Gölü'nde en büyük

petrol rezervlerinin keşfedilmesi ile beraber Venezuela dünyada önemli bir petrol tedarikçisi haline gelmiştir.¹⁶⁵

Tablo 15: 1920-1935 Yıllar Arasında Hükümet Gelirleri ve Petrol İhracatının Değeri (Milyon Bolivar)

YILLAR	Hükümet Gelirleri	Toplam İhracat	Petrol İhracatı	Toplam İhracatta Petrol İhracatının Değeri %
1920	104,4	170,6	3,3	1,9
1925	147,6	330	137,5	41,6
1930	243,7	762,5	643,1	83,2
1935	206,4	711,7	649,3	91,2

Kaynak: Tugwell Franklin. **The Politics of Oil in Venezuela**, Stanford University Press. 1975.

Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan 20. Yüzyılın başlarına kadar tarımsal faaliyetleri ile az gelişmiş bir ülke olarak adlandırılan Venezuela’da tarımsal üretimin 1920 yılında gayri safi yurt içi hasılaya katkısı yaklaşık olarak %30 iken, 1930 yılında bu oran %15’ler inmiştir. 1940 yılında ise bu oranın %11’lere indiği görülmüştür. Tarımsal üretimin azalması ve petrol sektörünün gelişmesi ile beraber kısal kesimden kentlere doğru yoğun göç durumu Venezuela’da gözlemlenmiştir.

Tablo 16: 1920-1945 Yılları Arasında Nüfus Dağılımı

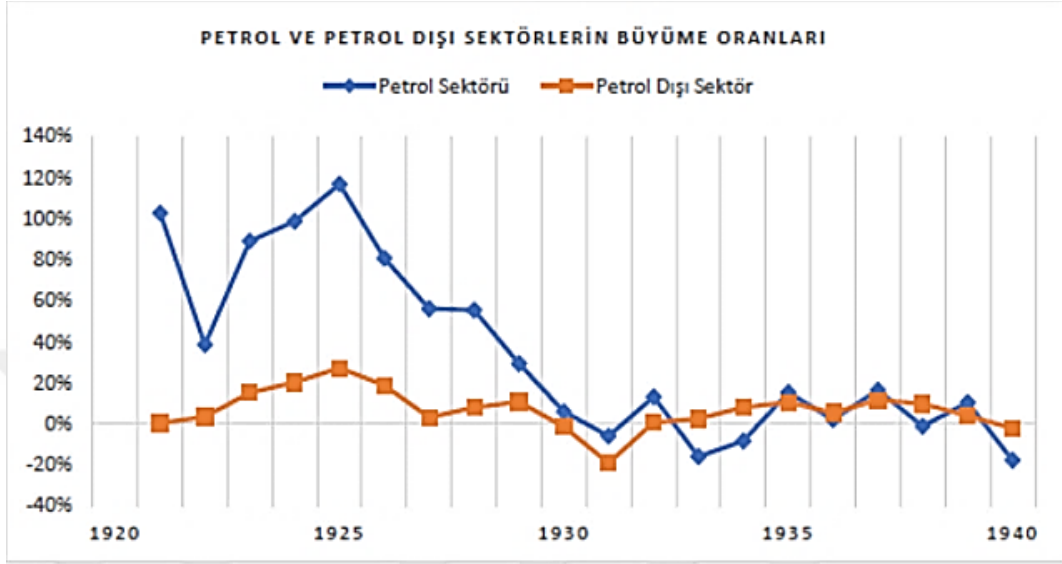
YILLAR	KIR %	KENT %
1920	83,6	16,4
1925	80,4	19,6
1930	77,3	22,7
1935	74,3	25,7
1940	69,1	30,9
1945	63,5	36,5

Kaynak: Asdrubal Baptista, Bases Cuantitativas de la Economia Venezolana 1830-1995, Fundacion Empresas Polar, Caracas, 1997, s.28; Alınan Kaynak: Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi. 2019.

Petrol sektörünün gelişmesi ile petrol gelirlerinin ülke içinde artış göstermesi ülkede Hollanda hastalığının ilk belirtilerini göstermeye başlamasına neden oldu. Yüksek

¹⁶⁵ Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi Tez Koleksiyonu, İstanbul. 2019. s.42.

petrol gelirleri ile yerli para birimi olan bolivarın değer kazamansı ithalatı yerli üretime nazaran daha cazip hale getirmiştir. Sonuç olarak da tarım sektöründen sonra ülkede imalat sektörünün de rekabetteki gücü oldukça zayıflamaya başlamıştır.

Şekil 25: 1920-1940 Yılları arasında Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerin Büyüme Performansı

Kaynak: Asdrubal Baptista, Bases Cuantitativas de la Economia Venezolana 1830-1995, Fundacion Empresas Polar, Caracas, 1997, s.28; Alınan Kaynak: Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi. 2019.

Gomez'in ölümünün ardından 1935 yılında başa gelen General Lopez Contreras, ülkedeki bu tehlikeli ilerleyişin farkına varıp petrol dışı sektörlerin gelişmesi adına bazı teşvik programları başlatmıştır. Özellikle imalat yatırımlarını cazip hale getirip endüstrilerde ilerleme kaydedilmesi hedeflenmiştir. Buna rağmen yüksek kâr oranı getirmediğinden tercih edilmeyen yerli sermaye nedeni ile devlet müdahalesine gereklilik yine göz önüne gelmiştir. 1937 yılında ülkedeki sanayi sektörünü desteklemek amacı ile sermayesinin %60'ı devlet tarafından karşılanmış olan Baco Industrial of Venezuela bankası kurulmuştur. Akabinde 1939 yılında Venezuela Merkez Bankası (Banco Central de Venezuela) kurulmuş ve bankacılık sistemini düzenleyen bir yasa çıkarılarak bankacılık faaliyetlerinin zarar görmeden ülkede işleyişini sürdürmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan yine bu süreç zarfında sosyal güvenlik ve eğitim alanlarında

da yeni düzenlemeler getirilerek ülke içinde modern devlet anlayışına uygun olarak adımlar atılmaya çalışılmıştır.¹⁶⁶

Venezuela tarihinde önemli görülen diğer bir tarih ise 1948'dir. 1948 yılında darbe yapılmadan ilk defa demokratik yöntemlerle Accion Democratica partisinden Romula Betancourt başa geçti. Başa geçmesinin ardından Venezuela için kritik önem taşıyan petrol gelirlerine odaklanıldı ve devletin kendi petrolünü rafine edebilmesi için kapasitenin artırılması adına adımlar atıldı. Bunun yanı sıra fakir kesimin yaşam standartlarını yükseltebilmek için petrol gelirleri kullanılmaya başlandı. Hastane ve konut yapımları artırıldı ve konutlar çok düşük faizli kredilerle vatandaşlara satılmaya başlandı. Bu noktada artan petrol gelirleri ile rantiyer devlet özellikleri Venezuela'da adım adım daha net bir şekilde görülmeye başlandı. Vatandaşlardan alınan vergiye gerek duyulmadan devlet petrol gelirleri ile ekonomisini idame ettirmeye ve sosyal devlet olma yolunda adımlar da atarak halkın sempati ve desteğini kazanmaya çalışmıştır. Fakat vergi yoksunluğu ile vatandaş ve devlet arasında sorumluluk ve bağının azalması, bir yandan devletin petrol gelirlerine tamamen bağımlı olmasının yolunu açarken, yolsuzlukların da yolunun bu yolla açıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine aynı tarihlerde daha önce istenilen başarıyı gösteremeyen sanayi kalkınmasına da odaklanılıp, sanayi kalkınmasını hızlandırmak adına Venezuela yatırım şirketi kurulmuştur.¹⁶⁷ Ülkenin sınırlı makroekonomik verileri incelendiğinde 1950-1965 yılları arasında her ne kadar petrole bağımlılık artarak devam etse de alınan kararlar ve yapılan yatırımların petrol endüstrisine olan bağımlılığı azaltma yolunda bir nebze de olsa fayda sağladığı görülebilir. Aşağıda yer alan ekonomil bağımlılık göstergelerinin yer aldığı şekilde ihracata olan bağımlılık 1950 yılında yüzde 97,3 seviyelerinde iken aşamalı olarak düşüş göstermiş ve bu oran 1960 yıllarında yüzde 91,1 seviyelerine gerilemiştir. Diğer şekilde ise görülebileceği üzere yine aynı yıllar arasında istihdam oranları incelendiğinde kamu sektöründe ve imalat sektöründe istihdam oranlarının kademeli olarak artış gösterdiği görülmüştür. İmalat sektöründeki bu istihdam artışının ve ortalama yüzde 8,4 oranındaki büyümenin ana etmeni ülkede uygulanmaya başlanan ithal ikame sürecidir. Fakat büyüyen imalat sektörüne rağmen talebin yine yetersiz kalması ülke içinde kullanılmayan

¹⁶⁶ Astorga, s.5-6.

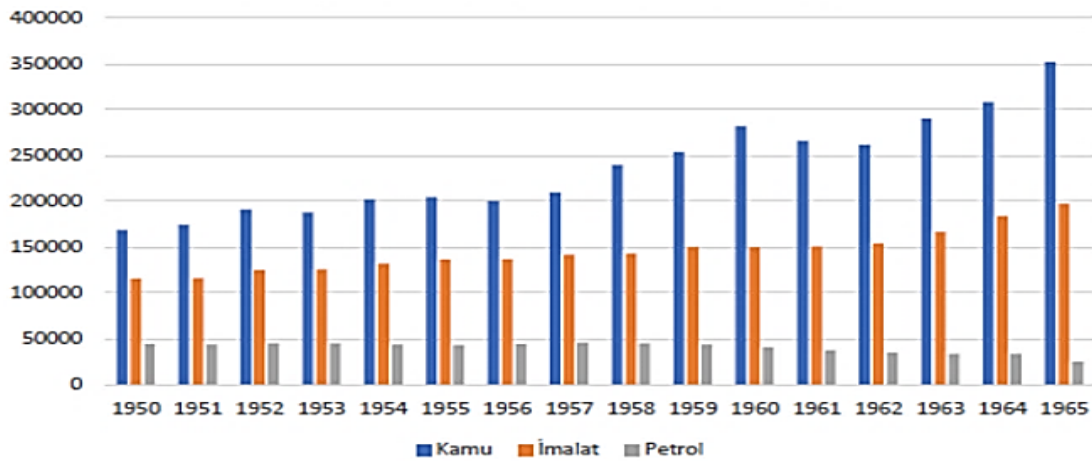
¹⁶⁷ Nichols Elizabeth Gackstetter ve Kimberly J. Morse. "Venezuela, Latin America in Focus", **ABC-CLIO Interactive**. 2010. s.55-56.

kapasite oranının doğru orantılı olarak artmasına yol açmıştır. Tabii ki bu noktada İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini yok saymak çok doğru olmayacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik şartları gereği petrol ticaretinin beklenen artışı gösterememesi normal karşılanmaktadır.

Tablo 17: 1950-1960 Yılları Arasında Ekonomik Bağımlılık Göstergeleri

Yıllar	İhracat Bağımlılığı*	Mali Bağımlılık**	Üretim Bağımlılığı***
1950	97,3	73	29,8
1951	94,7	78,2	30,4
1952	95,7	81	30,1
1953	95,3	80,5	27,8
1954	94,9	75	27,3
1955	94,7	74,6	28,5
1956	94,3	75,3	29,5
1957	93,4	77,1	29,9
1958	93	75	27,8
1959	91,8	73,8	27,4
1960	91,1	69,8	27

Kaynak: Enrique A. Baloyra. "Oil policies and budgets in Venezuela, 1938-1968", *Latin American Research Review*, 9(2), 1974. s.28-72.

Şekil 26: 1950-1965 Yılları Arasında Kamu, İmalat ve Petrol Sektörlerinde İstihdamın Dağılımı

Kaynak: Asdrubal Baptista, *Bases Cuantitativas de la Economía Venezolana 1830-1995*, Fundacion Empresas Polar, Caracas, 1997, s.28; Alınan Kaynak: Selin Alkan. "Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi", Marmara Üniversitesi. 2019.

İkinci Dünya Savaşı sırasında dünya çapında ekonomilerde yaşanan daralmalar Venezuela'nın ana sektörü olan petrol konusunda da radikal kararlar alma zorunluluğunu göz önüne sermiştir. Özellikle Meksika'nın petrol sektörünü millileştirmesi Venezuela için emsal niteliği taşımış ve ülkenin en önemli hidrokarbon yasası kabul edilmiştir. Bu Hidrokarbon yasası ile beraber petrolün çıkarılmasında yabancı şirketlerin elde ettiği gelirin devletin elde ettiği gelirden fazla olmaması kararı alınmış bu bağlamda yabancı şirketlerden alınan vergiler arttırılmıştır.¹⁶⁸ 1960 yılında da OPEC'in kurucu beş üyesinden biri olan Venezuela dünya petrol piyasasındaki yerini sağlamlaştırmıştır. OPEC 1960 yılında kurulmasına rağmen organizasyonun güçlenip petrol fiyatlarını belirleyici rol oynaması 1973 yılını bulmuştur. OPEC içinde yer almasına rağmen verilere göre petrol sektörünün GSYİH içindeki oranı yüzde 31'lerden yüzde 20'lere düşmüştür. 1973 yılında düşürülen petrol üretim sonucu petrol fiyatlarının artış göstermesi ile beraber OPEC üyeleri Venezuela dahil olmak üzere yerli petrol endüstrilerini ele geçirdi ve bu tarihten itibaren de üretilen ve ihraç edilen petrol fiyatı OPEC ülkeleri tarafında belirlenmeye başlandı.

Tablo 18: 1960-1978 Yılları Arasında OPEC ülkeleri günlük ham petrol üretimi (milyon varil)

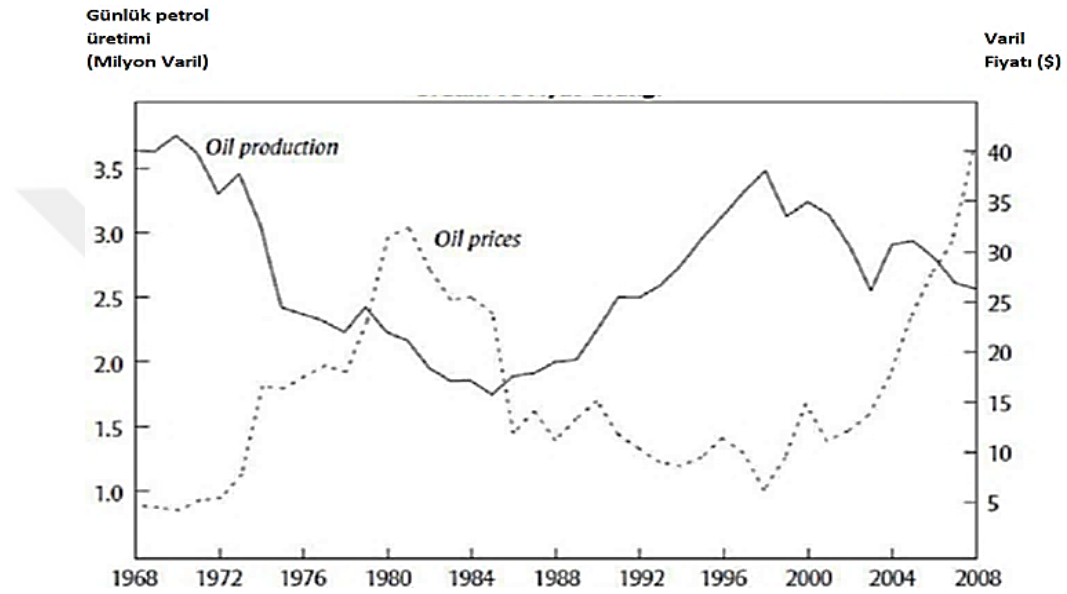
Yıllar	Günlük Üretim
1960	2,85
1965	3,47
1970	3,71
1971	3,55
1972	3,22
1973	3,37
1974	2,98
1975	2,35
1976	2,29
1977	2,24
1978	2,17

Kaynak: Selin Alkan. "Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi", Marmara Üniversitesi. 2019.

Yine bu tarihlerde Venezuela "artık taviz yok" politikasını uygulamaya koyarak petrol endüstrisinin millileştirilmesi yönünde önemli bir adım atmış ve bundan sonraki süreçteki politikalarının mihenk taşı oluşturmıştır. 1972 ve 1974 yılları arasında

¹⁶⁸ Gregory Wilpert. "The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela", **Venezuela Analysis**. 2003, <https://venezuelanalysis.com/analysis/74> (20 Ocak 2019).

Venezuela’da ham petrolün varil başına fiyatı 2,50 dolardan 10,50 dolara çıkmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu artış direkt olarak milli gelirde de pozitif bir etki yaratmıştır. Alan Gelb’in çalışmasında 1973 petrol krizinin Venezuela’da yarattığı kârın boyutunu hesaplamıştır. Bu çalışmaya göre Venezuela ekonomisinde 1974-1978 yılları arasında petrol krizinden kaynaklı beklenmedik petrol kazançlarının GSYİH’nın yüzde 20’sini oluşturmaktadır.

Şekil 27: 1968-2008 Yılları Arasında Petrol Üretim ve Fiyat Grafiği

Kaynak: Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi. 2019.

Tablo 19: 1973-1978 Yıllarında Birinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı (Milyar Bolivar)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Petrol Endüstrisindeki Katma Değer	17,9	44,6	34,5	36,6	38,5	35,3
Toplam Petrol Kazancı	2,4	28,9	22,8	21,7	23,1	18,7
Petrol Kazancı Hariç GSYİH	68,4	82,9	100,8	116,7	136,7	156,3
Petrol Kazancının GSYİH'ya (petrol kazancı haricindeki) Oranı (%)	3,5	34,9	22,6	18,5	16,9	12

Kaynak: Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi. 2019.

Bir başka çalışmaya göre 1973-1974 yıllarında petrol fiyatı 11,44 dolardan 36,84 dolara çıkmıştır. Ülke gelirinin ise 3,82 milyar dolardan 9,95 milyar dolara çıktığı bilinmektedir. Bu dönemde Venezuela'ya "Venezuela Saudita" yani Suudi Venezuela'sı denmiştir. Venezuela tıpkı Suudi Arabistan gibi artan petrol gelirleri sayesinde ekonomik gelirlerini aynı doğrultuda arttırmıştır.¹⁶⁹ Ancak 80'li yıllara doğru yaklaşıldığında sanayileşme sürecinin başarısız olması ve vergi yoksunluğu nedeni ile de yolsuzluk seviyesinin artış göstermesi ile beraber Venezuela ekonomisi tekrar bozulmaya başlamıştır. Yine 1974 yılında petrol kazançlarından elde edilen gelir seviyesinin artış göstermesi ile beraber kamu harcamaları da önemli ölçüde artmıştır. 1974 yılında gerçekleşen kamu harcamalarının 1970 yılında gerçekleşen kamu harcamalarının dört katı büyüklüğünde olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda cari harcamalar iki kat artmakla beraber büyük kamu projelerinin de bu süreçte başlaması ile beraber yatırımlar sekiz katına çıkarak toplam yatırımlar içinde en büyük paya sahip olan yine kamu harcamaları için yapılan yatırımlar olmuştur.

Belirlenen taviz yok politikası ve petrol endüstrisinin ülke içinde kontrolünün devlette olmasının bir getirisi olarak 1 Ocak 1976 yılında dönemin başkanı Carlos Andres Perez petrol endüstrisinin planlanması, koordine edilmesi ve denetlenmesi için Petroleos de Venezuela Şirketi'ni (PDVSA) kurdu. Kuruluşundan sonraki yıllarda şirket kuruluş amacına uygun faaliyetlerde bulunarak 2,3 milyon varil petrol üretti ve yatırımları dört katına çıkarttı. Birinci petrol krizinin ardından Venezuela ekonomisinin beklenmedik kazançlar elde etmesi, yönetimin artan petrol gelirleri ile daha rahat hareket edebilmesini sağlamıştır. Diğer yandan artan petrol gelirlerine güvenilerek maliyeti çok yüksek olan projeler aynı anda ve düzensiz bir şekilde başlatılmıştır. Aynı şekilde kamu sektöründe yaşanan verimsiz yatırımlar sonucu da ülkede yolsuzlukta artış yaşanmıştır. Bu süreci de dış borç artışı takip etmiş ve ülke yüksek enflasyon oranı tehlikesi ile yüz yüze kalmak durumunda kalmıştır.¹⁷⁰ 1976 yılında Venezuela'nın milli petrol şirketi olan PDVSA'nın kurulmasına takiben, petrol sektöründe kontrolünü hızla artırmaya çalışan devlet

¹⁶⁹ Kaya, s.25.

¹⁷⁰ Alan Gelb ve Francois Bourguignon. "Venezuela: Absorption Without Growth", **Gelb and Associates**, 289-325. 1988. s.309-310.

politikaları akabinde ülkede varlığını sürdüren 14 petrol şirketinin daha millileştirildiği bilinmektedir.

Birinci petrol krizinin ülke içinde yarattığı değişim ve dönüşümleri takiben 1979 İran Devrim sonrası yaşanan ikinci petrol şoku ile beraber petrol arzı oldukça düşüş göstermiştir. Arzdaki düşüş kaynaklı petrol varil fiyatlarının hızla artış göstermesi nedeni ile OPEC ülkeleri tarafından petrol varil fiyatı 34 dolara sabitlenmiştir. İkinci petrol krizi ardından da daha fazla beklenmedik kazanç elde eden Venezuela artan petrol gelirlerinin kullanımı konusunda başarılı bir performans sergileyememiştir. Artan petrol gelirleri ile beraber kamu harcamaları hızla arttırılmış, ülke içi sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlayacak adımlar atılıp ekonomi çeşitlendirilememiştir.

Tablo 20: 1979-1992 Döneminde Merkezi Hükümet Harcamaları, Yatırım ve Kamu Borcu (Milyon Bolivar)

Yıllar	Toplam Harcamalar	Cari Harcamalar	Yatırım	Kamu Borcu
1979	47,569	32,157	10,845	4,467
1980	68,551	41,209	21,987	5,955
1981	92,182	54,616	32,753	4,813
1982	88,942	54,44	27,438	7,064
1983	80,134	54,0422	20,399	5,693
1984	99,706	68,797	19,461	11,448
1985	110,545	73,75	24,38	10,92
1986	117,658	72,224	32,212	13,222
1987	173,232	112,401	38,771	22,06
1988	212,794	161,894	30,596	20,304
1989	308,667	260,317	22,586	25,764
1990	565,509	439,263	60,09	66,156
1991	734,152	537,913	105,4	90,839
1992	887,178	665,014	132,89	89,274

Kaynak: Alan Gelb ve Francois Bourguignon. “Venezuela: Absorption Without Growth”, **Gelb and Associates**, 289-325. 1988. s.310.

Tablo 21: 1979-1982 Yılları Arasında İkinci Petrol Şokundan Elde Edilen Petrol Kazancı ve Kullanım Alanları (Milyon Bolivar)

	1979	1980	1981	1982
Toplam Petrol Kazancı	41,7	61,2	66,6	64
Petrol Şirketleri Tarafından Alınan Petrol Kazancı	16,5	19,2	-1,1	8,8
Petrol Şirketleri Tarafından Gerçekleştirilen Yatırımlar	1,9	3,8	7,5	10,2
Hükümet Tarafından Alınan Kar Payı	17,7	28,2	51,8	28,9
Ek Cari Harcamalar	7,2	8,9	10,9	10,6
Ücretler	6	7,4	9	8,7
Hanehalkına Ek Transferler	2,2	4	2,9	2,9
Devletin ve Petrol Şirketlerinin Yabancı Pozisyonundaki Net Değişim	15,5	13,1	5,3	-34,9
Petrol Dışı Kamu Şirketlerine Yatırımlar	8	9,1	12,5	14,8
Özel Sektör ve Petrol Dışı Kamu Şirketlerinin Yabancı Pozisyonundaki Net Değişim	-14	7,1	11,8	20
Özel Sektördeki Yatırımlar	2,2	-15,8	-19,2	-29,4
Özel Sektörün ve Petrol Dışı Kamu Şirketlerinin Tasarruflarındaki Değişim	-10,1	-15,3	-10,3	-34,1

Kaynak: Alan Gelb ve Francois Bourguignon. “Venezuela: Absorption Without Growth”, **Gelb and Associates**, 289-325. 1988. s.310.

1989 yılında artan küreselleşme baskısı nedeni ile Venezuela’da liberal politikalar tekrar görülmeye başlanmış ve bu sayede ekonomi üzerinde hükümet kontrolü aşamalı olarak hafiflemeye başlamıştır. Yine bu yıllarda dünyanın petrol devlerinden olan Shell ve BP’nin ülkede tekrar faaliyet göstermeye başladığı bilinmektedir. Gergün’ün 2016 yılında kaleme almış olduğu çalışmasında vurguladığı gibi neoliberalizme karşı Venezuela deneyimini anlamanın yolunun Hugo Chavez’i anlamaktan geçmektedir.¹⁷¹ Venezuela’nın neoliberalizm dalgasına karşı çıkmaya çalışması ve küresel ekonomik sistemde diğer ülkelerden farklı bir duruş sergilemesi Chavez’in ideolojik ve politik yaklaşımından geçmektedir. Diğer Latin Amerika liderlerinden farklı olarak Chavez neoliberalizme karşıt bir tutum takınmış ve Bolivarcı tarihi altyapısı ile milli politikalar gütmekten ve küresel ekonomik sistemden kendini soyutlayarak yeni arayışlar girmeye

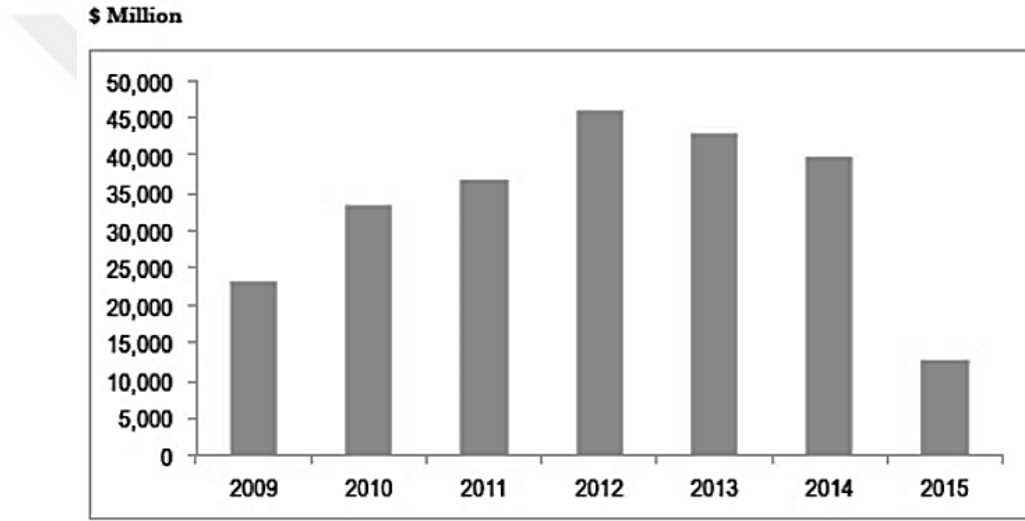
¹⁷¹ Mine Gergün, “Arjantin ve Venezuela deneyimleri bağlamında Latin Amerika’da neoliberalizm sonrası yeni arayışlar: Post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm”, **Yüksek Lisans Tezi**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016.

çalışmaktan kendini geri tutmamıştır. Bahsedildiği üzere Chavez öncesi ekonomisine bakıldığında özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçte petrol kaynaklarına bağımlı hale geldiği görülmektedir. Petrol krizleri sırasında petrol gelirlerindeki hızlı artış ülkenin ekonomik gelirlerini ciddi ölçüde arttırmış, fakat gelirlerin sürdürülebilir kalkınma yolunda harcanması için atılan adımlarda yeterli ölçüde başarı sağlanamamıştır. Yüksek gelirlere bağlı olarak arttırılan kamu harcamaları ekonomi üzerine büyük yük getirmiş aynı zamanda vatandaşın vergi almaya ihtiyaç duymayan ülke ek finansman kaynağını da kaybetmiştir. Sonucunda da tamamen petrol gelirlerine bağımlı hale gelmiştir. Yüksek petrol gelirleri sayesinde bolivarın artan değeri, yerli üretimin rekabet gücünü zayıflatmış ve ithal ikame politikaları güdülmesine rağmen ülke günlük tüketim malzemeleri konusunda da ithalata bağımlı hale gelmiştir. Sonuç olarak da önceki bölümlerde bahsedildiği üzere ülke içinde Hollanda hastalığının belirtileri ciddi ölçüde görülmüş ve ülke tam olarak rantiyer devlet özellikleri sergilemeye ve rantiyer devletlerinin petrol fiyatlarına bağlı olarak yaşadığı handikapları yaşamaya maruz kalmıştır. Sonuç olarak da 90'lı yılların sonunda petrol fiyatlarındaki istikrar ve kimi zaman yaşanan düşüşler neticesinde ülke içi harcamaları finanse edilmesinde güçlük yaşanmış ve ülke ekonomik darboğaza girmekten kaçamamıştır. Yine bu süreçte neoliberal ekonomik sistemden kendini soyutlamaya çalışan Chavez'in politikaları da ülkeye yeni bir nefes sağlayamamış ve ülke yaşadığı ekonomik sıkıntıların yanında kimi zaman da ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştır. Her ne kadar yolsuzluk indekslerinde Venezuela hakkında ciddi araştırmalara ulaşmak çok kolay olmasa da günlük verilere bakıldığında 1990'larda gelir dağılımındaki eşitsizlik ciddi anlamda göz önüne çıkmıştır. Kişi başına düşen milli gelir 1960'lı yılların seviyesine gerilemiştir. "Mevcut sanayi büyük ölçüde yabancı tekellerin kontrolü altında iken ülke ekonomisinde egemen sınıfların, burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin etkin oldukları görülmektedir."¹⁷²

1989 yılında Chavez başa geçmesinin ardından ilk iş olarak 1990 yılından yeni anayasayı yürürlüğe koymuştur. Bu yeni anayasa ile ekonomideki devlet müdahalesi artırılmış ve ekonomideki yabancı sermayesi sınırlandırılmıştır. Atılan bu adımdaki

¹⁷² Richardo Hausmann ve Francisco Rodríguez. "Venezuela: anatomy of a collapse", **Pennsylvania State University Press**. 2011. s.18.

amaç Bolivarcı ideoloji ile uygun olarak ulusal bağımsızlıktır.¹⁷³ Bu bağlamda petrol gelirleri üzerindeki devlet payı %1'den %33'e çıkarılmış ve bu şekilde petrol gelirlerinden alınan vergi sisteminin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Sonrasında da bu kapsama 2001 yılında çıkarılan Hidrokarbon Yasası ile birlikte PDVSA üzerinde devletin tam kontrolü sağlanmış ve bu şekilde petrol geliri üzerinden devlete aktarılan pay da iki katına çıkarılmıştır. Bu çalışmada söz konusu yıllar hakkında sağlıklı veriye ulaşılması hakkında sıkıntılar yaşansa da Hugo Chavez'in ölümüne kadar geçen 2012 yılında kadar PDVSA'dan Venezuela merkez bankasına aktarılan petrol gelirlerinin kademeli olarak artış gösterdiği bilinmektedir.

Şekil 28: PDVSA'nın Merkez Bankasına Aktarılan Petrol Gelirleri, 2009-2015

Kaynak: Ministry of Oil and Mining, Memoria. 2015.

Diğer yandan aynı yılda çıkarılan toprak reformu yasası ile âtil durumda bulunan ve kullanılmayan bazı kamu arazileri ve usulsüzce özel şahıslar tarafından kullanıldığı tespit edilen bazı araziler topraksız köylülere dağıtılmıştır.¹⁷⁴ Söz konusu iki durumdan oluşan ekonomik politikalar sermaye çevreleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve Venezuela öncelikli olarak PDVSA içinde başlayan bir grev dalgası ile karşı karşıya kalmak durumunda kalmıştır. İyileştirme çabalarına rağmen, ortaya çıkan bu grev dalgası

¹⁷³ Paul Isbell. Hugo Chávez and the future of Venezuelan oil (I): The resurgence of energy nationalism. **International Economy & Trade**. 2007. http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/1106/1106_Isbell-Chavez_Venezuelan_Oil_Part1.pdf

¹⁷⁴ Gregory Wilpert. "Chavez Legacy of Land Reform for Venezuela", **Econpapers**, Vol.3, Issue. 2. 2013. s. 5.

Venezuela ekonomisini olumsuz etkilemiş ve hali hazırda küreselleşen ekonomiden ve ekonomik sisteminden ötürü zor koşulda olan Venezuela ekonomisi bir başka zorluğa daha sürüklenmiştir.

Hugo Chavez'in iktidara gelmesinin ardından siyasi ve ekonomik alanda yaşanan değişimler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kamu harcamalarına öncelik verilmesi ve özel sektörün etkisinin sınırlandırılmaya çalışılması neticesinde ülkede kamu-özel sektör çekişmesi her geçen gün daha da keskinleşmiştir. Özel sektör yatırımlarının düşük olması aynı zamanda yüksek teknoloji gerektiren sanayi ve tarım sektörlerinin güçsüz kalmasına neden olmuştur. Bu durum da doğrudan ve dolaylı olarak ülkede tarımsal üretimin düşük seyretmesine yol açmıştır. Arazilerin tarımsal üretim için hibe edilmelerine rağmen Venezuela bu politika atağında bu nedenle istenilen başarıyı yakalayamamıştır.¹⁷⁵ İç talebi günden güne iyice karşılayamayan ülke de daha fazla ithalata yönelmiş ve tarım sektörünün payı ülke GSYİH'nda %4'ü geçememiştir. Ekonomist dergisinde alınan verilere göre 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren büyüme rakamları eksiye dönmüş ve 2010 yılının ilk üç çeyreğindeki ekonomik performansı - %2,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 22: Venezuela Dış Ticareti (2006-2012)

(Milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2006 ^a	65.578	-33.583	31.995	99.161
2007 ^a	69.010	-46.031	22.979	115.041
2008 ^a	95.138	-49.892	45.656	145.030
2009 ^a	57.595	-38.442	19.153	96.037
2010 ^a	65.786	-38.611	27,175	104.397
2011 ^b	82,199	-45,359	36,840	127.558
2012 ^b	76,500	-45,594	30,906	122.094

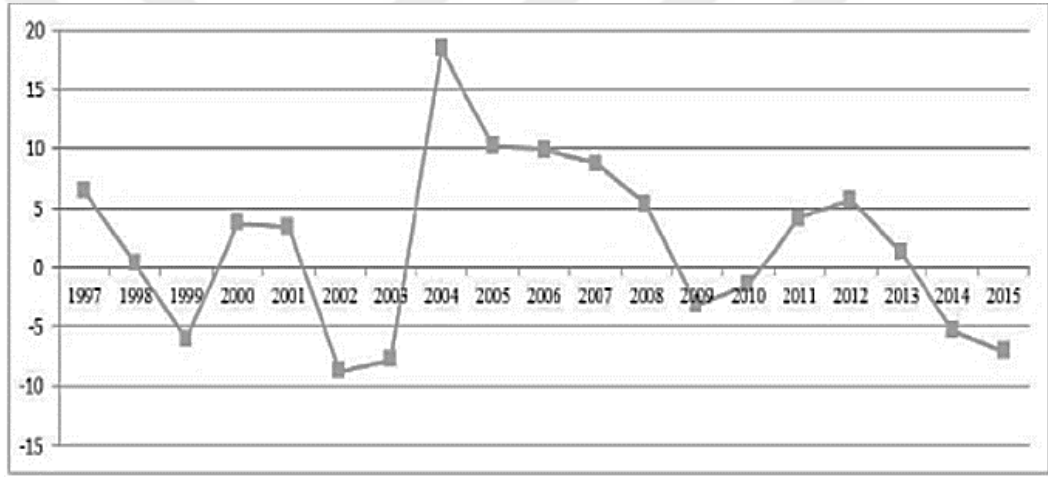
Kaynak: The Economist Intelligence Unit, "Venezuela Country Report". 2011.

Venezuela ekonomik verilerine genel olarak bakıldığında petrol gelirlerinin ülke GSYİH'sının %80'ini, kamu gelirlerinin ise %50'sini oluşturmaktadır.¹⁷⁶ 2008 krizi sonrası petrol gelirlerindeki yaşanan düşüş ile beraber 1997'de GSYİH'daki payı %19

¹⁷⁵ Gackstetter ve Morse, s.56.

¹⁷⁶ Zeynep Ağdemir. "Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 2007. s.221-250.

olan petrol gelirleri 2015 yılında %11,75'e gerilemiştir. Yine 2015 yılı verilerine göre imalat sektörünün payı da %4 oranında düşüş yaşamıştır. Nakatani ve Herrera'nın 2008 yılında çalışmalarında belirttikleri üzere imalat sektöründeki yaşanan bu gerilemenin nedeni ülke üretiminin ithalata bağımlı yapısından kurtulamamasıdır. Aynı zamanda ülkede aynı yıllarda yaşanan devalüasyon nedeniyle temel girdi maliyetlerinin artması nedeni ile de GSYİH içindeki imalat sektörünün payının düşmesinin bir başka nedenidir.¹⁷⁷ Ekonomik büyümedeki rakamların 2005 yılında düşüşe geçtiği ve 2008 krizin etkisi ile bu düşüşün daha dramatik seviyeye ulaştığı bilinmektedir. Arap Baharı sırasında ise 2014-2015 yıllarında meydana gelen petrol fiyatlarındaki düşüşten kaynaklı yine ülkenin ekonomik büyümesinde ciddi bir negatif etki gerçekleşmiştir.

Şekil 29: 2010 Fiyatlar ile 1997-2015 Yılları GSYİH Reel Büyüme Oranları

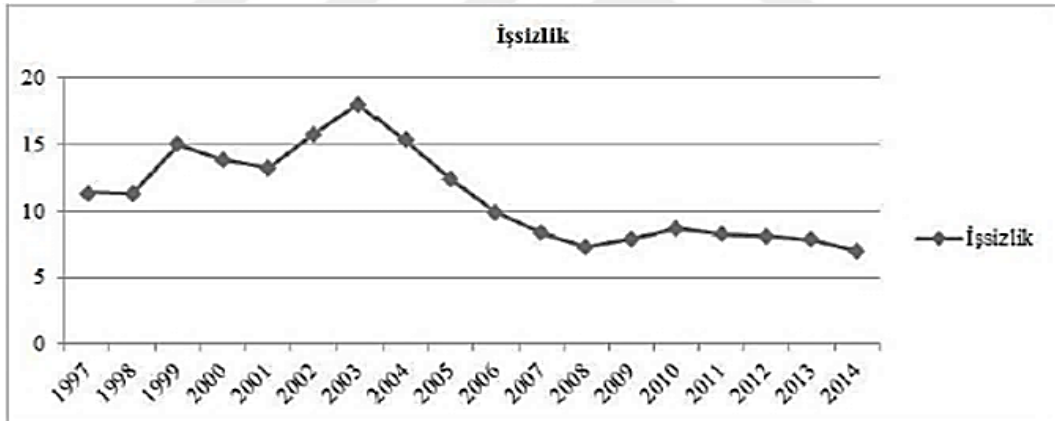
Kaynak: CEPAL. "Venezuela National Economic Profile", 2016.

2008 sonrası döneme bakıldığında gıda konusundaki sorunların varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Tarımı teşvik etmek konusunda adımlar atılmasına rağmen başarısız olunmasının nedeni yukarıda bahsedildiği üzere yüksek teknoloji gerektiren yatırımların yapılamamış olması olarak görülmektedir. Gıda sektöründeki yaşanan sorunların bir başka nedeninin ise Chavez ve Maduro hükümetleri tarafından uygulanan fiyat kontrolleri olarak görülürken, Chavez sonrası başa geçen Maduro hükümeti tarafından bu sorunun ana nedeninin özel sektör kaynaklı olduğu ileri sürülmektedir. Gıda sorununun 2016 yılında da halen devam ettiği ve vatandaşların temel besin maddelerine

¹⁷⁷ Ağdemir, s.230.

ulaşmak adına marketleri yağmaladıkları basına konu olmuştur. Gıda sorunun en önemli nedenlerinden biri kaçakçılık olarak görülmektedir. Ülkede kaçakçılık ve yolsuzluk faaliyetlerinin artış göstermesi nedeni ile karlılığını düşünen özel sektör temel besin maddelerini kaçak olarak satmakta ve bu şekilde daha fazla rant elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu durum da fiyatların ve maliyetlerin büyük ölçüde artış göstermesi iktidarı daha geniş fiyat kontrolleri yapmaya itmiştir.¹⁷⁸

2000-2013 yılları arasında istihdamın dağılım oranlarına bakıldığında ticaret, toplumsal, sosyal ve kişisel hizmetlerin toplam istihdamın büyük bir bölümünü oluşturduğu görülebilir. Yine aynı yıllar arasında Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre istihdam oranları içindeki en önemli düşüş tarım, balıkçılık, madencilik ve imalat sektörlerinde yaşanmıştır.¹⁷⁹ Aşağıdaki şekilde görüleceği üzere ekonomik daralma yaşanmasına karşın 1997-2014 yılları arasında işsizlik oranının ülkede düşme eğiliminde olduğu görülür.

Şekil 30: 1997-2014 Dönemi İşsizlik Oranları

Kaynak: CEPAL. “Venezuela National Economic Profile”.2016.

Ülkenin döviz rejimine bakıldığında Chavez’in Venezuela Merkez Bankası özerkliğini, devletin döviz kuru rejimi üzerinde uyguladığı kontrol mekanizması, sermaye çıkışlarının ve döviz rezervinin kontrolü, Merkez Bankası kaynakları ile yüksek olan kamu harcamalarının finanse etmesi nedeni ile kaybettiği görülmektedir. Bu şekilde

¹⁷⁸ Ağdemir, s.235.

¹⁷⁹ ILO. “2014 Labor Overview Latin America and the Caribbean”.2014. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_334089.pdf (12.04.2020).

politikacıların kendi politikaları nedeni ile Merkez Bankası para hacmini kontrolsüzce genişletmesi ülke içinde yüksek enflasyon oranlarına neden olur. Merkez Bankası'nın tarafsız ellere bırakılarak hükümetin kontrolünden bağımsız hale getirilmesinin altında yatan temel etmen de budur.

2010 yılının sonunda ülkede ikili döviz kuruna geçilmiştir. “Temel gıda maddeleri bazı makine ve teçhizatların alımı ve ticaret ve eğitim ile ilgili konularda döviz kuru 2,6 Bolivara sabitlenmişken, diğer malların ithalatı ve PDVSA'nın petrol ihracatı için döviz kuru 4,3 bolivar olarak uygulanmıştır.”¹⁸⁰ Bu şekilde ülke ekonomisinde var olan döviz baskısını frenlemek için Venezuela Merkez Bankası döviz dayalı varlık satışı yapmış ve sonuç olarak rezervler 2008 yılında toplam GSYİH'nin %13,6'sına tekabül ederken bu oran 2010 yılında %8,1 seviyelerine gerilemiştir. Döviz olan bu talep kara borsada yüksek fiyatlarla döviz satılmasına neden olmuştur.¹⁸¹

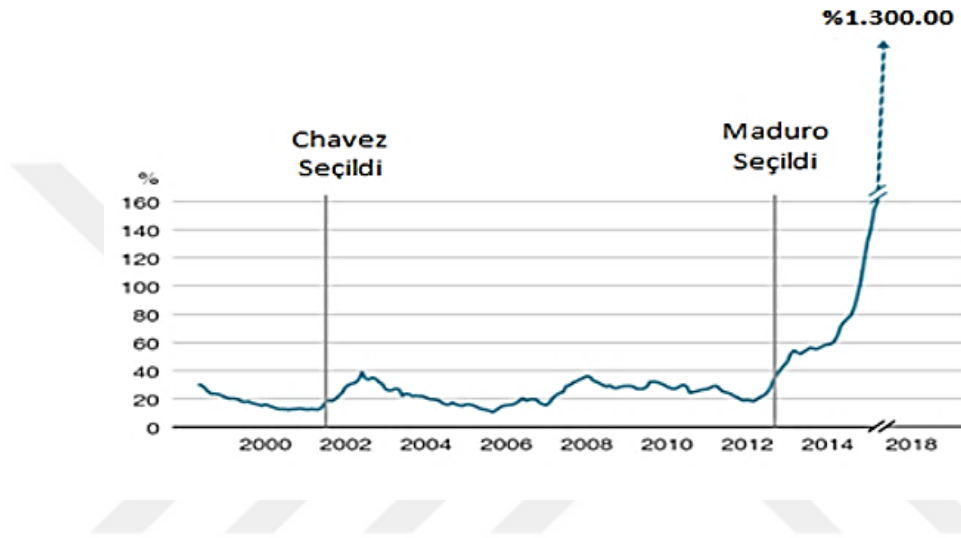
2013 yılında Chavez'in ölümü ardından yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeni ile bolivar devalüe edilmiş ve bir dolar 4,3 bolivardan 6,3 bolivara çıkarılmıştır. Kara borsa ile mücadele edebilmek için adımlar atılmaya çalışılmasına rağmen Maduro döneminde resmi döviz kuru ile döviz kurunun piyasa fiyatı arasında on kata varan derin bir fark oluşmuştur. 2014 yılında ise bir doların fiyatı 160 bolivara kadar çıkmış ve ülke para birimi büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Özellikle yerli imalatın ülke içinde çok zayıf olması ve bu nedenle ülkenin ithalata bağımlı hale gelmesi nedeni ile ülke gerekli döviz sahip olmadığından doların fiyatı durdurulamaz seviyede artış göstermiş ve ülkede enflasyon oranı da doğru orantılı olarak yükselmiştir.¹⁸² Aşağıdaki grafikte açıkça görülebileceği üzere Chavez'in ölümüne kadar geçen süreçte yükselme eğilimi göstermesine rağmen yine de istikrarlı bir görüntü sergileyen Venezuela Chavez'in ölümünden sonra Maduro'nun seçilmesi ile beraber hiperenflasyonu deneyimlemiş ve halk temel ihtiyaç maddelerini bile temin edemez duruma gelmiştir. Muhalefet Chavez ve Maduro yönetimleri sırasında yolsuzluk seviyesinin hızla yükselmesi ve uygulanan yanlış politikalar nedeni ile ülkede enflasyon seviyesinin hızla yükseldiği üzerinde

¹⁸⁰ Ağdemir, s.231.

¹⁸¹ Ağdemir, s.231.

¹⁸² Steve Ellner. “Venezuela: Chavistas Debate The Pace of Change”. *NACLA Report on the Americas*, 47(1), 2014, s.4-9.

durmuştur. İktidar yanlıları ise ABD tarafından uygulanan ambargolar nedeni ile Venezuela ekonomisinin suni olarak yıpratıldığını ve enflasyonun da bu nedenle hızla yükseldiğini savunmaktadır. 2016 yılında petrol fiyatlarındaki hızlı düşüş de petrole bağımlı olan Venezuela ekonomisini gittikçe yıpratmıştır.¹⁸³ Ülke ekonomisinin hızla yıpranması ve küresel çapta petrol fiyatlarının düşüş göstermesi ile Venezuela’da günlük petrol üretimi de hızla düşüş seyrini göstermiştir.

Şekil 31: Venezuela Enflasyon Seviyesi

Kaynak: “Venezuela Krizi: 7 Grafikle Ülkede Yaşananlar”. 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47026234> (25.04.2020).

Şekil 32: Venezuela'nın Petrol Üretimi (Günlük Milyon Varil)

Kaynak: “Venezuela Krizi: 7 Grafikle Ülkede Yaşananlar”. 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47026234> (25.04.2020).

¹⁸³ “Venezuela Krizi: 7 Grafikle Ülkede Yaşananlar”. 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47026234> (25.04.2020).

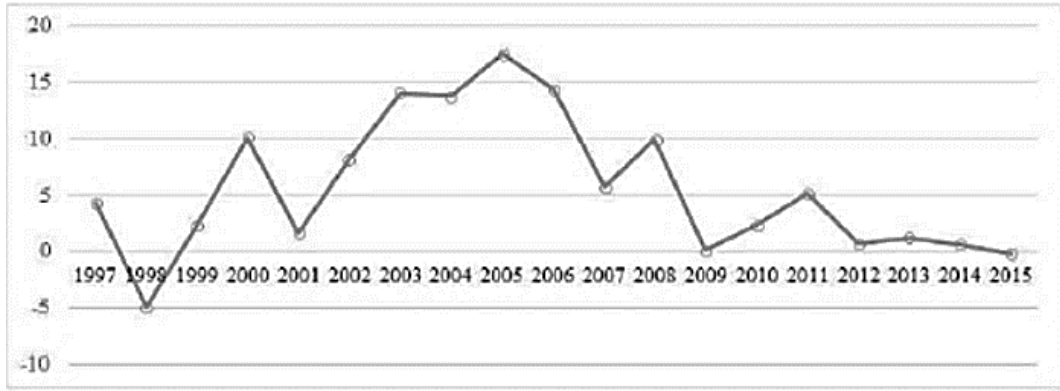
Ülkenin 2013 yılından itibaren genel hatlarıyla dış ticaret yapısı incelendiğinde ihracatının yaklaşık %85'lik kısmını petrolün oluşturduğunu söylemek mümkündür. Geri kalan %15'lik kısmı ise diğer sektörler için çok küçük oranlarla dağıldığı görülmektedir. İhracat ve ithalatın en fazla yapıldığı ülke ise Chavez'in ölümü sonrası süreçte bile ABD olmuştur. Diğer önemli ticaret ortağı ise Çin'dir.

Tablo 23: Venezuela'nın Dış Ticaret Partnerleri

Ülkeler	Denge	İhracat	İthalat
	2010	2010	2010
Dünya	34.619.786	66.962.673	32.342.887
ABD	-8.895.099	970.919	9.866.018
Çin	-2.873.930	719.398	3.593.328
Kolombiya	-832.881	591.363	1.424.244
Brezilya	-2.907.993	272.496	3.180.489
Meksika	-1.192.359	253.209	1.445.568
Belçika	106.485	244.893	138.408
Hollanda	-63.925	196.536	260.461

Kaynak: Zeynep Ağdemir. "Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2007, s.240.

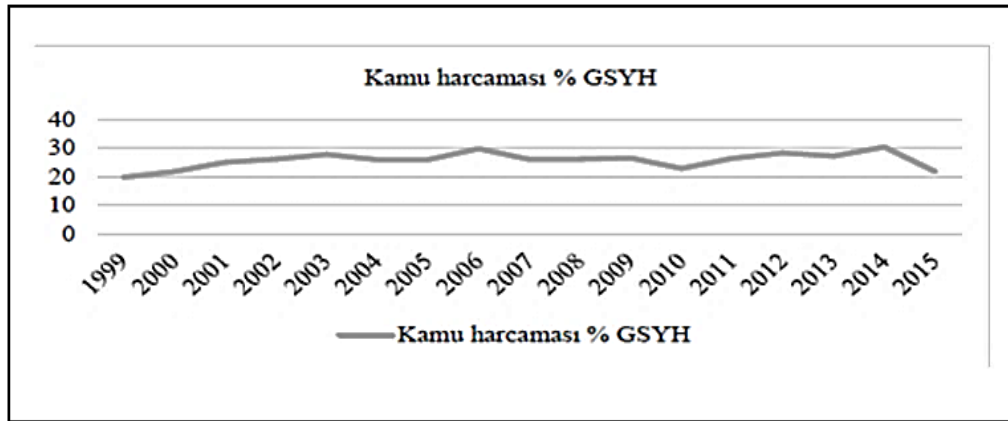
İhracatın %85'lik kısmı petrol gelirlerinden oluştuğundan cari denge üzerinde petrol fiyatlarının etkisinin yüksek olması şaşırtıcı olmayan bir gerçekliktir. Örneğin 2002-2008 yılları arasında petrol fiyatları yüksek seyrettiğinden cari denge fazla vermiş, sonrasında petrol fiyatlarının düşüş göstermesi ile birlikte cari fazlada doğru orantılı bir şekilde düşüş gözlemlenmiştir.

Şekil 33: 1997-2015 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi (GSYİH %)

Kaynak: Zeynep Ağdemir. “Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 2007. s.240.

Yine aynı yıllar arasında petrol gelirleri düşüş göstermesine ve cari denge fazla vermeden ekonomi küçülmeye gitmesine rağmen kamu harcamalarının GSYİH’ndaki yüzdesinde ciddi bir düşüş yaşanmamış ve kamu harcamalarını azaltamayan ülke üzerinde ekonomik olarak daha büyük bir baskı yaşanmıştır.¹⁸⁴

Şekil 34: 1999-2015 Yılları Arası Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH %)

Kaynak: “Exposicion de Motivos Del Proyecto de Ley de Presupuesto Para el ejercicio fiscal” 2015.

Sonuç olarak, petrol varlığı tıpkı Suudi Arabistan’da olduğu gibi kuruluş yıllarından bu yana Venezuela’nın da devletsel ve ekonomik yapılanmasında

¹⁸⁴ İzzettin Önder, Oktar Türel, Nazım Ekinci ve Cem Somel. “Harcama Sistemi-Kamu Gelir Sistemi”, **Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 1993. s.25.

şekillendirici en temel unsur olmuştur. Özellikle Chavez döneminde petrol sektörünün millileştirilmesi ve ekonominin kalkınmasını sağlamak amacı ile çeşitli adımlar atılmış olsa da Venezuela ekonomisinin petrol gelirlerine bağımlılığı değişmemiştir. İthal ikame politikaları ile dış ticaret dengesi tarımsal reform paketleri ile de ekonomik çeşitlenmeyi sağlanmaya çalışsa da petrol gelirlerinin Venezuela ekonomisindeki baskın rolünün değişmediği görülmektedir. Her rantiyer devlette gözlemlenebildiği üzere normal şartlarda ekonomik sıkıntılarla karşılaşan ülke kamu harcamalarını azaltırken, Venezuela sergilediği rantiyer devlet özellikleri nedeni ile kamu harcamalarını azaltamamıştır. Petrol gelirlerinin düşüş göstermeye başladığı özellikle 2008 sonrası dönemde kamu harcamalarının ekonomi üzerinde yaşattığı yük daha yıkıcı olmuş, aynı zamanda petrol gelirlerindeki düşüşe bağlı olarak ekonomik güç de azalmıştır. Yine bu süreçte bolivarın giderek güç kaybetmesi ve temel ihtiyaç maddelerinin temininde bile ithalata bağımlı olunması sonucu Venezuela yüksek enflasyonu yaşamak durumunda kalmıştır. Halk temel gıda maddelerinin temininde bile sıkıntı çekmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KARŞILIKLI ÇIKARLAR ÇERÇEVESİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER

4.1. SUUDİ ARABİSTAN- ABD İLİŞKİSİ

“Suudi Arabistan’ı biz koruyoruz. Zenginler mi diyeceksiniz? Kralı, Kral Selman’ı seviyorum. Ama Kral’a dedim ki ‘Kral, sizi biz koruyoruz. Bizim desteğimiz olmadan iki hafta bile orada duramayabilirsiniz. Ordunuz için para ödemek zorundasınız.’”¹⁸⁵

Suudi Arabistan ile Amerika Birleşik Devletleri ile özellikle kuruluş yılları olan 1930’ların sonundan itibaren özellikle de petrolün bulunması ile başlayan ekonomik, siyasi ve stratejik ilişkiler hem ABD’nin hem de Suudi Arabistan’ın maksimum çıkar ilkesi çerçevesinde şekillenerek stratejik anlamda her geçen gün daha yakın iş birliğine dönüşmüştür. Petrolün bulunması ile zenginleşen krallık bir yandan bağımsızlığını koruyup emperyal baskılardan uzaklaşarak varlığını sürdürmeye çalışırken, diğer yandan sınırları içerisinde farklı kabilelerin çıkar çatışmalarından kaynaklı doğabilecek anlaşmazlıklardan dolayı ABD ile ittifak kurmuş ve bu sayede iç ve dış tehditlere karşı devlet bekasının zedelenmeden sürdürülmesine amaçlamıştır. Doğası gereği birbirinden tamamen farklı siyasi ve sosyal yapılanmaya sahip olan iki ülke arasındaki ilişkiler tarihinden bu yana inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Resmi olarak kuruluşu 1932 yılından günümüze kadar olan süreçte ABD ile iyi ilişkiler geliştirmeye büyük önem veren Suudi Arabistan için ABD en önemli güvenlik garantörü konumundadır. Bu sayede yüzyıla yaklaşan tarihi boyunca karşı karşıya kaldığı en önemli bölgesel tehditler de sorunsuzca atlatılabilmektedir. Diğer taraftan bakıldığında dünyanın en büyük petrol tedarikçisi olan Suudi Arabistan’ın güvenliğinin sağlanması hem Körfez bölgesi güvenliği hem de enerji güvenliğinin sağlanması ve arzın sorunsuz sağlanması açısından da ABD için hayati önem taşımaktadır. Bu karşılıklı çıkarlar çerçevesinde de bahsedildiği gibi zaman zaman inişli çıkışlı bir seyir izlese de iki ülke arasındaki iş birliği her şekilde varlığını sürdürmüştür. Suudi Arabistan- ABD ilişkilerini şekillendiren temel faktörleri iki ana başlık halinde sınıflandırmak yanlış olmayacaktır.

¹⁸⁵ Donald Trump: ‘ABD Desteklemese Kral Selman İktidarda Kalamaz’ (2018). <https://www.amerikaninsesi.com/a/trump-abd-desteklemese-kral-salman-iktidarda-kalamaz/4597907.html>. (20.04.2020).

Bunlardan biri Suudi Devleti'nin iç ve dış güvenlik endişesi iken diğeri ise iktisadi ilişkiler, özellikle petrol etkisidir. Bu iki temel başlık ABD-Suudi Arabistan ilişkisini şekillendiren temel meselelerdir.

Suudi Arabistan'ın tarihi geçmişinin anlatıldığı bölümde derinlemesine ele alındığı şekilde her ne kadar Suudi Arabistan devletinin resmi kuruluş tarihi 1932 yılı olarak kabul edilse de Suudi Devleti'nin kurucusu Abdülaziz bin Suud'un 1902 yılında Riyad'ı en önemli rakibi ve Osmanlı tarafından da desteklenen Raşidi emirliğinin elinden alması bugünkü modern Suudi Arabistan devletinin başlangıcı olarak kabul edilir. Raşidiler ile olan mücadelesi sürecinde dönemin en önemli güçlerinden kabul edilen İngiliz desteğini alan Suud'lar daha sonrasına gücün el değiştirmesi ile beraber ABD ile yakınlaşmış ve o tarihten bu yana bu yakınlığını koruma yolunda aksiyonlar almıştır. Her ne kadar bahsedileceği üzere 1945 yılında yapılan görüşme sonucu resmi olarak ikili ittifak deklare edilmiş olsa da iki ülke arasındaki ekonomik, askeri, siyasi temelli ilişkiler Suudi Arabistan'ın kuruluşunun hemen ardında 1933 yılına dayanmaktadır. 1933 yılında Suudi Devleti ile Amerikan Socal (şimdiki adı ile Chevron) arasında 29 Mayıs tarihinde bir imtiyaz anlaşması imzalanmıştır. Bu imtiyaz anlaşması çerçevesinde yaklaşık olarak 175 bin dolar karşılığında Suudi Arabisyan'ın doğusundaki topraklarda petrol imtiyazı elde eden Chevron, başlattığı araştırmalar sonucu 1938 yılında söz konusu topraklarda ilk petrolü buldular.¹⁸⁶ Amerikan Casoc Şirketi'nin iki ortak üyesi olan Socal ve Texaco Suudi imtiyazının ne denli önemli olduğunun farkındaydılar ve bu nedenle imtiyazın korunması ve sürdürülebilmesi onlar için çok büyük önem taşımaktaydı. Bu amaç doğrultusunda ABD 40 milyon dolar karşılığında Amerikan Casoc şirketinin üçte bir hissesini satın almıştır. ABD Hükümeti'nin de resmen petrol imtiyazına sahip olan şirkette paya sahip olması sonucu Yalta Konferansı sonrasında sahip olunan imtiyazları güçlendirmek için, 14 Şubat 1945 yılında dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ile Kral Abdülaziz bin Suud'un Kızıldeniz'de demirli olan USS Quincy zırhlısında yaptıkları ama içeriğine tam olarak erişilmeyen bugün bile ana hatlarıyla bilinen görüşme sonucu ABD'nin Suudi Arabistan önderliğinde Körfez Bölgesi'ne yönelik günümüzde de devam eden güvenlik garantörü rolü başlamıştır. Bilinen kısmı ile anlaşmaya göre ABD Suudi Arabistan'ı güvenlik şemsiyesi altına alırken, karşılığında ülkenin petrol

¹⁸⁶ Ersin Dedekoca. "ABD-Suudi Arabistan: Ekonomi-Politik Temelli Bir İş birliği", **Anka Enstitüsü**, 2016.

rezervlerine ayrıcalıklı erişim hakkı elde etmiştir. Daha sonrasında her ne kadar Suudi yönetimi özellikle de Velihaht Prens Muhammed bin Selman Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle pahalı savunma anlaşmaları imzalamak için istekli olsa da iki ülke arasında kurulan ilişkilerin ve ABD'nin Körfez Bölgesi'ni koruma güdüsünün önüne geçilemediğinden ötürü etkili bir ittifak sağlanamamıştır. 1933 petrol karşılıklı petrol imtiyazları ve sonrasında karşılıklı yapılan güvenlik anlaşması yıllarında ABD- Suudi ilişkilerini karşılıklı imtiyazların da çok ötesinde etkileyen diğer bir unsur 1944 yılında Arap-Amerikan petrol şirketi olan ARAMCO'nun kurulmasıdır. Suudi ailesinin ARAMCO'daki payı 1973 yılında %25 seviyelerinde iken 1974'de bu oran %60'a ve 1980'de bu oran %100'e çıkmıştır. Millileştirme hareketlerinin Suudi Arabistan'da da vuku bulması şaşırtıcı olmayan şekilde ABD'nin tepkisine yol açmamış; diğer ülkelere petrol şirketlerini millileştirme çabaları sonrasında uyguladığı yaptırımları Suudi Arabistan'a uygulamamıştır.¹⁸⁷

1945 güvenlik anlaşması ile kazanılan ayrıcalıklı konum, Suudi Arabistan'ın 1973 Birinci Petrol Krizi sonrası ihraç ettiği tüm petrolün Amerikan doları ile ödenmesini deklare etmesi ile beraber daha farklı bir boyut kazandı. Akabinde de tüm OPEC üye ülkeleri koruma ve silah yardımı karşılığında sadece Amerikan doları karşılığında sahip oldukları petrolü satma kararı aldılar. Petrolün Amerikan doları ile satılmaya başlaması ABD ekonomik hegemonyası için en etkili ve kritik aşama olarak nitelendirilebilir. Dünyanın bitmeyen enerji talebi doğrultusunda Amerikan doları sürekli talep ve hareket görecektir, sonrasında özellikle Suudi Arabistan'ın kazandığı bu dolarları yine Amerikan bankalarında muhafaza etmeleri de petro-dolar döngüsü ile ABD'nin ekonomik gücün katlamıştır. O nedenle özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren enerji arz ve güvenliğine büyük önem veren ABD*, 1973 sonrası dönemde tüm gelişmiş devletlerin enerji arzı konusunda sıkıntı yaşadığı bu süreçten karlı ayrılmış ve günümüzde hala farklı bir para birimi ile petrol ticareti yapma konusundaki karşıt tutumunu açıkça göz önüne sermiştir. Tarihi süreç iredelendiğinde dönemin Irak Başkanı Saddam Hüseyin, dönemin Libya Başkanı Kaddafi, Venezuela eski lideri Chavez ve bugünkü lideri Maduro ve İran

¹⁸⁷ “Suudi Arabistan ve ABD: Güvenlik ve Petrol Üzerine Kurulu Bir Dostluk”. https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-ve-abd-g%C3%BCvenlik-ve-petrol-%C3%BCzerine-kurulu-bir-dostluk/a-46032789_ (20.04.2020).

* ABD'nin enerji stratejileri başlıklı bölümde konu derinlemesine analiz edildiğinden, detaylara bu kısımda tekrara düşmemek adına girilmemiştir.

sahip oldukları petrolün ihracatını başka para birimleri ile yapmak konusunda girişimlerde bulunmuş ve sonuç olarak da ABD yaptırımlarına ve ambargolarına maruz kalmışlardır. Dönemin ABD Başkanı Bush döneminde dolar kısılacından çıkmaya yeltenen bu ülkeler “şeytan eksen” olarak adlandırılmıştır. Genel makroekonomik kurallar irdelendiğinde altın rezervine müteakip para basılabilirken ve fazla para basmak paranın değerini düşürüp enflasyonu arttırdığından ülkeler için risk teşkil ederken, dünyanın özellikle sanayileşme ile gün geçtikçe daha fazla artan enerji talebi yüzünden dolara olan talebin yüksek olması nedeni ile ABD hiçbir ekonomik değer üretmeden para basabilmektedir.

Genel hatlarıyla bakıldığında Suudi Arabistan’ın iç yapısından kaynaklı sosyal ve siyasi birçok avantajının yanından kırılğan bir yapıya sahip olduğu da bilinmektedir. Yönetimi elinde tutan Suud ailesi devletin güvenliğinden daha çok kendi ailelerinin ve iktidarlarının güven ve bekasına odaklanmaktadırlar. Mekke ve Medine gibi İslam dini için kutsal sayılan mekanların ülke sınırları içerisinde olması hac turizmi ile ülkeye ciddi bir ekonomik girdi sağlayarak aynı zamanda İslam dünyası nezdinde ülkenin prestijiini arttırmaktadır. Bunun yanı sıra bahsedildiği gibi dünyada Venezuela sonrasında en büyük ikinci petrol rezervine sahip olması ülkeye hem ekonomik hem de siyasi anlamda güç kazandırmaktadır. Fakat sahip olduğu avantajlara rağmen ülkenin katı geleneksel yapısı ve sosyal dengeleri zaman zaman ülke için ciddi bir dezavantaja dönüşme riski taşımaktadır. Toprakları içinde risk teşkil edebilecek olan bu sosyal sınıflanma Suudi Arabistan’ın dış tehditlerin yanında iç tehditler karşısından görece daha fazla tedirgin olduğunu göz önüne sermektedir. Öncelikli olan bu nedenle Suudi iç ve dış politikasında rejimin güvenliği olarak belirtilmektedir. Bölgesel güvenlik ve rejimin güvenliği için özellikle 1979 İran Devrimi sonrası Suudi Arabistan askeri ve güvenlik harcamalarını ciddi ölçüde arttırmıştır. Bu kapsamda bu askeri ve güvenlik harcamalarının en büyük tedarikçisi ABD olmuştur. İstatistiki veriler incelendiğinde 1979-1981 yılları arasında Suudi Arabistan’ın silah ithalatının yaklaşık olarak yarısını ABD’den yaptığı bilinmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Niblock, s.11

Sonrasında 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal girişimi Suudi Arabistan için yeni büyük bir tehdit olarak adlandırılmıştır. Kuveyt yönetimi bu süreçte Suudi Arabistan'a sığınmış ve Kuveyt'in işgalden kurtarılması için adımlar atmak adına Suudi Arabistan toprakları üs olarak kullanılmıştır. Suudi Arabistan yönetimi Saddam Hüseyin'in bir sonraki işgal girişiminin Suudi topraklarına olacağından endişe ederek ABD'ye yine krallığı korumak için çağrıda bulunmuş ve ABD tarafından da olumlu yanıt almıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Suudi Hükümeti kendi güvenlik ve bekası yanı sıra bölgesel güvenliğini de teminat altına almak isterken, ABD'de kuşkusuz kendi çıkarları doğrultusunda Krallığa destek olmayı bir kez daha kabul etmiştir. Suudi Krallığı'nda yaşanacak herhangi bir tehdit, sadece ABD'nin en büyük petrol tedarikçisi olan Suudi Arabistan'ı değil aynı zamanda Körfez bölgesini de tehlikeye düşüreceğinden enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Irak'ın olası bir işgali sonrası Kuveyt'i ele geçirmesi, orada bulunan petrol kaynaklarına sahip olması ve aynı zamanda Körfez Coğrafyası'nda Irak varlığına ve batı karşıtı yönetimlerin bölgede var olmasına neden olacağından ABD tarafından kuşkusuz tercih edilmesi olanaksız bir durumdur. Bu nedenle Kuveyt işgali sırasında birkez daha Suudi Arabistan-ABD ikilisi karşılıklı çıkarları doğrultusunda ittifak içinde bulunmuşlardır.

Sonraki süreç incelendiğinde Suudi Arabistan'ın silah satın alım hacmini her geçen yıl daha fazla arttırdığı bilinmektedir. 2014 yılı verilerine göre Suudi Arabistan'ın dünyada en fazla silah satın alan ülkelerin ilk sıralarında yer aldığı bilinmektedir. Diğer taraftan silah satımı yapan ülkelerin istatistik verilerine bakıldığında yine aynı yıl verilerine göre en çok silah satışı yaşanan ülkelerin başında ABD'nin yer aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla petrolün yanı sıra iki ülke arasında cereyan eden silah alım-satım anlaşmalarının ABD ekonomisi için iyi bir gelir kaynağı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle 2008 ekonomik krizi sonrası ekonomik veriler incelendiğinde silah ihracatının ABD ekonomisine sağladığı katkının yadsınamayacağı görülmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkinin temelinde yatan ana etmenler ekonomik anlamda iki ülkenin çıkar ilişkisi yanına Suudi Devleti'nin rejim güvenliği ve bölgedeki varlığını devam ettirmesi olduğu bilinirken, bahsedildiği gibi inişli çıkışlı zamanlarda yaşanmasına rağmen karşılıklı çıkar ilişkisinin ikili ittifakın kopmasına engel olduğu ve ABD'nin

Suudi Arabistan’a diğer petrol zengini olan ülkelerden daha farklı şekilde tutum takındığı aşıkardır. İki ülke ilişkilerindeki diğer önemli noktalara değinmek gerekirse bu noktalardan birinin 11 Eylül saldırılar olduğu bilinmektedir. Uçakları kaçırın 19 kişinin 15’inin Suudi Arabistan vatandaşı olması Riyad’ı hedef tahtasına koyarken, Suudi Arabistan saldırıyı kınamış fakat dünya basınında bu kınama yeterli olmamıştır. Suudi Arabistan aşırılık yanlısı İslamcılarını finanse etmekle suçlanmıştır. Aynı zamanda saldırıların arkasında yer alan El Kaide Örgütü’nün lideri Usama bin Ladin’in de Suudi vatandaşı olması ABD ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir.

Sonrasında Arap Baharı’nın domino etkisi ile Suriye konusuna ABD’nin takındığı pasif tutum Riyad’da protestolarla karşılanmıştır. Aynı zamanda Filistin konusunda ABD’nin İsrail yanlısı tavır takınması da Suudi Hükümeti ile ABD arasındaki ilişkileri yine göreceli olarak gerginleştiren konulardandır. Obama sonrası başa geçen Donald Trump döneminde ise Suudi Arabistan- ABD ilişkileri yine daha stabil bir düzlemde ilerlemeye devam etmiştir. ABD Başkanı Trump’ın İran karşıtı tutumu Suudiler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İran hem İslam liderliği ve mezhepsel meseleler hem de ekonomik meseleler konusunda Suudi Arabistan ile ezeli rekabet içinde olmasından dolayı, Suudiler tarafından tehdit olara görölmektedir. Bu kapsamda ulusal güvenlik garantörü konumunda ABD’nin de İran karşıtı tutumları “düşmanımın düşmanı dostumdur” prensibi ile iki ülke arasındaki ikili ilişkileri daha yakınlaştırmış ve sağlamlaştırmıştır. Ek olarak 2015 yılında imzalanan İran nükleer anlaşmasından 2018 yılında ayrılma kararını açıklayan Trump yönetiminin bu adımı Suudi Arabistan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yine Donald Trump’ın başa geçmesi ile ABD ve Suudi Arabistan arasında on yıla yayılan yaklaşık olarak 380 milyar dolar değerinde silah satış anlaşmasının imzalanması, uzun vadeli ilişkilerin teminatı ve iki ülkenin ekonomik ve siyasi anlamda iş birliğinin diğer bir emaresi niteliğinde görölmektedir.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan sahip olduğu zengin petrol rezervi sayesinde güçlü uluslararası ilişkiler arenasında Körfez Bölgesi’nin en önemli ekonomilerinden biridir. Aynı zamanda İslam dini açısından kutsal sayılan iki şehir bünyesinde barındıran Suudi Arabistan kendisini İslam dünyasının lideri konumunda görerek politikada İslami söylemlerde bulunmasına ve tipik bir rantiyer devlet olarak devlet merkezli ve otokratik

özellikler sergilese de kuruluşundan bu yana kendisinin demokrasinin ve liberal sistemin savunucusu olarak gören ABD ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Suudi yönetimi ülkenin dış politika önceliği olarak rejimin güvenliğini, İran yayılmacılığının önlenmesini, sosyalizm gibi ideolojik görüşlerden beslenerek serbest piyasa ekonomisine engel olacak rejimlerin etkilerini engellemeyi ve enerji güvenliğini belirlemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD- Suudi Arabistan ilişkileri incelendiğinde güvenlik ve enerji temaları başat rolünü sürdürmektedir. Bir başka deyişle ortak çıkar ilişkisi birbirinden çok farklı siyasi ve sosyal yapılanma içinde olan iki ülkenin ilişkilerini şekillendirmiştir.

4.2. VENEZUELA-ABD İLİŞKİSİ

“Bütün tarih boyunca ABD İmparatorluğundan daha terörist bir devlet görülmemiştir. Yankee İmparatorluğu çökecektir ve bu çöküş bu yüzyıl içinde olacaktır.”¹⁸⁹

Venezuela'nın kuruluşundan bu yana ekonomisinin ve devlet yapısının şekillenmesinde petrol en önemli etken konumundadır. Diğer kaynak zengini ülkeler gibi rantiyer devlet özellikleri sergileyen Venezuela özellikle Chavez dönemi ve sonrasında adım adım artan ekonomik sorunlarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Chavez ve Chavez'in vefatı sonrası başa gelen Maduro hükümetinde yaşanan ekonomik sorunların açıklanmasında sadece ülkenin rantiyer devlet özelliklerinden bahsetmek yeterli bir bakış açısı sağlayamayacaktır.

1400'lü yılların sonlarından itibaren İspanyol kaşifler tarafından öneminin keşfedildiği bölge o tarihten bu yana emperyalist emellerin kurbanı olmuş ve Latin Amerika coğrafyası siyasal olarak bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen sömürge döneminin bir mirası olarak sermaye yokluğu ve ekonomik bağımlılık ile tarihleri boyunca mücadele etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁰ Latin Amerika ülkeleri bağımsızlıkları ardında ekonomik anlamda rahatlamak için dönemin Avrupalı sanayileşmiş ülkelerinden yüksek faiz oranları ile kredi almak durumunda kalmış ve geri ödenemeyen bu krediler coğrafyanın kaderini bir kez daha göz önüne çıkarmıştır. Latin Amerika ülkelerinin

¹⁸⁹ Hugo Chavez, Rusya. 2009.

¹⁹⁰ Gökhan Çin. “Amerikan Emperyalizmin Latin Amerika'daki Son Örneği: Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti'nde Yaşanan Kriz”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8. 2019. s.22.

Avrupalı ülkelere olan kredilerini geri ödeyememeleri Avrupalı devletlerin söz konusu coğrafyada hareket kabiliyeti kazanmasına neden olma riski taşıdığından ABD bu durumu kendine tehdit olarak algılamıştır. 1823 Monroe Doktrini ile dönemin ABD Başkan James Monroe “Amerika Amerikalılarıdır” sloganı ile Latin Amerika’yı ABD’nin arka bahçesi olarak ilan etmiş ve daha sonrasında gelen tüm başkanlar da Latin Amerika’ya karşı aynı yaklaşımla hareket etmişlerdir. Venezuela hem sahip olduğu dünyanın en büyük petrol rezervi ile hem de Güney Amerika ve Orta Amerika arasında bağlantı rolü üstlenmesinden ötürü, bu arka bahçenin en önemli ülkelerinden birisi konumundadır. Monroe Doktrini ile Batı yarımküreyi ABD’nin egemenlik alanı olarak tanımlayan ABD, 6 Aralık 1904’de ve daha sonrasında 5 Aralık 1905’de Kongreye sunduğu yıllık mesajlarında da Amerika kıtasının hiçbir noktasında Avrupalı egemenliğini kabul etmeyeceklerini dönemin başkanı Theodore Roosevelt aracılığı ile vurgulamış ve Latin Amerika coğrafyasını ve ulusal güvenlik korunması açısından Latin Amerika kıtasını pazarlık konusu bile etmeyecek kadar önemli gördüklerini vurgulamıştır. Monroe Doktrini ve akabinde iki kongrede de yapılan bu Latin Amerika vurgusu sadece bu kadar ile sınırlı kalmamıştır.¹⁹¹

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya enerji hakimiyetini elinde bulunduran üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak adlandırılan İngiltere’nin güç kaybetmesi ve yeni hegemon güç olarak ortaya çıkan ABD’nin uluslararası ekonomik sistemde baskın hale gelmesi Venezuela dahil olmak üzere tüm Latin Amerika ülkelerinin de kaderini bir ölçüde şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, 1953 yılında dönemin ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower’ın onayladığı Ulusal Güvenlik Konseyi kararı da büyük önem teşkil etmektedir. Konsey kararı neticesinde başta Latin Amerika coğrafyası içerisinde Amerikan çıkarlarını tehdit eden durumların ortaya çıkması durumunda, Washington hükümetinin askeri müdahale seçeneğinin de olduğu geniş kapsamlı eylem planının yürürlüğe konulmasından geri durulmayacağı vurgulanmıştır.¹⁹²

1953 yılındaki Ulusal Güvenlik Konseyi akabinde 1954 yılında Guatemala Cumhuriyeti Amerika’nın sert müdahalesi ile karşılaşmış; yine aynı şekilde dönemin

¹⁹¹ Çin. s.210.

¹⁹² “A Report to the National Security Council by Executive Secretary on Basic National Security Policy”. NSC: 162/2, 30 Ekim 1953, Washington. <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. (25.04.2020).

Brezilya başkanı antiemperyalist bir duruş sergilemesinin akabinde bir darbe ile görevden alınmıştır. Darbe sonucu siyasal iktidarı eline geçiren askeri rejim; darbe sonrası yürürlüğe koyduğu bir yasa ile petrol endüstrisini yabancı sermayeye açmış ve Amerikan şirketleri başta Rockefeller şirketi olmak üzere ülke içerisinde yoğun faaliyetler göstermeye başlamıştır.¹⁹³ 1950’li yıllarda ABD’nin Brezilya’ya karşı takındığı tutum ve hem daha önceki yıllarda Monroe Doktrini ile başlattığı sürecin hem de günümüze kadar olan süreçte Latin Amerika başta olmak üzere diğer ülkelere karşı göstereceği tutumun açık ve net bir tezahürü niteliğindedir. 19. yüzyılda askeri müdahaleler ile sürdürülen bu süreç, 20. yüzyılda şekil değiştirmiş ve küresel kapitalist düzenin gerektirdiği şekilde ABD hegemonyası ve serbest piyasa ekonomisinin bekası ekonomik ve siyasi yaptırımlarla korunmaya çalışılmaktadır.

Venezuela Chavez dönemine kadar arka bahçenin bir üyesi olarak sahip olduğu zengin petrol rezervlerine rağmen adından fazla söz ettirememiştir. Chavez dönemine kadar ABD güdümünde hareket eden “uysal çocuk” konumunu sürdürmüştür. Özellikle 1958 Punto Fijo Paketi ile başlayan süreçten 1992 Hugo Chavez’in darbe girişimin ardından başa geçmesine kadarki süreçte darbelerin yaşanmadığı ve hükümetlerin düzenli olarak seçimlerle başa geldiği bir ülke olarak Chavez dönemine kadar ABD tarafından Latin Amerika’da model ülke olarak konumlandırılmıştır.

Daha kapsamlı bakıldığında 1939-1945 yılları arasında Latin Amerika ülkeleri ile ABD arasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika kıtasına dönen tehlike karşısından ittifak sağlanmış ve bu tarihten itibaren de olumlu ilişkiler kurulmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ABD’ye duyulan güvensizlik yeniden tetiklenmiş ve Latin Amerika’nın kaynaklarının ABD tarafından kullanıldığı iddia edilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında dünyanın önde gelen ülkeleri bile ekonomik olarak sıkıntı çektiği sırada savaşa sonradan dahil olan ABD savaş sırasında Latin Amerika’nın kaynaklarını kullanmış fakat daha sonrasında bu ülkelere yardımda bulunamamıştır. Savaş sonrasında ABD tarafından bekledikleri yardımları göremeyen Latin Amerika ülkeleri bu nedenle dönemin diğer büyük gücü Rusya ile yakınlaşmıştır. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrası diğer Latin Amerika ülkeleri askeri rejimler

¹⁹³ Yergin, s.275

altında sıkıntılar yaşarken Punto Fijo döneminde sağlanan görece siyasi istikrar sayesinde Venezuela dış politikada Rusya'dan daha uzak bir duruş sergilemiş ve dış politikasında daha bağımsız kararlar alabilmiştir.

Monroe Doktrini'nden bu yana Latin Amerika'yı kendisine ait bir egemenlik alanı olarak tanımlayan Amerika Birleşik Devletleri, bu coğrafyada serbest piyasanın sorunsuz işlemlerini ulusal güvenlik ve Amerikan çıkarları ile doğrudan bağlantılı bir şekilde ele almıştır.¹⁹⁴

Genel hatlarıyla özetlemek gerekirse Monroe Doktrini'nden bu yana Latin Amerika'yı kendisine ait bir egemenlik alanı olarak tanımlayan Amerika Birleşik Devletleri bu coğrafyada serbest piyasanın sorunsuz işlemlerini ulusal güvenlik ve ABD çıkarları ile doğrudan bağlantılı şekilde ele almıştır. Bu durumu sadece serbest piyasanın sorunsuz işlemesi olarak görmek de yeterli değildir. Aynı zamanda var olduğu kıta içerisinde başka büyük güçlerin hareket kabiliyetlerini arttırması da ABD'nin ulusal güvenliği açısından tehlike teşkil etmektedir. 20. yüzyılın ortalarında Latin Amerika'da sırasıyla meydana gelen darbeler ve bu darbeler sonucu kurulan askeri rejimlerin Washington ile iyi ilişkiler içerisinde olmaları ABD'nin demokrasi ve insan haklarından ziyade kendi ekonomik çıkarları ile ilgilendiğinin en net göstergelerinden olarak adlandırılabilir. Dünya Savaşları sonrasında diğer büyük güçlerin ekonomik anlamda zayıflamasından nemalanan ABD, güçlü sanayisi ve ekonomisini ile uluslararası ekonomik sistemin kuruluşunda baş aktör olarak görev almıştır. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrası kurduğu Bretton Woods sistemi ve bu sistemin getirisi ile oluşturduğu ekonomik kurumlar ile yeni dünya ekonomik sisteminde hegemon rolünü sağlamlaştırmıştır. Sonrasında da Soğuk Savaş sürecinde ideolojik savaş içerisinde bulunduğu komünizmin de Latin Amerika'da yayılmasını önlemek için her türlü tedbiri almak yoluna gitmiştir. ABD'nin öncüsü olduğu kapitalist sistemin vazgeçilmez olarak görülen unsurları olan özel mülkiyet ve serbest piyasanın demokrasi ve insan hakları ile birlikte ele alınmasından ötürü komünizm ABD ve destekçileri tarafından anti demokratik olara nitelendirilmiş ve sermayeye ve serbest piyasaya yönelik her türlü tehdidin en ivedi şekilde bastırılması politikası izlenmiştir. Her ne kadar Latin Amerika'nın bir başka

¹⁹⁴ “Visits Beijing,” Bloomberg, 13 Eylül 2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-13/china-to-give-venezuela-5-billion-loan-as-maduro-visits-beijing>. (25.04.2020).

ülkesi olan Küba’da kapitalist sisteme aykırı hareket edip, komünizmi benimsemiş olsa da sahip olduğu zengin petrol kaynakları nedeni ile ABD Venezuela’nın Küba gibi bir politika izlemesine izin vermemiş bunu engellemek adına çeşitli zamanlarda baskı politikaları gütmüş ve çoğu zaman ülkeyi ambargolara maruz bırakmıştır.

1990’lı yıllarda dönemin Venezuela başkanı Carlos Andres Perez hükümeti sırasında ortaya konan yasalar çerçevesinde özelleştirmeler ve petrol endüstrisine de dahil edilen yabancı yatırımcılar ile ülke içinde serbest piyasa ve yabancı sermaye teşvik edilmiştir. Fakat bu yabancı sermayeye teşvik etmeye ilişkin politikalar sayesinde ülkenin temel ekonomik gelirini oluşturan petrol gelirlerinin belirli bir zümrenin elinde olması ülke içinde ciddi anlamda toplumsal ayrışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Gelir eşitsizliğinin ülke içinde derinden hissedilmesi vatandaşın vergi alınmayarak ve çeşitli kamu harcamaları ile vatandaşın tepkisi bastırılmak istense de ortaya çıkan eşitsizliğin Venezuela halkı arasında memnuniyetsizlik dalgasını su yüzüne çıkarmasına engel olunamamıştır.¹⁹⁵ Sonuç olarak da 1989 yılında öncelikli olarak düşük gelirli semtlerde şiddetlenen ve daha sonrasında ülkenin birçok noktasına yayılarak yüzlerce insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan Caracazo ayaklanması ülkede yoksulluğun ne kadar trajik bir noktada olduğunun göstergesidir. 1992 yılında halkın bu durumundan etkilenerek ülke yönetimini darbe ile ele geçirmeye çalışan Hugo Chavez halktan istediği desteği almasına rağmen yönetimin başına ancak yasal yollar ile 1998 yılında katıldığı seçimleri kazanmasıyla geçmiştir. Soğuk Savaş sonrası sosyalizme olan bağlılığını net bir şekilde ortaya koyan Hugo Chavez, göreve geldiğinden sonraki süreçte ülkesini sömüren yabancı sermayenin önüne geçerek Venezuela içinde sosyalist ekonomik sistemin inşası üzerine yoğunlaşmıştır. Görevde olduğu süre içerisinde Venezuela’nın emperyalizm ile mücadelesini Latin Amerika’nın bağımsızlık sembollerinden biri haline gelmiş Simon Bolivar’ın sömürgecilere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi ile benzeştirmiştir. Chavez’in temel argümanı ise şudur: “Venezuela yalnızca ekonomik olarak bağımsız hale geldiğinde gerçek bağımsızlığına kavuşacaktır.” Yönetimde olduğu süre içerisinde 1959 yılından bu yana Amerikan ambargosu ile mücadele eden Küba ile ABD hükümeti istememesine rağmen yakın ilişkiler kuran Chavez, Amerikan yönetiminin tepkisini

¹⁹⁵ John L. Hammond. “The Resource Curse and Oil Revenues in Angola and Venezuela”, *Science & Society*, 75(3), 2011. s.348,378.

almaya devam etmiştir. Göreve başlamasının hemen akabinde ABD ambargolarına maruz kalan Küba'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmesi Chavez'in ABD karşıtlığının bir göstergesi olmuştur.

Diğer yandan Venezuela'nın sahip olduğu hidrokarbon zenginliğini dış politika için bir silah niteliğinde gören Chavez, bu petrol gelirleri sayesinde Venezuela'nın ve tüm Latin Amerika'nın ekonomik bağımsızlığını kazanabileceğini düşünmüş ve bu doğrultuda yabancı sermayeyi mümkün olduğunca petrol endüstrisinden uzaklaştırıp, millileştirme adına adımlar atmıştır. Chavez öncesi ABD Venezuela şirketleri aracılığı ile ucuz petrol tedariği sağlamaktaydı. Fakat daha sonra yabancı sermayenin uzaklaştırılması ile bir nevi ABD'ye petrol ambargosu uygulanmıştır.¹⁹⁶ Yabancı sermayenin petrol endüstrisinden uzaklaştırılması ve milliyetçilik adımları ile serbest piyasa karşıtı yönetimin petrol zenginliği üzerinde tam kontrol sağlama çabaları ülkenin en büyük petrol tedarikçisi olan ABD tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Aynı zamanda İran ile beraber petrol ticaretinde doların kullanılmasına karşı çıkılması ve yerli para birimi cinsinden petrol ticareti yapılması yönünde çeşitli zamanlarda atılan adımlar ABD ekonomik hegemonyasının altında yatan petro-dolar gücünü tehlikeye düşürdüğünden ABD için şu ana kadar ortaya konmuş en büyük tehdit unsuruydu. Yürürlüğe konan hidrokarbon yasaları ile ülkesinin sahip olduğu en değerli kaynak olan petrolün büyük ölçüde devlet kontrolünün altına alınması sonucu 2002 yılında askeri darbe girişimi atlatılmıştır.¹⁹⁷ Bu asker darbe girişiminin ardından ABD merkezli yapılan açıklamalarda, demokrasiye vurulan darbe girişiminde ziyade, halkın oyu ile başa gelen Chavez yönetimine getirilen eleştiriler, emperyalist emellerin Venezuela'daki izlerinin en önemli kanıtıdır. Bu noktada bahsedildiği üzere demokrasi ve insan hakları savunucu görünümünde kendini konumlandıran ABD'nin asıl amacının serbest piyasa ve kapitalist politikalar olduğu, bu amaçlarını meşrulaştırmak için demokrasi ve insan haklarına vurgu yaptığı gerçeği aşıkardır. Demokratik yollar ile seçilmiş olsa da serbest piyasayı desteklemeyen bir yönetim ABD için düşmandır ve ivedilikle bastırılmalıdır.

¹⁹⁶ Alper Yağcı. "Petrol, Sınıf Çatışması ve Uluslararası Siyaset: Hugo Chavez Döneminde Latin Amerika ve Venezuela", Fikir Mahsulleri Ofisi. 2013.

¹⁹⁷ Emrah Kaya. "Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD". **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 2014. s.193-208.

Darbe girişimi ardından ABD yönetiminden gelen tepkilere rağmen, Chavez benimsediği politikaları uygulamaktan vageçmemiş, petrol fiyatlarını kontrol edebilmek için Körfez Savaşı sonrasında yoğun ambargolara maruz kalan Saddam Hüseyin ile ve diğer OPEC üyesi ülkeler ile sıcak ilişkiler içerisinde olmuştur. Chavez Körfez Savaşı'ndan bu yana Saddam Hüseyin ile resmi görüşme yapan ilk lider olarak tarihe geçmiş ve ABD tepkisini bir kez daha çekmiştir. Venezuela izelidği politikalar nedeni ile ve 2001 yılında Irak işgalini eleştirmesinden ötürü ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından “şer” ülkelerden biri olarak ilan edilmiş. Akabinde de Chavez karşıtı muhalefet desteklenmiş ve 2005 yılında Venezuela'ya silah ambargosu uygulanmıştır. Aynı zamanda ABD Venezuela'yı insan kaçakçılığı yapmak ile suçlamış, bu şekilde Venezuela'ya karşı sürdürdüğü karşıt hareketlerini uluslararası hukuk nezdinde de meşru zemine oturtmaya çalışmıştır.¹⁹⁸

Hugo Chavez 21. Yüzyıl sosyalizm, olarak ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde ekonomik harcamaların oldukça önemli bir bölümü sosyal harcamalara ayrılmıştır. Fakat Chavez döneminde ekonominin petrol ihracatına bağımlı hale gelmesi neticesinde Venezuela Maduro döneminde de derin ekonomik krizlerle karşılaşmıştır. Yine Maduro döneminde dönemin ABD Başkanı Donald Trump yönetiminin uygulamaya koyduğu yaptırımlar ülkeye yapılacak olan dış yatırımların önüne geçmiş ve dolayısıyla Venezuela derin bir sermaye sıkıntısı ile yüzyüze kalmıştır. Nitekim yaşanan süreçten ötürü de petrol üretimi son yılların en düşük seviyesine gerilemiş ve ekonomisi petrol gelirlerine bağlı olan ülke çok daha büyük ekonomik sıkıntılar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Değerli hidrokarbon yataklarına ve dünyanın en geniş rezervine sahip olmasına rağmen yeterli verim elde edemeyen ülke temel gıda maddeleri, ilaç ve teknolojik ürünler gibi ithal edilen ürünlerin temini konusunda ciddi problemlerle karşı karşıya kalmış ve ülkede yaşanan kriz nedeni ile milyonlarca Venezuela vatandaşı Latin Amerika'nın diğer ülkelerine göç etmiştir. Son verilere göre yaklaşık üç milyona yakın Venezuela vatandaşının Latin Amerika'nın diğer ülkelerine göç etmesi, hali hazırda ekonomik olarak çok güçlü olmayan ülkeler için de büyük bir yük oluşturmaktadır. Günümüzde halen yaşanan ekonomik sıkıntı ve kötü yaşam şartlarına rağmen ABD yönetimi

¹⁹⁸ “US Warns Against Chavez Danger”. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4723902.stm> (03.04.2020); Sarah Wagner. “U.S. Secretary of State Condoleezza Rice Says Venezuela's Chavez is a Negative Force”, <http://venezuelanalysis.com/news/883> (03.04.2020).

Venezuela'ya karşı olan yaptırımlarını devam etmekte ve müttefiklerine Venezuela ile ticari ilişkilerine devam etmeleri konusunda ultimatomlar vermektedir. Venezuela'nın bu durumuna rağmen halen uygulanmaya devam eden yaptırımlar ABD tarafından desteklenmeyen ve Chavez'in varisi olarak başa gelen Maduro hükümetinin halkı karşısında zor durumda kalması amacı ile uygulanmaktadır. Hudo Chavez ve sonrasında Maduro hükümetini de antidemokratik olmakla ve insan haklarını çiğnemek ile suçlayan ABD yönetimi demokrasiye aykırı şekilde halk tarafından seçilen Maduro yönetimini ekarte ederek kendini devlet başkanı olarak ilan eden Juan Guaido'yu Venezuela devlet başkanı olarak tanımaktadır. Sadece Venezuela değil daha Küba'ya, Irak'a, İran'a ve şimdi de Venezuela'ya uygulanan yaptırımlar Amerikan emperyalizminin ekonomik ve siyasi yaptırımlar ile ülke politikalarını nasıl yönlendirmeye çalıştıklarının en net göstergesidir. Sahip olduğu hegemon güç sayesinde uyguladığı ekonomik yaptırımlar ile neoliberal politikalardan uzaklaşan ülkeleri bir nevi cezalandırma ve istediği çizgiye çekmeye çalışan ABD için Venezuela hem jeopolitik durumu hem de sahip olduğu zengin hidrokarbon yatakları sayesinde çizgide tutulması gereken bir aktör konumundadır. Yaşanan derin kriz ortamına rağmen görevde kalmaya devam eden Nicolas Maduro, Amerikan emperyalizminden kurtulmanın mücadelesini Asya'nın büyük ekonomileri ile kurduğu ikili ilişkilerde aramaktadır. 2006 yılından bu yana Rusya merkezli şirketlerin Venezuela'da petrol üretim noktalarında yatırımlar yapması ve aynı zamanda 17 milyar dolar değerinde kredi imkânı Venezuela'nın ağır yaptırımlar karşısında bir nebze de olsa rahat nefes almasına neden olmuş fakat ülkeyi bu ekonomik badireden kurtaramamıştır. Rusya ile kurulan ticari ilişkilerin yanı sıra karşılıklı askeri tatbikatların düzenlenmesi ve askeri birlikteliğin kurulması Rusya'nın Venezuela sayesinde Latin Amerika'da güçlü bir aktör olarak sahneye çıkmasına neden olmuştur. Yanı sıra her geçen yılda adım adım ekonomik ve siyasi olarak güç kazanan Çin Halk Cumhuriyeti de Chavez döneminden başlayarak Maduro döneminde de Venezuela ile sıcak ilişkiler kurmuş ve Venezuela'ya yaklaşık olarak 70 milyar dolar değerinde yatırım ve kredi desteği sağlayarak Rusya'nın yanında söz konusu coğrafyada etkin bir aktör olma talebini açıkça göz önüne sermiştir.¹⁹⁹ Bu noktada da Moskova ve Pekin yönetimlerinin petrol zengini ve Amerika için jeopolitik olarak önemli bir ülkenin içinde bulunduğu kriz ortamını kendi çıkarları

¹⁹⁹ "Visits Beijing", Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-13/china-to-give-venezuela-5-billion-loan-as-maduro-visits-beijing>. (13.09.2018)

doğrultusunda değerlendirdikleri aşıkardır. Bir taraftan ezeli düşmanı olan Rusya diğer taraftan da her geçen gün ABD ekonomik hegemonyasına bir tehdit olarak ilerleyişini sürdüren Çin'in Venezuela meşru hükümeti ile yakın ilişkiler kurması ABD için yeterli tehdit unsuru olarak görülmüş ve memnuniyetsizlikle karşılanarak, Maduro hükümeti ve Venezuela düşman ve antidemokratik bir ülke olarak adledilmeye devam etmiştir. Arka Bahçesinde Rusya- Çin iş birliği ABD hegemonyasına ciddi tehdit teşkil ederken, siyasi alanda Venezuela'nın Latin Amerika'da domino etkisi yaratma riski de ABD'yi huzursuz etmektedir. Bir yandan insan hakları denilerek ortaya sunulan argümanlara karşın, Venezuela halkı ağırlaştırılan yaptırımlar nedeni ile daha kötü yaşam koşullarına itilmiştir. Sonuç olarak da bir yandan ABD ambargosu bir yandan petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomisi petrol ihracatına bağlı olan Venezuela için ekonomik çöküşün zeminini hazırlamıştır. ABD'nin Venezuela'dan aldığı petrol toplam ithalatının %8'ine tekabül ederken, yaptırımlara rağmen Venezuela'nın ABD'ye toplam petrol ihracatı %40'ların üzerinde olmasından dolayı, ABD-Venezuela arasında yaşanan herhangi bir gerginlik Venezuela ekonomisine ciddi darbe vurmuştur.²⁰⁰ Sonuç olarak da emperyalizmin acımasız saldırıları ve yönetimlerin sahip oldukları petrol zenginliğe bağlı kurdukları tek yönlü ekonomik ve siyasal politikaları arasında sıkışıp kalan Venezuela, dünyanın en zengin petrol rezervine sahip olmasına rağmen yoksul bir ülke olarak yaşadığı derin kriz ortamında varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

²⁰⁰ Kaya. s.198.

4.3. ABD ENERJİ STRATEJİLERİ KAPSAMINDA ÜLKE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Suudi Arabistan ve Venezuela dünyanın iki büyük petrol zengini olarak rantiyer devlet özelliklerini sergilemek konusunda önde gelen ülkelerdendir. Sahip oldukları petrol zenginliği ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarını şekillendirmiştir. Farklı zamanlarda iki ülkede de çeşitli reform girişimleri başlatılmış olsa da ekonominin çeşitlendirilmesi başılamamıştır. GSYİH'larının yarısından fazlasını petrol ihracatının olduğu ülkeler petrol fiyatlarının dalgalandığı evrelerde ciddi ekonomik sıkıntılar ile yüzyüze gelmiştir. OPEC çatısı altında buluşan bu iki ülke petrol krizleri sonrası ciddi ekonomik refah seviyesine ulaşmışken özellikle 2008 sonrası dönemde petrol fiyatlarının düşüş göstermesi ile ki ülke de ekonomik handikaplar yaşamış ve ekonomik küçülme eğilimi göstermiştir.

Hollanda hastalığı olarak adlandırılan ekonomik problem iki ülkede de kendini göstermiştir. Kısaca tekrar değinmek gerekirse yüksek petrol ihracatı neticesinde ülkelerin yerel para birimlerinin değerlerinin yükselmesi ithalatı daha cazip hale getirmiştir. Bu nedenle ülkeler temel ihtiyaç maddeleri dahil olmak üzere birçok ürünü ithal etmeye başlamıştır. İthal ürünler karşısında rekabet gücü yakalayamayan yerli üretici adım adım rekabetten çekilmiştir. Bu durum da ekonominin çeşitlenmesine engel olmuş ve ülkelerin petrol gelirlerine olan bağılıkları gün geçtikçe daha fazla artmış ve geri dönülemez bir hal almıştır. Bunun yanı sıra rantiyer devletlerin temel özelliklerinden bir diğer olan vatandaşın alınan vergiye ihtiyaç duyulmaması ve bu sayede devletleri yönetenlerin hareket kabiliyetlerini istedikleri gibi arttırabilme durumu yine bu iki ülke için de kendisini gösteren bir diğer özelliktir. Genel iktisadi ve siyasi kurallara bakıldığında vergi hem devletler için ek gelir kapısı oluşturur hem de vatandaş ve yönetim arasındaki bağı kuvvetlendirir. Vergi veren vatandaş verdiği paraların nereye gittiğini sorgulama hakkına sahiptir ve devletin hesap verebilirliği de bu ölçüde daha net olmaktadır. Fakat Suudi Arabistan ve Venezuela'nın petrol gelirleri keşif döneminden bu yana belirli bir zümrenin yönetiminde kalmış ve halkın büyük çoğunluğu bu zenginlik hakkında söz sahibi olabilme şansı yakalayamamıştır. Vatandaşın tepkisini minimum düzeye indirmek, ortaya çıkabilecek potansiyel tehditleri engellemek ve aynı zamanda

petrol üzerinde kurulan yönetimlerin devamlılığını sağlamak adına iki ülkede de kamu harcamalarının üst düzeyde yapıldığı görülmektedir. Önceki bölümlerde ülke incelemelerinde açık olarak görülebileceği üzere kamu harcamaları her aşamada en yüksek seviyede tutulmuş ve devletlerin toplam harcamalarının yarısından fazlasına tekabül etmiştir. Petrol gelirlerinin sıkıntısız bir şekilde yüksek seyirlerde ilerlediği dönemlerde kurulan bu yapının yine ekonomi üzerinden ciddi yük oluşturduğu aşikardır. Uluslararası petrol sisteminde yaşanan herhangi bir sıkıntı ve ülkenin petrol gelirlerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir düşüş aşamasında da iki ülkenin kamu harcamalarını düşüremediği göz önündedir. Bir anda kesilen kamu harcamaları ve bir anda talep edilen vergi vatandaşın tepkisine yol açabileceği gibi devletlerde iç ayaklanmalara yol açacağından ciddi tehlike teşkil etmektedir.

Ülkelerin temel ekonomik verileri incelendiğinde birbirinden çok da farklı ekonomik yapıları olduğu söylenemez. 2018 yolsuzluk algısı indeksine göre Suudi Arabistan 66. Sırada yer alırken, Venezuela 168. sıra ile listenin en sonlarında yer almaktadır. Venezuela'nın son yıllarda yaşadığı gelişmeler neticesinde yolsuzluk algısı indeksinde üst sıralarda yer almasını beklemek çok mümkün olmamakla beraber Suudi Arabistan'ın da eidekteki yerinin doğruluğu yine akıllarda soru işareti uyandırmaya yeterlidir. Her ne şekilde olursa olsun iki ülkenin de yolsuzluk sıralamasında çok da güven verici durumda olmadıkları aşikardır. Temel ekonomik verileri bakımından benzer özellikler sergilemelerine rağmen, ülke iç ideolojik yapılanma, sınıfsal yapı ve dış politika tercihleri bakımından iki ülke arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da halk içinde farklı kabileler ve sosyal sınıflar bulunmaktadır. Sınıflar arasındaki farklılık gelirlere ulaşım imkanının sınırlarını da belirlerken, bu sosyal sınıflandırmanın en üst kademesinde Suudi ailesi ve Vahhabi Uleması bulunmaktadır. Zaman zaman sosyal halk içinde bulunan bu sosyal sınıflar arasında memnuniyetsizlik dalgası ön plana çıkmasına rağmen, her zaman kurucu Suud ailesi ve kuruluş yıllarından itibaren Suudi Krallığı'nın bugünkü şeklini almasında en etkili grup olan Vahhabi uleması en üst sıradaki yerlerini korumaktadır. Seçimden ziyade krallığın getirisi olarak veraset sistemi ile yönetimi devralan Suudiler için Suudi Arabistan için en önemli konu, rejimin güvenliği ve Suudi ailesinin devlet kademesindeki yerinin kaybedilmemesidir. Serbest piyasa ekonomisine ve batı dünyasına yakınlık sağlanmasına rağmen, Suudi'ler

halen devletin başat rolde olduğu, otokratik bir yönetim tarzı içindedir. Diğer yandan Venezuela sömürge yıllarından sonra bağımsızlığını kazanmasının ardından stabil bir görüntü sergilerken, ABD'nin arka bahçesinde uysal çocuk imajını yıllarca geçerli tutmuş fakat dünya kamuoyunda adından fazla söz ettirememiştir. Sahip olduğu zengin petrol rezervleri ile öncesinde özellikle ABD'nin merceğinde yer alan Venezuela'nın kaderi, politik ve sosyal yapısı 1992 yılında Hugo Chavez'in yönetim geçmesi ile değişmiştir. Homojen bir yapıda olmayan Venezuela halkı yıllar süren emperyal odaklardan müzdarip olmuş ve eşitsizlik içinde yaşamaya mahkûm edilmiştir. Latin Amerika'nın bağımsızlık lideri olarak görülen Simon Bolivar'ın ilkelerini benimseyen Hugo Chavez önceki Venezuela yönetimlerinin aksine sosyalist bakış açısı ve batı karşıtlığı ile dünya kamuoyunda iz bırakan liderlerden biri haline gelmiş ve o tarihten bu yana Venezuela'nın kaderi değişmiştir. Venezuela gibi serbest piyasa ekonomisine tam olarak entegrasyon sağlayamayan Venezuela için de Suudi Arabistan'ın olduğu gibi ABD en büyük dış ticaret partneri konumundadır.

Sonuç olarak Suudi Arabistan ve Venezuela'nın siyasi ve ekonomik yapılanmasına bakıldığında temel etmenler bakımından çok da farklı özellikler sergilemedikleri ortaya konulan verilerle de aşikardır. Fakat Suudi Arabistan kuruluş yıllarından bu yana çeşitli ekonomik sorunlarla karşılaşmış olsa da petrol zengini ülkeler içinde daha dengeli ve daha güvenli bir durumda yer almıştır. Venezuela ise Hugo Chavez döneminden itibaren siyasi ve ekonomik karışıklıklara sahne olmuş ve Chavez sonrası Maduro'nun da başa geçmesi ile beraber çöküşün eşiğine gelmiştir. Bu noktada birbirine bu kadar benzer özellikler sergileyen iki ülkeden Suudi Arabistan çok iyi yönetilirken Venezuela kötü mü yönetilmektedir? Venezuela'da yaşanan tüm bu ekonomik ve siyasi sıkıntıların müsebbibi olarak Maduro yönetimi gösterilmesine rağmen, iki ülke benzerlikleri yanında dış politika tercihi olarak gösterdikleri farklılıkların da göz önünde bulundurulması konunun gerçek ve doğru analizi açısından önem taşımaktadır.

Venezuela Hugo Chavez sonrası dönemde ABD karşıtlığı ile gündeme oturmuştur. Chavez başa geçmesinin ardından petrol fiyatlarını kontrol altına almak için OPEC üye ülkeleri ile iş birliğine gitmiş ve kota konusunda onlarla aynı düzlemde hareket etme kararı almıştır. Aynı zamanda ülkedeki petrol endüstrisini tamamen millileştirilmiş,

yüksek vergi oranları ile devletin payının yabancı sermayeden yüksek olması için politikalar uygulama yoluna gitmiştir. Chavez'in başa geçmesinin ardından ABD'nin ezeli düşmanı olarak kabul edilen Rusya ve Çin ile iş birliğine girişmesi ve petrolü dolar ile satma fikrine karşı çıkarak petro-dolar üstünlüğüne tabiri caizse kafa tutması ABD tarafından tepkiyle karşılanmış ve sonrasında da tecrübe edilen birçok batı ve ABD karşıtı tutum sonrasında Venezuela birçok ekonomik yaptırıma maruz bırakılmıştır. Çin ve Rusya'nın önemli kazanımlar elde ettiği Venezuela'nın ideolojik ve ekonomik olarak ABD karşıtı politikalar uygulamasını engellemeye çalışan ABD yönetimi, Chavez döneminde darbe girişimlerini destekleyerek batı karşıtı Chavez'i yönetimden uzaklaştırmayı amaçlarken sonrasında başa gelen Maduro döneminde de Maduro'nun da aralarında bulunduğu yaklaşık olarak kırk kişiye karşı yolsuzluk suçlaması ile yaptırım uygulamaktadır. ABD Hazine Bakanlığı da Venezuela'ya kredi sağlanmasının, ülkeden tahvil alımının kısıtlanıp ülkenin petrol sektörüne yatırım yapılmasının yasaklandığı birtakım yaptırımları devreye almış ve bu yaptırımlar sayesinde petrol üretimi düşen ve ekonomik olarak ciddi sıkıntılarla yüzleşen Venezuela'yı çöküşün eşiğine sürüklemiştir. Halkın oylaması ile başa geçen Maduro hala yönetimdeyken, kendini başkan olarak ilan eden Juan Guaido'nun desteklenmesi, demokrasi nidaları ile uluslararası arenada sürekli gündeme gelen ABD'nin asıl amacının demokrasi olmadığını bir kez daha göz önüne sermiştir. Venezuela ile ilişkilerde özellikle 90'lı yılların başından beri süregelen bu gerginliğin aksine Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler kurulmuş ve petrol ve silah ihracatı ile karşılıklı ilişkiler uzun vadeli dengede tutulmuş ve güçlendirilmiştir. Krallıktaki anti-demokratik yönetime, millileştirme politikalarına ve yolsuzluk iddialarına karşın ABD'nin bölgesel ve küresel amaçlarına ters düşmeyen, petrolünü dolar ile satıp karşılığında ABD korumasını elde eden Suudi Arabistan herhangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır. Bu noktada bu çalışmada örnek ülke olarak irdelenen Venezuela ve Suudi Arabistan'ın sahip oldukları petrolün onlar için lanet mi nimet mi olduğu gerçeği sadece onların sınırları içerisindeki ekonomik ve politik yapılanmalarına değil, küresel enerji devi olarak adlandırılan ABD'ye karşı olan tutum ve davranışlarına direkt ve dolaylı olarak bağlıdır. ABD'nin kendisine karşı farklı tutumlarda davranan bu iki ülkeye karşı farklı tutumlarda bulunması bir başka deyişle Suudi Arabistan'ın koruyuculuğu üstlenmişken, kendisine karşı tutumlarda bulunan ve Rusya ve Çin gibi farklı tehdit teşkil eden güçlerle yakın ilişkiler kuran Venezuela'ya karşı yaptırımlara başvurmasını daha

önceki bölümlerde detaylı bir şekilde irdedeğimiz ABD enerji stratejilerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Enerjiye ve günümüz dünyasının en önemli enerji kaynağı olan petrole olan ihtiyaç gün geçtikçe artış göstermektedir. Hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin ve üretim biçimlerinin değişiklik göstermesi sonucu enerji talebinin yakın gelecekte artışıını sürdüreceği bilinmektedir. Petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir artışın petrol ihracatı yapan ülkeler için ciddi ekonomik gelir yarattığı, petrol ithal eden ülkeler açısından da ciddi gelir kaybına yol açtığı istatistik verilerde aşikardır. Dolayısıyla dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olan ve küresel ekonomik sistemde hegemonyasını stabil tutmak isteyen ABD için de petrol arzının ve talebinin önemi göz önündedir. Bağımsızlığını kazanmasının ardından ABD farklı jeopolitik teoriler ışığında dönemin koşullarına göre hakimiyet kazanma yolunda politikalar belirlemişken, özellikle son yıllarda artan enerji talebi neticesinde ABD iç ve dış politikasını enerji stratejileri üzerine şekillendirmiştir. ABD'ye göre enerji jeopolitiğinin birinci basamağı olan kaynak coğrafyası temelinde ihracatçısı olan ülkelerde çeşitlenmeye gidilmesi amaçlanmış bu doğrultuda herhangi bir nedenden ötürü arz kaybı yaşanmaması öngörülmüştür. Örneğin ABD ağır petrol tedariği için Meksika ve Venezuela'dan ithalat yaparken, Meksika'nın petrol ithalatı için getirdiği ek vergiler ve millileştirme politikaları doğrultusunda tedarik yönünü Venezuela'ya çevirmiştir. Diğer yandan küresel petrol tüketiminin yaklaşık olarak %25'ine sahip olan ABD'nin öngülere göre 2025 yılına gelindiğinde toplam petrol ihtiyacının %71'ini ithal etmek durumunda olması ABD için enerji stratejilerinin daha fazla önemli hale gelmesine neden olmuştur. Bu kapsamda ABD enerji stratejilerini şekillendirirken ikinci amacının enerji bölgelerinin denetim altında tutulması olduğu bilinmektedir. Enerji bölgelerinin denetim altında tutulması yalnızca petrol arzının güvenliğini sağlamak ile kalmayıp, enerji kaynakları üzerinde ABD'ye rakip olacak herhangi bir gücün varlığını sınırlandırmak anlamı taşıdığından uzun vadede ABD hegemonyası için stratejik öneme sahiptir. Bu noktadan yola çıkarak ABD karşıtı tutumları ile Rusya ve Çin ile ittifak içinde anlaşmalar yaparak bu iki ülkeye petrol imtiyazı tanıyan Venezuela'nın ABD tarafından ağır yaptırımlara maruz bırakılması şaşırtıcı değildir. Hem kaynak bölgesi üzerinde denetim açısından önem taşıyan Venezuela, aynı zamanda coğrafi olarak da ABD'ye yakınlığı ile korunması ve denetlenmesi gereken bir bölgedir. Bunun yanı sıra dünyanın

en büyük petrol rezervine sahip olan Venezuela'nın Rusya veya Çin kontrolüne girmesi uzun vadede ABD için ciddi ulusal güvenlik meselesi haline dönüşecektir. ABD enerji stratejilerine odaklanıldığında diğer önemli bir husus da kurulu ekonomik düzenin devam ettirilebilmesidir. Liberal dünya düzeninin ve serbest piyasa ekonomisinin devamlılığının yanı sıra petro-dolar döngüsünün sürmesi ABD'nin ekonomik hegemonyası için önem taşıdığından özellikle yoğun talep gören ve önümüzdeki yakın gelecekte de göreceği talebin artacağı öngörülen petrol ticaretinin dolar ile yapılması önemlidir. Dolayısıyla 1973 petrol krizi akabinde petrol ticaretinin dolar ile yapılma kararının ardından bu karar karşı çıkan ve petrol ticaretii farkşı para birimi ile yapmak konusunda girişimlerde bulunan rantiyer devletler ABD tarafından tehlike olarak görülmüş ve üzerlerinde hakimiyet kurabilmek ve güçlerini sınırlandırabilmek adına ciddi yaptırımlara maruz kalmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında genel hatlarıyla ABD stratejilerine müteakip davranan Suudi Arabistan dost ve müttefik ülke olarak adlandırılırken, arka bahçesinde yer alan asi ve karşıt tavırları ile gündemde olan Venezuela ise cezalandırılmıştır. Dolayısı ile petrol zengini rantiyer devlet olan bu iki ülkenin şu anda içinde bulundukları ekonomik ve siyasi durumlarını sadece kendi iç dinamikleri ile değerlendirmenin yeterli olmadığı görülmektedir. Doğru ve sağlıklı ülke analizlerini yapabilmek için iki ülkenin ABD ile olan ilişkilerini incelemenin ve ABD enerji stratejileri bağlamında ne şekilde paralel veya aksi hareket ettiklerinin analizinin önemi bu çalışmada göz önüne alınmıştır. “Eğer Venezuela da Suudi Arabistan gibi Amerikan kontrolünde kalmayı kabullenseydi orada da pek bir sorun olmazdı. Petrolü satar, altını üretir, zenginliği de paylaşırdı.”²⁰¹

²⁰¹ Hasan B. Yalçın. “Venezuela’da Darbe Girişimi”, SETA yayımları, 2019. <https://www.setav.org/venezuelada-darbe-girisimi-2/>

SONUÇ

Sanayi devrimi sonrası insanların üretim ve tüketim süreçlerinin dönüşüme uğraması ile enerji kaynaklarına olan talep de artış göstermiştir. Uluslararası sistemde devletin başat rolü ile birlikte enerji sadece bir insani ihtiyaç olmaktan çıkıp devlet politikalarındaki güç mücadelesi halini almıştır. Dolayısıyla enerji ihtiyacını anlama günümüz uluslararası ilişkiler sistemini analiz etmekte kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Enerji deyince akıllara birçok kaynak gelmekle beraber, dünyada açığa çıkardığı enerji miktarı ve kaynak zenginliği düşünüldüğünde petrolün enerji kaynaklarının içindeki başat rolü yadsınamaz. Ülkelerin bu enerji kaynağına ulaşma mücadelesi petrole sahip olan coğrafyalar için de ciddi önem teşkil etmektedir. Sahip oldukları bu zenginlik ülkeler için kimi zaman nimet kimi zaman da lanet haline dönüşebilmektedir. Ekonomik ve siyasi yapılarını sahip oldukları petrol gelirleri doğrultusunda şekillendiren ülkeler petrol fiyatlarına karşı daha kırılgan hale gelmektedir. İç yapılanmalarının yanı sıra uluslararası arenada petrol kaynakları üzerindeki güç mücadelesi de kaynak zengini ülkeleri uluslararası sistemde hedef tahtası haline getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Winston Churchill'in bir damla petrolün bir damla kandan daha önemli olduğu vurgusu yıllar içinde önemini kaybetmemiş aksine gelişmiş, sanayileşmiş devletler tarafından adeta sömürgeciliğin temel prensibi haline gelmiştir. Bu kapsamda tarihi süreç analiz edildiğinde petrol zengini ülkelerin çeşitli zamanlarda iç ve dış sorunlarla mücadele etmek durumunda kaldıkları görülmektedir. Gelişmiş devletlerin üzerlerinde kontrol kurma çabalarına karşın kendi doğruları ile hareket etmek isteyen ülkeler de tarihten bu yana çeşitli yaptırımlara maruz bırakılmıştır.

Enerjinin artan önemini anlamak ve enerji kaynakları içerisinde petrolün rolünün günümüz dünyasında ne denli önemli olduğunu bilmek bu çalışmanın ana amacını anlama temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde artan enerji talebi ve bu doğrultuda en çok rağbet gören ve günümüz enerji stratejilerinde başat rolünü yüzyılı aşkın süredir sabit tutan fosil yakıtlardan petrol ve uluslararası petrol sisteminde arz ve talebin önemi üzerinde durulmuş, ülke ekonomik yapıları ve petrolün ekonomik kalkınmadaki rolünün ne denli önemli olduğuna değinilmiştir. Dünya

nüfusunun gün geçtikçe artması, değişen ekonomik sistem, uluslararası ilişkilerde mücadele ve rekabet kavramlarının askeri güçten ziyade ekonomik güce evrilmesi ile beraber enerjiye duyulan ihtiyaç da artış göstermiştir. Petrolde enerji kaynakları içerisinde sahip olduğu enerji kapasitesi ve alternatif enerji kaynaklarından ziyade doğanın bir armağanı olarak daha az maliyetli olmasından dolayı sanayi devriminden bu yana ülke politikaları ve uluslararası sistem dinamikleri bakımından büyük önem teşkil etmektedir. Petrol ihraç eden ülkeler sahip oldukları bu nimetin getirisiyle ekonomilerini güçlendirmiş, petrol ithalatçısı ülkelerde günlük yaşam döngüleri ve sanayileşme süreçlerinin sekteye uğramaması adına petrol alışverişi için büyük paralar ödemek zorunda kalmışlardır. Hem ithalatçı hem ihracatçı ülkeler için arzın ve talebin devamlılığı büyük önem taşımaktadır.

Özellikle 1973 Birinci Petrol Krizi sonrası Suudi Arabistan'ın petrol ticaretini dolar ile yapacağını deklare etmesi ardından OPEC'in diğer üye ülkelerinin de petrol ticaretlerini dolar ile yapma kararı alması dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olan ABD'yi uluslararası petrol sisteminde çok daha önemli bir konuma getirmiştir. ABD'nin petrol sistemindeki öneminin yanı sıra tezde örnek ülke olarak seçilen Suudi Arabistan ve Venezuela'nın ABD ile olan ilişkilerinin öne çıkması nedeni ile de bu tezin sistematik çerçevesi ABD Enerji stratejileri düzlemine oturtulmuştur. Bu doğrultuda ABD enerji stratejilerini daha iyi analiz edebilmek için yine petrole atfedilen önem doğrultusunda tarihten bu yana petropolitiğin direkt veya dolaylı şekilde farklı jeopolitik teorilerde nasıl ve ne şekilde yer bulduğu çalışmada detaylı olarak incelenmiştir. İlk ortaya konuldukları yıllarda geleneksel jeopolitik teoriler askeri güç unsurunu baz alarak şekillenmiş olarak karşımıza çıksa da, uluslararası ilişkiler literatüründe geniş yer bulan bu jeopolitik teorilerde hakimiyet alanı olarak adlandırılan bölgelerin enerji açısından önemli bölgeler oldukları ya da enerji hatlarının geçiş rotalarının kontrolü anlamında önem teşkil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla geleneksel jeopolitik teorilerde petropolitiğin etkilerine birçok aşamada rastlamak mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu dünyaya geçiş ile beraber keskin askeri tehditlerin ortadan kalkması ve liberal ekonominin daha fazla yaygınlaşması ve önem kazanmasıyla beraber güç şekil değiştirmiş ve enerji jeopolitiği başlı başına bir jeopolitik teori olarak karşımıza çıkmıştır. Enerji jeopolitiğinin ülkeler için yorumlanması farklılık göstermektedir. Bir başka deyişle

lkeler kendi iç ve dış dinamikleri çerçevesinde kendi enerji stratejilerini oluşturmuştur. Kimi lkeler için ulusal güvenlik ajandasında üst sıralarda yer alan enerji stratejileri kimi ülkeler için daha alt sıralarda kalmıştır.

Bu alışmada ABD Enerji stratejileri bağlamında Suudi Arabistan ve Venezuela analizini yapabilmek ve ülkelerin iç ve dış dinamiklerinin makro ekonomik verilerle analizinin teorik çerçevesini oluşturmak için Rantiyer Devlet Teorisi kullanılmıştır. Rantiyer Devlet Teorisi, sahip oldukları kaynak zenginliğinin ülkelerin siyasal ve ekonomik yapılarını nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir. Teoride genel olarak petrol zengini ülkelere odaklanılmış ve petrol zengini ülkelerin ekonomik yapılarını bu kaynak gelirleri üzerine kurguladıklarından ekonomik çeşitlenmeden yoksun kaldıkları gerçeği göz önüne serilmiştir. Rantiyer Devlet Teorisine göre petrol ihracatından yüksek gelirler elde eden ülkelerin para birimleri değer kazandığından yerli yatırımcılar ithal ürünler karşısında rekabet kabiliyetlerini kaybetmektedir. Aynı zamanda petrol gelirlerinin yönetimi belirli bir zümrenin elinde kalabilmekte ve sahip olunan zenginliğe güvenilerek vatandaştan vergi alınmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Vatandaştan vergi almaya gerek duymayan ülke yönetimleri ve halklar arasında kopukluk yaşanmakta, bu durum da sosyal eşitsizliğin yanı sıra yolsuzluk seviyesinin de artış göstermesine neden olmaktadır. Genel hatlarıyla ekonomik, politik ve sosyal yapıları bu gelirler doğrultusunda şekillenen ülkelerin kurumsal yapıları zayıflamakta ve bu ülkeler petrol gelirlerinin azaldığı durumda ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Hatta bu sıkıntılar ülkeleri çöküşün eřitėine bile sürükleyebilmektedir. Rantiyer Devlet Teorisi baz alınarak ortaya atılan ikinci bir teori olan Kaynak Laneti Teorisinde vurgulandığı üzere sahip oldukları kaynaklar kimi zaman bu ülkeler için lanet haline gelebilmektedir. Petrole sahip olan ülkeler aynı zamanda büyük glerin rekabet bölgeleri haline geldiğinden dış tehditlere de açık hale gelmişlerdir.

Kavramsal ve teorik çerçevenin oluşturulmasının ardından çalışmada ABD enerji stratejilerine değinilmiştir. Tarihsel süreç göz ardı edilmeden analiz edilen enerji stratejileri kapsamında, farklı bölgeler için farklı yöntemler belirlense de ABD'nin genel olarak enerji stratejilerini enerji ihtiyaını karşılamak, enerji bölgelerini denetim altında tutmak ve kurulu ekeonomik düzenin devamını sağlamak olarak üç temel prensip altında

şekillendirdiği söylenebilir. Çalışmanın son bölümünde Suudi Arabistan ve Venezuela ile kurulan farklı ilişkilerin analizi için, ABD'nin enerji stratejilerini anlamamanın önemi yine bu çalışmada vurgulanan noktalardandır.

Oluşturulan kavramsal ve teorik çerçeve doğrultusunda petrol zengini iki ülke olan Suudi Arabistan ve Venezuela'nın analizi yapılmaya çalışılmıştır. Suudi Arabistan ve Venezuela'nın iç ve dış yapılanmaları makroekonomik veriler eşliğinde analiz edildiğinde iki ülkenin tipik birer rantiyer devlet oldukları ve temel özellikler bakımından birbirinden farklı özellikler sergilemedikleri yine çalışmada yer bulmuştur. Kaynak zenginliği ve petrol zengini ülkelerin analizi ile literatürde yer bulan Rantiyer Devlet Teorisinin oluşturduğu kavramsal çerçeve doğrultusunda, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın tarihten bu yana devletsel yapılarının şekillenmesinin ne doğrultuda ilerlediğinin makroekonomik verilerle analizi yapılmıştır. Sonrasında bu iki ülkenin ABD ile olan ilişkilerine değinilmiştir. ABD enerji stratejileri kapsamında iki ülkenin benzer makroekonomik özellikler sergilemesine rağmen içinde bulundukları farklı durumların analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bir çerçeve oluşturmasına rağmen Rantiyer Devlet Teorisinin, iki ülkenin içinde bulundukları durumu açıklamada eksik kaldığı vurgusuyla çalışma şekillenmiştir. Ülkelerin mevcut durumlarının kapsamlı şekilde analiz edilmesi için, ABD ile ilişkilerinin vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri olduğu bu çalışma ile ortaya konmuştur.

Bu kapsamda son bölümde iki ülkenin ayrı ayrı ABD ile olan ilişkilerine odaklanılmıştır. Bu noktada iç politikaları anlamında aslında birbirinden çok farklı özellikler sergilemeyen iki ülkenin dış politika tercihleri ve ABD ile olan ilişkileri bakımından birbirlerinden ciddi ölçüde ayrıştıkları ortaya konulmuştur. Suudi Arabistan, kuruluşundan bu yana İngiltere ve gücün el değiştirmesi sonucu ABD ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Verilen petrol imtiyazı karşılığında ABD ile güvenlik anlaşması yapan Suudiler o tarihten bu yana kimi zaman farklı siyasi olaylar ışığında inişli çıkışlı bir seyir izlese de, genel anlamda ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olmaya devam etmiştir. İki ülke başkanlarının da bu ikili ilişkiyi vurgulayan sözleri farklı zamanlarda kamuoyunun gündemini meşgul etmiştir. Kendisini demokrasinin savunucusu olarak ilan eden ABD, Suudilerin anti-demokratik yapısına, yolsuzluklarına ve otokratik yönetimine tepki

göstermemiş ve gündemde olan söylemlerine karşın Suudileri hep ayrı bir yerde değerlendirmiştir. Kuşkusuz verilen petrol imtiyazlarının yanı sıra, en büyük tedarik bölgesi olan Körfez Bölgesinin güvenliği ve denetimi için Suudilerin güvenliği ABD enerji stratejileri kapsamında önem teşkil etmektedir. Diğer taraftan Hugo Chavez öncesi uysal çocuk durumunda olan ve dünya kamuoyunda sahip olduğu petrol zenginliğine rağmen adından söz ettiremeyen Venezuela ise, Hugo Chavez'in başkan seçilmesiyle birlikte ABD'ye karşı tutumunu sertleştirmekle kalmayıp, Rusya ve Çin ile yaptığı anlaşmalarla ABD'nin arka bahçesi olarak gördüğü toprakları bir nevi rakip güçlere açmıştır. ABD enerji stratejileri kapsamında ciddi tehlike olarak görülen Venezuela'nın bu tutumu Chavez sonrası Maduro döneminde de devam etmiştir. Sonuç olarak seçimle başa gelmiş olsa da ülke içinde Chavez kadar etkiye sahip olmayan Maduro hükümetine karşı ABD ciddi ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu ekonomik yaptırımlar sonucunda hali hazırda 2008 sonrası düşüş eğilimi gösteren petrol fiyatları ile ekonomisi kırılgan hale gelen Venezuela daha büyük ekonomik buhran içine sürüklenmiş ve ekonomisinin bel kemiğini oluşturan petrol üretimi ciddi ölçüde düşüş göstermiştir. Rusya ve Çin'den aldığı kredilere rağmen Venezuela hiperenflasyonu deneyimleyerek çöküşün eşiğine gelmiş, getirilmiştir.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığında, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın mevcut koşulları göz önünde bulundurulduğunda Rantiyer Devlet Teorisinin kapsamlı bir analiz sunmakta yeterli olmadığı, iki ülkenin dış politika tercihleri ve ABD ile olan ilişkilerinin analiz edilmesinin, ülkelerin mevcut durumlarının anlaşılabilmesi için en temel unsurlardan biri olduğu açığa çıkmaktadır. Suudi Arabistan gibi ABD enerji stratejilerine ters düşmeyen politikalar belirleyip yaptırımlara maruz kalmasaydı, Venezuela'nın ekonomik çöküşün içine sürüklenip sürüklenmeyeceği bu çalışma ile akıllarda uyandırılmaya çalışılan sorulardandır. Venezuela'nın çok kötü yönetilirken, Suudi Arabistan'ın iyi yönetilip yönetilmediği konusu yine bu çalışma sonucu akıllarda irdelenmeye değer bir nokta olarak bırakılmıştır.

Yapılan bu çalışma sürecinde, özellikle Hugo Chavez öncesi Venezuela hakkında ekonomik verilere ulaşamamakla birlikte Chavez sonrası dönemde de ülke hakkında yapılan çalışmaların ve istatistiki verilerin azlığı en büyük handikaplardan biri

olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan hakkında kuruluş yıllarından bu yana makroekonomik verilerle ülke analizi yapılırken, Venezuela hakkında özellikle Punto Fijo döneminden sonraki süreçte daha kısıtlı verilerin kullanılmış olmasının nedeni budur. Çalışmada kullanılan kimi verilerin daha eski tarihe ait olmaları yine güncel güvenilir verilerin bulunmasının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Verilerin güvenilir olmasına gösterilen hassasiyet sebebiyle mevcuttaki verilerle ilerlenmiştir. Günümüz reel politliğinde, ABD, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın birlikte petrol ve enerji odaklı bir çalışmada yer bulamamış olması uluslararası ilişkiler literatüründe eksiklik olarak görülmüş, bu çalışmayla literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Tezin ana konusunda “enerji” kavramı kullanılmasına karşın “petrol” kavramının kimi zaman enerji yerine kullanılmış olması, kimi zaman da enerji ve petrol kavramlarının birbirleri ile geçişli kullanılması, uluslararası ilişkiler literatüründe birçok akademik çalışmada karşımıza çıkan bir gerçekliktir. Petrolün enerji piyasasındaki baskın rolü ve uluslararası enerji dinamikleri incelendiğinde, ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamada büyük ölçüde petrolü tercih ettikleri görülmüştür. Bu nedenle birçok çalışmada bu iki kavram sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Enerji kaynakları bakımından zengin ülkeler hakkında birçok araştırmacı tarafından da kullanılan Rantiyer Devlet Teorisini anlatırken Hussein Mahdavy de İran'ı örnek ülke olarak seçmiştir. Seçilen örnek ülke nedeniyle, kaynak zengini ülkelerden bahsederken daha çok petrol zenginliği üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla bu iki kavramın birbirleri ile karışmış izlenimi çalışmaya özgü değil, literatürde sıklıkla karşılaşılan bir handikap olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın petrol politikalarına ve reel politığe yaptığı vurgu ile uluslararası ilişkiler literatüründe yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması amaçlanırken, 20. Yüzyılın başlarında siyaset biliminin önemli bir alt kolu olarak ortaya çıkan karşılaştırmalı siyasetin de bu çalışmada kullanıldığı söylenebilir. Karşılaştırmalı yöntem genel anlamı ile olgu ve vakaları birbirleriyle karşılaştırarak etrafımızda olanları daha net bir şekilde anlamamızı sağlar. Bu karşılaştırmayı yaparkende genel anlamda birbirleri ile benzer olay ve olguları karşılaştırır. Bu çalışmada birebir karşılaştırmaya yer verilmemesine rağmen birbirleri ile benzer özellikle sergileyen iki ülke örnek olarak seçilmiş ve durumları

birbirleri ile aynı ve farklı özelliklerine odaklanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Örneğin ekonomik ve politik anlamda birbirleri ile benzer özellikler sergileyen Suudi Arabistan ve Venezuela'nın içlerinde bulundukları son durumların incelenmesi yine iki ülkenin ABD ile olan ilişki dinamiklerine bakılarak yapılmıştır. Dolayısıyla çalışma, genel anlamda uluslararası ilişkiler şemsiyesi altında uluslararası politik ekonominin yanında karşılaştırmalı siyaset kapsamında da değerlendirilebilir.

Ayrıca, uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı nedeni ile çalışmanın geçerliliğini kaybetmemesi adına çalışmadaki analiz periyodu 2018 yılı itibari ile sona erdirilmiştir. Ekleme gerekir ki çalışmanın kapsamı 2018 yılı sonunda nihayete erdirilmesine rağmen belirtildiği üzere uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı nedeniyle enerji piyasasındaki durumlar da sürekli değişim göstermektedir. 2018 yılı sonrası bu etkilerden enerji piyasaları açısından en büyük etkiyi küresel pandemi ilan edilen koronovirüs salgınının yarattığını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Koronavirüs salgını neticesinde petrol fiyatları da 90'lı yıllardan beri seyrindeki en düşük seviyeyi yaşamıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi ilan edilen Koronavirüs salgını meselesinin ekonomik boyutuna yönelik tartışmalardan bir tanesi de petrol fiyatlarındaki ani düşüştür. Kuşkusuz ki tezde anlatıldığı üzere bu ani düşüşün petrol ihraç ve ithal eden ülke ekonomileri üzerinde direkt bir etkisi bulunmaktadır. Dünya çapında birçok ekonomi küçülme yaşamış, birçok iş yeri tamamen veya belirli bir süre için kapanmış ve bunun sonucu olarak da petrol ürünlerine olan talepte ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Yapılan istatistiksel çalışmalar neticesinde dünya çapında petrol ve petrol ürünlerine talebin yaklaşık olarak %20 oranında azaldığı bilinmektedir. Azalan talebe istinaden arzda herhangi bir kesinti yapılmaması petrol fiyatlarının pandemi sonucu hızlı ve dramatik düşüşünün en temel nedenidir. Suudi Arabistan'ın kurucularından olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) Rusya ile yaptığı petrol arzını azaltmaya yönelik yaptığı görüşmelerden bir mutabakata varılamaması sonucu petrol fiyatlarındaki düşüşün önüne geçilememiş ve Mart 2020'de 25 dolar seviyelerine gören varil başına petrol fiyatları Haziran 2020'de Mayıs ve Haziran aylarında bazı OPEC ülkeleri tarafından üretimde %10 azalmaya gidilmesi neticesinde 40 dolar civarında

seyrini sürdürmüştür.²⁰² Konuyu ve güncel durumu kısaca detaylandırmak gerekirse ekonomileri büyük ölçüde petrol gibi kaynakların gelirlerine bağımlı ülkelerin bütçelerini dengede tutabilmeleri adına fiyatların belirli bir seviyede tutulması gerekmektedir. Bu seviye ülkenin ekonomik büyüklüğü, coğrafi ve jeolojik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Uluslararası Para Fonu'nun 2020 yılı öngörülerine bakıldığında Suudi Arabistan bütçesinin dengede kalması için petrol varil fiyatını yaklaşık olarak 78,3 dolar seviyelerinde kalması gerekirken, bu rakam İran için 124,4 dolar, Irak için 59 dolar, Rusya için ise 49,2 dolar seviyelerindedir.²⁰³ Dolayısıyla bu öngörülere odaklanıldığında azalan petrol fiyatları mutabakata varamayan iki ülke olan Suudi Arabistan ve Rusya açısından değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın bütçesi üzerinde oluşan yükün Rusya'nın ekonomisi üzerindeki daha olumsuz bir etki yarattığı rakamlarla aşıkardır. Aynı zamanda petrol fiyatlarında yaşanan bu düşüş ülke para birimlerinde de değer kaybına yol açtığından ithalatın yarattığı artı yükde yine ülke ekonomileri üzerindeki diğer olumsuz bir etkiyi oluşturmaktadır.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde ABD'nin tutumunun nasıl olduğuna değinmek tezin ana konusuna entegrasyon açısından önem teşkil ettiğinden gerekli görülmektedir. Dönemin ABD Başkanı Trump petrol fiyatlarındaki bu düşüşten faydalanıp petrol rezervlerini arttırmayı planlamaktadır. Elde kesin veriler olmamasına rağmen Suudi Arabistan'ın petrol arzını azaltmak konusunda ilk aşamada Rusya ile mutabakata varamamasının altında yatan nedenin ABD'nin petrol rezervlerini arttırmadaki güdümünün yanı sıra ABD'nin ezeli düşmanı olan Rusya ekonomisinin olumsuz anlamda etkilenmesini sağlamak olup olmadığı akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Diğer yandan ucuz petrol ile rezervlerini dolduran ABD'de kaya petrolünün yüksek üretim maliyetleri neticesinde ucuz Suudi petrolü karşısında rekabet gücü gittikçe azalan petrol şirketleri de ciddi zararlar görmeye başlamış ve yatırım maliyetlerini düşürmüştür. Akabinde ABD tarafından Suudi Arabistan'a üretimde kısıtlamaya gitmesi söylenmiştir. Suudi Arabistan petrol şirketi ARAMCO'nun da net karının azaldığı bilinmektedir.

²⁰² Altay Atlı. Petrol Savaşları ve Koronavirüsün Gölgesinde Küresel Ekonomi. 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/petrol-savaslari-ve-koronavirusun-golgesinde-kuresel-ekonomi/1764599>

²⁰³ Altay Atlı. Petrol Savaşları ve Koronavirüsün Gölgesinde Küresel Ekonomi. 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/petrol-savaslari-ve-koronavirusun-golgesinde-kuresel-ekonomi/1764599>

Sonuç olarak uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı nedeniyle güç mücadeleleri de devamlılığını sürdürecektir. Çalışmada ortaya konulduğu üzere istatistiksel verilerle enerjiye olan talebin artış göstereceği gerçeğinden yola çıkarak, ülke politikalarında enerjinin önemini uzun bir süre daha koruyacağı söylenebilir. Petrol ithal eden ülkeler genel anlamda ucuz ve kesintisiz enerji arzına odaklanırken, ekonomisini petrol gelirlerine bağlı şekillendiren ülkeler petrol fiyatlarındaki en küçük dalgalanmadan bile etkilenmeye devam edeceklerdir. Diğer yandan sahip oldukları kaynak zenginliği nedeniyle bu ülkelerin her zaman dış müdahale riskine açık olacakları, sömürgeciliğin şekil değiştirerek süregeldiği uluslararası arenadaki deneyimlerle aşıkardır.

KAYNAKÇA

“A Report to the National Security Council by Executive Secretary on Basic National Security Policy”. NSC: 162/2, 30 Ekim 1953, Washington. <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. (25.04.2020).

“Afrika: Gine Körfezi’nin Jeopolitiği ve ABD’nin Yeri”, http://www.cetri.be/IMG/pdf/article_les_ressources_naturelles_dans_le_golfe_de_guine_1.pdf (26.06.2020).

Ağdemir Zeynep. “Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 2007. s.221-250.

Akman M. Mustafa. “Petro Dolar Sistemi Üzerine Farklı Bir Bakış Açısı”, Konya Ticaret Odası. 2017. s.1-10.

Al Arzu ve Aslan Nur. “Petrol Kışkacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği”, **Econder Uluslararası Akademik Dergi**, 2(1), 2019. s.37-55.

Alkan Selin. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi Tez Koleksiyonu, İstanbul. 2019.

Ardor Hakan Naim ve Öztürk Fahriye. “Ortadoğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü ve Küresel Rekabet”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 2, Sayı 1.2007. s.169-188.

Arı Tayyar. **Irak, İran, ABD ve Petrol**, 2. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

Arıdemir Hakan. “Gine Körfezinde Stratejik Denklem”, **Afro Avrasya Gazeticiler Derneği**. 2019. <https://afroavrasya.org/gine-korfezinde-stratejik-denkleml/> (15.06.2020).

Arıkan Ahmet Naci. “Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler: Nedenleri ve Sonuçları”, Maliye Bakanlığı Strateji Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. 2008. Aktaran: Hüseyin Naci Bayraç. “Küresel Petrol Piyasasında Fiyat Oluşumu ve Ekonomik Etkileri”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 9.19. 2019. s.44-59.

Auty Richard M. ‘The political economy of resource-driven growth’. **European Economic Review**, 45(4). 2001. s.839-846.

Aybars Ergün. “Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açıdan Türkiye”, **Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**. Genekurmay Basımevi, 1996. s.533-535.

Baloyra Enrique A. “Oil policies and budgets in Venezuela, 1938-1968”, **Latin American Research Review**, 9(2), 1974. s.28-72.

Baptista Asdrubal, “Bases Cuantitativas de la Economia Venezolana 1830-1995”, **Fundacion Empresas Polar**, Caracas, 1997, s.28; Alınan Kaynak: Selin Alkan. “Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi. 2019.

Bardi Ugo. “Peak Oil: The Four Stage of a New Idea”, **Energy**, 2009. s.323-326.

Baştürk Levent. “Chavez’i Nasıl Okumalı?”, **DÜBAM**. 2013. s.9-15.

Bayraç Naci. “Enerji Kullanımının Küresel Isınmaya Etkisi ve Önleyici Politikalar”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, Sayı: 2. 2010. s.229-259.

Bilginoğlu M. Ali. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Sorunu ve Alternatif Enerji Politikaları”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 9, 1991. s. 122-147.

BP Statistical Review of World Energy, 2005.

Brzezinski Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**. İnkılap, İstanbul, 2005.

Brzezinski Zbigniew. “Hegemonie Quicksand”, **The National Interest**, (74), 2005. s. 5-16.

Britih Petroleum. “BP Statistical Review of World Energy”. June 2014”, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (06.09.2019).

British Petroleum. “Statistical Review”. 2019.
<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Carley Sanya, Lawrence Sara, Brown Adrienne, Nourafshan Andrew ve Benami Elinor. “Energy – Based Economic Development”, **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Volume 15, Issue 1, 2001.s. 282-295.

Chow Jeffrey, Kopp Raymond ve Portney Paul R.”Energy Resources and Global Development” , **American Association for the Advancement of Science**, Vol.:302 No:5650. 2003. s. 1528-1531.

Çelikpala Mitat. “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40, 2014. s.75-99.

Çin Gökhan. “Amerikan Emperyalizmin Latin Amerika’daki Son Örneği: Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti’nde Yaşanan Kriz”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 8. 2019. s.1-38.

Dedekoca Ersin. “ABD-Suudi Arabistan: Ekonomi-Politik Temelli Bir İş birliği”, **Anka Enstitüsü**. 2016.

Demir Ahmet. “Enerji ve Çevre İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1.1993.s.35-46.

De Soysa Indra. “The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity?”, **Greed and Grievance: economic agendas in civil wars**, London. 2000.

Dinçer Deniz Pelin. “Devlet-içi çatışma analizi: Chavez ve Maduro dönemlerinde Venezuela’da politik çatışmalar”, **Yüksek Lisans Tezi**, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2017. s.1-90.

“Dünya’da Petrol Üretimi”, PETFORM, 2019. <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/> (10.11.2020)

Ediger Volkan Ş. “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, **Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu**, Ankara, 2007. Aktaran: Fahri Akbaş ve Emre Ürün. “Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi Türkiye”, 2016.

Efegil Ertan. “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”. **Ortadoğu Analiz**, 5(53), 2013. s.104-113.

Ellis R. Evan. “The New Phase of Constitutional Struggle in Venezuela”. **Army War College Strategic Studies Institute**, United States, 2016. s.3-10.

Ellner Steve. “Venezuela: Chavistas Debate The Pace of Change”. **NACLA Report on the Americas**, 47(1), 2014, s.4-9

Emeklier Bilgehan ve Ergül Nihal. “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, **Bilge Strateji**, 2(3).2010. s. 59-85.

Fattouh Bassam ve Sen Anupama. “Saudi Arabia oil policy: more than meets the eye?”, **Oxford University Research Archive**. 2015.s.8-9.

Franklin Tugwell. **The Politics of Oil in Venezuela**, Stanford University Press. 1975.

Gackstetter Nichols Elizabeth ve Morse Kimberly J. “Venezuela, Latin America in Focus”, **ABC-CLIO Interactive**. 2010. s.45-56.

Galiev Rasul. **Petrol ve Politika**. Çeviren Fatma Feron, Ar Matbaacılık, İstanbul. 1997.

Gelb Alan ve Bourguignon Francois. “Venezuela: Absorption Without Growth”, **Gelb and Associates**, 289-325. 1988. s.289-325.

Gergün Mine. “Arjantin ve Venezuela deneyimleri bağlamında Latin Amerika’da neoliberalizm sonrası yeni arayışlar: Post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm”, **Yüksek Lisans Tezi**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016. S.1-103.

Gott Richard ve Chavez Hugo. “The Bolivarian Revolution in Venezuela”. 2005.

Gökçe Cem. “Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16(1), 2014. s.143-154.

Hammond Jonh L. “The Resource Curse and Oil Revenues in Angola and Venezuela”, **Science & Society**, 75(3). 2011. s.348-378.

Hausmann Richardo ve Rodríguez Francisco. “Venezuela: Anatomy of a Collapse”, **Pennsylvania State University Press**. 2011. s.1-555.

Heykel Muhammed. **3. Petrol Savaşı: Körfez Savaşı’nın Perde Arkası**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

Humphreys Macartan. “Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution Uncovering the Mechanisms”, **Journal of Conflict Resolution**, 49(4). 2005. s.508-537.

Huntington Samuel. **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, 1997. Derleyen: Murat Yılmaz, Ankara.

IEA Statistic, 2019. iea.org/stats/index.asp

ILO. “2014 Labor Overview Latin America and the Caribbean”.2014. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_334089.pdf (12.04.2020).

International Energy Agency. “Boofuels for Transport- An International Perspective”, Paris, 2004.

International Transparency Agency. “Country Data”. <https://www.transparency.org/en/countries/saudi-arabia>, 2019.

International Transparency Agency, <https://transparency.org/en/cpi/2018/results>. (12.09.2020).

Işık Mehmet ve Eşitti Şakir. “Venezuela’da Gerçekleşen 2002 Askeri Darbesinin Yazılı Basında Sunumu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6(28), 2013. s146-165.

İlbaş Mustafa. “Türkiye’nin Kaya Gazı Potansiyeli”. 2017.
<https://www.tespam.org/turkiyennin-kaya-gazi-potansiyeli/>

İlçi Firdevs. “Petrol Kalitesinin Petrol Piyasasındaki Önemi”,2018.
<https://www.tespam.org/petrol-kalitesinin-petrol-piyasasindaki-onemi/>. (15.06.2019).

Karabulut Bilal. **Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik**, Platin Yayınları, 2005.

Karadağ Raif. **Petrol Fırtınası**. İstanbul: Emre Yayınları, 2003. s.142

Karagöl Erdal Tanas ve Kavaz İsmail. “Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye’deki Geleceği”, **SETA Yayınları**, Sayı: 222, 2017. s.7-23.

Karl Terry L. “Understanding the Resource Curse”, **Covering Oil: A Guide to Energy and Development** 23, 2005.

Kartal Gökhan. **Orta Doğu Ülkelerinde Politik İstikrarsızlık, Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Hiperlink Egit.İlet.Yay. San. Tic. Ve Ltd. Şti, 2020.

Kaya Emrah. “Hugo Chavez’in Petrol Politikası ve ABD”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014. s.193-208

Kavaz İsmail. “Küresel Piyasalar Kapsamında ABD’nin Son Dönem Enerji Politikaları”, **SETA Perspektif**, Sayı 185, 2018. s.1-8.

Klare Michael. “Bush-Cheney energy strategy: Procuring the rest of the world’s oil”, **Foreign Policy in Focus**, 0113-01, 2004. s.3-10.

Kocakenar Mustafa. “Amerikan Dış Politkasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler”, **TASAM Yayınları**, 2015. s.1-23.

Koç Ali, Yağlı Hüseyin, Koç Yıldız ve Uğurlu İrem. “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Görünümünün Genel Değerlendirilmesi”, **Mühendis ve Makine**, 59.662, 2018. s.86-114.

Kurşun Zekeriya. “Tarihten Günümüze Suudi Arabistan”, 1998.
<http://www.ordaf.org.tr/tarihten-gunumuze-suudi-arabistan.aspx>.

Kurşun Zekeriya. Suudi Arabistan, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2019.

Kuru Ahmet. "The rentier state model and Central Asian studies: The Turkmen case". **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, 1(1), 2002. s.51-71.

Küçükkaya Elif. "Enerji Nedir? Enerji Kaynakları Nelerdir?". 2018, <https://www.enerjiportali.com/enerji-nedir-enerji-kaynaklari-nelerdir/> (5 Mayıs 2019).

Köküsoy Tarık. "Chavez'den Maduro'ya ABD-Venezuela İlişkileri", **Çağ Üniversitesi, South Security School**, 2019.

Le Billon Philippe. "A Land Cursed by its Wealth? Angola's War Economy (1975-1999)", **UNU/WIDER Series: Work in Progress**, 23, 1999. s.10-11.

Lemoine Maurice. "Venezuela: The Promise of Land for The People", **Le Monde Diplomatique**, 2003. s.107-109.

Mahan Alfred Thayer. **The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783**, Cosimo New York, 2020.

Mahdavy Hossein ve Cook M. "The patterns and problems of economic development in rentier states: The case of Iran", **Life**, 1000(1), 1970.

Nevo Joseph. "Religion and National Identity in Saudi Arabia". **Middle Eastern Studies**, c. 34, n. 3.1998, s.34-53.

Niblock Tim. **Suudi Arabia: Power, Legitimacy ve Survival**. Routledge: New York, 2006.

Niblock Tim ve Malik Monica. **The political economy of Saudi Arabia**. Routledge. 2007.

Noel Pierre. "ABD Ve Dünya Petrol Güvenliği", **Büyük Orta Doğu Projesi Bazı Veriler, Bazı Bilgiler ve Bazı Görüşler**. Derleyen: Kerem Topuz. IKSIV, 2007. s.10-14.

Odell Peter R. "The Significance of Oil", **Journal of Contemporary History**, Vol 3, No 3, 1968. s. 75- 93.

Okruhlik Gwenn. “Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States”, **Comparative Politics**, Cilt 31, No. 3 (Nisan 1999), 1999. s. 245-300.

Önder İzzettin, Türel Oktar, Ekinci Nazım ve Somel Cem. “Harcama Sistemi-Kamu Gelir Sistemi”, **Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993. s.1-25.

Pamir Necdet. “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, ASAM, 2005. & Abdurrahman Satman. Dünyada Enerji Kaynakları, I. Ulusal Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu, TASAM, 26, 2006. s.21-23.

“Paul Isbell. Hugo Chávez and the future of Venezuelan oil (I): The resurgence of energy nationalism”. **International Economy & Trade**. 2007.
http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/1106/1106_Isbell-_Chavez_Venezuelan_Oil_Part1.pdf

Peterson John Eric. “Competing Superpower Interests in the Gulf”, **The Politics of Middle Eastern Oil**, Middle East Institute, Washington,1983.

“Report of the White House National Energy Policy Development Group” (2001).
<http://www.eia.doe.gov/oiaf/demand.html>. (15.09.2019).

Robinson James, Torvik Ragnar ve Verdier Thierry. ‘Political foundations of the resource curse’, **Journal of Development Economics**, 79 (2), 2006. s.447-468.

Ross Michael. “The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor”, **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**, 2003. s.17-42.

Sachs Jeffrey ve Warner Andrew M. “The curse of natural resources”. **European Economic Review**, 45(4-6), 2001. s. 827-838.

Saudi Arabian Monetary Agency. “Twenty Seventh Annual Report & Saudi Arabian Monetary Agency”, **Forty-First Annual Report**, Riyadh: SAMA, 2005.

“Suudi Arabistan ve ABD: Güvenlik ve Petrol Üzerine Kurulu Bir Dostluk”.
<https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-ve-abd-g%C3%BCvenlik-ve-petrol-%C3%BCzerine-kurulu-bir-dostluk/a-46032789>. (20.04.2020).

Sevim Cenk. “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin Ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 6(11), 2010. s.53-72.

Sevim Cenk. **Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Sıvış Efe. “ABD’nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Enerji Pazarında Rus Hakimiyetine Karşı LNG Hamlesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, 8 (3), 2019. s.2177-2202.

Sheikh Naveed. **The New Politics of Islam: Pan-Islamic Foreign Policy in a World of States**. Routledge, 2003.

Sloan Geoffrey. “Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı”. Aktaran: Gray Colin S. ve Sloan Geoffrey ,“ Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya”, **ASAM Yayınları**. Ankara. Editör Colin S. Gray, Geoffrey Sloan. Ankara, 2003.s.1-31.

Stevens Paul. “Oil Markets”, **Oxford Review of Economis Policy**, 21(1), 2005. s.24

Süleymanlı Cavid ve Yalçinkaya Alaeddin. “Hazar’ın Hukuki Rejimi İle İlgili Tartışmalar ve Uzlaşma”, Yalçinkaya Alaeddin ve Tuğlu Derya (Ed). **Avrasya Stratejileri** içinde. Astana Yayınları, 2019. s.365-389.

Tarakçı Nejat. “Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri: Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasiye”, **TASAM Yayınları**, İstanbul, 2012.

Tarver Hollis Micheal ve Frederick Julia C. **The history of Venezuela**, Greenwood Publishing Group, 2005. s.21-25.

Taylor Mark P. “The Economics of Exchange Rates”, **Journal of Economic Literature**, 33.1, 1995. s.13-47.

Tezkan Yılmaz ve M. Murat Taşar. **Dünden Bugüne Jeopolitik**. İstanbul: Ülke Kitapları, 2002.

Topal Aylin. “Ulusal kalkınmacılıktan küresel neoliberalizme anti-emperyalizm: Latin Amerika Deneyimi”. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (41), 2009. s. 113-138.

Trump Donald. ‘ABD Desteklemese Kral Selman İktidarda Kalamaz’ (2018). <https://www.amerikaninsesi.com/a/trump-abd-desteklemese-kral-salman-iktidarda-kalamaz/4597907.html>. (20.04.2020).

Türetken Mücahit. “Sultan 2. Abdülhamid’in Büyük Projesi: Hicaz Demir yolu”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sultan-2-abdulhamidin-buyuk-projesi-hicaz-demir-yolu/1570152>. (01.09.2019).

Türk, Kadir. “Mısır ve Suudi Arabistan’ın Ekonomik Yapıları ile Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”, Ankara, 2017.

“Türkiye’de ve Dünyada Nükleer Enerji”, **İstanbul Nükleer Karşıtı Platform**, Türkiye Elektrik Mühendisleri Odası, 2018.

“Türkiye’de ve Dünyada Nükleer Enerji”, **İstanbul Nükleer Karşıtı Platform**, Türkiye Elektrik Mühendisleri Odası, 2018.

Türsan Nurettin. “Orta Doğu ve Petrol,” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt 10 Sayı 56, 1972.

United Nations, “World Urbanization Prospects: The 2005 Revision (2006)”, New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2011.

Ural Abdullah. “ABD’nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”, **Akademik Orta Dogu**, 3(2), 2009. s.138

“US Warns Against Chavez Danger”. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4723902.stm> (03.04.2020); Sarah Wagner. “U.S. Secretary of State Condoleezza Rice Says Venezuela's Chavez is a Negative Force”, <http://venezuelanalysis.com/news/883> (03.04.2020).

“Ülkelerin Petroldeki Karını Maliyetler Belirliyor”, 2017. [https://www.bloomberght.com/enerji/haber/2032023-ulkelerin-petroldeki-karini-maliyetler-belirliyor._\(15.09.2019\).](https://www.bloomberght.com/enerji/haber/2032023-ulkelerin-petroldeki-karini-maliyetler-belirliyor._(15.09.2019).)

“Venezuela Krizi: 7 Grafikle Ülkede Yaşananlar”. 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47026234>. (25.04.2020).

“Visits Beijing,” Bloomberg, 13 Eylül 2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-13/china-to-give-venezuela-5-billion-loan-as-maduro-visits-beijing>). (25.04.2020).

Wilpert Gregory. “The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela”, **Venezuela Anaylsis**. 2003, <https://venezuelanalysis.com/analysis/74> (20 Ocak 2019).

Wilpert Gregory. “Chavez Legacy of Land Reform for Venezuela”, **Econpapers**, Vol.3, Issue. 2. 2013. s. 5.

World Bank. “National Accounts Data”, 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

World Economic Forum. “The New Energy Security Paradigm”, Geneva, WEF Publication, 2006. s. 9.

World Bank. “Prices from World Bank (1970-1985)”, **Commodity Price Trends**, Other Data from Saudi Arabia Monetary Agency, Annual Surveys, Washington. 2013.

Wynbrandt James. **A brief history of Saudi Arabia**. Infobase Publishing. 2004. s.36.

Yağcı Alper. “Petrol, sınıf çatışması ve uluslararası siyaset: Hugo Chavez Döneminde Latin Amerika ve Venezuela”, **Fikir Mahsulleri Ofisi**. 2013.

Yalçın Hasan B. “Venezuela’da Darbe Girişimi”, **SETA Yayınları**, 2019.
<https://www.setav.org/venezuelada-darbe-girisimi-2/>

Yalçinkaya Alaeddin. **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1998.

Yalçinkaya Alaeddin, “Arap Baharı ve Kültürel Emperyalizm”, **II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu**, 2017. s.175-208.

Yergin Daniel. “Ensuring Energy Security”, **Foreign Affairs**, 85,2, 1996.

Yergin Daniel. **Petrol**, Kamuran Tuncay (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 1991.

Yıldızoğlu Ergin. “Venezuela Krizi: Ülke Nasıl Bu Duruma Geldi”, **BBC News**. 2019.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47019657>.

Yılmaz Sefer ve Kalkan Duhan. “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 1.3, 2017. s.169-199.

Yurdakul Funda. “Kişi Başına Düşen Enerji Tüketimi ile Büyüme Oranı arasındaki ilişki: Türkiye Örneği”, **Ekonomik Yaklaşım**, 29(107), 2018. s.49-76.